

MIA HAKOVIRTA

**YKSINHUOLTAJAÄITIEN TYÖLLISYYS,
TOIMEENTULO JA TYÖMARKKINA-
VALINNAT**

Väestöliitto

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006

Väestöliitto

Väestöntutkimuslaitos

Iso Roobertinkatu 20-22 A, PL 849, 00101 Helsinki

Puh. (09) 228 050, Fax (09) 6121211

pop.inst@vaestoliitto.fi

www.vaestoliitto.fi

ISBN 951-9450-51-3 (nid.)

ISBN 978-952-226-165-6 (pdf)

ISSN 0357-4725

Esipuhe

Väitöskirjan tekeminen on ajoittain kovin yksinäistä puuhaa. Onneksi matkaa ei ole tarvinnut taivaltaa yksin vaan rinnalla on ollut suuri joukko tukijoita. Professori Olli Kangas toimi väitöskirjan ohjaajana ja ohjasi työtä oikealle polulle tilanteissa, joissa itse ajauduinkin eksyksiin. Ollin rohkaisevasta palautteesta olen saanut luottamusta, joka on kantanut vaikeidenkin vaiheiden yli. Työn toisena ohjaajana oli professori Katja Forssén. Hän on selkiyttänyt omaa ajatteluaani työn pulmavaiheissa. Katja ansaitsee kiitoksen myös tuesta ja luottamuksesta, jota häneltä olen vuosien varrella saanut. Katjan kanssa työskentely eri projekteissa on ollut kaikin puolin opettavaista.

Väitöskirjan esitarkastajat dosentti Anita Haataja ja dosentti Teppo Kröger syventyivät perusteellisesti käsikirjoitukseen. Yksityiskohtaisten, kriittisten mutta myös rohkaisevien esitarkastuslausuntojen avulla jaksoin vielä syksyllä palata käsikirjoituksen ääreen selkiyttämään käsitteitä sekä perustelemaan paremmin argumentaatiotani.

Kaikki tutkimusta tekevät tietävät, että matkan varrella tulee eteen paikkoja, joissa toisten apu on tarpeen. Professori Veli-Matti Ritakallio on kommentoinut töitani laitoksen jatkokoulutusseminaareissa. Lisäksi hänen yksityiskohtaisilla ja rakentavilla kommenteilla käsikirjoituksen viimeistely tuntui jopa palkitsevalta. Ma. professori VTT Pauli Forma on lukenut töitani ja väitöskirjan käsikirjoitusta pitkin matkaa. Hänelle kiitos eteenpäinvievästä palautteesta. Ma. professori, dosentti Heikki Ervasti antoi mahdollisuuden viimeistellä väitöskirjaa Akatemian rahoittamassa projektissa ”Perhepolitiikka, työ ja hyvinvointi eurooppalaisessa vertailussa”. Häneltä olen saanut rakentavaa palautetta. Hän myös neuvoi usein konkreettisesti eteenpäin kun harhailin kvantitatiivisten menetelmien viidakossa. Ma. professori VTT Leo Nyqvist ohjasi minut oikealle tielle laadullisessa analyysissä.

Työtäni on matkan varrella kommentoineet myös FT Jani Erola, VTT Heikki Hiilamo ja VTT Antti Parpo. Heille kiitos osuvista kysymyksistä ja rakentavasta palautteesta.

Työtoverit VTT Susan Kuivalainen, VTT Laura Saurama ja VTM Jarkko Rasinkangas ovat kulkeneet yhtä matkaa väitöskirjaprojektin ahdistuksessa, mutta myös iloinneet yhdessä onnistumisista. FT Leena Koivusilta on neuvonut useassa risteyksessä ja tehnyt aina niin iloisella aamutervehdyksellä monesta

harmaastakin päivästä kirkkaamman. Kiitos myös YTM Anne-Mari Jaakola, VTM Hanna Erola, VTM Henna Isoniemi, VTM Kristiina Berg, VTM Milla Salin ja VTM Minna Virtanen tarkkanäköisyydestä ja pitkiksikin venyneistä tiimi-istunnoista, joissa puhuttiin asiaa – mutta myös asian vierestä. Myös kaikki muut työtoverit sosiaalipolitiikan laitoksella ansaitsevat kiitokset myötäelämisestä. Arjen huolet ja ilon hetket on ollut ilo jakaa kanssanne.

Olen matkallani saanut tilaisuuden poiketa myös ”vieraalle maaperälle”. Kasvatustieteen professori Kaarina Laine ja KL Juhani Tähtinen mahdollistivat työskentelyn monitieteellisessä ”Origins of exclusion in early childhood –projektissa”. Tämä avasi uusia näkökulmia työhöni. Kiitos yhteistyöstä myös KM Mari Brobergille, jonka tukeen olen voinut luottaa niin työ- kuin yksityiselämässä.

Työn ja hyvinvoinnin tutkijakoulun kautta minulle avautui uudenlaiset maisemat ja sain tutustua suomalaisiin eturivin työelämäntutkijoihin. Kiitän professori Pertti Koistista työllisyyden käsitteiden selkiyttämistä ja mukavasta yhdessäolosta tutkijakoulutapaamisissa. Kiitos myös YTM Mia Väisäselle ”meshing methods –keskusteluista” ja käsikirjoituksen kommentoinnista sekä YTM Minna Zechnerille hoivatutkimuksen lyhyestä oppimäärästä.

Kiitän myös Väestöliittoa kirjan julkaisemista. Dosentti Ismo Söderlingille kiitos luottamuksesta ja väitöskirjaani kohdistamasta mielenkiinnosta. Julkaisusihteeri Mika Takojaa on kiittäminen kirjan ammattitaitoisesta taitosta.

Tutkimusta ei olisi syntynyt ilman tutkittavia. Kiitän kaikkia kyselyihin vastanneita sekä haastatteluihin osallistuneita yksinhuoltajia. Vaikka tutkimustyöhön liittyy joskus tuskallisiakin hetkiä, tutkimusaiheeseen en ole kyllästynyt koskaan. Matkan varrella olen tullut entistä vakuuttuneemmaksi tutkimusaiheen merkityksestä. Tutkimusaiheen tärkeydestä ovat vakuuttuneet myös Alli Paasikiven säätiö, Emil Aaltosen säätiö, Huoltajasäätiö, Työsuojelurahasto sekä Suomen Akatemia, jotka ovat myöntäneet tutkimukselle rahoitusta. Kiitos heille.

Lähimpiä ystäviäni Kristiinaa, Tuulaa, Ainoa ja Ninaa sekä siskoani Eijaa kiitän arjen ilojen ja surujen jakamisesta. Kiitos myös Mari Kinnuselle, joka on kannatellut minua elämän kivikkaisilla poluilla.

Kahden ansaitsijan ja kolmen hoivattavan yhteiselle taipaleelle mahtuu niin ylä – kuin alamäkiä. Perheeni on kuitenkin opettanut minulle työn ja hoivan

yhteensovittamisesta enemmän kuin mikään oppikirja tai tieteellinen artikkeli voi milloinkaan opettaa. Viimeinkin epämääräinen työ yliopistolla on muuttunut konkreettiseksi kirjaksi. Iloitkaamme kirjan valmistumisesta yhdessä!

Turussa, Publicumissa lokakuussa 2006

Mia Hakovirta

Mia Hakovirta: Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalmiudet. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006. ISBN 951-9450-51-3. ISSN 0357-4725.

Tutkimuksessa tarkasteltiin yksinhuoltajaäitien työllisyyttä sekä siihen yhteydessä olevia institutionaalisia ja yksilöllisiä tekijöitä kuudessa eri hyvinvointivaltiossa Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Saksassa, Isossa-Britanniassa ja USA:ssa. Tutkielma paikantuu vertailevan hyvinvointivaltiotutkimuksen traditioon. Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostui rationaalisen valinnan teorioista. Niiden avulla tarkasteltiin sekä sosiaalisen kontekstin että työssäkäyntipreferenssien merkitystä yksinhuoltajaäitien työmarkkina- ja lastenhoitovalintoihin. Teoreettisessa osassa analysoitiin myös eri maiden ansaitsija-hoivaajamalleja, sillä hyvinvointivaltioiden välillä on eroa siinä, miten paljon ja millä keinoin ne vaikuttavat työllisyysrakenteisiin.

Tutkimuksessa käytettiin useita eri aineistoja. Tämä mahdollisti ilmiön tutkimisen monesta eri näkökulmasta. Kansainvälisessä vertailuosuudessa tutkittiin International Social Survey -aineistolla ansaitsija-hoivaajamallin kannatusta ja yksinhuoltajaäitien omia työmarkkina- ja hoivapreferenssejä sekä niiden yhteyttä työmarkkinakäyttäytymiseen. Perhepolitiikan merkitystä yksinhuoltajaäitien työssäkäynnille analysoitiin luomalla perhepoliittinen indeksi. Lisäksi vertailtiin tilastojen ja Luxembourg Income Study -aineistojen avulla yksinhuoltajaäitien työllisyyden yleisyyttä, tulojen muodostumista sekä eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajaäitien köyhyyttä ja niissä tapahtuneita muutoksia vuosien 1990 ja 2000 välillä. Yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä Suomessa tutkittiin sekä kvantitatiivisilla aineistoilla että analysoimalla laadullista haastatteluaineistoa.

Tutkimustulokset osoittivat, että kun perheessä oli pieniä lapsia, Pohjoismaissa ja USA:ssa kannatettiin yleisesti yhden tai puolentoista ansaitsijan mallia. Saksassa ja Isossa-Britanniassa yhden ansaitsijan perhemalli sai eniten tukea. Nämä väestön asenteet olivat yhteydessä myös yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymiseen. Toisaalta yksinhuoltajaäitien preferenssit eivät olleet yhteneväisiä toteutuneen työmarkkina-aseman kanssa ja yksinhuoltajaäitien mahdollisuudet työmarkkina- ja hoivavalintoihin olivat puutteelliset.

Yksinhuoltajaäitien mahdollisuudet toimia omien preferenssien mukaisesti oli osaksi kiinni tutkimusmaassa toteutetusta perhepolitiikasta. Laaja-alainen perhepolitiikka ja erityisesti lasten päivähoito tukivat yksinhuoltajaäitien työllisyyttä. Toisaalta USA:ssa saavutettiin yksinhuoltajaäitien korkea työllisyysaste rajoittamalla oikeuksia sosiaaliturvaan ja pakottamalla yksinhuoltajaäidit ansiotyöhön.

Yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli matalampi ja työttömyysriski korkeampi kuin puolisoäideillä. Yksinhuoltajaäidit kärsivät kaikissa tutkimusmaissa edelleen köyhyydestä. Köyhyys koetteli myös työssäkäyviä yksinhuoltajaäitejä kaikissa maissa. Korkein yksinhuoltajaäitien köyhyysaste oli 2000-luvun alussa USA:ssa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa. Pohjoismaissa yksinhuoltajaäitien köyhyysaste oli matala, mutta sekä Suomessa että Ruotsissa yksinhuoltajaäitien köyhyysaste nousi 1990-luvulla.

Suomessa yksinhuoltajaäitien ja erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys heikentyi 1990-luvulla. 2000-luvun alussa työllisyys kääntyi nousuun, mutta oli edelleen matala verrattuna lamaa edeltäneeseen tilanteeseen. Vuonna 2002 sosiaaliturvajärjestelmä tuotti Suomessa edelleen kannustinongelmia yksinhuoltajille. Yksinhuoltajaäitien työorientaatio oli kuitenkin voimakasta ja yksinhuoltajat halusivat käydä työssä kannustinongelmista huolimatta. Yksinhuoltajaäidit kokivat ansiotyön tärkeäksi myös muiden kuin taloudellisten seikkojen vuoksi.

Avainsanat: yksinhuoltajaäiti, työllisyys, työorientaatio, ansaitsija-hoivaajamalli, kommodifikaatio, dekommodifikaatio, rekommodifikaatio, rationaalisen valinnan teoria

Mia Hakovirta: Ensamförsörjande mödrars sysselsättning, utkomst och arbetsmarknadsval. Institutet för Befolkningsforskning Publikationsserie D 45/2006. ISBN 951-9450-51-3. ISSN 0357-4725.

I undersökningen granskades ensamstående mödrars sysselsättning samt relaterade institutionella och individuella faktorer i följande sex välfärdsstater: Finland, Sverige, Norge, Tyskland, Storbritannien och USA. Undersökningen följer den komparativa välfärdsstatsforskningens tradition. Studiens teoretiska referensram består av teorier om rationella val. Med hjälp av dessa teorier granskades betydelsen av både social kontext och sysselsättningspreferenser för ensamförsörjande mödrars val inom arbetsmarknaden och barnavård. I studiens teoretiska del analyseras också olika länders vårdar-försörjar-modeller eftersom de i respektive länder påverkar sysselsättningsstrukturerna till olika grad och på olika sätt.

Undersökningens material bestod av flera diverse källor, vilket möjliggjorde granskningen av fenomenet från många olika perspektiv. Den internationellt komparativa delen, som bygger på material från International Social Survey, granskade inställningar till vårdar-försörjar-modeller, ensamförsörjande mödrars egna preferenser gällande arbetsmarknaden och sysselsättningen samt deras relation till mödrarnas beteende på arbetsmarknaden. Familjepolitikens betydelse för ensamförsörjande mödrars sysselsättning analyserades genom att skapa ett familjepolitiskt index. Med hjälp av statistisk information och material från Luxembourg Income Study granskades sysselsättningsfrekvensen bland ensamförsörjande mödrar, fördelningen mellan deras olika inkomstkällor, fattigdom bland mödrar i olika arbetsmarknadssituationer samt förändringar i dessa mellan två tvärsnitt på 1990-talet och tidiga 2000-talet. Ensamförsörjande mödrars arbetsmarknadsbeteende i Finland analyserades med hjälp av både kvantitativt material och analyser av kvalitativt intervjumaterial.

Resultaten av undersökningen visade att småbarnsfamiljer i Norden och i USA i allmänhet föredrog en familjemodell med en eller en och en halv försörjare. I Tyskland och i Storbritannien föredrogs emellertid familjemodellen med en försörjare. Dessa attityder bland befolkningen återspeglades i ensamförsörjande mödrars arbetsmarknadsbeteende. Å andra sidan stämde ensamförsörjande mödrars preferenser inte överens med deras förverkligade position inom arbetsmarknaden. Därutöver hade ensamförsörjande mödrar begränsade möjligheter att påverka val gällande arbetsmarknaden och barnomsorgen.

Ensamförsörjande mödrars möjligheter att agera enligt sina egna preferenser var dels beroende av den nationella familjepolitiken. En vittomfattande familjepolitik och speciellt barndagvård befrämjade ensamförsörjande mödrars sysselsättning. Å andra sidan uppnåddes en hög sysselsättningsgrad bland ensamförsörjande mödrar i USA

genom att begränsa rätt till socialskydd och genom att tvinga ensamförsörjande mödrar till förvärvsarbete.

Studien indikerade att sysselsättningsgraden var lägre och arbetslöshetsrisken större bland ensamförsörjande mödrar än bland mödrar med makar. Enligt studien drabbades ensamförsörjande mödrar fortfarande av fattigdom i alla de länder som ingick i studien. Fattigdomsgraden av ensamförsörjande mödrar var högst i USA, Tyskland och Storbritannien. I Norden var den motsvarande fattigdomsgraden låg, men hade dock stigit under 1990-talet både i Finland och i Sverige.

I Finland försämrades sysselsättningsläget för ensamförsörjande mödrar på 1990-talet, särskilt mödrar med småbarn. I början av 2000-talet förbättrades sysselsättningsläget, men var fortsättningsvis dåligt jämfört med situationen före den ekonomiska depressionen. År 2002 orsakade socialskyddssystemet i Finland fortfarande drivkraftsproblem. Ensamförsörjande mödrar var dock starkt arbetsorienterade och ville arbeta trots drivkraftsproblemen. Ensamförsörjande mödrar upplevde förvärvsarbetet som någonting viktigt för orsaker utöver det finansiella.

Nyckelord: Ensamförsörjande mödrar, sysselsättning, arbetsorientering, vårdar-försörjar-modell, dekommodifikation, rekommodifikation, teori om rationella val

Mia Hakovirta: Employment, income and labour market choices of lone mothers
Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006.
ISBN 951-9450-51-3. ISSN 0357-4725.

The aim of this study was to analyze the employment of lone mothers and the factors that motivate or restrict their labour market choices. Institutional factors such as attitudes on women's employment, family policy and employment demand which are connected to the employment of lone mothers were investigated. In addition it was analyzed how education, life situation and work orientation shaped the labour market participation of lone mothers. The study is embedded in comparative welfare state research and the countries included to the comparison were Finland, Sweden, Norway, Germany, the UK and the USA

The theoretical background was composed of rational choice theories. In the light of those theories it was possible to study the role of social context and individual preferences on lone mothers' employment and care choices. In the theoretical part it was also analysed the breadwinner-caregiver models in different countries, because there exist differences between countries on how and to what extent they shape the employment structure. This explains to a certain degree the differences in the employment of lone mothers.

Many different data bases were used in the study. This made it possible to study the phenomenon from the different perspectives. In cross-national comparison International Social Survey was used to study the support of breadwinner-caregiver model, work and care preferences and their connection to the labour market behaviour of lone mothers. The importance of family policy was studied by constructing the family policy index. By using the statistics and Luxembourg Income Study Surveys the employment of lone mothers, income sources and the poverty in different labour market positions in the beginning of the 1990s' and 2000s' were studied. The labour market choices in Finland were studied by using the quantitative databases and analyzing the qualitative interviews of lone mothers.

If there was small children in the family the one or the one and a half earner family model was supported in Nordic countries and the USA. In Germany and the UK one earner model was the most supported option. The attitudes of population were connected to the employment behaviour of lone mothers. On the other hand the working and caring preferences of lone mothers were not in line to the current employment status. It indicates the constraints of lone mothers to do the preferred working and caring choices.

The possibilities of lone mothers to make employment and care choices they want depends on the family policy in each country. Extent family policy and day care

services encouraged employment of lone mothers. On the other hand in the USA the high employment rate of lone mothers was reached by restricting the rights to social security and forcing lone mothers into the labour markets.

Lone mothers' employment rate was higher and unemployment rate lower compared to the married mothers. There exists poverty among lone mothers in all countries in the study studied. Lone mothers suffer poverty even in paid work. The highest poverty rate of lone mothers was in the beginning of the 2000s' in the USA, Germany and the UK. The lowest poverty rate was in the Nordic countries. However, the poverty rate of lone mothers increased in Finland and Sweden during the 1990's.

In Finland the employment of lone mothers, especially the employment of lone mothers with small children decreased in the 1990s. At the beginning of the 2000s employment started to rise, but it is still lower compared to the situation before the economic recession. In the 2002 the Finnish social security still created the disincentives for lone mothers to work. However, the work orientation of lone mothers is strong and lone mothers wanted to work despite of the work disincentives. Paid work was important not only because of the economic reason, but also for social factors.

Key words: lone mother, employment, work orientation, breadwinner-caregiver model, commodification, decommodification, recommodification, rational choice theory

Sisällys

Esipuhe

Tiivistelmät

Kuvio- ja taulukkoluetelo

1. Johdanto	17
2. Yksinhuoltajat tutkimuskohteena	23
2.1. Yksinhuoltajuuden kategoriat	23
2.2. Yksinhuoltajuuden määrittely.....	26
2.3. Yksinhuoltajaäitien suhteellinen osuus noussut	28
2.4. Erilaisia näkökulmia yksinhuoltajatutkimukseen.....	31
3. Oikeus hoivaan ja työhön.....	37
3.1. Ansaittaja- ja hoivamallit	37
3.2. Sosiaalisten oikeuksien toteutuminen vaihtelee eri maissa.....	42
4. Yksilön toiminta ja rationaalisen toiminnan teoriat.....	47
4.1. Mitä on rationaalinen toiminta?.....	48
4.2. Taloudellinen rationaalisuus.....	51
4.3. Arvorationaalinen toiminta.....	53
4.4. Hoiva ja rationaalisuus	57
4.5. Työmarkkina-asema preferenssien ja sosiaalisen kontekstin yhteistulos?.....	60
5. Tutkimuksen tavoitteet ja toteutus	63
5.1. Yksinhuoltajien työmarkkina-aseman muotoutuminen.....	63
5.2. Tutkimuskysymykset.....	67
5.3. Tutkimuksen aineistot	69
5.3.1. Vertaileva lähestymistapa – kansainväliset aineistot.....	69
5.3.2. Tyyppiperhelaskelmat.....	70
5.3.3. Lapsiperhekysely.....	71
5.3.4. Yksinhuoltajaäitien teemahaastattelut.....	72
5.4. Eri tutkimusaineistojen ja menetelmien yhdistäminen.....	73
6. Yksinhuoltajaäitien työllisyys ja köyhyys.....	77
6.1. Yksinhuoltajaäitien työvoimaan kuuluminen 1990–2000.....	77
6.1.1. Työllisyys.....	77
6.1.2. Työttömyys.....	81
6.2. Yksinhuoltajaäitien tulosten muodostuminen.....	84
6.2.1. Tulopaketit.....	84
6.2.2. Työssä ja työmarkkinoiden ulkopuolella olevien tulot.....	87
6.3. Yksinhuoltajaäitien köyhyys.....	89
6.4. Yhteenveto	92

7. Perhepolitiikka, preferenssit ja yksinhuoltajaäitien työssäkäynti.....	93
7.1. Perhepolitiikka ja yksinhuoltajaäitien työssäkäynti.....	93
7.1.1. Perhevapaat vertailumaissa.....	94
7.1.2. Lasten päivähoito vertailumaissa.....	97
7.1.3. Perhepoliittinen indeksi.....	103
7.2. Ansaitsijamallin kannatus vertailumaissa.....	105
7.3. Työssäkäyntipreferenssit ja yksinhuoltaja-äitien työssäkäynti.....	110
7.4. Preferenssit vai perhepolitiikka?.....	114
7.5. Yhteenveto.....	118
8. Kannattaako työnteke?.....	121
8.1. Yksinhuoltajaäitien työllisyys Suomessa.....	121
8.2. Kannustavuus ja taloudellisesti rationaalinen toiminta.....	123
8.3. Kannustinongelmat tyyppiperhelaskelmissa.....	125
8.3.1. Yhden lapsen yksinhuoltajan tulot.....	126
8.3.2. Kahden lapsen yksinhuoltajan tulot.....	128
8.4. Eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajaäitien tulot Suomessa.....	130
8.5. Yhteenveto.....	131
9. Yksinhuoltajaäitien työorientaatio.....	133
9.1. Yksinhuoltajat arvostavat ansiotyötä.....	133
9.2. Työorientaatio ja sen mittaaminen.....	134
9.2.1. Taloudellinen työorientaatio.....	138
9.2.2. Arvorationaalinen työorientaatio.....	141
9.3. Yhteenveto.....	144
10. Tasapainoilua palkkatyön ja hoivan välillä.....	145
10.1. Haastatteluaineisto, sen analyysi ja tulkinta.....	145
10.2. Talous-Virtanen: Oman hyödyn optimointi.....	148
10.3. Työ-Virtanen: Työ tuo sisältöä elämään.....	152
10.4. Hoiva-Virtanen: Lapset huomioonottava vastuurationaalisuus.....	157
10.5. Yhteenveto.....	161
11. Yhteenveto ja johtopäätökset.....	163
11.1. Kokoava tarkastelu.....	163
11.2. Teorian ja tutkimusmenetelmien arviointia.....	166
11.3. Johtopäätökset: miten parantaa yksinhuoltajien asemaa Suomessa?.....	169
Liitteet.....	171
Lähteet.....	181

Kuviot

Kuvio 2.1. Yksinhuoltajaäitien perheiden osuus lapsiperheistä 1970–2000 (%).....	29
Kuvio 5.1. Tutkimusasetelma.....	64
Kuvio 5.2. Tutkimuskysymykset, aineistot ja metodit tutkimuksessa.....	68
Kuvio 6.1. Yksinhuoltajaäitien tulopaketti 1990 ja 2000.....	85
Kuvio 6.2. Työllisten yksinhuoltajaäitien osuuden ja tulojen suhteen muutos 1990 ja 2000.....	88
Kuvio 7.1. Perhepolitiikan taso ja yksinhuoltajaäitien työllisyysaste 2000-luvun alussa.....	104
Kuvio 7.2. Väestön suhtautuminen äitien kokopäivätyöhön ja kokopäivätyössä olevien yksinhuoltajaäitien osuus vertailumaissa.....	111
Kuvio 7.3. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työssäkäyntipreferenssit ja työmarkkina-asema vertailumaissa.....	112
Kuvio 8.1. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työvoimaan kuuluminen Suomessa 1986–2003.....	121
Kuvio 8.2. Yhden alle 3-vuotiaan lapsen yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot vuonna 2002.....	127
Kuvio 8.3. Kahden alle kouluikäisen lapsen yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot vuonna 2002.....	128

Taulukot

Taulukko 2.1. Yksinhuoltajuuden kategoriat.....	23
Taulukko 2.2. Yksinhuoltajuuden määrittelyperusteita.....	27
Taulukko 2.3. Yksinhuoltajaäitien osuus lapsiperheistä sekä yksinhuoltajaäidit siviilisäädyn mukaan 2000-luvun alussa (%).....	30
Taulukko 3.1. Vertailumaiden jakautuminen eri ansaitsijamalleihin.....	40
Taulukko 4.1. Kaksi vaihtoehtoista rationaalisen toiminnan lähestymistapaa.....	49
Taulukko 6.1. Naisten, puolisoäitien sekä yksinhuoltajaäitien työllisyysaste 1990- ja 2000-luvun alussa.....	79
Taulukko 6.2. Alle 6-vuotiaiden lasten puolisoäitien ja yksinhuoltajaäitien työllisyysaste 1990- ja 2000-luvun alussa.....	80
Taulukko 6.3. Naisten, puolisoäitien sekä yksinhuoltajaäitien työttömyysaste 1990- ja 2000-luvun alussa.....	82
Taulukko 6.4. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien keskimääräiset käytettävissä olevat tulot suhteessa työssä olevien tuloihin 1990 ja 2000 (%).....	88
Taulukko 6.5. Yksinhuoltajaäitien köyhyysaste (50 % mediaanituloista) 1990 ja 2000.....	89
Taulukko 7.1. Perhevapaoikeudet vertailumaissa 2000-luvun alussa.....	94
Taulukko 7.2. Lasten päivähoito vertailumaissa 2000-luvun alussa.....	99
Taulukko 7.3. Perhevapaat sekä koulujen aloittamisikä vertailumaissa 2000-luvun alussa.....	102

Taulukko 7.4. Perhepoliittinen indeksi vertailumaissa 2000-luvun alussa.....	103
Taulukko 7.5. Ansaitsijamallia koskevat asenteet vertailumaissa vuonna 2002. Väitteen 'Miesten tehtävä on ansaita rahaa, naisten tehtävä on huolehtia kodista ja perheestä' kanssa täysin tai osittain samaa mieltä olevien osuudet (%).....	105
Taulukko 7.6. Millä tavoilla naisten pitäisi käydä työssä seuraavissa tilanteissa? Naisten ja miesten (väestön) mielipiteet (%).....	107
Taulukko 7.7. Millä tavoilla naisten pitäisi käydä työssä seuraavissa tilanteissa? Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien mielipiteet (%).....	109
Taulukko 7.8. Yksinhuoltajaäitien suhtautuminen äidin työssäkäyntiin eri elämänvaiheissa ja heidän toteutunut työmarkkina-asema kaikissa vertailumaissa.....	113
Taulukko 7.9. Äitien työssäkäyntiä selittävät tekijät. Logistinen regressio-analyysi.....	115
Taulukko 8.1. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyysaste lapsen iän ja lukumäärän mukaan Suomessa 1998–2003.....	122
Taulukko 8.2. Eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajaäitien keskimääräiset käytettävissä olevat tulot Suomessa vuonna 2002.....	130
Taulukko 9.1. Ansiotyöhön suhtautumista kuvaavien väittämien vastausten jakauma perhetyypeittäin (%).....	135
Taulukko 9.2. Ansiotyöhön suhtautumista mittaavien väittämien faktorianalyysi.....	136
Taulukko 9.3. Taustamuuttujien yhteys taloudelliseen työorientaatioon. Varianssianalyysi.....	139
Taulukko 9.4. Taustamuuttujien yhteys arvorationaaliseen työorientaatioon. Varianssianalyysi.....	143
Taulukko 10.1. Haastateltujen yksinhuoltajaäitien taustatietoja.....	146
Taulukko 11.1. Yhteenvedo tutkimusmaiden jakautumisesta erilaisiin poliittikka-, työllisyys- ja köyhyysregiimeihin.....	164

1. Johdanto

Perhe on yksi merkittävimmistä taloudellisen turvan ja hoivan tuottajista. Perhemuodot ovat kuitenkin muuttuneet länsimaissa kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana. Aviokerojen määrä ja avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten osuus ovat kasvaneet (liite 1). Tämän seurauksena yksinhuoltajien osuus lapsiperheistä on noussut. Myös entistä suurempi osa lapsista kasvaa perinteisen ydinperheen ulkopuolella yksinhuoltajakotitalouksissa. Suurin osa yksinhuoltajista on edelleenkin naisia, mutta yksinhuoltajien siviilisääty on muuttunut. Leskien sijasta useimmat yksinhuoltajaäidit ovat nykyisin naimattomia ja eronneita. (Bradshaw ym. 1996; Kilkey & Bradshaw 1999, 156–157; Bradshaw & Finch 2002; OECD 2005, 161.)

Perheen murroksen ohella läntisissä hyvinvointivaltioissa on tapahtunut muitakin rakennemuutoksia. Naisten työllisyysasteen kasvu on horjuttanut miespuolisen perheenelättäjän mallia. Muutos yhden perheenelättäjän mallista kahden perheenelättäjän malliin on yhtäältä vahvistanut naisten asemaa, mutta toisaalta se on asettanut vaatimuksia yhden tulonsaajan kotitalouksille. Perheen käytettävissä olevien resurssien, hoivan sekä vastuiden ja velvollisuuksien jakaminen muotoutuvat uudelleen sekä perheen sisällä että perheen ja yhteiskunnan välillä (Lewis 2001; Esping-Andersen 2002).

Samaan aikaan työmarkkinat ovat muuttuneet epävakaammiksi. Osa-aikatyötä tekevien määrä on kasvanut ja määräaikaisten työsuhteiden osuus on noussut. Työtä tehdään yhä useammin muulloin kuin ns. normaalina työaikana. (OECD Employment Outlook 1999; Labour Force Statistics 2005.) Työmarkkinoiden rakennemuutosten ohella hyvinvointipolitiikan suunta on muuttunut useissa OECD-maissa (esim. Pierson 2001; Kautto ym. 2001). Nykyiset sosiaalipoliittiset toimenpiteet nojaavat yhä enenevässä määrin rekommodifikaatioon, eli tavoitteena on vahvistaa toimeentulon riippuvuutta työmarkkinoista. Tähän pyritään kannustamalla ihmisiä ansiotyöhön erilaisten tukitoimien avulla sekä luomalla sosiaaliturvan rakenteisiin työntekoon kannustavia elementtejä. (Pierson 2001; Bonoli 2002, 4; Gallie 2002, 97; Holden 2003; Millar & Evans 2003; Saunders 2005.) Toisaalta myös uusfamiliaristiset piirteet, joissa tuetaan tulonsiirtojen avulla lasten hoitamista kotona, ovat vahvistuneet esimerkiksi Suomessa (Mahon 2002). Vastuuta myös yksinhuoltajien toimeentulon turvaamisesta on pyritty siirtämään valtion sijasta toisaalta markkinoille kannustamalla yksinhuoltajia ansiotyöhön ja toisaalta perheelle vahvistamalla elatusvelvollisten vastuuta yksinhuoltajien toimeentulosta (Lewis & Hobson 1997; Millar & Evans 2003; Ostner 2003).

Yhteiskunnalliset muutokset ovat pakottaneet myös hyvinvointivaltiot arvioimaan uudelleen sosiaalipoliittisia käytäntöjään. Muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa ihmiset kohtaavat riskejä, joiden ratkaisemisessa pääasiassa sodan jälkeisinä aikoina muotoutuneet sosiaaliturva ja palvelujärjestelmät eivät enää toimi (Bonoli

2002; Esping-Andersen 2002, 19–22; Taylor-Gooby 2004). Perherakenteen muutos yhdessä muiden taloudellisesti-yhteiskunnallisten muutosten kanssa onkin hyvinvointivaltion uusien sosiaalisten riskien generoija (Bonoli 2002; Taylor-Gooby 2004). Työn ja perhe-elämän yhdistämisen vaikeudet, työttömyys, epävakaa työmarkkina-asema sekä riittämätön sosiaaliturva tekevät yksinhuoltajista erityisen haavoittuvia sosiaalisille riskeille. Tämä nostaa esiin kysymyksen siitä, kuinka perheeseen ja lapsiin liittyvät kysymykset on eri hyvinvointivaltioissa ratkaistu. Vaikeudet työn ja perheen yhteensovittamisessa vaikuttavat erityisesti yksinhuoltajiin, sillä perheessä on vain yksi aikuinen, joka pääasiassa kantaa vastuuta toimeentulon hankkimisesta ja arjen sujumisesta. Tämä puolestaan tekee työn ja perheen yhteensovittamista koskevat järjestelyt jälleen ajankohtaisiksi. Hoivasta ja sen organisoinnista onkin tullut keskeinen analyttinen käsite vertailtaessa hyvinvointivaltioiden erilaisia toimintaperiaatteita (Daly & Lewis 2000; Mahon 2002).

Tässä tutkimuksessa pääasiallisena kiinnostuksen kohteena on yksinhuoltajaäitien sekä työmarkkinoiden ja sosiaalipolitiikan välinen vuorovaikutus. Tutkimuksessa tarkastellaan yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiä, sen yleisyyttä sekä sitä motivoivia ja rajoittavia tekijöitä. Tutkimuksessa analysoidaan eri maiden sosiokulttuurisia piirteitä, sosiaalipolitiikkaa ja työmarkkinoita sekä arvioidaan, miten eri yhteiskuntien rakenteelliset puitteet muovaavat yksinhuoltajaäitien osallistumista työhön. Tutkimuksessa selvitetään myös yksilöllisten tekijöiden eli yksinhuoltajaäitien henkilökohtaisten resurssien ja elämäntilanteen sekä työorientaation yhteyttä työmarkkina-asemaan. Työmarkkinat heijastavat myös yleisemmin yhteiskunnan sosiaalista järjestystä, ja yksinhuoltajaäitien asema työmarkkinoilla kertookin äitien ja yleisemmin naisten asemasta yhteiskunnassa (Hobson 1994; Borchorst & Larsen 2000). Tämä perustele tutkimuksen sijoittamista nimenomaan työmarkkinakontekstiin.

Tutkimuksen keskiössä ovat yksinhuoltajaäidit, sillä noin 90 % yksinhuoltajista on OECD-maissa naisia (Bradshaw & Finch 2002, 26). Yhteiskunnan sukupuoleen kytkevät sosiaaliset määritteet muovaavat naisten asemaa yhteiskunnassa. Naisten ja miehen identiteetit muodostuvat erilaisiksi, koska ympäröivä kulttuuri asettaa naisille ja miehille erilaisia odotuksia. Yhteiskuntaan sosiaalistuminen edellyttää yksilöltä yhteiskunnan sukupuoliroolien ja sukupuolijärjestelmän omaksumista. Ne määrittävät sukupuolten työnjakoa, vallanjakoa ja hoivavastuuta. Myös työmarkkinat ovat segregoituneet sukupuolen mukaan. Naisten työura on miehiä epävakampi: naisten osuus osa-aikatyötä tekevistä on miehiä korkeampi ja naiset työskentelevät miehiä useammin epätyypillisissä työsuhteissa. Naisten palkkataso on miehiä matalampi ja naisilla on monissa maissa miehiä suurempi köyhyysriski (Daly & Rake 2003, 77–84, 101; OECD 2005). Lisäksi naiset joutuvat miehiä useammin tasapainoilemaan työn ja perheen vaatimusten välillä, sillä naiset tekevät edelleen – työssä ollessaankin – pääosan epävirallisesta hoivatyöstä sekä kotitöistä (Nurmi 1998, 39; Pacholok &

Gauthier 2004). Yksinhuoltajaäitien asema reflektoi hyvin eri hyvinvointivaltioiden tapaa suhtautua sukupuolten väliseen tasa-arvoon (Hobson 1994; Borchost & Larsen 2000). Yksinhuoltajaäitien asemaa arvioitaessa voidaan myös kiinnittää huomiota siihen, missä määrin yksilöllä on mahdollisuus muodostaa itsenäisesti toimeentuleva kotitalous ilman riippuvuutta perheestä (Lister 1994; Nyberg 2002).

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustuu rationaalisen valinnan teorioihin. Rationaalisen valinnan teorioiden avulla on mahdollista tarkastella sekä sosiaalisen kontekstin että yksinhuoltajaäitien työssäkäyntipreferenssien merkitystä työmarkkinavalintoihin. Keskeisenä on ajatus siitä, että yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asema ja työmarkkinavalinnat ovat osittain ymmärrettävissä suhteessa sosiaaliseen kontekstiin. Toisaalta työmarkkinavalintoja ohjaavat myös henkilökohtaiset arvot ja asenteet. Utilitaristinen näkemys, jossa ihmisten käyttäytymistä perustellaan taloudellisen hyödyn optimoinnilla, on ollut lähtökohtana yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin liittyvässä keskustelussa erityisesti angloamerikkalaisissa maissa (ks. Duncan & Edwards 1999). Yksinhuoltajuuden yleistymisen sekä toimeentulon riippuvuus sosiaaliturvasta ovat nostaneet esiin tulkinnan, jonka mukaan työssäkäynti ei sosiaaliturvan vuoksi olisi taloudellisesti kannattavaa (Murray 1984; Lindbeck 1995). Toimeentuloturvajärjestelmä on taannut yksinhuoltajille työelämän ulkopuolella lähes yhtä hyvän elinolosuhteiden kuin palkkatyö (Edin & Lein 1997a; Ford 1998; Forssén & Hakovirta 1999), mikä ei edistä työmarkkinoille hakeutumista. On epäilty, että yksinhuoltajat tekevät tietoisia valintoja jättäytyessään yhteiskunnan tuen varaan – päästessään osallisiksi anteliaasta sosiaaliturvasta he välttelevät taloudellisesti vähemmän palkitsevaa työntekoa. On myös epäilty, että taloudellisesti tyydyttävä elämä sosiaaliturvan varassa vääristää työ- ja perhemoraalia sekä luo itsenäisen selviytymisen etiikkaa rapauttavaa riippuvuutta. Tämä edesauttaa muusta yhteiskunnasta arvoiltaan ja käyttäytymismalleiltaan poikkeavan alaluokan muodostumista. (Murray 1984; 1993.) Keskustelu liittyy laajempaan hyvinvointivaltiokritiikkiin, jonka mukaan sosiaalipolitiikka on epäonnistumisen insentiivi. Taloudellisesti rationaalisella ihmistyyppillä on perusteltu myös uusliberalistista politiikkaa, jossa ihmisten mahdollisimman suuri vapaus nähdään parhaaksi keinoksi taata suurin mahdollinen yhteiskunnallinen hyöty. Vapauttamalla yksilö valtion holhouksesta hän voi rationaalisella toiminnallaan edistää yhteistä hyvää. (Friedman 1982.)

Toimeentulon hankkiminen on yksi, mutta ei ainoa ihmisten työmarkkinakäyttäytymiseen vaikuttava tekijä. Yhteiskunnan rakenteellisilla ja institutionaalisilla sekä kulttuurisilla tekijöillä on suuri merkitys erityisesti naisten työssäkäynnille (Gornik ym. 1998; Bradshaw & Finch 2002; Gornik & Meyers 2003; Pfau-Effinger 2004). Yhteiskunnalliset rakenteet muodostavat kontekstin, jossa yksilöt tekevät valintoja. Hyvinvointivaltioiden välillä on eroja siinä, minkälaisia insentiivejä ne luovat yksinhuoltajien työmarkkinakäyttäytymiselle. Työvoiman tarjontaan vaikuttavat myös yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet, arvot ja asenteet. Tällöin painottuu erityisesti yhteiseen

hyvään pyrkivä, sosiaaliin normeihin ja moraaliin nojautuva ihmistyyppi, joka tekee päätöksiä muista kuin taloudellisista lähtökohdista käsin (Etzioni 1988; Duncan & Edwards 1999; Himmelweit & Sigala 2004). Yksilöiden työllisyyspreferenssit sekä työmarkkinoiden ja sosiaalipolitiikan tarjoamat mahdollisuudet eivät kuitenkaan aina vastaa toisiaan, ja tästä syystä yksilöt asettuvat erilaisiin asemiin työmarkkinoilla.

Tässä tutkimuksessa vertaillaan yksinhuoltajaäitien työllisyyden eroja kuudessa eri maassa: Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Saksassa, Isossa-Britanniassa ja USA:ssa. Eri maihin on poliittisten prosessien seurauksena syntynyt erilaisia ansaitsija- ja hoivamalleja, ja myös yksinhuoltajien työssäkäyntiä tuetaan eri tavoin. Suomessa ja Ruotsissa työn ja perheen suhde rakentuu pitkälti julkisen tuen ja palvelujärjestelmien varaan. Yksinhuoltajia ei kohdella omana erityisenä ryhmänä vaan heillä on samat sosiaaliset oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin kansalaisilla (OECD 2005, 167). Norjassa ja Isossa-Britanniassa naisten työmarkkinoille osallistumista on luonnehtinut kolmivaiheinen työura, ja lapset on hoidettu pitkälti kotona. Myös yksinhuoltajilla on mahdollisuus hoitaa lapsia kotona. Norjassa yksinhuoltajat ovat oikeutettuja erityiseen yksinhuoltajatukeen, johon ei liity työvelvoitteita (Skevik 1998, 34–41). Isossa-Britanniassa yksinhuoltajat voivat hoitaa lasta kotona toimeentulotuen turvin (Lewis 1997; Marsh 2001). Saksassa perheen sosiaaliturva perustuu miehen sosiaalivakuutukseen, ja perheen hajotessa naisen asema on yleensä heikko. Toisaalta aviomiehellä on suuri vastuu puolison elatuksesta myös avioeron jälkeen (Ostner 1997; Anttonen & Sipilä 2000, 205; Trzcinski 2000). USA:ssa köyhien lapsiperheiden tarpeisiin suunnattu sosiaaliturva on tarveharkintaista. Lapsiperheitä tukevat sosiaalipalvelut kuten lasten päivähoito ovat pääosin yksityisiä, joten yksinhuoltajia tukeva sosiaalipolitiikka on minimalistista (esim. Anttonen & Sipilä 2000, 223–225; Gornik & Meyers 2003).

Tutkimuksen kansainvälinen vertailu antaa mahdollisuuden tarkastella, missä määrin yksinhuoltajaäidit Suomessa ovat työmarkkina-asemaltaan samankaltaisia kuin muissa vertailumaissa ja toisaalta missä määrin suomalaisten yksinhuoltajaäitien työllisyys poikkeaa muiden maiden yksinhuoltajaäitien työllisyydestä. Näin saadaan vastauksia siihen, miten erilaiset institutionaaliset puitteet ja sosiokulttuuriset piirteet rakenteistavat yksinhuoltajaäitien työmarkkinoille osallistumista. Aikaisemmissa yksinhuoltajien työllisyyttä käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Mitchell 1992; Whiteford & Bradshaw 1994; Bradshaw ym. 1996; Kilkey 2000; Gonzales 2004) on havaittu, että yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asema vaihtelee eri maissa. Tätä on selitetty sekä yksinhuoltajaäitien sosiodemografisten tekijöiden eroilla että perhepoliittisten käytäntöjen kirjavuudella. Maiden välillä on eroa myös ansaitsijamalleissa eli siinä, miten paljon ja millä työaikapanoksella perheenjäsenet osallistuvat kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön. (Lewis 2001; Pfau-Effinger 2004.) Naisten työssäkäyntiin liittyvien asenteiden voi olettaa ohjailevan myös yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintoja. Sosiokulttuuristen tekijöiden vaikutuksia äitien työmarkkinakäyttäytymiseen ei ole huomioitu riittävästi

aikaisemmissa tutkimuksissa. Tämä tutkimus antaa vastauksia siihen, minkälaista ansaitsijamallia tutkimusmaissa kannatetaan ja miten ansaitsijamallin kannatus heijastuu yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymiseen. Asenteita tutkimalla saadaan selvyttä myös yksinhuoltajaäitien omista työssäkäyntipreferensseistä.

Tutkimus avaa uusia näkökulmia myös yksinhuoltajaäitien tilanteeseen Suomessa. Lapsiperheille suunnattu kyselytutkimus mahdollistaa yksinhuoltajaäitien omien työhön liittyvien asenteiden tutkimisen. Aikaisemmin yksinhuoltajaäitien asenteiden tutkiminen on ollut ongelmallista, koska monissa aineistoissa heidän määränsä on ollut pieni. Toisaalta ihmisten työmarkkinakäyttäytymiseen ovat samanaikaisesti yhteydessä monet eri tekijät. Siksi tässä tutkimuksessa yksinhuoltajaäitien työllisyyteen yhteydessä olevia tekijöitä tarkastellaan erilaisilla aineistoilla ja tutkimusmenetelmillä, jotka valottavat ilmiön eri puolia. Kvantitatiivisten aineistojen avulla selvitetään monipuolisesti yksinhuoltajaäitien työllisyyttä ja tutkitaan asioiden välisiä yhteyksiä. Yksilöt kuitenkin kätkeytyvät numeroiden taakse. Laadullisella haastatteluaineistolla nostetaan esiin yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymiseen liittyvät omakohtaiset ja subjektiiviset kokemukset. Laadullisella haastatteluaineistolla tutkitaan tarkemmin yksinhuoltajaäitien subjektiivisia käsityksiä omaan työmarkkina-asemaan vaikuttavista tekijöistä. Tutkimus pyrkii tuomaan oman kontribuutionsa yksinhuoltajien työllisyydestä käytävään keskusteluun. Hahmottamalla yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä tutkimuksen tulokset voivat tarjota aineistoa käytännön yhteiskuntapolitiikkaa koskevaan päätöksentekoon.

Tutkimus rakentuu seuraavasti. Tutkimuksen johdannossa on motivoitu tutkimuksen lähtökohdat ja tarve sekä esitelty lyhyesti tutkimusongelmat ja -aineistot. Luvussa kaksi tarkastellaan yksinhuoltajuuden käsitettä ja luodaan katsaus aikaisempaan yksinhuoltajia käsittelevään tutkimukseen. Luvussa kolme tarkastellaan naisten ja yksinhuoltajien asemaa eri hyvinvointivaltioissa analysoimalla naisten oikeuksia hoivaan ja ansiotyöhön. Tästä rakentuu tutkimuksen sosiaalipoliittinen viitekehys. Luvussa neljä perehdytään rationaalisen valinnan teorioihin ja pohditaan työmarkkina- ja lastenhoitovalintoja motivoivia tekijöitä. Luvussa viisi täsmennetään tutkimustehtävä ja tutkimuksen kysymyksenasettelu sekä esitellään tutkimusaineistot ja -menetelmät.

Tutkimuksen empiirinen osa etenee kansainvälisen vertailun kautta yksinhuoltajaäitien työllisyyden analysointiin Suomessa. Suomi asetetaan näin laajempaan kontekstiin. Kansainvälisessä vertailussa (luvut 6 ja 7) tutkitaan hyvinvointivaltioiden tuotoksia analysoimalla yksinhuoltajaäitien työllisyyttä ja tulojen muodostumista eli ansaitsijamallin toteutumista sekä köyhyyttä 1990-luvun ja 2000-luvun alussa (luku 6). Aineistona ovat työvoimatilastot ja Luxembourg Income Study -aineistot (LIS). Aineistot edustavat kahta poikkileikkaushetkeä, minkä vuoksi on mahdollista tarkastella yksinhuoltajaäitien työllisyyden kehitystä ja toimeentuloa pidemmällä aikavälillä.

Juuri 1990-luvulla monissa hyvinvointivaltioissa koettiin taloudellisia ja sosiaalisia muutoksia, jotka heijastuivat myös yksinhuoltajaäitien asemaan. Työllisyyden ja tulojen vertailusta edetään kohti laajempaa institutionaalisten ja sosiokulttuuristen tekijöiden vertailua (luku 7). Luvussa seitsemän tutkitaan vertailumaiden hoivaajamallia eli sitä miten hoivan tuottamistavat vaihtelevat ja miten naisten työssäkäyntiin suhtaudutaan eri maissa. Aineisto muodostuu International Social Survey Program -kyselystä (ISSP). Perhepolitiikan vertailua varten rakennetaan perhepoliittinen indeksi.

Kansainvälinen makrovertailu tuottaa tietoa maatasoisista ilmiöistä ja antaa kuvan yksinhuoltajaäitien työllisyydestä Suomessa verrattuna muiden maiden yksinhuoltajaäitien työllisyyteen. Aikaisemmat suomalaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että erityisesti yksinhuoltajaäidit kärsivät laman seurauksista (Moisio 2005; Haataja & Nyberg 2006). Tutkimuksessa perehdytäänkin yksityiskohtaisemmin suomalaisten yksinhuoltajaäitien työllisyyteen ja siinä tapahtuneisiin muutoksiin 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Luvussa kahdeksan tarkastellaan yksinhuoltajaäitien työmarkkina-aseman muutoksia tilastojen avulla sekä tulonsiirtojärjestelmän toimivuutta esimerkiksi perhelaskelmilla ja kyselyaineistolla Suomessa. Miten tulonsiirto-, verotus- ja palvelumaksujärjestelmä kohtelee eri työmarkkina-asemassa olevia yksinhuoltajia – onko työnteko taloudellisesti kannattavaa? Analyysi kuvaa sitä toimintaympäristöä, jossa yksinhuoltajaäidit 2000-luvun alussa elivät.

Työmarkkina-aseman ja tulojen analysointi ei välttämättä anna täyttä kuvaa yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin yhteydessä olevista tekijöistä. Tämän vuoksi tutkimusta laajennetaan arvojen tarkasteluun, sillä arvoilla ja asenteilla on todettu olevan yhteys yksilön käyttäytymiseen (Kraus 1995; Hakim 2000; Himmelweit & Sigala 2004). Luvussa yhdeksän tutkitaan yksinhuoltajaäitien työorientaatiota Suomessa. Analyysi perustuu kyselyaineistoon. Luvussa kymmenen selvitetään yksinhuoltajaäitien työmarkkina-valintoja laadullisella tutkimusotteella. Haastattelut antavat mahdollisuuden nostaa tutkimuskohteesta esiin erilaisia tulkintoja kuin kvantitatiivinen tutkimus. Lopuksi tutkimuksen yhteenveto- ja johtopäätösluvussa tiivistetään keskeiset tutkimustulokset sekä suhteutetaan ne tutkimuksen teoriaan ja tutkimustehtävään. Lopussa arvioidaan myös tutkimustulosten luotettavuutta ja merkitystä yleisemmin sekä pohditaan keinoja, joilla voitaisiin parantaa yksinhuoltajien asemaa Suomessa.

2. Yksinhuoltajat tutkimuskohteena

2.1. Yksinhuoltajuuden kategoriat

Yksinhuoltajuus on perinteisesti liitetty leskeyteen ja aviottomaan äitiyteen. Yksinhuoltajuus on myös sosiaalinen kategoria¹, jonka kautta syntyy sosiaalisia oikeuksia. Yksinhuoltajuuskategorian sisällä ilmenee erilaisuutta, koska yksinhuoltajuuteen voidaan päätyä eri reittejä. Yksinhuoltajaperheitä syntyy viidellä eri tavalla: avio- tai avoeron seurauksena, avio- tai avopuolison kuollessa tai yksinäisen henkilön saadessa lapsen. Kaikkia näitä yksinhuoltajuuskategorioita yhdistää alaikäinen lapsi. Taulukossa 2.1. on kuvattu yksinhuoltajuuden eri kategorioita. Se kuvaa yksinkertaistaen yksinhuoltajuuden syntyä ja päättymistä.

Taulukko 2.1. Yksinhuoltajuuden kategoriat

	Leski	Eronnut yksinhuoltaja	Naimaton yksinhuoltaja
Yksinhuoltajuuden syy	Aviopuolison kuolema	Avioero	Avoero Avopuolison kuolema Yksinäinen henkilö saa lapsen
Omaisuuuden jako	Pesän jako	Ositus	-
Erityisetuudet	Lesken eläke Perhe-eläke	Elatusapu tai -tuki	Elatusapu tai -tuki
Lapsen huolto	-	Huoltajuuden jako	Huoltajuuden jako, jos mahdollista
Yksinhuoltajuuden päättyminen	Uusi avo- tai aviopuoliso Nuorin lapsi täyttää 18 vuotta Lapsi tai lapset muuttavat pois esim. toisen vanhemman luokse		

Eri reittejä yksinhuoltajaksi päätyneiden yhteiskunnallinen asema on historian kuluessa ollut erilainen. Useissa maissa ainoastaan lesket on määritelty yksinhuoltajiksi ja vain leskillä on ollut oikeus yksinhuoltajille tarkoitettuihin sosiaalietuuksiin. Leskeneläkkeitä maksettiin köyhille leskiäideille korvaamaan mieselättäjän puuttumista. Eläkkeiden taso oli matala, minkä vuoksi lesket täydensivät toimeentuloaan joko palkkatuloilla tai köyhäinhoidosta saatavilla avustuksilla (Kiernan ym. 1998, 98; Skevik 1998, 55).

¹ May (2001) kyseenalaistaa teoreettiset lähestymistavat, joissa ymmärretään yksinhuoltajuus keskeiseksi yksilön identiteetin rakennusainekseksi. May on tutkimuksessaan tarkastellut, miten naiset tulkitsevat yksinhuoltajuuskokemuksiaan osana elämänkulkua. Useimmat omaelämäkertakirjoittajat eivät sisällytä yksinhuoltajuutta narratiiviseen identiteettiin vaan mieltävät olevansa ensi sijassa äitejä, mutta heistä tulee yksinhuoltajia toisten silmissä. Yksinhuoltajuudesta tulee tällöin rooli, jonka toiset heille määrittävät.

Perhepoliittinen lainsäädäntö rakentui esimodernille perhekäsitykselle, joka johti aviottomien äitien ja lasten syrjintään. Naimattomat äidit jäivät avustusten ulkopuolelle². Naimattomien äitien asema on useissa maissa ollut pitkään huonompi kuin leskien (Wennemo 1994, 26–32). Esimerkiksi Hollannissa yksinhuoltajien taloudellinen tilanne vaihtelee yhä sen mukaan miten yksinhuoltajaksi on päädytty (Bussemaker ym. 1997, 111). Yksinhuoltajaäitien osallistuminen työelämään on edelleen vähäisempää niissä maissa, jotka kehittivät laajan leskeneläkkeen yksinhuoltajien palkkatyön tarpeen vähentämiseksi (Wennemo 1996, 208).

Sota-aika muutti käsityksiä yksinhuoltajuudesta, koska maailmansotien jälkeen yksinhuoltajaäitien määrä kasvoi. Sotien seurauksena monet valtiot omaksuivat uusia sosiaalipoliittisia tehtäviä, ja sotien välisenä aikana myös ns. väestökriisi vauhditti sosiaalipoliitiikan kehitystä. Syntyvyyden aleneminen johti sosiaalipoliitiikan 1930-luvulta lähtien entistä määrätietoisemmin tukemaan perhettä taloudellisesti, ja näin sai alkunsa monissa maissa perhepolitiikka (Wennemo 1994, 26–32; Gauthier 1996, 13–34). Väestöpoliittinen huoli johti myös siihen, että jokainen lapsi, myös avioton, oli tervetullut. Avioton äitiys asettui näin väestöpolitiikassakin uuteen valoon. Kun tarvittiin lisää lapsia, myös aviottomat lapset hyväksyttiin.

1940- ja 1950-luvut olivat voimakasta hyvinvointivaltioiden kehittämisen aikaa. Monet yhteiskunnat alkoivat yhä enenevässä määrin ottaa vastuuta lapsiperheiden ja myös yksinhuoltajien taloudellisesta hyvinvoinnista. Tulonsiirtoja kohdennettiin lapsiperheille äitiysetuuksina ja lapsilisinä. Huoli yksinhuoltajaäitien ja lasten köyhyydestä vauhditti perhepolitiikan kehitystä 1960- ja 1970-luvuilla. Yksinhuoltajille suunnattiin erityisetuista, kuten elatustuki ja korotettu lapsilisä. (Gauthier 1996, 191.) Myös elatusvelvollisuus toteutui eri maissa eri tavoin (Millar 1996, 103–105; Corden 1999). Anglosaksisessa mallissa korostettiin vanhempien yksityistä vastuuta lapsista. Valtion rooli liittyi pakkotoimenpiteisiin, joiden avulla lapsen muualla asuvan vanhemman elatusvastuuta toteutetaan. Skandinaavisessa mallissa kyse oli lapsen oikeudesta elatukseen molemmilta vanhemmiltaan. (Millar 1996.)

1970-luvulta alkaen sekä avioerojen että avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrä alkoi nousta (liite 1). Yhä useampi yksinhuoltajaäiti onkin nykyisin eronnut tai naimaton ja yhä harvempi leski (Bradshaw ym. 1996, 18; Kilkey & Bradshaw 1999, 156–157; Rowlingson 2001, 173–175; Bradshaw & Finch 2002, 27). Muutos johtuu toisaalta siitä, että keskimääräinen elinikä on noussut ja lapset ehtivät yleensä täysi-ikäisiksi ennen toisen vanhemman kuolemaa. Myös avioerojen määrä on noussut ja avoliitot ovat yleistyneet. Avoliittojen määrän kasvu ei varsinaisesti kerro yksinhuoltajuuden lisääntymisestä. Sen sijaan se, että avoliitot purkautuvat herkemmin kuin

² Suomessa ja Norjassa äitiysavustus kattoi myös naimattomat äidit. (Wennemo 1994.)

avioliitot, vaikuttaa naimattomien yksinhuoltajaäitien määrän kasvuun (Lewis & Kiernan 1996; Clarke & Jensen 2004).

Yksinhuoltajuuteen päättymisen reitillä on myös yhteys siihen, minkälaiset mahdollisuudet lapsen toisella biologisella vanhemmalla on osallistua lapsen elatukseen ja huoltoon. Avo- ja avioliittojen purkautuessa vanhemmat joutuvat sopimaan lapsen huollosta ja elatuksesta. Myös yksinäinen äiti voi tehdä lapsen huoltosopimuksen, jos lapsen isyys on tunnustettu. Yksinhuoltajuus ei siis välttämättä tarkoita sitä, että lapsen huollosta ja elatuksesta vastataan yksin. Yksinhuoltajien lapsilla on useimmiten myös toinen huoltaja, etävanhempi ja elatusvelvollinen, joka ei asu lapsen kanssa samassa kotitaloudessa. Vastuu lapsen huollosta ja elatuksesta kuuluu molemmille vanhemmille³. Vanhempien yhteinen vastuu hoivan jakamisesta voi helpottaa yksinhuoltajien työssäkäyntimahdollisuuksia (ks. Kröger 2005). Suomessa säännöllinen kontakti muualla asuvaan vanhempaan on säilynyt noin 80 %:lla lapsista, ja näistä lapsista noin 30 % tapaa etävanhempaa joka viikko (Broberg & Hakovirta 2005). Myös Isossa-Britanniassa on havaittu, että lapsista noin kolmannes tapaa etävanhempaansa viikoittain (Bradshaw ym. 1999, 82–83). Lapsen huoltojärjestelyt ja niiden merkitys yksinhuoltajien työssäkäynnille on aihe, joka jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle, mutta jota olisi jatkossa syytä selvittää.

Yksinhuoltajuus päättyy virallisesti yksinhuoltajan solmiessa uuden avo- tai avioliiton. Rowlingson ja McKay (1998, 144–149) ovat tutkimuksessaan havainneet, että noin puolet Isossa-Britanniassa asuvista yksinhuoltajaäideistä avioituu ennen lapsen täysi-ikäisyyttä. Naimattomilla äideillä yksinhuoltajuus kestää keskimäärin kahdeksan vuotta ja eronneilla äideillä noin viisi vuotta. Käytännössä yksinhuoltajuus voi jatkua myös uuden avo- tai avioliiton solmimisen jälkeen, sillä avoliitossa asuvat voidaan luokitella yksinhuoltajiksi. Uusi puoliso ei välttämättä osallistu lapsen huoltoon ja elatukseen vaan kyse on kahden vanhemman parisuhteesta, jossa lapsen huolto ja elatus on biologisen vanhemman vastuulla. Yksinhuoltajuus jatkuu käytännössä uudesta parisuhteesta huolimatta (Jaakkola & Sääntti 2000, 65–66). Yksinhuoltajuus päättyy lapsen täyttäessä 18 vuotta, vaikka käytännössä huoltovelvollisuus voi jatkua pidempään, ja lapsen ikä vaikuttaakin yksinhuoltajuuden määrittelyyn. Yksinhuoltajuus voi myös päättyä siihen, että lapsi muuttaa pysyvästi asumaan toisen vanhemman luokse. Seuraavassa luvussa 2.2. analysoidaan yksityiskohtaisemmin yksinhuoltajuuden määrittelyproblematiikkaa.

³ Suomessa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain yleisenä periaatteena on, että lapsen molemmat vanhemmat ovat yhdessä lapsensa huoltajia. Yhteishuollossa vanhemmat vastaavat yhdessä lapsen elatuksesta sekä kasvatuksesta ja hoidosta ja tekevät yhdessä lasta koskevat tärkeät päätökset. (Taskinen 2001, 23–26). Suomessa noin 80 % vanhemmista jakaa huoltajuuden eron jälkeen (Muuri 1999).

2.2. Yksinhuoltajuuden määrittely

Yksinhuoltajuus on yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien tuote ja sen määrittely vaihtelee eri yhteiskunnissa. Yksinhuoltajaperheen rajaaminen omaksi perhetyypikseen riippuu tarkastelutavasta. Eri maissa on erilaiset määritelmät yksinhuoltajuudelle, ja samassakin maassa yksinhuoltaja voidaan määritellä eri tavoin verotuksen, lainsäädännön ja virallisten tilastojen ja sosiaaliturvaetuuksia koskevien oikeuksien kannalta. Pääsääntöisesti kansainvälisessä tilastoinnissa pidetään yksinhuoltajana vanhempaa, joka asuu alaikäisen eli alle 18-vuotiaan lapsen kanssa ilman avo- tai aviopuolisoa. Erottelevat tekijät syntyvät lähinnä lapsen ikärajoista ja siitä, rinnastetaanko avoliitossa asuva yksinhuoltajaksi. (ks. Haataja 1991, 3–4; Bradshaw 1998, 155–157; Gordon 2002, 6.) Hollannissa ja Norjassa yksinhuoltajiksi määritellään myös avoliitossa asuva vanhempi, jos lapsi ei ole avopuolisoiden yhteinen (Bradshaw 1998, 157).

Lapsen ikä on yhteydessä yksinhuoltajaperheen määrittelyyn. Yksinhuoltajaperheen rajaaminen lapsen iän perusteella ei ole ongelmattonta, koska käytännössä huoltovollisuus jatkuu pidempään. Islannissa yksinhuoltajiksi määritellään vain alle 15-vuotiaiden lasten vanhemmat. Luxemburgissa yhden huoltajan perheet, joissa on alle 25-vuotiaita lapsia, määritellään yksinhuoltajakotitalouksiksi. (Miettinen 1997, 42.) Isossa-Britanniassa yksinhuoltajana pidetään vanhempaa, jolla on huollettavanaan alle 16-vuotiaita tai sitä nuorempia lapsia, mutta myös vanhempaa, jolla on alle 19-vuotiaita lapsia, mikäli lapset ovat päätoimisia opiskelijoita (Kiernan ym. 1998, 23).

Yksinhuoltajuus voidaan määritellä myös siviilisäädyn perusteella. Esimerkiksi Saksan työvoimatutkimuksessa yksinhuoltajakotitalouksiksi on määritelty kotitaloudet, joissa on yksi aikuinen ja vähintään yksi naimaton lapsi. Yksinhuoltajaksi identifioituu tällöin yhtä hyvin 80-vuotias leski, joka asuu yhdessä naimattoman 60-vuotiaan tyttärensä kanssa, kuin nuori naimaton äiti 2-vuotiaan lapsensa kanssa (Gordon 2002, 7). Erityisesti Etelä-Euroopan maissa moni yksinhuoltaja asuu eri sukupolvien muodostamassa suurperheessä, eivätkä nämä perheet välttämättä identifioitu yksinhuoltajaperheiksi (Bradshaw 1998, 156; Chambaz 2001; Martin & Vion 2002, 42; Kröger 2003, 28).

Kansainvälisessä vertailussa ongelmia aiheutuu myös siitä, ettei kaikissa maissa ole käytössä rekistereihin perustuvia tilastoja vaan vertailuja maiden välillä tehdään otospohjaisten aineistojen avulla. Koska eri aineistoissa ei ole käytössä samoja muuttujia, yksinhuoltajien identifioiminen samojen määritelmien mukaan on ongelmallista. (Bradshaw 1998, 157; Gordon 2002.)

Yksinhuoltajuuden määrittelyn vaikeutta osoittaa myös se, ettei edes kansallisella tasolla ole löydetty yksimielisyyttä siitä, kuka on yksinhuoltaja. Suomessa perhetilaston mukaan yksinhuoltajuus määritellään samassa asunnossa asuvien perheenjäsenten perhesuhteiden avulla. Yksinhuoltajaperheenä pidetään tällöin yhden aikuisen perhettä, jossa

huollettavien lasten ikä on alle 18 vuotta. Tulo- ja varallisuustilastossa yksinhuoltajat voitiin aikaisemmin identifioida veroperustein yksinhuoltajavähennykseen oikeutettuina vanhempina. Yksinhuoltajana pidettiin yksinäisenä verotettavaa henkilöä, jolla oli alle 16-vuotiaita lapsia. Sen jälkeen kun yksinhuoltajille kohdistuneet verovähennykset lakautettiin ja kompensoitiin korotetulla lapsilisällä vuonna 1994, yksinhuoltajat on voitu identifioida Kansaneläkelaitoksen lapsilisätilastosta (Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 2001, 214). Ongelmana näissäkin tilastoissa on, etteivät kaikki korotettuun lapsilisään oikeutetut yksinhuoltajat hae tukea. Myöskään avoliitossa asuvat eivät ole oikeutettuja yksinhuoltajakorotukseen, vaikka avoliitossa asuvat olivat oikeutettuja verovähennykseen. Tilasto kuvaa siis vain niiden yksinhuoltajien osuutta, joille maksetaan korotettua lapsilisää. Yksinhuoltajien määrittely tulonsiirtojen kautta on ollut käytössä esimerkiksi Norjassa tehdyissä yksinhuoltajatutkimuksissa (Skevik 1998).

Taulukko 2.2. Yksinhuoltajuuden määrittelyperusteita

Määrittelyperuste	Kuka on yksinhuoltaja	Ongelmia
Asuminen	Lapsen kanssa asuva lähihuoltaja	Rinnastetaanko avoliitossa asuva yksinhuoltajaksi, jos avopuoliso ei ole lapsen biologinen vanhempi? Lapsi voi asua molempien vanhempien luona tai tavata usein toista vanhempaansa, mutta olla kirjoilla vain yhdessä paikassa.
Lapsen ikä	Pääsääntöisesti alle 18-vuotiaan lapsen vanhempi	Lapsen ikäraja vaihtelee eri maissa ja eri hallintosäädöksissä
Siviilisäätty	Lesket, eronneet ja naimattomat vanhemmat	Ei huomioi lapsen ikää. Kaikki eivät eroa virallisesti, vaikka asuvat erossa puolisoista. Ei huomioi avoliittoa.
Oikeus yksinhuoltajalle maksettavaan tukeen	Henkilö, joka saa yksinhuoltajalle tarkoitettua tukea, esim. Suomessa korotettua lapsilisää. Perustuu asumiseen	Kaikki eivät hae tukia. Yksinhuoltajille kohdistetut tuet vaihtelevat sekä maiden sisällä etuuslajeittain että maiden välillä.

Kotitaloustiedusteluissa ja tulonjakotilastoissa yksinhuoltajakotitalouksiksi määritellään ne kotitaloudet, jonka jäsenenä on alle 18-vuotiaita lapsia ja joissa tosiasiallisesti on vain yksi aikuinen (Haataja 1991, 22). Suomalainen hallintokäytäntö on puolestaan sosiaali- ja terveysministeriön ehdotuksesta päätynyt perheiden määrittelyssä ns. jääkaappimääritelmään, jossa yksinhuoltajaperheeksi katsotaan ne kotitaloudet, joissa tosiasiallisesti asuu vain yksi aikuinen ja hänen alle 18-vuotiaat lapsensa.

Tilastot ja määritelmät ovat sosiaalisia konstruktioita, joita on kehitetty erityisiin historiallisiin ja kulttuurisiin tarpeisiin (Kinnunen 2001; Gordon 2002, 4). Tilastoaineistojen

tuotannossa joudutaankin kohtaamaan ajallisen vertailukelpoisuuden ristiriita. Tämä näkyy selvästi esimerkiksi perhetilaston ja perhekäsitteen kehityksessä, sillä tilastot eivät tavoita kaikkia variaatioita perhemalleista. Tilastokäsitteet yksinkertaistavat ihmisten arkea. Yleensä tilastot kykenevät tavoittamaan kuvaamistaan ilmiöistä vain joitakin puolia, jolloin perhe-elämän moninaisuus pelkistyy. (Kurkela & Sauli 1998, 33–36.)

Suomessa avoliittoja ja uusperheitä on kyetty tilastoimaan vasta 1990-luvulla, vaikka ne alkoivat yleistyä jo 1970-luvun alkupuolella. Yksinhuoltajuus on perhetilastoissa esiintynyt jo 1950-luvulla, ja se määritellään pelkästään asumisen perusteella (Kurkela & Sauli 1998, 36). Aika on monessa mielessä ohittanut tilastojen yksinhuoltajakäsitteen, eikä nykyinen tilastointi- ja yksinhuoltajuusmääritelmä vastaa reaali maailman yksinhuoltajuutta. Asun- tokeskeinen perhetilasto tuntee yksinhuoltajan, mutta ei elatusvelvollisia. Esimerkiksi perhe, jossa toinen vanhempi on työssä toisella paikkakunnalla ja on henkikirjoitettuna toiseen asuntoon, identifioituu yksinhuoltajaperheeksi. Sekä lainsäädäntö että arkielämä tuntevat yhteishuoltajuuden, mutta ”tapaajaperheet” jäävät tilastojen ulkopuolelle, vaikka lapsi tapaisikin säännöllisesti muualla asuvaa vanhempaansa. Yhteishuoltajuuden kautta yleistyneet kahden kodin perheet jäävät myös näkymättömiksi, koska samaa lasta ei voida tilastoida kahteen perheeseen. Käsite yksinhuoltaja viittaa siis lähivanhempaan, jonka kanssa lapsi asuu, ei lapsen huoltomuotoon. Jossain määrin olisikin selkeämpää puhua lapsen lähivanhemmasta kuin yksinhuoltajasta. Näin vältettäisiin käsitteiden sekaannus.

Yksinhuoltajuuden erilainen määrittely ja lapsen ikärajojen erilaisuus aiheuttavat ongelmia erityisesti kansainvälisissä vertailuissa. Määrittelyvaikeudet johtavat siihen, että eri tilastoissa yksinhuoltajien osuus voi vaihdella. Tämän tutkimuksen aineistolähtöisissä empiirisissä analyyseissä *yksinhuoltajakotitalouksiksi määritellään vain ne kotitaloudet, joissa tosiasiallisesti on vain yksi aikuinen ja vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi.*

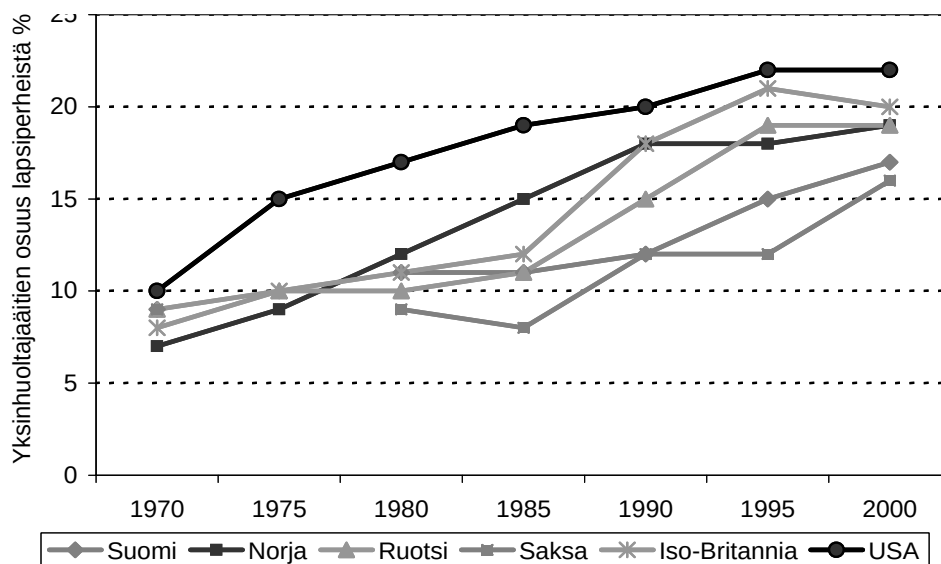
2.3. Yksinhuoltajaäitien suhteellinen osuus noussut

Yksinhuoltajaperheiden suhteellinen osuus kaikista lapsiperheistä on kasvanut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana useimmissa länsimaissa (Duncan & Edwards 1997; Lewis & Hobson 1997; Kilkey & Bradshaw 1999, 156–157; Kilkey 2000, 75; Millar & Rowlingson 2001; OECD 2005, 161). Syynä tähän on pidetty avioerojen ja avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrän kasvua. Avoliittojen yleistymisen on puolestaan uskottu nostavan yksinhuoltajien määrää, sillä avoliitot purkautuvat herkemmin kuin avioliitot (Rowlingson & McKay 1998, 114–116; Clarke & Jensen 2004). Toisaalta naisten työhön osallistuminen sekä taloudellinen itsenäisyys ovat luoneet naisille mahdollisuuksia elättää lapsia myös ilman puolisoa. Rowlingsonin ja McKayn (1998, 9–16) mukaan yksinhuoltajuuden kasvua voidaan selittää viidellä eri tekijällä: 1) naisten ja miesten työhön osallistumisen kasvulla 2) sosiaaliturvan paranemisella 3) avioero-

lainsäädännön sekä avioeroasenteiden muutoksella 4) vapaammalla suhtautumisella seksuaalisuuteen sekä 5) muutoksilla perheeseen kohdistuvissa asenteissa.

Kuvio 2.1. kuvaa yksinhuoltajaäitien osuutta lapsiperheistä vuosina 1970–2000 kuudessa tutkimuksessa mukana olevassa maassa: Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Saksassa, Isossa-Britanniassa sekä USA:ssa. Eri vuosien tiedot yksinhuoltajaäitien määrästä ovat eri tietolähteistä. Yksinhuoltajien määritelmä saattaa poiketa eri ajankohtina ja maiden välillä. Kuvion 2.1. perusteella voi kuitenkin tehdä päätelmiä yksinhuoltajaäitien osuuden kehityksestä tutkimusmaissa vuosina 1970–2000.

Kuvio 2.1. Yksinhuoltajaäitien perheiden osuus lapsiperheistä 1970–2000 (%)

Lähteet: Suomi: Perheet 2001, 12; Ruotsi: Statistics Sweden 2001; Norja: Skevik 2001a, 90–96, Skevik 2001b, 52; Norjassa kaikki yksinhuoltajat; Saksa: Ostner 1997, 25, Ostner & Schmitt 2004; Iso-Britannia: Kiernan ym. 1998; Bradshaw & Finch 2002; USA: US Bureau of Census 2005.

Selvästi eniten yksinhuoltajaäitejä on kaikkina ajankohtina USA:ssa, jossa noin viidennes lapsiperheistä on äidin ja lapsen muodostamia perheitä. USA:ssa yksinhuoltajaäitien osuus on noussut tasaisesti 1970-luvulta asti⁴. USA:ssa yksinhuoltajaäitien muita

⁴ USA:ssa mustaihoisten yksinhuoltajaäitien osuus kaikista yksinhuoltajaäideistä kasvoi 28 %:sta 43 %:iin vuosina 1988–1994. Mustaihoisista yksinhuoltajaäideistä noin 54 % on naimattomia, kun taas valkoihoisista yksinhuoltajaäideistä 39 % on eronneita. Latinoyksinhuoltajaäideistä noin 30 % on naimattomia, 30 % erillään asuvia ja 21 % virallisesti eronneita. (de Acosta 1997; 82.) 2000-luvulla yksinhuoltajaäideistä noin 55 % on ollut mustaihoisia, 30 % valkoihoisia ja noin 15 % latinoja (US Bureau of Census 2005). USA:ssa yksinhuoltajaäitien köyhyysaste vaihtelee rodun mukaan. Mustaihoisten yksinhuoltajaäitien köyhyysaste on ollut selvästi korkeampi kuin valkoihoisten yksinhuoltajaäitien köyhyysaste (McLanahan & Sandefur 1994, 118).

vertailumaita korkeampi osuus selittyy osaksi avioerojen yleisyydellä. Avioerojen osuus on USA:ssa ollut korkeampi kuin vertailumaissa (liite 1). Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäitien osuus on myös kasvanut 1970-luvulta alkaen. Vuonna 2000 Isossa-Britanniassa noin viidennes lapsiperheistä oli yksinhuoltajaäitien perheitä. Saksassa yksinhuoltajaäitien osuus on alkanut nousta vasta 1980-luvun puolivälin jälkeen. Vuonna 2000 yksinhuoltajaäitejä oli Saksassa 16 % lapsiperheistä.

Pohjoismaissa yksinhuoltajaäitejä oli vuonna 1970 alle 10 % lapsiperheistä. Suomessa yksinhuoltajaäitien osuus on noussut 2000-luvulle asti, ja vuonna 2000 äidin ja lasten muodostamia perheitä oli 17 % lapsiperheistä. Ruotsissa yksinhuoltajaäitien osuus on myös noussut, ja vuonna 2000 yksinhuoltajaäitejä oli siellä 16 % lapsiperheistä. Norjan Suomea ja Ruotsia korkeampi yksinhuoltajien osuus johtuu siitä, että luvuissa ovat mukana myös yksinhuoltajaisät, joita Norjassa on noin 10 % yksinhuoltajista (Skevik 2001a, 96). Norjassa vuonna 2000 yksinhuoltajaäitejä oli 16 % lapsiperheistä (Bradshaw & Finch 2002, 26).

Taulukko 2.3. Yksinhuoltajaäitien osuus lapsiperheistä sekä yksinhuoltajaäidit siviilisäädyn mukaan 2000-luvun alussa (%)

	Yksinhuoltaja- äitien osuus 2000	Naimaton yksinhuoltaja	Leski	Eronnut tai erillään asuva yksinhuoltaja	Naisten osuus yksin- huoltajista
Suomi	17	34	5	61	88
Norja	16	43	6	52	91
Ruotsi	16	46	4	50	85
Saksa	16	27	22	52	85
Iso- Britannia	20	46	4	49	91
USA	23	43	4	53	83

Lähteet: Bradshaw 1996; Bradshaw & Finch 2002, 26–27; Skevik 2001a, 98; Ostner & Schmitt 2004.

Taulukko 2.3. kuvaa yksinhuoltajaäitien osuutta lapsiperheistä vuonna 2000 sekä luo kuvan eri siviilisäättyjen sekä naisten osuudesta yksinhuoltajina. Siviilisäädyltään suuri osa yksinhuoltajaaideistä on eronneita eli taustalla on purkautunut avo- tai avioliitto⁵. Eronneiden yksinhuoltajaäitien määrä on suurin Suomessa. Muissa maissa noin puolet yksinhuoltajaaideistä on eronneita. Saksassa yksinhuoltajaaideistä leskien osuus on korkeampi kuin muissa kohdemaissa. Naimattomien yksinhuoltajaäitien eli niiden, jotka eivät ole koskaan asuneet avo- tai avioliitossa, osuus on korkein Ruotsissa ja Norjassa sekä Isossa-Britanniassa ja USA:ssa.

⁵ Osa yksinhuoltajista on edelleen avioliitossa. Avioeroprosessi voi viedä aikaa, eivätkä kaikki välttämättä hae eroa vaikka asuvatkin erillään.

Yksinhuoltajaisia on edelleen vähän kaikissa maissa (vrt. Chambaz 2001). Yli 80 % yksinhuoltajista on kaikissa vertailumaissa naisia. Erojen yhteydessä valtaosa lapsista jää asumaan äitinsä kanssa ja eron jälkeinen vanhemmuus on vahvasti sukupuolittunutta (Kuronen 2003). Eniten yksinhuoltajaisia oli 2000-luvun alussa USA:ssa. Vähiten yksinhuoltajaisia oli Isossa-Britanniassa ja Norjassa. Yksinhuoltajaiset poikkeavat siviilisäädyltään yksinhuoltajaaideistä, sillä yksinhuoltajaisissa on suhteellisesti enemmän leskiä kuin yksinhuoltajaaideissa (Rowlingson 2001, 175).

2.4. Erilaisia näkökulmia yksinhuoltajatutkimukseen

Yksinhuoltajat omana erityisenä tutkimuskohteenaan ovat nousseet näkyvästi esille viime vuosikymmeninä. Yksinhuoltajiin kohdistunut tutkimus on kasvanut volyymiltaan varsin mittavaksi, ja 1990-lukua voi kutsua yksinhuoltajaperhetutkimuksen vahvistumisen ajaksi. Tämä vahvistuminen näkyy teoreettisen pohjan laajenemisena ja vankistumisena, sillä yksinhuoltajuus naiskysymyksenä reflektoi eri hyvinvointivalttioiden tapaa suhtautua sukupuolten väliseen tasa-arvoon (Hobson 1994; Sainsbury 1999; Borchost & Larsen 2000). 1990-luvulla laajat kansainväliset aineistot sekä vertailevan hyvinvointivalttiotutkimuksen metodien kehittyminen ovat mahdollistaneet vertailevan empiirisen tutkimuksen yksinhuoltajien taloudellisesta asemasta eri maissa. Tätä ennenkin avioero ja sen seuraukset lasten kannalta ovat olleet monien perhetutkijoiden tutkimuskohteena, mutta painottuen enemmän psykologisesti ja terapeuttisesti nojaaviin tutkimustraditioihin. Tämän tutkimusorientaation seurauksena yksinhuoltajatutkimus on vielä nykyisinkin luonteeltaan varsin ongelmapainotteista.

Yksinhuoltajiin liittyvää tutkimusta on tehty usealla eri tieteenalalla ja yksinhuoltajuutta voidaan tutkia monesta eri näkökulmasta (Kamerman ym. 2005). Ensinnäkin voidaan tarkastella sitä, miten yksinhuoltajuus on yhteydessä yksinhuoltajan omaan hyvinvointiin. Useissa aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että yksinhuoltajaitien hyvinvointi ja terveys on selvästi huonompi kuin parisuhteessa elävillä naisilla (Gähler 1998, 109–118; Whitehead ym. 2000; Franz ym. 2003; Roos ym. 2005). Isossa-Britanniassa ja Saksassa taloudelliset vaikeudet, köyhyys sekä yksinhuoltajaitien nuori ikä ovat yhteydessä heikentyneeseen terveydentilaan (Whitehead ym. 2000; Franz ym. 2003). Suomessa ja Ruotsissa taloudelliset ongelmat eivät selitä heikkoa terveydentilaa vaan sosiaalisen tuen puute sekä aikapula, jotka aiheuttavat psykososiaalista stressiä. Yksinhuoltajat työskentelevät usein työtehtävissä, jotka eivät anna mahdollisuutta muotoilla omaa arkea. Lisäksi raskaat työolosuhteet heikentävät terveyttä. (Whitehead ym. 2000; Roos ym. 2005.) Terveysongelmat johtavat siihen, että yksinhuoltajaitien keskimääräinen elinikä on puolisoäitejä matalampi (Ringbäck Weitoft ym. 2000).

Yksinhuoltajatutkimuksen ydinaluetta ovat olleet yksinhuoltajuuden vaikutukset lapsiin ja lasten hyvinvointiin. Yhdysvalloissa yksinhuoltajaperheissä kasvaneilla lapsilla on

havaittu enemmän käyttäytymis- ja oppimisvaikeuksia, rikollista käyttäytymistä sekä terveysongelmia kuin kahden huoltajan perheessä kasvaneilla lapsilla (McLanahan & Sandefur 1994). Anglosaksisissa maissa yksinhuoltajaäitien kasvattamien tyttöjen on myös todettu synnyttävän lapsia itse hyvin nuorena ja päätyvän yksinhuoltajiksi muita naisia suuremmalla todennäköisyydellä (McLanahan & Sandefur 1994; Rowlingson & McKay 1998). Suomessa pojilla, jotka ovat asuneet suurimman osan lapsuudestaan yksinhuoltajaperheessä, on todettu olevan lievästi suurempi itsemurhariski sekä enemmän rikollista käyttäytymistä kuin kahden huoltajan perheessä eläneillä lapsilla (Sauvola 2001).

Yksinhuoltajuuden vaikutuksista yksinhuoltajaperheessä kasvaneiden lasten koulusaavutuksiin on ristiriitaisia tutkimustuloksia. On havaittu, että yksinhuoltajaperheiden lasten koulusaavutukset jäävät yleensä heikommiksi kuin ydinperheissä (Koivusilta ym. 2003; Ringbäck Weitoft ym. 2004). Tämän on esitetty johtuvan siitä, ettei työssä olevilla yksinhuoltajilla ole aikaa panostaa lasten koulunkäyntiin ja toisaalta matalan koulutuksen omaavilla yksinhuoltajilla ei ole suuria odotuksia omien lastensa koulutuksen suhteen (Ringbäck Weitoft ym. 2004). Toisaalta Suomessa yhtenäinen peruskoulu tasoittaa lasten mahdollisuuksia koulutukseen, minkä vuoksi eri perhetyypeissä lasten koulusaavutuksissa ei ole havaittu huomattavia eroja (Riala ym. 2003).

Huolimatta yksinhuoltajuuden kielteisistä vaikutuksista lasten hyvinvointiin suurin osa yksinhuoltajaperheissä asuvista lapsista ja nuorista Suomessa voi hyvin (Litsilä 2001; artikkelissa Rönkä ym. 2002, 62; Tähtinen ym. 2004). Vanhempien avo- tai avioero ei välttämättä ole lapselle riski vaan se voi tuoda mukanaan myös mahdollisuuksia. Muutoksilla voi olla lapsen kannalta positiivisiakin seurauksia (Galambos & Ehrenberg 1997; Bengtson ym. 2002, 50–51). Hokkanen (2005) esimerkiksi on havainnut, että eron myötä etävanhemman ja lapsen läheisyys on voimistunut, mikä puolestaan voi auttaa lasta sopeutumaan eron jälkeisen elämänmuutokseen ja lähentää lapsen ja etävanhemman välistä suhdetta.

Yksinhuoltajaperheisiin kohdistuvan tutkimuksen riskikeskeisyyttä onkin kritisoitu. Yksinhuoltajaperheitä ei voi yhdistää samaan kategoriaan kahden huoltajan perheiden kanssa sillä oletuksella, että elinympäristöt ovat identtisiä pelkän perhemuodon perusteella. Eroja lasten hyvinvoinnissa ilmenee sekä perhemuotojen sisällä että välillä. Perherakenteen lisäksi lapsen kehitykseen vaikuttavat muutkin kasvuympäristön tekijät, joissa perheet eroavat toisistaan. Lasten hoito- ja kasvatusfunktion kannalta keskeisiä ovat myös perheen sisäiset resurssit. Yksinhuoltajaperheiden lasten heikompaa menestystä voidaan paljon selittää perheen huonolla taloudellisella tilanteella, toisen vanhemman (yleensä isän) poissaololla sekä vanhempien välisillä konflikteilla (Alanen 1994; Galambos & Ehrenberg 1997; Duncan & Brooks-Gunn 2000; McCulloch ym. 2000; Kamerman ym. 2005). Tulevaisuudessa tutkimusta olisikin laajennettava suuntaan, jossa perherakenteen ohella otettaisiin huomioon paremmin yksinhuoltajaperheiden arkielämään vaikuttavat taloudelliset, kulttuuriset, sosiaaliset ja poliittiset

tekijät, sillä lasten hyvinvointiin vaikuttavat pitkäkestoiset taloudelliset ja sosiaaliset haitat enemmän kuin perherakenne.

Yksinhuoltajuuden taloudelliset seuraukset ja toimeentulo ovat olleet sosiaalipoliittisesti orientoituneen yksinhuoltajatutkimuksen keskeinen teema. Yksinhuoltajuus on edelleen merkittävä taloudellisia vaikeuksia aiheuttava tekijä useimmissa länsimaissa (Forssén 1998; Bradbury & Jäntti 2001; Rainwater & Smeeding 2003). Yksinhuoltajien pienituloisuus on yleisempää kuin kahden huoltajan perheiden, ja esimerkiksi Suomessa noin kolmannes yksinhuoltajista kuului vuonna 1994 kahteen alimpaan tulonsaajadesiiliin (Forssén 1998, 142). Yksinhuoltajaperheillä on myös muita lapsiperheitä suurempi köyhyysriski (Kilkey 2000; Forssén 2003; Rainwater & Smeeding 2003). 1990-luvun lopulla USA:ssa noin puolet yksinhuoltajaaideistä eli köyhyysrajan alapuolella. Samana ajankohtana Isossa-Britanniassa ja Saksassa köyhyys koetteli yli 30 %:a yksinhuoltajaaideistä. Matalinta yksinhuoltajaaítien köyhyys on ollut Pohjoismaissa. (Kilkey 2000, 82–83; Forssén 2003, 184–185.)

Myös lasten köyhyysriski on yksinhuoltajaperheissä suurempi kuin lasten köyhyysriski kahden vanhemman perheissä (Bradbury & Jäntti 2001; Forssén 1998, 2003). 2000-luvun alussa USA:ssa noin puolet ja Saksassa sekä Isossa-Britanniassa noin kolmannes yksinhuoltajaperheissä asuvista lapsista oli köyhiä. Samana ajankohtana yksinhuoltajaperheissä elävien lasten köyhyys Suomessa ja Ruotsissa oli noin 10 %. Suomessa ja Ruotsissa lasten köyhyys yksinhuoltajakotitalouksissa lähes kaksinkertaistui vuosien 1995 ja 2000 välillä. Sen sijaan anglosaksisissa maissa ja Saksassa lasten köyhyys yksinhuoltajakotitalouksissa laski 1990-luvulla. Silti maiden välillä on edelleen 2000-luvun alussa selviä eroja yksinhuoltajakotitalouksissa asuvien lasten köyhyydessä. Erot selittyvät osaksi eri maissa harjoitetulla perhepolitiikalla. (Forssén 2003, 183-186.)

Tuoreimmissa tutkimuksissa on todettu, että Ruotsissa ja Suomessa yksinhuoltajaaítien asema on oleellisesti heikentynyt 1990-luvulla (Kangas & Ritakallio 2003, 72; Haataja & Nyberg 2006; Skevik 2006). Suomessa 1990-luvun jälkipuoliskolla yksinhuoltajien tuloköyhyys viisinkertaistui noin neljästä prosentista kahteenkymmeneen prosenttiin. Samalla ajanjaksolla myös yksinhuoltajien toimeentulotukiasiakkuus laski, vaikka tulot pienenivät. (Kangas & Ritakallio 2003, 68-72). Ruotsin ja Suomen välisessä vertailussa havaittiin yksinhuoltajaaítien köyhyyden nousseen huomattavasti vuosien 1987 ja 2000 välillä molemmissa maissa. Suomessa yksinhuoltajaaítien köyhyysaste nousi seitsemästä kolmeentoista prosenttiin ja Ruotsissa neljästä kuuteentoista prosenttiin. Korkeimmat köyhyysasteet kasautuivat molemmissa maissa alle kouluikäisten lasten perheisiin. (Haataja & Nyberg 2006.) Tämä voi olla seurausta siitä, että Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajat eivät ole saaneet politiikassa erityishuomiota. Sen sijaan esimerkiksi Norjassa, Hollannissa ja Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaaítien saamat tulonsiirrot ovat olleet muutoksen kohteena koko 1990-luvun ja muutoksilla on pyritty yksinhuoltajaaítien köyhyyden ehkäisyyn ja työllisyyden nostamiseen. (Skevik 2006.)

Tulonsiirtojen rooli yksinhuoltajien köyhyyden lievittäjänä on merkittävä. Tämä johtuu siitä, että suuri osa yksinhuoltajaäitien tuloista koostuu sosiaalisista tulonsiirroista (Hobson 1994; Chambaz 2001; Hakovirta 2000; Moisio 2005; Haataja & Nyberg 2006). Yksinhuoltajaäitien heikko työmarkkina-asema sekä matalat tulot tekevät heidät riippuvaisiksi sosiaaliturvasta myös maissa, joissa yksinhuoltajaäitien työssäkäynti on yleistä (Hobson 1994; Hakovirta 2000). Vuonna 1996 Isossa-Britanniassa 75 % yksinhuoltajista olisi ollut köyhiä ilman tulonsiirtoja, mutta tulonsiirtojen jälkeen köyhiä oli noin kolmannes yksinhuoltajista (Chambaz 2001). Tulonsiirtojen merkitys yksinhuoltajaäitien köyhyyden lievittäjänä kasvoi Suomessa ja Ruotsissa 1980-luvun lopulta 1990-luvun puoliväliin asti. 1990-luvun puolivälin jälkeen tulonsiirrot eivät enää kyenneet alentamaan köyhyysastetta samassa määrin kuin 1990-luvun alussa kummassakaan maassa (Haataja & Nyberg 2006.) Suomessa tämä selittyy osaksi sillä, että yksinhuoltajaperheiden saamien perhepoliittisten tulonsiirtojen reaalin arvo heikkeni ja saatujen tulonsiirtojen määrä laski 1990-luvulla (Moisio 2005, 69-70).

Palkkatyöllä on myös suuri merkitys yksinhuoltajaäitien köyhyyden lieventäjänä (Kilkey 2000, 82–83; Hakovirta 2000). 1990-luvun puolivälissä Isossa-Britanniassa ja Saksassa yksinhuoltajaäitien köyhyys aleni selvästi enemmän palkkatuloilla kuin tulonsiirroilla. Suomessa sen sijaan sekä palkkatulot että tulonsiirrot kykenivät pienentämään yksinhuoltajaäitien köyhyyttä vuonna 1995. (Hakovirta 2000.) Palkkatyö ei kuitenkaan aina suojaa yksinhuoltajaitejä köyhyydeltä. Yksinhuoltajaäitien on monessa tutkimuksessa osoitettu kuuluvan työssäkäyvien köyhien riskiryhmään (Mitchell 1992; Kilkey & Bradshaw 1999, 161; Kilkey 2000, 82–83; Airio & Niemelä 2004; Kauhanen 2005). Tämä johtuu osaksi siitä, että naiset työskentelevät miehiä useammin matalapalkka-aloilla. Myös osa-aikaisessa ja /tai lyhyessä työsuhteessa työskentely lisää köyhyysriskiä. Suomessa työssäkäyvistä kotitalouksista tuloköyhyys kasvoi voimakkaimmin 1990-luvulla juuri yksinhuoltajilla. Yksinhuoltajuus myös nosti todennäköisyyttä olla työssäkäyvä pitkäaikaisköyhä⁶ eli yksinhuoltaja oli kokenut köyhyyttä työssäkäynnistä huolimatta useana vuotena peräkkäin. (Kauhanen 2005, 27, 44-49.)

Yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi 1990-luvulla keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Kansainväliset vertailututkimukset (ks. liitteet 2a ja 2b) ovat pyrkineet valottamaan yksinhuoltajaäitien työllisyydessä ilmeneviä eroja eri maiden välillä (Whiteford & Bradshaw 1994; Bradshaw ym. 1996; Kilkey 2000; Kilkey & Bradshaw 2001; Gonzalez 2004; Bradshaw ym. 2005; Skevik 2006). Yksinhuoltajaäitien työhön osallistuminen on ollut korkeaa Suomessa ja Ruotsissa. Sen sijaan perinteissä mieselättäjämaissa kuten Isossa-Britanniassa, Hollannissa, Australiassa tai Irlannissa yksinhuoltajaäitien työllisyys on pysytellyt matalana. 1990-luvun lopulla Ruotsissa 68 % ja Suomessa 65 % yksin-

⁶ Eurostatin virallisen pitkäaikaisköyhyyden määritelmän mukaan henkilö on pitkäaikaisköyhä, jos hän on köyhä kolmena vuotena neljästä, siten että hän on köyhä tarkastelujakson viimeisenä vuotena ja kahtena kolmesta edeltävästä vuodesta (Kauhanen 2005, 44).

huoltajaaideistä kävi työssä. Samana ajankohtana yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli Saksassa ja USA:ssa 68 %. Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaaideistä vain puolet kävi työssä 1990-luvun lopulla. (Bradshaw ym. 2005.)

Eroja yksinhuoltajaäitien työllisyydessä eri maiden välillä on selitetty sekä institutionaalisilla tekijöillä että yksinhuoltajaäitien sosiodemografisten tekijöiden eroilla. Gonzalezin (2004) tutkimuksen mukaan suuri osa yksinhuoltajaäitien työllisyyseroista eri maiden välillä selittyivät sillä, että yksinhuoltajaaidit erosivat eri maissa toisistaan sosiodemografisten tekijöiden osalta. Eri maiden yksinhuoltajaaidit poikkesivat toisistaan iältään ja koulutukseltaan sekä lasten iän ja lukumäärän perusteella. Ruotsissa asuvista yksinhuoltajaaideistä 9 % oli alle 26-vuotiaita, kun Isossa-Britanniassa ja USA:ssa alle 26-vuotiaita yksinhuoltajaaiteja oli lähes 20 %. Ruotsissa asuvien yksinhuoltajaäitien koulutustaso oli myös muita vertailumaita korkeampi. Lisäksi Ruotsissa asuvilla yksinhuoltajaaideillä oli vähemmän lapsia ja lapset ovat vanhempia kuin muissa vertailumaissa. Näiden tekijöiden vuoksi yksinhuoltajaäitien työllisyys on korkeampaa Ruotsissa kuin esimerkiksi USA:ssa ja Isossa-Britanniassa. (Gonzalez 2004, 30.) USA:ssa yksinhuoltajaaidit ovat nuoria ja myös ns. teiniäitiys on yleistä (Giddings ym. 2004).

Kansainvälisissä vertailuissa keskeisiksi yksinhuoltajaäitien työllisyydessä vallitsevia eroja selittäviksi tekijöiksi on havaittu perhepolitiikka ja sen laajuus sekä erityisesti lasten päivähoidon kattavuus (Mitchell 1992; Whiteford & Bradshaw 1994; Bradshaw ym. 1996). Laaja-alainen julkinen lasten päivähoito on mahdollistanut yksinhuoltajaäitien työssäkäynnin Pohjoismaissa. Monissa muissa maissa yksinhuoltajat joutuvat turvautumaan epävirallisiin hoivajärjestelyihin eli luottamaan sosiaaliseen tukiverkostoon lastenhoidossa tai hankkimaan yksityistä päivähoitoa. (Bradshaw ym. 1996; Kröger 2003, 34-39.) Lastenhoitovaikeudet luonnollisesti vaikeuttavat yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiä. Toisaalta myös Suomessa, jossa kaikilla lapsilla on oikeus päivähoitoon, hoivan puute saattaa johtaa yksinhuoltajaperheissä hoivaköyhyyteen tai hoivakriiseihin, joissa toimivien hoivajärjestelyiden organisointi ei onnistu virallisten ja epävirallisten hoivaresurssien varassa (Kröger 2005).

Yksinhuoltajien työllisyyttä tutkittaessa myös sosiaaliturvan kannustinongelmat ovat muodostuneet keskeiseksi tutkimusaiheeksi. Yksinhuoltajien saamien tulonsiirtojen osuus tuloista on suuri ja tämä on synnyttänyt keskustelua siitä, mikä yhteys on sosiaaliturvan ja yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymisen välillä. Maissa, joissa yksinhuoltajien toimeentulo perustuu pääasiassa tarveharkintaiseen tukeen, kannustinongelmat ovat suurimmat, koska palkkatulot vähentävät saatua tukea samassa suhteessa (Whiteford & Bradshaw 1994). Ansiosidonnainen tukijärjestelmä puolestaan aiheuttaa kannustinongelmia, koska saattaa olla taloudellisesti kannattamatonta siirtä työttömyysturvalta työhön, koska palkkatulot vähentävät tulonsidonnaisia etuja (Hakovirta 1998; Forssén & Hakovirta 1999). Kansainvälisissä vertailuissa

sosiaaliturvan disinsentiiveillä ja yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymisellä ei ole kuitenkaan todettu selvää yhteyttä (Mitchell 1992; Whiteford & Bradshaw 1994; Bradshaw ym. 1996, 2005; OECD 2005). Yksinhuoltajaäidit osallistuvat Pohjoismaissa työelämään, vaikka sosiaaliturvan taso on korkea.

Kansalliset tutkimukset (liitteet 3a ja 3b) vahvistavat tulkintaa siitä, ettei yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä voida selittää pelkästään taloudellisten tekijöiden avulla. Suomessa yksinhuoltajat kävivät työssä 1990-luvun puolivälissä siitäkin huolimatta, että työnteko ei olisi välttämättä ollut taloudellisesti kannattavaa (Forssén & Hakovirta 1999). Pohjoismaisissa tutkimuksissa yksinhuoltajaäitien työorientaation on todettu olevan voimakasta, mikä kertoo työn sisällöllisestä ja sosiaalisesta funktiosta yksinhuoltajaäideille (Skevik 1998; Nordenmark 1999, 9, 2004; Forssén ym. 2005; Hakovirta 2005). USA:ssa moni yksinhuoltajaäiti kävi palkkatyössä, vaikka toimeentulo ei työllistymisen seurauksena oleellisesti parantunut. Tuen varassa elävät yksinhuoltajaäidit olisivat myös halunneet käydä työssä, jos heille olisi ollut työtä tarjolla. (Edin & Lein 1997a, 1997b.) Ruotsissa ja Norjassa yksinhuoltajaäidit hakivat muita perhetyppejä aktiivisemmin töitä ja osa-aikatyötä tekevät yksinhuoltajaäidit toivoivat saavansa kokoaikatyötä (Gähler 2001; Palme ym. 2003, Kjellstad & Rønsen 2004; Nordenmark 2004).

Yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymisen motiivit löytyvätkin omaksutuista sukupuolirooleista sekä yksilön omista arvoista ja asenteista. Työssäkäyntiä perustellaan moraalisin argumentein, jotka vaihtelevat erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa (esim. Evanson 1998; Duncan & Edwards 1999; Duncan & Strell 2004; Williams 2004). Sekä lapsen tarpeet että omat tarpeet otetaan huomioon päätöksiä tehdessä. Duncanin ja Edwardsin mukaan (1999) yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä ohjaa sukupuolittunut moraalirationaalisuus, mikä tarkoittaa sosiaalisten verkostojen yhteisöllisesti synnyttämää ymmärrystä äitiydestä. Yksinhuoltajaäidit toimivat sen mukaan, minkä kokevat olevan oikein siinä sosiaalisessa kontekstissa, jossa he elävät. Yksinhuoltajaäitien toimintaan työmarkkinoilla ovat siis yhteydessä sekä omat henkilökohtaiset preferenssit että se sosiaalinen todellisuus, jossa he elävät.

3. Oikeus hoivaan ja työhön

Hyvinvointivaltio on institutionaalinen kokonaisuus, joka on yhteydessä työmarkkinoiden toimintaan sekä yksilön mahdollisuuksiin tehdä työtä. Hyvinvointivaltiolla on myös keskeinen rooli siinä, mitä mahdollisuuksia yksilöllä on yhdistää palkkatyö ja hoivavastuu. Tässä luvussa tarkastellaan erilaisia ansaitsija- ja hoivaajamalleja sekä naisten oikeuksia ja mahdollisuuksia hoivaan ja ansiotyöhön eri maissa.

3.1. Ansaitsija- ja hoivamallit

Hyvinvointivaltioiden välillä on eroa siinä, miten paljon ja millä keinoin ne vaikuttavat työllisyysrakenteisiin. Tämä selittää osaksi eroja naisten työllisyydessä. (Lewis 2001; Pfau-Effinger 2004.) Ansaitsija- eli elättäjämalli kuvaa sitä, miten moni perheenjäsen osallistuu kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön ja millä työaikapanoksella hän sen tekee. Ansaitijamalliin liittyvät oleellisesti perhepoliittiset etuudet, sillä ne vaikuttavat siihen, minkälaisia mahdollisuuksia vanhemmilla on osallistua ansiotyöhön ja lasten hoitamiseen. Ansaitijamallin rinnakkaiskäsite on hoivaajamalli, joka kuvaa sitä, miten hoivan tuottamistavat vaihtelevat perheen, markkinoiden, valtion ja epävirallisen sektorin välillä. (Lewis 2001; Haataja 2004a.) Ansaitija- ja hoivaajamallit ovat seurausta toteutetusta työllisyys- ja sosiaalipoliitikasta, ja tehtyjen poliittisten ratkaisujen seurauksena eri maihin on kehittynyt omanlaisensa ansiotyömalli.

Sainsbury (1994) on rakentanut teoreettisen konstruktion elättäjämalleista ja tyypittelyssä erottuu kaksi ääripäätä. Malleja erottaa perheideologia. Naisten ja miesten osallistuminen palkkatyöhön sekä vastuu hoivasta toteutuvat eri tavoin, mikä heijastuu paitsi etujen myöntämiseen myös niiden luonteeseen. Toisessa ääripäässä on *elättäjämalli*, joka rakentuu perinteisen ydinperheajattelun ympärille. Se korostaa selvää työnjakoa sukupuolten välillä. Naisten tehtäväksi nähdään hoivan tuottaminen kotona ja miesten vastuulla on perheen toimeentulo. Toisen ääripään *yksilömallissa* puoliset ovat yksilöinä vastuussa toimeentulosta sekä lasten hoidosta. Sosiaalipoliitikassa edut myönnetään yksilöille. Yksityisen ja julkisen vallan vastuun raja on häilyvä, sillä valtio on ottanut hoitaakseen useita aikaisemmin perheelle kuuluneita tehtäviä. Myös kotona tehtävä hoivatyö saattaa olla palkattua ja oikeuttaa sosiaaliturvaan. (Sainsbury 1994, 152–153.) Sainsburyn tyypittely edustaa kahta teoreettista ääripäätä eikä malleja ole puhtaina löydettävissä mistään maasta.

Lewis (1992) on sijoittanut näiden kahden ääripään välille kolmannen elättäjämallin, jota hän kutsuu mukautetuksi mieselättäjämalliksi. Kahdesta muusta elättäjämallista hän käyttää nimityksiä vahva mieselättäjämalli ja heikko mieselättäjämalli. *Vahvoissa mieselättäjäyhteiskunnissa* naiset eivät osallistu työelämäänsä ja he ovat taloudellisesti riippuvaisia joko puolisonsa tuloista tai hyvinvointivaltiosta. Perheen pääasiallinen

toimeentulo perustuu edelleen miehen tuloihin. Hyvinvointivaltio rakentuu sukupuolieron politiikalle ja kotiäitiydelle. *Mukautetuissa mieselättäjämaissa* työssäkäyviä naisia suojeleva lainsäädäntö on kehittynyt samanaikaisesti työlainsäädännön kanssa ja naisten oikeudet työntekijöinä on tunnustettu. Myös sosiaaliturva on kompensoinut taloudellista vastuuta lapsista, ja systeemi on ollut sukupuolineutraali. Horisontaalisen tulonjaon avulla on tasattu kustannuksia lapsiperheiden ja lapsettomien perheiden välillä. Tämä on hyödyttänyt naisia, koska perhe-etuudet maksetaan suoraan heille. Kaikki tämä on mahdollistanut naisten laaja-alaisen osallistumisen työmarkkinoille. *Heikko mieselättäjämalli* perustuu sukupuolten tasa-arvoon. Naisia kohdellaan sosiaaliturvajärjestelmässä yksilöinä omine oikeuksineen, jotka voivat perustua joko ansiotyöhön tai kansalaisuuteen. Julkisten sosiaalipalveluiden määrä (erityisesti lasten päivähoito ja vanhusten huolto) on korkea. Naimisissa olevat naiset ja pienten lasten äidit osallistuvat ansiotyöhön säännöllisesti ja normaalityösuhteissa. Sosiaalipolitiikan tavoitteena on lapsista koituvien kustannusten tasauksen lisäksi työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen ja naisten työssäkäynnin mahdollistaminen. (Lewis 1992.)

Pfau-Effinger (2004) erottaa empiirisen analyysin pohjalta viisi erilaista perhemallia. *Perhetalousmallissa* naiset ja miehet työskentelevät yhdessä ja lasten hoiva tuotetaan kodin piirissä. *Kotiäidin ja yhden ansaitsijan mallissa* miehet vastaavat perheen elannosta ja naiset hoivasta kotona. *Osa-aikaisen hoivan ja yhden ansaitsijan mallissa* mies hankkii perheen toimeentulon palkkatyöstä ja naisen työssäkäynti vaihtelee perhetilanteen mukaan. *Kahden ansaitsijan ja institutionaalisen hoivan mallissa* sekä naiset että miehet osallistuvat kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön ja hoiva tuotetaan kodin ulkopuolella. *Kahden ansaitsijan ja kahden hoivaajan mallissa* sukupuolet osallistuvat tasaveroisesti sekä palkkatyöhön että hoivan tuottamiseen.

Millarin (1996) jaottelussa perhepolitiikalla on keskeinen asema. Jaottelussa *lapsiperheiden äitien työssäkäyntiä tukevat hyvinvointivaltiot* ovat maita, joissa sosiaalipolitiikka tukee työssäkäyntiä sosiaalipalveluiden sekä työntekijäin oikeuksien kautta. Äitien työssäkäyntiä tuetaan kattavalla äitiyslomajärjestelmällä sekä päivähoitopolitiikalla. *Työssäkäyntiä vaikeuttavat* tai sitä suorastaan estävät hyvinvointivaltiot ovat maita, joissa äitien työssäkäynnin mahdollistavia sosiaalipalveluja ei ole, koska naisten rooliin kuuluu kodin ja perheen hoitaminen. Julkinen sosiaalipolitiikka ei kannusta äitejä hakeutumaan työmarkkinoille. Yksinhuoltajat elävät usein toimeentulotuen varassa eikä heillä ole työvelvollisuutta. *Työssäkäyntiin pakottavat hyvinvointivaltiot* ovat maita, joissa äitien työssäkäyntiä tukevia sosiaalipalveluja ei ole ja joissa myös työn ja perhe-elämän yhteensovittamista helpottava lainsäädäntö puuttuu. Perhe-etuuksien puuttuminen mobilisoi yksinhuoltajia työmarkkinoille, ja yksinhuoltajien työssäkäynti on yleisempää kuin naimisissa olevien naisten.

Myös Korven (2000) tyypittelyssä eri maiden perhepoliittiset järjestelmät ovat keskeisiä. Erotteluja tehdään sen mukaan, kuinka paljon perhepoliittiset instituutiot tukevat molempien puolisoiden työssäkäyntiä tai suoraan perhettä. Tyypittelyn ensimmäinen ryhmä on *yleinen perhepoliittinen malli*, jossa annetaan vähän tukea naisten työssäkäynnille, mutta paljon perheelle. *Kahden ansaitsijan perhepoliittisessa mallissa* tukia ei kohdisteta suoraan perheelle vaan tuetaan enemmän naisten työssäkäyntiä. Kolmas malli on *markkinasuuntautunut malli*, jossa molemmat tukimuodot ovat vähäisiä.

Fraser (2000) on visioinut kolme vaihtoehtoista ansaitsijamallia jälkiteollisille yhteiskunnille sekä arvioinut niiden potentiaalisia heikkouksia ja vahvuuksia seitsemällä eri dimensioilla. *Universaali ansaitsijamalli* pyrkii tukemaan miesten ja naisten yhtäläisiä mahdollisuuksia palkkatyöhön ja hoivaan siirtämällä hoiva palkatuksi työksi markkinoille ja valtiolle. Tämä edellyttää vakaata täystyöllisyyttä, naisten toissijaisen työmarkkina-aseman purkamista sekä hoivan uudelleenorganisointia. Pyrkimyksenä on vapauttaa naiset epävirallisesta hoivatyöstä palkkatyöhön. Universaali ansaitsijamalli torjuisi suhteelliseen hyvin köyhyyttä, estäisi heikommassa asemassa olevien hyväksikäyttöä, pitäisi tuloerot kohtuullisina sekä ehkäisisi syrjäytymistä. Mallin heikkoutena voidaan pitää sitä, että se saattaisi heikentää niiden ihmisten arvostusta, jotka eivät kykene ansiotyöhön tai valitsevat joka tapauksessa hoivaajan roolin. Malli saattaisi myös lisätä naisten kaksoistaakkaa. Naiset joutuisivat todennäköisesti tekemään palkkatyönsä ohessa myös suuren osan kotitöistä eikä pienituloisilla perheillä välttämättä ole mahdollisuuksia ostaa näitä palveluita markkinoilta. Myöskin yksinhuoltajat joutuisivat vastaamaan yksin sekä tulojen hankkimisesta sekä kotitöistä. (Fraser 2000.)

Tasa-arvoisen hoivaajamallin tavoite on minimoida naisten äitiydestä ja hoivasta aiheutuvia kustannuksia tukemalla epävirallisen hoivatyön arvostusta korkeatasoisen tuen turvin. Mallin avulla kyettäisiin estämään laajamittainen köyhyys. Mallin heikkoutena voidaan pitää tuloerojen kasvamista, sillä joustavat työmarkkinat voisivat aiheuttaa naisansoja. Tässä mallissa naisilla olisi myös suurempi syrjäytymisvaara, sillä se voisi luoda naisille ja miehille erilaiset työmarkkinat. (Fraser 2000.)

Universaali hoivaajamalli tavoittelee sukupuolten mukaisen jaon poistamista työmarkkinoilta sekä hoivarooleista. Tämä toteutuisi kaikkien työntekijöiden työaikoja lyhentämällä sekä tuottamalla työllisyyttä tukevia sosiaalipalveluja. Mallin toteutuminen edellyttäisi muutoksia työelämään niin, että sekä naisilla että miehillä olisi mahdollisuus käyttää aikaa sekä hoivaan että ansiotyöhön. Fraserin sanoin: ”Avainkysymys on kehittää politiikkaa, joka ehkäisee vapaamatkustamista. Todellisia vapaamatkustajia eivät ole köyhät yksinhuoltajaäidit, joiden työllisyys on laskenut vaan eri yhteiskuntaluokista olevat miehet, jotka välttelevät hoiva- ja kotitöitä sekä yritykset, jotka vapaamatkustavat ihmisten palkattoman ja palkkatyön kustannuksella.” (Fraser 2000, 26).

Mahon (2002) on soveltanut Fraserin malleja tutkiessaan minkäläistä ansaitsija-hoivaajapolitiikkaa jälkiteollisissa eurooppalaisissa hyvinvointivaltioissa toteutetaan. Universaalia hoivaajamallia, jota Mahon nimittää *egalitaariseksi malliksi*, edustaa Ruotsi. Ruotsissa tuetaan naisten korkeaa työllisyyttä julkisin päivähoitopalveluin ja hoivavastuun jakamista isäkiintiöiden avulla. Tasa-arvoista hoivaajamallia Mahon kutsuu *uusfamiliaristiseksi malliksi*, jota edustaa Suomi. Uusfamiliaristisessa mallissa tuetaan hoivan siirtämistä kotiin. Valinnan mahdollisuuksia tarjotaan tukemalla perheen ulkopuolista yksityistä hoitoa tulonsiirroin. Uhkana ovat heikennykset sukupuolten väliselle tasa-arvolle. *Kolmannen tien mallia* edustaa Iso-Britannia, jossa äitejä kannustetaan osallistumaan työmarkkinoille, mutta osa-aikaisina työntekijöinä. Tähän on osasyynä se, että kokopäiväinen lastenhoito on kallista eikä kouluikäisille lapsille ole iltapäivätoimintaa.

Taulukossa 3.1. on kuvattu maiden jakautuminen aikaisempien tutkimusten mukaan eri ansaitsijamalleihin. Mallien vertailu on osittain vaikeaa, sillä osa tyypittelyistä perustuu eri maissa toteutettuihin käytäntöihin ja osa teoreettisiin analyysihin. Toki tyypittelyiden välillä on nähtävissä yhtymäkohtia.

Taulukko 3.1. Vertailumaiden jakautuminen eri ansaitsijamalleihin

	SUOMI	NORJA	RUOTSI	SAKSA	ISO-BRITANNIA	USA
Lewis 1992	Heikko mieselättäjämalli			Vahva mies-elättäjämalli	Vahva mieselättäjämalli	
Korpi 2000	Kahden elättäjän malli			Yleisen perhetuen malli	Markkinaorientoitunut malli	
Pfau-Effinger 2004	Kahden ansaitsijan ja instituutionaalisen hoivan malli			Osa-aikaisen hoivan ja yhden ansaitsijan malli		
Millar 1996	Äitien työssäkäyntiä tukevat maat			Työssä-käyntiin pakottava maa	Työssä-käyntiä estävä maa	Työssä-käyntiin pakottava maa
Mahon 2002	Uusfamiliaristinen malli		Egalitaarinen malli		Kolmannen tien malli	

Pohjoismaat muodostavat oman mallinsa, jolle on ominaista sukupuolten välinen tasa-arvo palkkatyössä ja hoivan toteuttamisessa. Perheitä tuetaan universaalein tulonsiirroin ja naisten palkkatyötä päivähoitojärjestelmällä. Ainoastaan Mahonin (2002) luokittelussa Suomi erottuu Ruotsista. Suomi edustaa uusfamiliaristista mallia, koska Suomessa

on siirrytty kohti rahallisia tukia, joiden avulla vanhempia houkutellaan jäämään pois työmarkkinoilta hoitamaan lapsia kotiin pidemmiksi ajoiksi. Tätä pidetään halvempaan ratkaisuna kuin laadukkaita ja kohtuuhintaisia päivähoitopalveluja. Toimenpiteet ovat sukupuolineutraaleja, mutta ne perustuvat sukupuolten välisiin eroihin ja vahvistavat niitä, koska erityisesti äidit käyttävät vapaita.

Saksa muodostaa oman mallinsa, joka perustuu yhä edelleen miehen roolille perheen elättäjänä. Naisten ja äitien velvollisuudeksi on nähty lasten hoito. Naisten työllisyys on pitkälti osa-aikaista, koska hyvinvointivaltio ei ole tukenut naisten siirtymistä työelämään. Julkisen sektorin roolina on tarjota tulonsiirtoja eikä se tuota palveluita. Palvelujen tarjonnan painopiste on vapaaehtoisjärjestöjen tuottamissa palveluissa. (Lewis 1992; Millar 1996; Korpi 2000; Pfau-Effinger 2004.)

Iso-Britannia ja USA erottuvat omaksi mallikseen. Äidit ovat omistautuneet lapsille ja kodin hoidolle ja tämän vuoksi äitien osallistuminen työhön on ollut vähäistä. Julkinen sektori ei myöskään ole tuottanut lapsille päivähoitopalveluita. (Lewis 1992; Korpi 2000.) Millar (1996) erottaa USA:n ja Ison-Britannian toisistaan sillä perusteella, että Isossa-Britanniassa äitien työssäkäyntiä ei ole pidetty sosiaalisesti hyväksyttävänä, ja tämän johdosta yksinhuoltajille on haluttu turvata mahdollisuus lasten hoitoon kotona. Yksinhuoltajat ovat oikeutettuja toimeentulotukeen ilman työvelvollisuutta. USA:ssa sosiaaliturvan puute pakottaa yksinhuoltajat töihin, mutta työssäkäyntiä tukevia julkisia sosiaalipalveluja ei ole.

Ansaittijamallilla on vaikutusta myös yksinhuoltajien asemaan. Yhden ansaittajan mallissa naisilla ei ole oikeutta ansiotyöhön ja naiset joutuvat usein jättämään työelämän lasten hoidon vuoksi. Pitkien lastenhoitovapaiden jälkeen naisilla on vaikeuksia integroitua takaisin työmarkkinoille. Valtio ei ole myöskään ottanut vastuulleen perinteisesti miehelle kuuluvia tehtäviä eli kompensoinut miespuolista perheenelättäjää. Erotilanteessa yksinhuoltajat joutuvat yleensä turvautumaan tarveharkintaiseen sosiaaliapuun (Sainsbury 1996; Lewis 2001, 157).

Kahden ansaittajan mallissa sekä mies että nainen osallistuvat kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön, mikä takaa oikeuden ansiosidonnaiseen sosiaaliturvaan. Perhepolitiikka suosii kahden ansaittajan perhemallia silloin, kun päivähoitopalveluita on riittävästi saatavilla. Myös yksilölliset ja korkeatasoiset vanhempainetuudet ja isäkiintiöt tukevat kahden ansaittajan mallia. Pyrkimys on kannustaa isiä jakamaan vastuuta hoivasta lapsen vauvaiästä alkaen. Tämä voi tukea isien mahdollisuuksia ottaa vastuuta lapsen hoivasta ja elatuksesta myös eron jälkeisessä perhe-elämässä. Toisaalta kahden ansaittajan malli voi olla ongelmallinen yksinhuoltajille, koska kaikki yhteiskunnan tuki on organisoitu ydinperhemallin pohjalta. Suomen ja Ruotsin yksinhuoltajapolitiikka onkin minimalistista (Skevik 2006).

3.2. Sosiaalisten oikeuksien toteutuminen vaihtelee eri maissa

Hyvinvointivaltiolla on ristiriitainen rooli kapitalistisilla markkinoilla. Kapitalistinen talous on riippuvainen sosiaalipoliittisten järjestelmien olemassaolosta, sillä niiden avulla pyritään vähentämään kansalaisten riippuvuutta markkinoista ja parantamaan kansalaisten työssäkäynnin edellytyksiä. Yhtäältä hyvinvointivaltio palvelee työmarkkinoita mahdollistamalla kommodifikaation eli huolehtimalla työvoiman tarjonnasta ja palkkatyöläisten hyvinvoinnista. Toisaalta hyvinvointivaltion tehtävänä on dekommodifikaatio eli turvata ihmisille sosiaalisten riskien varalta tilapäisesti tai pitkäaikaisesti poispääsy työelämästä. Kommodifikaatio- ja dekommodifikaatio-käsitteet ja -prosessit ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa. (Offe 1984, 92-94, 145.)

Naisten ja äitien mahdollisuudet palkkatyöhön ja kommodifikaatioon vaihtelevat eri maissa. Tämä johtuu osaksi siitä, millä mekanismeilla sosiaalipolitiikkaa on auttanut naisia tasapainottamaan palkkatyön ja perheen vaatimuksia. Pohjoismaissa naisten siirtyminen työmarkkinoille alkoi tapahtua 1960-luvun loppupuolelta lähtien (Nurmi 1998, 25; Nyberg 2002; Hiilamo 2006). Suomi ja Ruotsi ovatkin kansainvälisissä vertailuissa edustaneet maita, joissa naisten työllisyysluvut ovat olleet OECD-maiden korkeimpia. Norjassa naisten työllisyysaste on ollut jonkin verran Suomea ja Ruotsia matalampi. (OECD 2001.) Suomessa ja Ruotsissa naistyövoiman eräänä kommodifikaatiomuotona on toiminut hoivatyön kommodifikaatio eli naiset on pyritty kiinnittämään työmarkkinoille maksamalla hoivasta. Institutionalisoitunut hoivatyö on tarjonnut naisille oikeuden myös dekommodifikoiviin etuihin. (Knijn & Ostner 2002; Williams 2004). Saksassa ja Hollannissa verotus ja sosiaaliturvajärjestelmä kehittyivät tukemaan yhden ansaitsijan perhemallia, mikä loi naisille insentiivejä jäädä kotiin. Äidit ovatkin enenevässä määrin siirtyneet työmarkkinoille vasta 1990-luvulla. (Knijn & Ostner 2002; Ostner 2003.)

Naisten etu ei kuitenkaan ole pelkästään työmarkkinoille pääsy eli kommodifikaatio. Keskeinen kysymys on myös se, missä määrin hyvinvointivaltiot ovat taanneet naisille poispääsyn työmarkkinoilta eli dekommodifikaation. Esping-Andersen (1990, 37) tarkoittaa dekommodifikaatiolla yksilön mahdollisuuksia ylläpitää sosiaalisesti hyväksyttävää elintasoa työmarkkina-asemasta riippumatta. Naistutkijoiden mielestä Esping-Andersenin (1990) dekommodifikaatio-käsite ei huomioi riittävästi naisten oikeuksia eli sitä, missä määrin naisilla on mahdollisuus päästä palkkatyöhön ja eikä sitä, millä mekanismeilla sosiaalipolitiikkaa auttaa tasapainottamaan palkkatyön ja perheen vaatimuksia (Lewis 1992; Orloff 1993; Lister 1994; Nyberg 2002; Knijn & Ostner 2002). Dekommodifikaatio ei koske samalla tavalla miehiä ja naisia, sillä varhaisen sosiaalipolitiikan tehtävä oli taata työväestölle turvalliset työolot ja työsuhteet. Naisten ja lasten työaikoja rajoitettiin lainsäädäntöiteitse ilman yksilöllisiä oikeuksia dekommodikoiviin etuihin. Tämän seurauksena naisten taloudellinen riippuvuus mie-

hestä kasvoi. Dekommodikoivat edut oli myös sidottu työhistoriaan, minkä heikensi naisten mahdollisuuksia dekommodifikaatioon. (Knijn & Ostner 2002.)

Naistutkijat ovatkin nostaneet dekommodifikaation rinnalle käsitteet henkilökohtainen autonomia ja defamilisaatio. Henkilökohtaisella autonomialla tarkoitetaan sitä, missä määrin hyvinvointivaltio takaa yksilölle sosiaalisen oikeuden riippumattomuuteen paitsi työmarkkinoista myös avioliitosta. Se, miten hyvinvointivaltio mahdollistaa naisten taloudellisen itsenäisyyden indikoi naisten sosiaalisten oikeuksien heikkouksia ja vahvuuksia (Orloff 1993; Sainsbury 1999, 155; Nyberg 2002.) Defamilisaatiolla puolestaan tarkoitetaan yksilön mahdollisuuksia ylläpitää sosiaalisesti hyväksyttävää elintasoja ilman riippuvuutta perheestä joko ansiotyöllä tai sosiaalisin tulonsiirroin (Lister 1994, 37; Esping-Andersen 1999, 51). Esping-Andersenin (1999) jaottelu erilaisiin hyvinvointivaltioregiimeihin näyttää toimivan suhteellisen hyvin myös mitattaessa defamilisaatiota. Pohjoismaissa riippuvuus perheestä on vähäisintä. Konservatiivisen regiimin maat jaottuvat kahdeksi regiimiksi. Etelä-Euroopassa (Italia, Portugali, Espanja) hyvinvointi on eniten riippuvainen perheestä, koska sosiaalipalveluita on tarjolla vähän ja naisten työllisyysaste on matala.

Viime vuosien keskeinen sosiaalipoliittinen linjaus on liittynyt rekommodifikaatioon, jolla vahvistetaan kansalaisten toimeentulon riippuvuutta markkinoista ja aktivoidaan työmarkkinoiden ulkopuolella elävät työhön (Pierson 2001). Holden (2003) käyttää rekommodifikaation käsitettä kuvaamaan siirtymistä hyvinvointivaltiosta kohti workfare-valtiota, jossa tavoitteena ei ole niinkään suojata kansalaisia sosiaalisilta riskeiltä vaan aktivoida ihmisiä töihin. Papadopoulos (2005) tarkoittaa rekommodifikaatiolla kommodifikaation tehostamista sekä kannustamalla työmarkkinoiden ulkopuolella olevia ansiotyöhön että vahvistamalla jo palkkatyössä olevien kommodifikaatiota.

Rekommodifikaatiopolitiikkaa on perusteltu erilaisilla argumenteilla. Ensinnäkin, nykyisenlaisten hyvinvointivaltioiden ylläpito ja korkea dekommodifikaatioaste edellyttävät aktiivista kommodifikaatiopolitiikkaa ja korkeaa työllisyysastetta. Toiseksi korostetaan, että työssäkäynti on paras keino vähentää syrjäytymistä yhteiskunnassa. Lisäksi on epäilty, että ilman velvollisuuksia ihmiset nostavat tukia ilman integroitumista palkkatyöhön. (Esping-Andersen 1996, 1999; Esping-Andersen ym. 2002.) Strategia korostaa verotuksen ja sosiaalietuuksien kautta muodostuvia työn kannustimia ja aktiivisen työvoima- ja sosiaalipoliittikan ohjelmia. Sen välineenä toimivat työn kannustimien vahvistaminen, sosiaaliturvan kaventaminen ja sosiaaliturvan työssäoloehtojes kiristäminen (Julkunen 2001; Pierson 2001; Holden 2003; Papadopoulos 2005).

Sosiaalipoliittiset järjestelmät kuitenkin tuottavat erilaisia kannustimia palkkatyöhön osallistumiselle. Millarin (1996) ansaitсияmallijaottelu soveltuukin hyvin käytettäväksi, kun kuvaillaan eri maiden keinoja toteuttaa kommodifikaatiota, dekommodifikaatiota

ja rekommodifikaatiota. Maiden tyypittely erilaisiin kategorioihin voi olla pääpiirteis-
sään sopiva, mutta on huomattava, että todellisuus on tyypittelyjä monivivahteisempi.
Yhdessä maassa voidaan toteuttaa samanaikaisesti eri suuntiin vaikuttavaa politiikkaa
(Dingeldey 2005).

Lapsiperheiden äitien työssäkäyntiä tukevissa maissa eli sekä kommodifikaatiota ja
dekommodifikaatiota tukevissa maissa yksinhuoltajaäitien kommodifikaatio mahdol-
listetaan julkisin sosiaalipalveluin takaamalla lapsille päivähoitopaikkoja. Sosiaalipo-
litiikka tukee dekommodifikaatiota työntekijöiden sosiaalisten oikeuksien kautta. Re-
kommodifikaation tavoite on tehdä työnteko houkuttelevaksi luomalla sosiaaliturvaan
ja verotukseen työhön kannustavia elementtejä ja toisaalta leikkaamalla sosiaalietuja
(Knijn & Ostner 2002; Ostner 2003.)

Äitien työssäkäyntiin pakottavissa maissa eli kommodifikaatioon pakottavissa maissa
yksinhuoltajaäitien kommodifikointi perustuu pääasiassa keinoihin, joilla estetään de-
kommodifikaatio. Sosiaaliturvan tasoa lasketaan ja saantiehtoja kiristetään tavoitteena
yksinhuoltajaäitien integrointi työmarkkinoille. (Knijn & Ostner 2002; Ostner 2003.)
Perhe-etuuksien puuttuminen mobilisoi yksinhuoltajaäidit palkkatyöhön (Millar 1996,
106–109; Giddings ym. 2004).

Äitien työssäkäyntiä estävissä maissa eli kommodifikaatiota estävissä maissa yksin-
huoltajaäitien työssäkäynnin mahdollistavia sosiaalipalveluja ei ole, koska naisten
rooliin kuuluu kodin ja perheen hoitaminen. Yksinhuoltajaäitejä tuetaan jäämään kotiin
eikä heillä ole mahdollisuuksia kommodifikaatioon, mikä heikentää yksinhuoltajaäitien
dekommodifikoitumista. Yksinhuoltajaäidit elävät usein toimeentulotuen varassa eikä
heillä ole työvelvollisuutta eli sosiaalipolitiikka tukee lasten kotihoitoa taloudellisin
tukimuodoin.

(Re)kommodifikaatiossa keskeiseksi nousee velvollisuus työhön, jolloin unohdetaan
hoivan sosiaaliset oikeudet. Käsitys kansalaisuudesta asettaa yleisen edun ja yksilön
velvollisuudet hänen oikeuksiensa edelle (Hobson & Lister 2002, 31–32). Hoivan
sosiaalisiin oikeuksiin kuuluvat Leiran (2002) mukaan oikeus saada hoivaa, oikeus
antaa hoivaa sekä oikeus olla antamatta hoivaa⁷. Oikeutta saada hoivaa tuetaan sekä
perhevapailla että päivähoitopalveluilla. Oikeuteen antaa hoivaa liittyvät vanhempain-

⁷ Miesten ja naisten oikeudet hoivaan ja ansiotyöhön toteutuvat eri tavoin. Isien kohdalla ei useinkaan ky-
seenalaisteta oikeutta ansiotyöhön (Leira 2002, 8). Sen sijaan isien oikeudet antaa hoivaa ovat puutteellisia.
Monissa maissa ei tueta isien oikeutta hoivaan esimerkiksi isyysvapaiden muodossa (Bradshaw & Finch
2002, 111). Toisaalta Pohjoismaissa, joissa isyysvapaat ovat olleet osana perhepolitiikkaa jo muutamien
vuosikymmenten ajan, yllättävän harvat isät käyttävät oikeutta hoivaan hyväkseen (Hobson 2002; Haataja
2004a). Viime vuosina kysymys isien asemasta ja hoivaoikeuksista avo- ja avioerojen yhteydessä ovat
nousseet myös entistä vahvemmin esille (Bergman & Hobson 2002).

ja perhevapaat. Oikeudella olla antamatta hoivaa tarkoitetaan nimenomaan naisten oikeutta ansiotyöhön ja sitä tuetaan päivähoitopalveluilla. (Leira 2002.)

Myös yksinhuoltajien oikeus hoivaan ja ansiotyöhön vaihtelee maiden välillä. Suomessa ja Ruotsissa on pyritty siihen, että myös yksinhuoltajilla olisi mahdollisuus elättää perheensä ilman riippuvuutta toisesta elättäjästä tai epävirallisesta tuesta. Oikeus hoivata ja oikeus ansiotyöhön on toteutettu luomalla työn ja perheen yhteensovittamista tukevia tukitoimia sekä kehittämällä lasten päivähoitoa. Suomessa lasten kotihoidon-tuki tukee oikeutta antaa hoivaa ja sen käyttö pienten lasten yksinhuoltajaaideilla on suhteellisen yleistä (Haataja 2005b). Isossa-Britanniassa, Norjassa ja Saksassa on korostettu äitien ja yksinhuoltajien oikeutta antaa hoivaa. Norjassa yksinhuoltajilla on oikeus tukeen, jonka avulla lapsia voi hoitaa kotona. Isossa-Britanniassa yksinhuoltaja on oikeutettu toimeentulotukeen ilman työvelvollisuutta. Saksassa pitkä äitiysloma sekä yksinhuoltajien oikeus toimeentulotukeen ilman työvelvollisuutta tukevat oikeutta antaa hoivaa. Sen sijaan kehittymätön lasten päivähoitojärjestelmä edellä mainituissa maissa ei tue oikeutta ansiotyön ja lastenhoidon yhdistämiseen. USA:ssa hoivan sosiaaliset oikeudet ovat kehittymättömiä ja politiikka korostaa perheen yksityistä vastuuta hoivan tuottajana.

4. Yksilön toiminta ja rationaalisen valinnan teorat

Ihmisten elämä on jatkuvaa valintojen tekemistä. Nämä valinnat ovat erityisen keskeisiä ns. rationaalisen valinnan teorioissa. Rationaalisen valinnan teorioissa pureudutaan ihmisen toimintaan ja erityisesti yksilöllisiin ja kollektiivisiin valintoihin liittyviin ongelmiin. Teoriaperinne pitää sisällään useita erilaisia lähestymistapoja, osa jopa toisilleen vastakkaisia. Usealla tieteenalalla on omat erityiset tutkimuskohteensa ja omat teoreettiset painotuksensa, eikä mitään yhtenäistä rationaalisen valinnan teoriaa ole olemassa. Rationaalisen valinnan teorat käsittelevät rationaalisuutta hyvin monimuotoisesti (esim. Heap ym. 1992; Kangas 1994; Abell 1996; Saari 1996; Zafirovski 1999). On olemassa joukko suuntauksia ja kysymyksiä, jotka muodostavat yhteisiä muuttujia rationaalisen valinnan teorioille. Yleensä rationaalisen päätöksenteon analyysi lähtee siitä, että on olemassa suuri määrä toimintavaihtoehtoja ja lopputuloksia ja yksilö tekee valintoja eri vaihtoehtojen välillä. Jokaiseen vaihtoehtoon liittyy erilaisia hyötyjä ja/tai haittoja, ja yksilön on punnittava vaihtoehtojen kustannuksia ja hyötyjä ja valittava vaihtoehtoista sopivin. Yksilö pohtii, millä todennäköisyydellä toimintavaihtoehto johtaa haluttuun lopputulokseen.

Yksilöiden valinnat voivat perustua hyvin moniin eri motiiveihin. Eräänä lähtökohdana voidaan pitää sitä, että valinnat perustuvat kustannus-hyöty-analyysihin, ts. jonkinlaiseen taloudelliseen järkevyyteen. Taustalla vallitsee yleensä taloustieteellinen rationaalisen valinnan teoria, jossa yksilö tekee valintansa taloudellisten seuraamusten perusteella. Näitä rationaalisuusoletuksia on kritisoitu sekä taloustieteen että käyttäytymistieteiden piirissä. Ihmisten toiminnassa voidaan nimittäin korostaa taloudellisen hyödyn lisäksi monia vaihtoehtoisia asioita ja ulottuvuuksia. Niidenkin yhteydessä on mahdollista puhua rationaalisuudesta, joka on toisenlaista kuin taloudellinen rationaalisuus.

Tässä tutkimuksessa rationaalisen valinnan teorioiden avulla pohditaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat yksinhuoltajaäitien toimintaan ja työmarkkinavalintoihin. Teoriat tarjoavat mahdollisuuden pohtia toisaalta sitä, mikä on sosiaalisen ympäristön merkitys yksilön valinnoille ja toisaalta sitä, miksi samoistakin lähtökohdista päädytään erilaisiin valintoihin? Voivatko yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymisessä vallitsevat erot selittyä työorientaatiosta johtuvista eroista, vai voidaananko yksinhuoltajaäitien toimintaa selittää yhteiskunnallisten rakenteiden ja instituutioiden eroilla?

Tämä teorialuku rakentuu seuraavasti. Luvussa 4.1. pohditaan, mitä on rationaalinen toiminta. Luvussa 4.2. tarkastellaan taloudellista rationaalisuutta sekä talousteorian taustaoletuksena vallitsevaa ihmiskäsitystä ja sen vaikutuksia ihmisen toimintaan.

Luvussa 4.3. arvioidaan, mikä merkitys arvoilla ja normeilla on ihmisen toiminnassa. Luvussa 4.4. pohditaan hoiva- ja vastuurationaalisuutta. Lopuksi paneudutaan vielä rakenteen ja toiminnan väliseen suhteeseen eli arvioidaan, miten toisaalta yksilön intressit ja preferenssit ja toisaalta sosiaalinen konteksti muokkaavat yksilön toimintaa.

4.1. Mitä on rationaalinen toiminta?

Rationaaliselle toiminnalle asetetaan yleensä tiettyjä perusvaatimuksia. Tämä voidaan ilmaista oletuksena preferenssien täydellisyydestä ja transitiivisuudesta sekä preferensseihin perustuvasta rationaalisesta valinnasta. Täydellisyysoletuksen mukaan yksilön olisi kyettävä vertailemaan eri vaihtoehtoja ja panemaan ne preferenssijärjestykseen. Transitiivisuusoletuksen mukaan yksilön preferenssien tulisi olla sisäisesti johdonmukaisia ja sisäisesti ristiriidattomia. Kolmantena oletuksena on tekojen johdonmukaisuus eli toiminta ei saa olla ristiriidassa preferenssien kanssa. Tämä tarkoittaa, että preferoiduin vaihtoehto myös valitaan, jolloin preferenssit ja käyttäytyminen ovat yhdenmukaisia. (Kangas 1994; Uusitalo 1997; Zafirovski 1999; Heiskala 2000.)

Rationaalisen toiminnan lähtökohtana on se, että valinnat ovat järkeviä ja mielekkäitä toimijan oman tulkinnan perusteella. Toimintaa voidaan pitää rationaalisena silloin, kun yksilö valintatilanteessa tekee oman preferenssijärjestyksensä mukaisen valinnan (Elster 1989; Erola 2004). Pihlannon (2002) mukaan rationaalisuuden käsite olisikin korvattava tarkoituksenmukaisuuden käsitteellä. Ihminen on periaatteessa tarkoituksellinen ja pyrkii omalta kannaltaan hyviin, tyydyttäviin tai tarkoituksenmukaisiin pitämiinsä ratkaisuihin.

Rescher (1988, 1–6) tarkoittaa rationaalisuudella pyrkimystä asianmukaisiin päämääriin, jolloin harkitaan sekä keinoja että menetelmiä päämäärän saavuttamiseksi. Rationaalinen toiminta on sitä, että jotakin tehdään hyvin perusteiden optimaalisesti parhaiden tavoitteiden mukaisesti. Rationaalisuus ottaa huomioon myös toiminnan kontekstin, jolloin haetaan parasta mahdollista keinoa tavoitteen saavuttamiseksi tietyllä hetkellä vallitsevissa olosuhteissa.

Näiden deskriptiivisten vaatimusten lisäksi yhteiskuntafilosofit ovat asettaneet muitakin vaatimuksia rationaaliselle toiminnalle. Rationaalisen valinnan teorioissa on eroteltu voimakkaita ja heikkoja tai kapeita ja laajennettuja tulkintoja, jolloin rationaalisuus määrittyy eri tavoilla (Elster 1986; Hechter & Kanazawa 1997; Zafirovski 1999). Taulukossa 4.1. on kuvattu rationaalisen toiminnan kaksi vaihtoehtoista lähestymistapaa. Kapea rationaalisuusnäkemys olettaa, että yksilöt tavoittelevat toiminnallaan pääasiassa taloudellista hyötyä. Laajennetun rationaalisuuskäsityksen mukaan ihmisen toiminta voi perustua muuhunkin kun taloudellisen hyödyn optimointiin ja se voi olla

pohjimmiltaan myös epäitsestä. Laajennettu rationaalisuuskäsitys olettaa myös, että uskomukset ja/tai preferenssit perustuvat tosiasioihin ja ovat autonomisesti muodostettuja eivätkä vallitsevien olosuhteiden mukaisesti sopeutettuja.

Lisäksi oletetaan, että preferenssijärjestyksen tulisi olla riippumaton ulkopuolisista vaihtoehtoista, eli preferenssijärjestys kahden vaihtoehdon välillä ei saisi muuttua, vaikka vaihtoehtojen joukko muuttuisikin (Zafirovski 1999). Arrow'n (1970) mukaan sellaista yhteiskunnan toimintaa, joka täyttäisi kaikki rationaalisen toiminnan ehdot ja tuottaisi transitiivisen preferenssijärjestyksen, ei ole olemassa. Jokaisella yksilöllä on omat preferenssinsä eikä ole mahdollista löytää yksimielisyyttä siitä miten yksilöiden preferenssit voitaisiin yhdistää sosiaalisiksi preferensseiksi. Tätä on kutsuttu ns. mahdottomuusteoreemaksi.

Taulukko 4.1. Kaksi vaihtoehtoista rationaalisen toiminnan lähestymistapaa

Elementti	Kapea rationaalisuuskäsitys	Laajennettu rationaalisuuskäsitys
Spesifi määritelmä	Itsekkyuden tavoittelu	Itsekkäät ja sosiaaliset intressit
Rationaalisuustyyppi	Utilitaristi	Utilitaristi ja ei-utilitaristi
Toimintatyyppi	Instrumentaalinen	Instrumentaalinen, arvorationaalinen, traditionaalinen
Rationaalisuusprosessi	Muodollinen prosessi (laskelmointi, johdonmukaisuus)	Olellisuus sosiaalisten päämäärien ja arvojen mukaan
Tarkoitus	Taloudellinen hyöty	Taloudelliset ja ei-taloudelliset hyödyt
Preferenssit	Homogeeniset	Heterogeeniset
Informaatio	Täydellinen	Epätäydellinen, sidottu
Ei-rationaalinen käyttäytyminen	Kaikki käyttäytyminen, joka ei sisällä kustannus-hyöty-optimoitua	Käyttäytyminen, johon ei sisälly harkintaa
Toimija	Homo economicus	Homo sociologicus
Tutkimusmetodi	Kvantitatiiviset menetelmät	Kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset menetelmät

Lähde: Zafirovski 1999, 90.

Kykeneekö yksilö sitten toiminnassaan täyttämään nämä rationaaliselle toiminnalle asetetut ehdot? Uusklassisen taloustieteen mukaan preferenssit otetaan usein annettuina ja niitä pidetään muuttumattomina. Tällöin ei kiinnitetä huomiota toimijoiden preferenssien sisäiseen koostumukseen. Senin (1987) mukaan näkemys

ihmisten preferenssien yksiulotteisuudesta on harhaanjohtava, koska se sallii vain yhden utiliteettifunktion. Oletus yksilön yksiulotteisesta preferenssijärjestyksestä on epärealistinen. Jälkimodernin yhteiskunnan eräänä piirteenä onkin pidetty arvojen pirstoutumisen ohella yksilön moniroolisuutta (Puohiniemi 2002). Yksilöllä voi olla yhden preferenssijärjestyksen asemasta useita erilaisia preferenssijärjestyksiä, riippuen siitä, mistä näkökulmasta hän asioita tarkastelee.

Yksilön toiminnassa voi kilpailla kaksi preferenssijärjестystä eli ns. omat yksilölliset henkilökohtaisen hyvinvoinnin preferenssit ja sosiaaliset hyvinvointipreferenssit. Itsekäs S-Smith preferoi omaa etuaan ja G-Smith ryhmän etua. Toimijoiden täytyy toiminnassaan yhdistää kaksi erilaista arvosysteemiä. (Margolis 1982.) Ihmiset eivät aina toimi itsekäästi vaan heillä voi olla halu lisätä myös toisten ihmisten hyvinvointia. Yksilö hakee tasapainoa sen välillä, kuinka paljon hän kussakin tilanteessa painottaa yksilöllistä ja kuinka paljon ryhmän etua. Tähän valintaan vaikuttaa oleellisesti se, missä määrin yksilö on aikaisemmin osallistunut ja tehnyt uhrauksia yhteisen edun hyväksi. Mitä enemmän yksilö on aikaisemmin toiminut epäitsekäästi, sitä todennäköisemmin hän uudessa valintatilanteessa painottaa omia intressejään. (Esim. Margolis 1982; Sen 1987.)

Kun arvostettavia asioita on useita, valittu toimintavaihtoehto voi olla jossain suhteessa arvokas mutta toisessa suhteessa huono. Tällainen sisäinen neuvottelutilanne on tyyppillinen valintatilanteessa, jossa pienen lapsen vanhempi joutuu ratkaisemaan kantansa siitä, hoitaako hän lasta kotona vai lähtekö työelämään. Ongelmaa voidaan lähestyä kolmelta eri kannalta. Ensimmäinen ratkaisu on etsiä tasapainoa, jossa mahdollisimman monta toivottavaa asiaa yhdistyy, ja valita tämä toimintavaihtoehto. Toinen lähestymistapa perustuu ajatukseen, että asioiden täydellistä järjestystä ei ole välttämätöntä löytää. Kolmannen vaihtoehdon mukaan moniarvoisessa tilanteessa vallitsee ristiriita ja toiminta voi olla epäjohdonmukaista. Epäjohdonmukaisuus ei kuitenkaan merkitse rationaalisuudesta luopumista (Sen 1987, 67–68). Myös empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet, että ihmiset epävarmuuden vallitessa tekevät päätöksiä järjestelmällisen epäjohdonmukaisesti (Kahneman ym. 1982).

Preferenssien epäjohdonmukaisuus saattaa johtua myös siitä, että moniulotteisessa päätöksenteossa eri valintakriteereillä on eri kynnsarvoja. Taloudellisesti rationaalisien toimijan mittapuuna on taloudellinen hyöty. Yksilö voi käyttää valintatilanteessa taloudellisen hyödyn sijasta jotakin muuta päättelysääntöä, jossa hyvät asiat voivat kompensoida huonoja. Tunnetuimpia oman edun vastaisten valintojen syitä ovat erilaiset framing-vaikutukset, eli valinta riippuu usein siitä, miten eri vaihtoehdot tuodaan esille (Kahneman & Tversky 1979).

Rothstein (2001) puolestaan puhuu duaalisesta utiliteettifunktiosta. Ihmisten toimintaa eivät ohjaa puhtaasti taloudelliset tai moraaliset funktiot, vaan ihmiset haluavat

edistää yhteistä hyvää niin kauan kuin uskovat siihen. Toisaalta ihmiset haluavat myös varmuutta siitä, että heidän omat yksilölliset intressinsä tyydytetään siinä määrin kuin mahdollista. Oma käyttäytyminen mukautetaan siihen, mitä oletetaan muiden tekevän. Tämän vuoksi universaalit sosiaalipoliittiset järjestelmät saavat tukea väestön enemmistöltä kun taas selektiiviset järjestelmät aiheuttavat epäluottamusta. (Rothstein 2001.)

Rationaalisen toiminnan edellytyksenä voidaan pitää myös sitä, että yksilö voi tosiasiasakin vapaasti tehdä valintoja asettamansa päämäärän saavuttamiseksi. Käytännössä tämä ei aina ole mahdollista. Huomio pitää kiinnittää myös niihin vaihtoehtoihin, jotka yksilöt kokevat itselleen mahdollisiksi. Valinnan vapautta ei ole silloin, jos ihmisellä ei ole työpaikkaa, jonne lasten kotihoitajakson päättyessä palaisi (Haataja 2005b). On myös väitetty, että valinnanvapaus termin taakse on kätkeyty politiikkaa, jolla lasten hoitoa pyritään siirtämään kotiin tai korvaamaan puuttuvat päivähoitopaikat (Ellingsæter & Leira 2006, 269-272).

Ihmisten toiminta tapahtuu myös aina tietyssä sosiaalisessa ympäristössä, joka asettaa rajoitteita heidän toiminnalleen. Vaikka ihmisellä periaatteessa olisi valinnanvapaus ja vaihtoehtoja toimintansa suuntaamiselle, toisaalta yhteiskunta ja toisaalta myös yksilön oma elämäntilanne rajoittavat jonkin verran yksilön liikkumatilaa. Yksilön käsityksiin työstä ja työhön sitoutumiseen vaikuttavat yhteiskunnan kulttuuriset arvot ja taloudellisen toiminnan mallit. Rationaalisuuden määrittelyssä onkin tärkeää erottaa toiminnan periaatteellinen lähtökohta sekä tosiasiallinen käyttäytyminen (esim. Sen 1987, 68).

Voidaan siis olettaa, etteivät yksilöiden tekemät päätökset aina täytäkään rationaaliselle päätöksenteolle asetettuja vaatimuksia. Simon (1987) korostaa, että käytännössä ihmiset eivät aina tee optimaalisia valintoja – valintoja, jotka olisivat parhaita mahdollisia – vaan valintoja, jotka ovat tyydyttäviä. Päätöksiä tehdessään toimijat eivät erittele kaikkia mahdollisia vaihtoehtoja ja seurauksia vaan rajoittavat tarkastelun pelkästään joihinkin vaihtoehtoihin. Lopullinen valinta saattaa perustua puutteelliseen tietoon tai hetken mielijohteesta tehtyyn ratkaisuun (Simon 1987; Heap ym. 1992).

4.2. Taloudellinen rationaalisuus

Talousteorian lähtökohtana on vastikkeellinen vaihdanta. Ihmisten moninaiset tarpeet motivoivat vaihdantaa, ja kaiken taloudellisen toiminnan lopullisena tarkoituksena pidetään ihmisten tarpeiden tyydyttämistä. Varhainen rational choice -koulukunta, jonka lähtökohdat ovat uusklassisessa talousteoriassa, korostaa, että inhimillinen toiminta selittyy ihmisten rationaalisilla intresseillä, jotka ovat pohjimmiltaan itsekäitä (Elster 1989). Lähtökohtana on *homo economicus*, omaa taloudellista hyötyään maksimoiva ihminen.

Talousteoriassa vallitsevan käsityksen mukaan kaikki ihmisen motivaatio pohjautuu preferenssien kautta lopulta oman edun tavoitteluun. Tarkastelun lähtökohtana on ihmiskuva, joka perustuu käsitykseen ihmisestä rationaalisena, omaa taloudellista etuaan maksimoivana toimijana, joka pyrkii maksimaaliseen taloudellisen hyödyn tavoitteluun (Elster 1989). Taloudellisen hyödyn maksimointi ei rajoitu pelkästään talouden alueelle vaan se koskee kaikkea inhimillistä toimintaa, jopa lasten hankintaa (Becker 1976). Tätä oman edun maksimointia on pidetty rationaalisena toimintana, jossa tarkoituksena on saavuttaa tavoiteltu päämäärä. Omaan etuun perustuva näkemys rationaalisesta käytöksestä tarkoittaa, että lopulta epäitsekäätkin päämäärät palautuvat pyrkimykseksi maksimoida omaa etua.

Taloudellista rationaalisuuskäsitystä on alettu tarkastella kriittisesti myös taloustieteilijöiden keskuudessa, sillä pelkän taloudellisen hyödyn maksimointiin perustuvaa näkökulmaa on moitittu liian kapea-alaiseksi. Esimerkiksi Kahneman ym. (1982) ovat osoittaneet, että yksilöiden päätöksenteko ei ole pelkästään loogista laskelmointia, vaan siihen vaikuttavat osittain tiedostamattomat tekijät. Tappion välttäminen painaa ihmisten päätöksenteossa enemmän kuin voiton tai mielihyvän tavoittelu. Setelin löytyminen kadulta ei aiheuta yhtä suurta mielihyvää kuin se mielihäily, jonka setelin kadottaminen aiheuttaa.

Taloustieteen rationaalisuusoletus ei myöskään huomioi aikaperspektiiviä. Päätöksiä tehdessään ihminen ei arvioi vain päätösten välittömiä vaikutuksia. Se, mikä on lyhyellä aikavälillä taloudellisesti edullista, ei välttämättä ole sitä pidemmällä aikavälillä. Lyhyen tähtäimen pohdintojen rinnalla yksilöt tarkastelevat päätöksensä vaikutuksia myös pidemmän aikavälin näkökulmasta (Blossfeld 1996; Hedström & Swedborg 1997). Tutkimusten mukaan ihmiset esimerkiksi ottavat vastaan työtä, vaikka se ei lyhyellä tähtämellä olisi taloudellisesti kannattavaa (Bryson & McKay 1994; Holm & Kyrrä 1997). Työ, vaikka tuottaakin heikomman toimeentulon kuin sosiaaliturva lyhyellä aikavälillä, voi pidemmällä tähtäyksellä olla parempi taatessaan esimerkiksi ansiosidonnaisen sosiaaliturvan ja eläke-edut. Oman edun maksimointipyrkimystä rajoittaakin usein pelko pidemmän aikavälin etujen menettämisestä (Gauthier 1990). Tässä on kyse ns. strategisesta rationaalisuudesta, joka on taustalla taloudellisia resursseja uudelleen jakavien sosiaalipoliittisten järjestelmien perustalla (Rothstein 1998). Työhön osallistumisen kautta yksilö voi vakuuttaa itsensä tulevien sosiaalisten riskien varalta.

Rationaalisuus on rajoitteinen myös informaatiolle. Sosiaalipoliitiikan suhteen ongelmia syntyy erityisesti siitä, että yksilö joutuu käytännössä preferoimaan rajatonta joukkoa kysymyksiä toisiinsa nähden. Yksilöllä on usein liian vähän rakenteellista tietoa siitä ympäristöstä, jossa hän toimii. Myös tulevaisuutta on vaikea ennakoida. Tältä pohjalta Simon (1990) kyseenalaistaa taloustieteen rationaalisuuskäsityksen, jossa laskelmien

kautta toteutetaan optimointia. Rationaalisuudessa on Simonin mukaan kysymys sopeutumisesta mielen ja tilanteen rajoihin. Yksilön kognitiivinen kapasiteetti asettaa rajoja eri vaihtoehtoilille. Ihminen ei kykene prosessoimaan valtavaa määrää tietoa vaan pyrkii yksinkertaistuksiin.

Yksilöiden tehdessä päätöksiä työssäkäynnin suhteen hänellä pitäisi käytännössä olla riittävät tiedolliset valmiudet arvioida valintojensa edellytyksiä ja seurauksia. Päätöksentekoon liittyy usein myös epävarmuustekijöitä, jotka vaikuttavat käyttäytymiseen. Valintoja joudutaan usein tekemään jatkuvasti muuttuvissa olosuhteissa, mikä vähentää lopputuloksen ennustettavuutta (Hedström & Swedborg 1997).

Kapean taloudellisen rationaalisuuskäsityksen asettamat rajoitteet ovat johtaneet siihen, että taloudellisissa arvioinneissa ja käyttäytymisennusteissa ei ole voitu huomioida muita erityyppisiä tekijöitä, jotka ovat ihmisten toiminnan kannalta relevantteja. Voidaan siis olettaa, että yksilöitä ei ohjaa pelkästään taloudellinen hyötyajattelu, vaan myös heidän arvo- ja normiperustansa (Etzioni 1988; Hechter 1994). Senin (1987, 70) mukaan niiden muuttujien ja vaikuttimien joukkoa, jotka vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen, pitäisi myös taloudellisessa analyysissä laajentaa merkittävästi. Erityisesti naistutkijat ovat arvostelleet taloudellisesti rationaalista ihmistyyppiä ja puolustaneet hoivarationaalisuutta (esim. Sevenhuisen 1998; Himmelweit 2002). Erilaiset moraaliset sitoumukset, kuten lapsista huolehtiminen, vaikuttavat yksilön käyttäytymiseen, ja siksi ne pitäisi huomioida myös yksilön toimintaa koskevissa analyyseissä.

4.3. Arvorationaalinen toiminta

Rationaalisen valinnan teorioissa ei ole mitään perusteltua syytä, miksi rationaalisuuden käsitteeseen ei voisi sisällyttää taloudellisen edun maksimoinnin suhteen irrationaalisia piirteitä, jotka joistain muilla kuin taloudellisilla perusteilla voivat olla rationaalisia. Taloudellisesti painottuneiden rationaalisen valinnan teorioiden ongelmaksi on koettu nimenomaan se, ettei teorioissa huomioida ihmisten toimintaa ohjaavia arvoja eikä sitä, miten arvo-orientaatio näkyy heidän valinnoissaan (Sen 1987; Etzioni 1988; Opp 1998; Erola 2004). Taloudellisen rationaalisuuden ohella voidaan siis puhua myös arvorationaalisesta toiminnasta, mikäli yksilön toiminta on arvojen kanssa johdonmukaista. Arvojen ja asenteiden onkin sanottu olevan paras tapa empiirisesti testata rationaalisuutta (Opp 1998).

Arvoilla tarkoitetaan ympäristöstä opittuja, yleisiä, pysyviä, tavoitteita koskevia *valintataipumuksia* (Allardt 1983, 51). Jos henkilöllä on taipumus valita asia X asian Y sijasta aina, kun hänelle tulee tilaisuus tehdä valinta niiden välillä, silloin tätä valintataipumusta voidaan pitää arvona. Arvot otetaan usein käyttöön valintatilanteissa, joissa ihmiset eivät kykene toimimaan kuten ennen tai joissa heillä on mahdollisuus tehdä

valintoja. Arvot ovat samalla myös toiminnan tiedostettuja motiiveja (Puohiniemi 2002, 19). Vallitsevat arvot heijastuvat usein suoraan perheiden konkreettiseen arkeen sekä yksilöiden valintoihin ja toimintaan. Yksilön työlle ja perheelle antamat merkitykset vaikuttavat myös hänen työmarkkinapolkunsa muotoutumiseen.

Sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa korostetaan arvojen ja sosiaalisten normien merkitystä yksilöitä liikuttavina voimina. Vaikka ihminen pyrkisikin itsekkäisiin taloudellisiin päämääriin, näiden päämäärien asettaminen tapahtuu yleensä yhteisten arvojen ja normien puitteissa (Elster 1989, 97–151), jolloin painotetaan sosiaaliin normeihin ja moraaliin nojautuvan *homo sociologicuksen* piirteitä (ks. myös Räsänen 2005a). Ihminen toimii sosiaalisessa verkostossa tiettyjen rakenteellisten reunaehtojen puitteissa.

Viimeaikaisessa äitien työssäkäyntiä analysoivassa tutkimuksessa on korostettu sitä, kuinka sosiaaliset normit, arvot sekä moraali ohjaavat vahvasti vanhempien valintoja (esim. Duncan & Edwards 1999; Himmelweit 2002; Ribbens-McCarthy & Edwards 2002; Duncan & Strell 2004). Sosialisatiion yhteydessä yksilö sisäistää arvot ja toimintaa ohjaavat normit, jotka ulkoisesti sanelevat rajat oman edun tavoittelulle. Ihminen voi jopa toimia vastoin omaa taloudellisista etuaan (Sen 1987, 84–106). Suoraviivainen oman edun tavoittelu voi johtaa huonoon lopputulokseen, ja siksi on järkevää joissain tilanteissa toimia omaa välitöntä etua vastaan (Gauthier 1990). Esimerkiksi Suomessa yksinhuoltajat näyttävät toimivan oman taloudellisen rationaliteettinsa vastaisesti käymällä työssä, vaikka sosiaaliturvan tuoma elintaso olisi voinut olla korkeampi kuin tulotaso työssä ollessa (Forssén & Hakovirta 1999). Yksinhuoltajien työssäkäyntiin vaikuttavat taloudellisten tekijöiden ohella myös arvoperusta ja oma moraali siitä mikä koetaan oikeaksi (Duncan & Edwards 1999; Duncan & Strell 2004).

Rationaalisuuden ja arvo-orientoituneen toiminnan yhteensovittamista yksittäisen toimijan näkökulmasta voidaan käsitellä monesta eri lähtökohdasta. Ensinnäkin voidaan tarkastella sitä, miten yksilön sisäistämät normit vaikuttavat hänen asettamiinsa päämääriin ja miten ne poikkeavat niistä päämääristä, joita asettaisi yksinomaan taloudelliseen maksimointiin pyrkivä toimija. Toiseksi voidaan eritellä sitä, miten yksilön sisäistämät arvot rajoittavat niitä keinoja, joita voidaan käyttää pyrittäessä haluttuun päämäärään. Myös ihmisen toimintaympäristössä vallitsevat arvot ja normit saattavat vaikuttaa yksilön toimintaan, varsinkin jos normien rikkomisesta aiheutuu sanktioita. (Mäkelä 1991.)

Tässä on yhtymäkohtia sekä Weberin että Parsonsin (ks. Heiskala 1994) sosiaalisen toiminnan teorioihin. Weberin päähuomio kohdistuu päämäärä- ja arvorationaaliseen toimintaan. Hänen mukaansa arvot määräävät niitä päämääriä, joita voidaan tavoitella rationaalisin keinon. Parsons puolestaan on jakanut toiminnan rationaaliseksi ja ei-rationaaliseksi. Rationaalista toimintaa määrää oman edun tavoittelu, kun taas ei-rationaa-

lista toimintaa määräävät sisäistyneet arvot ja normit. Sosiaalistuessaan yksilö sisäistää institutioituneen toiminnan normit, jotka asettavat rajoja oman edun tavoittelulle.

Max Weberin (1980, alkuperäinen 1904–1905) tutkimuskohteena on ollut sosiaalinen toiminta. Hän erottaa kahdenlaista rationaalista toimintaa: päämäärärationaalista ja arvorationaalista. Päämäärärationaalinen toiminta on Weberin mukaan esineellistä. Päämäärärationaalisessa toiminnassa arvioidaan tehokkaimmat keinot ja vaihtoehdot päämäärän saavuttamiseksi. Kun toiminta on orientoitunut päämäärään tai keinoihin saavuttaa jotkut päämäärät, siihen liittyy rationaalista vaihtoehtojen ja eri päämäärien tärkeysjärjestyksen punnitsemista.

Jos keinojen ja päämäärien punnitseminen tapahtuu tiettyjen arvojen pohjalta, kyseessä on arvorationaalinen toiminta. Arvorationaalinen toiminta on päämäärärationaaliseen toimintaan verrattuna sitä irrationalisempaa, mitä enemmän se orientoituu joidenkin absoluuttisina pidettyjen arvojen mukaan, koska tällöin seurausten pohdinta on vähäisempää. Puhdas arvorationaalinen toiminta perustuu tietoiseen uskomukseen jonkin määrätyn käyttäytymisen itseisarvosta seurauksista riippumatta. Arvorationaalisessa toiminnassa toiminnan tarkoitus on toimijalle tietoinen ja toiminta on johdonmukaisesti ja suunnitelmallisesti orientoitunut tiettyihin näkökohtiin. Puhdasta arvorationaalista toimintaa voidaan harjoittaa riippumatta toiminnan kustannuksista, koska toimija kokee tietyn asian arvokkaaksi omassa elämässään (Weber 1980). Toisaalta arvorationaalisessa toiminnassa keinot ja päämäärät ovat toisiinsa kietoutuneita ja niitä voi olla vaikea erottaa toisistaan (Heiskala 2000, 54).

Myös kulttuurisidonnaiset tavat normeina ovat tyypillisiä ihmisten toimintaa ohjaavia tekijöitä (Duncan & Edwards 1999; Pfau-Effinger 2004). Lasten kotihoitoa tukevissa maissa, joita Lewis (1992) kuvaa ns. vahvan mieselättäjän perhemalleiksi, yleinen kulttuurinen tapa suosii naisten jäämistä kotiin. Näissä vahvan mieselättäjän maissa yhteiskunnalliset arvot tukevat voimakkaasti kotiäitiyttä, ja tästä normista poikkeaminen saattaa olla yhtä vaikeaa kuin poikkeaminen työssä käyvän äidin mallista ns. heikon mieselättäjän maissa, esimerkiksi Ruotsissa.

Monissa maissa suuri osa äideistä hoitaa pienet lapset kotona riippumatta siitä, mitä vaikutuksia tällä on perheen taloudelle tai omalle työuralle (Glover 2002; Himmelweit 2002; Neale & Smart 2002; Duncan & Strell 2004). Useissa maissa kodin piirissä tuotettu hoiva on yleensä palkatonta työtä, joka ei mahdollista taloudellista itsenäisyyttä, ei lyhyellä eikä pitkällä aikavälillä. Lisäksi hoivatyön epätasaiseen jakautumiseen liittyy sukupuolia eriarvoistava tekijä. Kotona tehtävästä palkattomasta työstä ei kerry ansiosidonnaisia etuuksia eikä kotityö tarjoa palkan lailla arvostusta. Lisäksi naiset ovat taloudellisesti riippuvaisia joko puolison tuloista tai hyvinvointivaltiosta, mikä asettaa naiset alisteiseen asemaan miehiin nähden (Hobson 1990, 236). Kyse on siitä,

että osa vanhemmista näkee palkkatyön moraalisesti vääränä ja he arvostavat enemmän sitä, että saavat hoitaa lapsensa itse (Evanson 1998; Duncan & Edwards 1999). Myös Suomessa kotihoidon tuen saajien määrä on pysynyt jokseenkin vakiona koko 1990-luvun, vaikka tuen taso on pudonnut huomattavasti (Haataja 2003). Ihmiset tekevät valintoja, jotka senhetkisessä elämäntilanteessa tuntuvat oikeilta (vrt. Etzioni 1988).

Toisaalta vanhempien omaan hyvinvointiin vaikuttavat tekijät välittyvät myös perheen lasten hyvinvointiin. Monelle yksinhuoltajalle työ on keskeinen omia tarpeita tyydyttävä elämänaalue, jonka avulla voi toteuttaa itseään ja jonka avulla jaksaa paremmin myös perheen arkea (esim. Duncan & Strell 2004). Työ tarjoaa myös monelle vanhemmalle taloudellisen turvallisuuden lisäksi sosiaalisia suhteita sekä mahdollisuuden osallistua säännönmukaiseen aktiviteettiin. Työn avulla kiinnitytään myös oman perheen ulkopuoliseen sosiaaliseen yhteyteen ja osallistutaan samalla toimintaan kollektiivisen päämäärän toteuttamiseksi. (Jahoda 1982; Gershuny 1994.) Lapsiperheiden äidit pitävätkin työtä voimavarana, joka on positiivisesti yhteydessä niin omaan hyvinvointiin kuin koko perhe-elämään (Kinnunen ym. 2000; Duncan & Strell 2004). Työelämään osallistumisen kautta saavutetaan resursseja, joilla voidaan tyydyttää niitä sosiaalisia tarpeita, jotka ovat yksilön hyvinvoinnin kannalta keskeisiä (Doyal & Gough 1991). Ansiotyö on myös sosiaalisesti hyväksytty tapa elättää perhe. Osa vanhemmista käy siis työssä taloudellisista kannustimista riippumatta, koska haluaa osallistua yhteiskuntaelämään tai koska työ kuuluu heidän identiteettiinsä.

Myös työn väheneminen ja epävarmuuden lisääntyminen työmarkkinoilla muokkaavat yksilön suhdetta työhön. Työn väheneminen saattaa muuttaa arvomaailmaa suuntaan, jossa yksilön hyvinvointia ei määritellä enää pelkästään työn kautta. Vähätalon (1996) mukaan instrumentaalinen suhtautuminen työhön on lisääntymässä. Huomattava osa työstä ei saa osakseen juuri minkäänlaista sosiaalista arvostusta. Vähätalo puhuu ns. vieraantuneesta työstä, joka ei palkan lisäksi täytä työn myönteisiä tunnusmerkkejä. Joillekin ihmisille tällaisen työn menettäminen voi olla jopa helpottava kokemus. Perinteisen työhön suuntautumisen sijaan työlle on muodostumassa uudenlainen asema, jossa työn ohella myös perhe ja vapaa-aika ovat ihmisen hyvinvoinnin kannalta keskeisiä (vrt. Julkunen ym. 2004). Sennett (2002) puolestaan korostaa, että nykykapitalismin aikana sekä perhe-elämä että työelämä ovat epävakauden lävistämiä, minkä seurauksena ihmisten on vaikeaa hallita elämäänsä ja he vieraantuvat perheestä ja työstä.

Perheet elävät siis ristiriitaisten taloudellisten ja arvoperusteisten odotusten paineessa, ja perheiden arki on jatkuvaa valintojen tekemistä. Moni haluaisi hoitaa omat lapset itse, jos se olisi taloudellisesti mahdollista (Säntti 1990), mutta toisaalta monet vanhemmat haluavat myös tehdä työtä. Täydellisessä preferenssijärjestyksessä kaikki mahdolliset vaihtoehdot on asetettu tärkeysjärjestykseen, jolloin preferenssijärjestys kertoo sen, että jotain vaihtoehtoa pidetään toista parempana. Preferenssien paremmuusjärjestykseen

asettaminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Usein preferensseillä on jonkintasoinen intensiteetti, jolloin jotain tiettyä asiaa halutaan kiihkeämmin kuin toista. Valinnat riippuvat osaksi siitä, mitä arvoja halutaan korostaa ja mitkä tekijät valintoja tehtäessä koetaan tärkeiksi. Ihmisillä on myös järjestelmällinen taipumus välttää ristiriitoja ja valita keskimääräisiä ratkaisuja ja näin pyrkiä mahdollisimman suureen tasapainoon (Rescher 1988; Saari 1994). Koska ihmiset arvostavat erilaisia asioita ja preferenssit ovat muuntuvia, päädytään usein erilaisiin valintoihin ja erilaisiin asemiin työmarkkinoilla. Samoistakin preferensseistä voidaan päätyä erilaisiin valintoihin.

Tässä tutkimuksessa arvorationaalista toimintaa tarkastellaan siitä näkökulmasta, miten tärkeäksi yksinhuoltajaäidit kokevat palkkatyön omassa elämässään. Tämä on yksinkertaistettu tulkinta arvorationaalisesta toiminnasta, koska siinä oletetaan ihmisten toimivan arvorationaalisesti seurauksista välittämättä. Mittari toimiikin vain työkaluna, jonka avulla kyetään arvioimaan palkkatyön merkitystä yksilön elämässä. Tosiasiassa lasten vanhemmat joutuvat pohtimaan oman toiminnan seurauksia myös muiden kuin itsensä kannalta.

4.4. Hoiva ja rationaalisuus

Rationaalisen valinnan teorioihin pohjautuvissa tutkimuksissa on nojattu varsin pitkälle itsekkyysoletukseen, jonka mukaan ihmiset tekevät valintoja, jotka suosivat joko heitä itseään tai heidän omaan lähipiiriinsä kuuluvia henkilöitä. Itsekkyys ei kuitenkaan ole ainoa käyttäytymistä motivoiva tekijä. Ihmisillä voi olla myös halu lisätä toisten hyvinvointia jopa oman subjektiivisen hyvinvointinsa kustannuksella tai käytössä olevien resurssien määrän laskusta huolimatta (Margolis 1982; Ve 1982; Wærness 1984; Kangas & Saari 1997; Saari 1997; Sevenhuisen 1998; Himmelweit 2002). Vanhempien tavoitteena on turvata lastensa hyvinvointi, ja usein perheenjäsenet ovat valmiita uhraamaan omaa hyvinvointiaan toistensa hyväksi. Joidenkin tulkintojen mukaan tällaisestakin toiminnasta on pinnan alta löydettävissä itsekäs toimija (Elster 1989). Toiminta voidaan nähdä rationaalisena, koska suosimalla omien jälkeläisten ja lasten hyvinvointia varmistetaan omien lasten selviytyminen.

Etzionin (1988) lähtökohtiin nojaava tulkinta puolestaan perustuu siihen, että ihmiset ovat pohjimmiltaan moraalisia olentoja, jotka pyrkivät tekemään valintoja oikean ja väärän välillä. Kyse on arvorationaalisesta toiminnasta, jota toteutetaan, koska yksilö kokee toiminnan oikeaksi omassa elämässään (vrt. Weber). Voidaan myös puhua ”toisen huomioonottavasta toiminnasta”, jolloin toisen hyvää tavoitellaan rationaalisin keinoin (Margolis 1982). Tällaista toimintaa voidaan kutsua myös hoiva- tai vastuurationaalisesti toiminnaksi (Ve 1982; Wærness 1984; Nätkin 1986; Komulainen 1994; Anttonen 1997).

Naisten tekemää reproduktiotyötä eli perheitä uusintavaa ja ylläpitävää työtä on luonnehdittu vastuu- ja hoivarationaalisuuden käsitteillä (Ve 1982; Wærness 1984; Nätkin 1986; Komulainen 1994; Anttonen 1997). Hoivarationaalisuus on toimintakyky, jota tarvitaan ihmissuhteiden ylläpidossa ja se sisältää ajatuksen hoivatyön erityislaadusta. Hoiva on huolenpitoa ihmisistä, jotka eivät selviä yksin, ilman toisten apua. (Wærness 1984.) Ve (1982) puolestaan käyttää vastuurationaalisuuden käsitettä. Hän tarkoittaa vastuurationaalisuudella naisten ja miesten toiminnassa havaittuja eroja. Naiset toimivat työssään eri tavoin kuin miehet ja naisten toiminnassa korostuu yhteisvastuullisuus. Naisten toiminnassa on oma rationaliteetti, jonka tavoite on tunnistaa toisten ihmisten tarpeet ja ylläpitää kokonaisuuden hyvinvointia (Korvajärvi 1990).

Vastuurationaalisuuden määrittelyssä on pyritty käsitteellistämään erityisesti naisten toimintaa lähtien ajatuksesta, etteivät naiset miellä itseään erillisiksi toimijoiksi vaan osaksi ihmisten muodostamaa kokonaisuutta, jonka toimivuudesta he kantavat vastuuta. Vastuurationaalisuus on yhteisön kiinteyttä ylläpitävä voima, ja sen päämääränä on kokonaisuuden hyvinvointi. Se pohjaa vuorovaikutukseen, jossa yksilön minäkuva määrittää se yhteisö, johon hän kuuluu. Vuorovaikutustilanteissa yksilö samaistuu toisten tarpeisiin ja sivuuttaa omat yksilölliset tarpeensa niin, että toinen ihminen voi toteuttaa toiveensa. Omat ratkaisut tehdään vasta jäljelle jäävistä mahdollisuuksista. Saattaa myös olla, että henkilön on vaikea erottaa omia yksilöllisiä intressejään muiden intresseistä. Äidin ja lapsen suhde onkin identiteettiyyhteyden ideaalityyppi. (Ve 1982; Komulainen 1994)

Vastuurationaalisuuteen on liitetty myös luopumista omista tarpeista ja eduista (Komulainen 1994). Tämä merkitsee usein myös valtaa vaille jäämistä. Toiminta alistuu yhteiselle päämäärälle. Kun yksilöt ajattelevat toimintansa seurauksia myös muiden kuin itsensä kannalta, erilaiset sitoumukset, kuten lapsista huolehtiminen, rajoittavat useammin naisten kuin miesten osallistumista työelämään. Moni vanhempi esimerkiksi haluaa hoitaa lapsia itse kotona, koska ajattelee sen lasten kannalta olevan paras vaihtoehto. Näin voidaan sivuuttaa omat yksilölliset tarpeet ja asettaa lapsen tarpeet etusijalle.

Toisaalta vastuurationaalisuuden käsitettä on kritisoitu mm. siksi, että sen edellytyksenä on pidetty luopumista omista tarpeista. Ihmisillä on usein tietoisuus myös omista yksilöllisistä intresseistään (Nätkin 1986). Omat tarpeet eivät välttämättä ole vastakkaisia muiden ihmisten tarpeille vaan huolenpito itsestä on myös huolenpitoa muista. Komulaisen (1994) mukaan vastuurationaalisuuden käsitteeseen sisältyvän altruismi-egoismi-vastakkainasettelun avulla ei voi kuvata vanhemman ja lapsen välistä suhdetta, sillä lapsen hyvinvointi on myös vanhemman intressi, huolimatta siitä mitä ratkaisuja hän tekee.

Gilliganin (1982, 105, 149) hoivatulkinnassa tätä nimitetään reflektiiviseksi huolenpidoksi, joka sisältää itsestä huolenpidon lisäksi myös huolenpidon muista. Gilligan

puhuu huolenpidon etiikasta, jossa arvio henkilökohtaisesta vastuusta on tärkeässä asemassa. Huolenpidon etiikkaa ohjaa halu vastata toisen tarpeisiin. Gilligan määrittelee kaksi erilaista moraalien kehityslinjaa, jotka noudattavat jakoa ”ethic of care” ja ”ethic of justice”. Tyttöjen moraaliset valinnat perustuvat hoivaetiiselle päättelylle, jota Gilligan nimittää välittämisen etiikaksi. Naisille on tyypillistä vastavuoroisten riippuvuuksien verkko, jossa minä kasvaa itsenäiseksi. Hoivaetiikan tunnuspiirteinä ovat vastuullisuus ja sitoutuneisuus, ja siihen kuuluu tapa nähdä itsensä yhteydessä toisiin ihmisiin. Poikien valinnat perustuvat oikeudenmukaisuusetiikalle. Miehisessä kehityslinjassa syntyy ensin riippumaton minä ja vasta myöhemmin minän yhteys muihin ihmisiin. Tähän oikeudenmukaisuuden moraaliin kuuluu käsitys itsestä autonomisena ja riippumattomana yksilönä.

Edellä kuvattua naisille tyypillistä kehityskulkua on käytetty selityksenä naisten tekemiin epäitsekäisiin ja uhrautuviin ratkaisuihin sekä perheessä että koko yhteiskunnassa. Tätä kautta on selitetty esimerkiksi naisten päätyminen hoiva-ammatteihin (Nummenmaa 1992). Miehisyyttä ei kuitenkaan ole este toisen huomioon ottavalle toiminnalle. Huttunen (2001) korostaa, ettei hoivaavuus rajoitu vain naiseuteen, vaan isä kykenee luomaan lapseen yhtä läheisen kiintymyssuhteen kuin äiti. Nykyajan pienten lasten isillä onkin omia isiään huomattavasti paremmat mahdollisuudet laajentaa rooliensa valikoimaa ja toteuttaa isyyttä, joka voi olla myös vastuurationaalista. Myös Koistinen (2003) osoittaa, että miehinäinen toiminta voi olla vastuurationaalisuuden läpäisemää muiden tarpeista huolehtimista. Vastuurationaalinen toiminta ei siis ole ”naisille sinänsä” ominainen toimintatapa, vaan se voi olla yksilöille heidän oman toimintansa mielekkyyden säilyttävä toimintatapa niissä rakenteissa, joissa he joutuvat toimimaan (Korvajärvi 1990, 160). Tällaista elämänasennetta on kutsuttu myös altruistiseksi individualismiksi, joka tarkoittaa vastuurationaaliteetin läpäisemää yksilöllisyyttä, jossa pyritään oman elämän hallintaan vahingoittamatta ympäristöä ja edistämällä läheisten hyvinvointia (Näre & Lähteenmaa 1992).

Läheisten hyvinvointia pohditaan myös silloin, kun tehdään päätöksiä työssäkäynnistä ja lapsen hoitomuodosta. Alaikäinen lapsi ei voi itse päättää toiminnastaan vaan vanhemmat joutuvat tekemään päätöksiä lapsen puolesta (esim. Elster 1989). Lasten hoito jakaakin mielipiteitä. Yhteiskunnallisella tasolla eri toimijoilla kuten esim. poliittisilla puolueilla on eri näkemykset siitä, miten lasten hoito pitäisi järjestää (Ervasti 1996; Kangas & Hiilamo 2004). Ihmisten mielipiteet lapsen parhaasta hoitopaikasta vaihtelevat. Myös tutkimustulokset siitä, miten äidin työssäkäynti on yhteydessä lapsen hyvinvointiin, ovat ristiriitaisia (yhteenvetoa erilaisista tutkimuksista ks. Schaffer 1998, 111–121; OECD 2005, 116–117). Erityisesti alle 3-vuotiaan lapsen päivähoitoa on pidetty riskinä lapsen hyvinvoinnille, mutta lapsen lähestyessä kouluikää päivähoito on todettu tukevan lapsen kehitystä (Ruhm 2004). Toisaalta tutkimuksissa on havaittu, ettei äidin työssäkäynnillä

ole merkittävää vaikutusta lasten hyvinvointiin (Waldfoegel ym. 2001). Äitien pitkät työpäivät sekä epäsäännölliset työajat heijastuvat lapsen hyvinvointiin enemmän kuin säännöllinen ansiotyö (Galambos & Ehrenberg 1997; Waldfoegel ym. 2002; Kamerman ym. 2005). Pienituloisten yksinhuoltajien lapsilla päivähoidon on jopa todettu tukevan lapsen kehitystä sekä parantavan lapsen kognitiivisia taitoja ja koulumenestystä (Morris & Michalopoulos 2003; Currie 2004 teoksessa OECD 2005, 116).

Vastuurationaalisuuden käsite on käyttökelpoinen tässä tutkimuksessa, koska käsite yhdistää sosiaalisen elämän eri puolia. Se ei ole pelkästään mitattava konkreettinen työtoimintojen kuvaus, vaan vastuurationaalisuuteen sisältyy tunne työn mielekkyydestä ja moraalisista velvoitteista (Nätkin 1986, 157). Vastuu hoivasta vaikuttaa myös yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymiseen.

4.5. Työmarkkina-asema preferenssien ja sosiaalisen kontekstin yhteistulos?

Ihmisten toiminnan ymmärtäminen edellyttää monenlaista yksilön sisäisten motivaatiotekijöiden sekä ympäröivän yhteiskunnan tarkastelua. Myös näiden välisen vuorovaikutuksen tutkiminen on tärkeää, sillä yksilöt toimivat aina tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Siitä, missä määrin yksilön intressit ja preferenssit tai sosiaalinen konteksti määrittävät yksilön toimintaa, ei ole yksimielisyyttä (Therborn 2002; Räsänen 2005b, 36–37). Kysymystä on pyritty ratkomaan peruslähtökohdiltaan erilaisilla teoreettisilla lähestymistavoilla.

Metodologisessa individualismissa sosiaaliset ilmiöt ja yhteiskunnalliset tapahtumat voidaan nähdä yksilöiden tekemien rationaalisten valintojen pohjalta (Elster 1986, 3–48). Lähestymistapa olettaa, että ihmisten intressit ja preferenssit ovat varsin muuttumattomia eivätkä juurikaan poikkea yksilöiden välillä. Tällöin korostuu atomistinen käsitys ihmisistä ja yhteiskuntarakenteesta. Hindess (1988, 48–50) kuvaa tätä portfoliomallin avulla. Ihmistä pidetään olentona, jolla on transitiiviset tärkeysjärjestykseen asetetut preferenssit, ja yksilöltä löytyy aina portfoliostaan tiettyyn tilanteeseen sopiva toimintamalli.

Hakimin (2000) mukaan naisten preferenssit ovat melko pysyviä, ja sen vuoksi naiset asettuvat erilaisiin asemiin työmarkkinoilla. Hakim (2000) erottaa kolme naisryhmää, joilla on erilaiset preferenssit: työkeskeiset naiset, sopeutuvat naiset sekä kotiorientoituneet naiset. Hakim (2000) näkee jokaisen henkilön itse vastaavan valinnoistaan ja olettaa, että suurin osa valinnoista on aidosti vapaa valintoja. Kollektiivisen käsityksen mukaan pystymme hallitsemaan elämäämme yksilöllisyydellä. Monet yhteiskuntateoreetikot ovatkin esittäneet, että sosiaaliset rakenteet kuihtuvat ja että aikaamme luonnehtii yksilön valinnan vapaus (mm. Beck & Beck-Gernsheim 1995;

Giddens 1991). Yksilön vapaudella on kuitenkin rajat. Pystyäkseen toimimaan vapaasti ja toteuttamaan preferenssejään yksilö tarvitsee myös sopivia keinoja ja voimavaroja tavoitteidensa saavuttamiseksi.

Hakimia kritisoineen McRaen (2003) mukaan yksin preferenssien avulla ei voida selittää naisten erilaista asemaa työmarkkinoilla, sillä hoivaavat ja työssäkäyvät äidit eivät eroa merkittävästi toisistaan asenteiltaan ja preferensseiltään. Sen sijaan naiset eroavat toisistaan kyvyiltään, minkä vuoksi kaikki naiset eivät kykene toimimaan preferenssiensä mukaisesti eikä heillä ole todellista valinnanvapautta. McRaen (2003) mukaan sosiaaliset rakenteet ja institutionaaliset rajoitteet tai mahdollisuudet vaikuttavat naisten työmarkkina-avalintoihin.

Metodologisessa kollektivismissa pääpaino on sosiaalisissa järjestelmissä. Yksilön toiminta selittyy pitkälti sosiaalista yhteisöä tai sosiaalista instituutiota koskevista lainalaisuuksista, jotka yksilö on sisäistänyt (Elster 1986, 6). Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa oletetaan, että sosiaalisilla normeilla ja instituutioilla on merkittävä vaikutus yksilöiden toimintaan. Sosiaaliset instituutiot ehdollistavat ihmisten käyttäytymistä ja muodostavat toiminnallisen ja tulkinnallisen kehikon, jossa ihmiset toimivat (Hall & Taylor 2001; Korpi 2001; Kangas 2003). Ihmisten käyttäytyminen ja preferenssit puolestaan muotoutuvat instituutioiden mukana (Immergut 1998; Rothstein 1998). Instituutiot voidaan nähdä ihmisten sosiaalisen toiminnan kontrolloijina, koska ne antavat heidän toiminnalleen ennalta määrättyjä malleja (Immergut 1998).

Giddensin (1984) mukaan yhteiskunnalliset järjestelmät koostuvat yksilöiden ja ryhmien välisistä vakiintuneista suhteista eli instituutioista. Nämä instituutiot vaikuttavat pitkälti ihmisten toimintaan ja mahdollisuuksiin toteuttaa omia päämääriään. Instituutiot ovat rajoituksia, jotka määrittävät ihmisten keskinäisen kanssakäymisen rajat. Instituutiot myös säättävät sopivan käyttäytymisen rajat, mikä rajoittaa ihmisten valinnan mahdollisuuksia. (North 1990.) Giddensin (1984, 87–93) yhteiskuntateoriassa rakennetta ja toimintaa koskevat käsitykset edellyttävät toisiaan. Rakenteilla on kaksinainen luonne: ne ovat toiminnan keinoja ja pidäkkeitä. Rakenteet ovat myös läsnä ihmisten jokapäiväisessä toiminnassa. Yksilöt yhtäältä toimivat yhteiskunnan rakenteiden luomassa kontekstissa, jossa toiminta on ehdollistettu näille rakenteille. Toisaalta yksilöt voivat omalla toiminnallaan muokata ja uusintaa yhteiskunnallisia rakenteita. Jotta käsitys inhimillisestä toiminnasta voidaan yhteiskunta-analyysissä yhdistää rakenteelliseen selitykseen, tarvitaan toimijaa koskeva teoria sekä kuvaus toiminnan olosuhteista.

Yksinhuoltajien työmarkkinakäyttäytymistä rakenteistavat eri maissa erilaiset työmarkkinat ja työvoiman kysyntä, joita määrittävät harjoitettava työvoima- ja yhteiskuntapolitiikka. Kun vertaillaan yksinhuoltajaäitien työllisyyttä eri maissa, on tärkeä pohtia myös sitä, miten yhteiskunta edellyttää yksinhuoltajaäitien toimivan ja miten

yhteiskuntapolitiikka tukee yksinhuoltajaäitien omaehtoista selviytymistä. Tässä on keskeinen rooli sekä yhteiskunnassa vallitsevilla asenteilla että sosiaalisilla instituutioilla. Toimintaympäristöt, jossa yksinhuoltajat tekevät valintoja, vaihtelevat, ja osittain tästä syystä myös työllisyysrakenteet ovat erilaisia. Eri maiden tulonsiirto- ja palvelujärjestelmä tuottaa erilaisia insentiivejä yksinhuoltajaäitien työvoiman tarjonnalle. Nämä rakenteet strukturoivat ihmisten toimintaa ja työmarkkinakäyttäytymistä. Voidaan olettaa, että yhteiskunnalliset rakenteet ovat osaksi vaikuttamassa siihen, millaiseksi yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asema tutkimuksen vertailumaissa muotoutuu.

5. Tutkimuksen tavoitteet ja toteutus

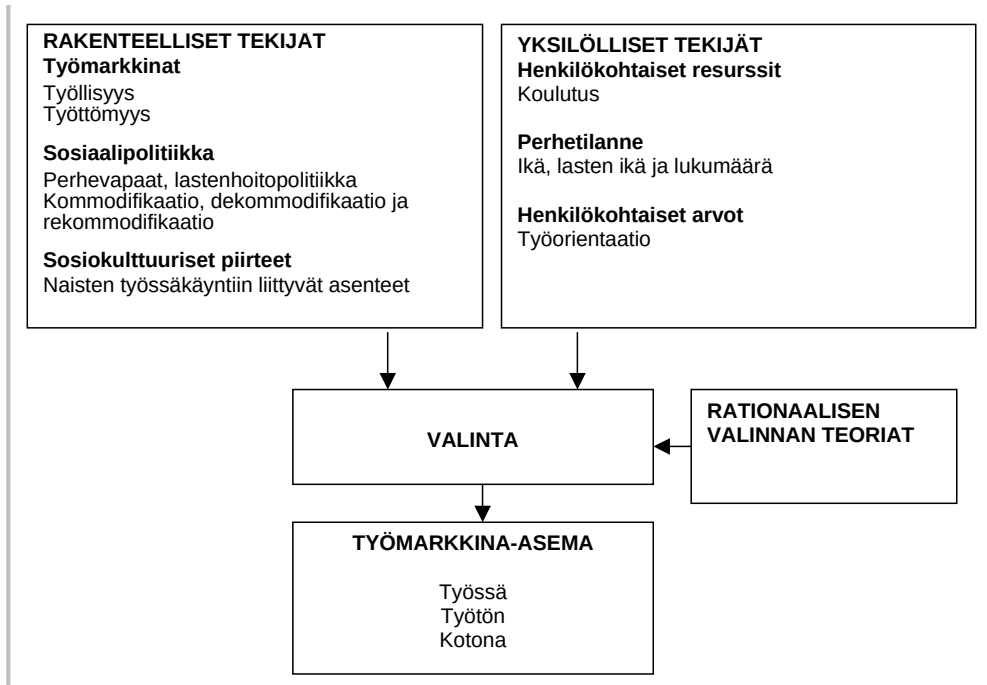
Käsillä olevan tutkimuksen tavoitteena on tarkastella yksinhuoltajaäitien työllisyyttä sekä työssäkäyntiä rajoittavia ja mahdollistavia rakenteellisia ja yksilötason tekijöitä. Tutkimuksessa analysoidaan makrotasolla eri maiden sosiokulttuurisia piirteitä, työmarkkinoita ja sosiaalipoliittikkaa sekä niiden yhteyttä yksinhuoltajaäitien työllisyyteen. Toiseksi tutkimuksessa selvitetään mikrotasolla miten työorientaatio, henkilökohtaiset resurssit ja elämäntilanne ovat yhteydessä yksinhuoltajaäitien työllisyyteen.

Tämä luku kuvaa tutkimuksen tavoitteita, toteutusta ja teoreettisten käsitteiden operationalisointia sekä tutkimuksessa käytettäviä aineistoja ja menetelmiä. Ensin kuvataan tekijöitä, joiden on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu vaikuttavan äitien työmarkkina-aseman muotoutumiseen. Tämän jälkeen esitellään tutkimuskysymykset, tutkimuksen aineistot ja tutkimusmenetelmät. Lopuksi pohditaan kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten aineistojen yhdistämistä ja eri tutkimusmenetelmien yhteiskäytön heikkouksia ja vahvuuksia.

5.1. Yksinhuoltajien työmarkkina-aseman muotoutuminen

Yksilöiden työssäkäyntiin vaikuttavat monet eri tekijät. Yksilöllä on erilaisia valinnanmahdollisuuksia, jotka vaihtelevat yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden sekä yksilön henkilökohtaisten ominaisuuksien ja perheen elämänvaiheen mukaan. Rakennetekijöistä yksilön työmarkkinakäyttytymiseen ovat yhteydessä työmarkkinoiden rakenne ja toiminta, sosiaalipoliittiset järjestelmät sekä kulttuurinen konteksti. Rakenteelliset tekijät myös luovat yksilölle erilaisia insentiivejä osallistua työmarkkinoille, jolloin (re)kommodifikaatio ja dekommodifikaatiopoliittikka vaihtelevat tutkimusmaiden välillä. Yksilön valinnanmahdollisuuksia muokkaavat myös henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten koulutus, ikä, perheen elämänvaihe ja oma työorientaatio. Näitä yksilön valintoihin vaikuttavia tekijöitä analysoidaan rationaalisen valinnan teorioiden valossa.

Kuviossa 5.1. esitetään kaavio, johon tutkimuksen empiirinen tarkastelu kiinnittyy. Kuvioon on tiivistetty yksinhuoltajien työmarkkina-asemaa määrittävät rakenteelliset kehykset ja yksilölliset tekijät, joita tutkimuksen empiirisessä osassa tarkastellaan. Nämä tekijät luovat ne reunaehdot, joiden puitteissa yksinhuoltajaäitien on mahdollista tehdä valintoja. Näiden tekijöiden seurauksena muovautuu yksilön työmarkkina-asema. Työmarkkina-aseman kuvaajana käytetään tässä tutkimuksessa pääasiallista toimintaa, jolloin erotetaan työssäkäyvät, työttömät ja omaa kotitaloutta hoitavat. Omaa kotitaloutta hoitavat voivat olla joko vanhempainvapaalla tai hoitovapaalla tai kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella riippuen eri maiden kansallisista määrittelyistä. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät esimerkiksi opiskelijat ja eläkkeellä olevat.

Kuvio 5.1. Tutkimusasetelma

Tutkimuksen lähtökohtana on ajatus siitä, että yksinhuoltajaäitien työmarkkina-käyttäytyminen on osittain selitettävissä ja ymmärrettävissä suhteessa sosiaaliseen ympäristöön. Toisaalta yksinhuoltajaäidin yksilölliset piirteet ja henkilökohtainen elämäntilanne muokkaavat hänen työmarkkina-asemaansa. Rationaalisen valinnan teoriat tarjoavat mahdollisuuden tarkastella yksilön valintoihin yhteydessä olevaa sosiaalista kontekstia sekä yksilöllisiä motivaatiotekijöitä. Näistä lähtökohdista muodostuu tutkimuksen kysymyksenasettelu (ks. kuviot 5.1. ja 5.2.).

Rakenteelliset tekijät

Rakenteellisista tekijöistä työmarkkinat, sosiaalipoliittiset järjestelmät sekä kulttuuriset konstruktiot muokkaavat yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä. Tässä tutkimuksessa työmarkkinoiden rakenne ymmärretään osaksi hyvinvointivaltion rakennetta. Työmarkkinat luovat reunaehdot, joiden puitteissa yksinhuoltajaäidit toimivat. Eri hyvinvointivaltioiden työmarkkinat eroavat toisistaan sekä työlaainsäädännöltään että rakenteeltaan. Myös tapa ratkaista työttömyyteen liittyviä ongelmia vaihtelee hyvinvointivaltioiden välillä. (Esping-Andersen 1990; 1999.) Työmarkkinoiden toimintatavoilla voi olettaa olevan vaikutusta myös yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asemaan. Tässä tutkimuksessa työmarkkinoiden toimintaa tarkastellaan analysoimalla naisten työllisyyttä ja työttömyyttä. Voidaan olettaa, että korkea työllisyys ja matala työttömyys edesauttavat yksinhuoltajaäitien työllistymistä.

Sosiaalipolitiikka luo mahdollisuuksia ansiotyön ja perheen yhteensovittamiselle. Lastenhoito- ja perhevapaat sekä muut työn ja perheen yhteensovittamisen järjestelyt on ratkaistu vertailumaissa eri tavoin. Valtion harjoittamalla politiikalla eli hyvinvointivaltion erilaisilla toimintatavoilla on osaltaan selitetty myös naisten työmarkkinakäyttäytymistä (Lewis 1992; Millar 1996; Korpi 2000; Meulders & Gustafsson 2002). Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että kattavat vanhemmille tarkoitetut perhevapaat sekä laaja lasten päivähoitojärjestelmä tukevat äitien työssäkäyntiä (Bradshaw ym. 1996; Gornik ym. 1998; 2003; Uunk ym. 2005). Toisaalta on myös havaittu, että pitkät vanhempainvapaat voivat heikentää äitien kiinnittymistä työmarkkinoille (OECD 2001; Pettit & Hook 2002; OECD 2005). Tässä tutkimuksessa analysoidaan, mikä merkitys perhepolitiikalla on yksinhuoltajaäitien työssäkäynnille tutkimusmaissa. Tutkimusmaiden perhepolitiikan vertailua varten rakennetaan perhepoliittinen indeksi, jolla mitataan perhepolitiikan tasoa tutkimusmaissa. Aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen nojautuen on odotettavissa, että yksinhuoltajaäitien työllisyys on korkeampaa maissa, joissa perhepolitiikan avulla tuetaan äitien työssäkäyntiä sekä kahden ansaitsijan mallia.

Äitien työssäkäyntiä tutkittaessa on keskeistä tarkastella työmarkkinoiden ja perhepolitiikan ohella myös perheen roolia ja siihen liittyviä ideologisia odotuksia. Vertailumaiden kulttuuriset perinteet vaikuttavat keskeisesti maiden välisiin eroihin naisten työssäkäynnissä (Pfau-Effinger 2004; Uunk ym. 2005). Naisten työssäkäyntiin liittyvien asenteiden voi olettaa ohjailevan yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintoja. Yksinhuoltajaäitien osallistuminen palkkatyöhön voi olla vaikeaa, jos yhteiskunnan yleinen asenneilmasto vastustaa naisten kodin ulkopuolista palkkatyötä. Voidaan myös ajatella, että yhteiskuntapoliittiset uudistukset, jotka eivät vastaa kansalaisten arvoja ja asenteita, voivat olla vaikeasti toteutettavissa (esim. Ervasti 1996, 142). Vertailumaiden sosiokulttuurisia piirteitä tutkitaan vertailemalla naisten työssäkäyntiin liittyviä asenteita eli ansaitsijamallin kannatusta sekä sen yhteyttä yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintoihin. Aineistona käytetään International Social Survey -aineistoja vuodelta 2002.

Makrotason tarkastelu perustuu kansainväliseen vertailuun, jossa yksinhuoltajaäitien tilannetta Suomessa analysoidaan kansainvälisessä kontekstissa. Vertailussa mukana olevat maat ovat Suomi, Ruotsi, Norja, Saksa, Iso-Britannia ja USA. Maat edustavat erilaisia hyvinvointivaltiomalleja, ja niiden tavat vastata yksinhuoltajien taloudellisesta toimeentulosta eroavat toisistaan. Eri maita vertailemalla voidaan analysoida, mikä merkitys yhteiskunnan rakenteilla ja instituutioilla sekä kulttuurisilla piirteillä on yksinhuoltajaäitien toiminnassa ja miten tavat toteuttaa sosiaalisia oikeuksia vaihtelevat maittain.

Yksilölliset tekijät

Institutionaalisten tekijöiden ohella yksilölliset tekijät vaikuttavat äitien työmarkkina-käyttäytymiseen. Työvoiman tarjontaan vaikuttavat yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet, arvot ja asenteet. Yksilön arvon työmarkkinoilla määrää hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan muodostunut työmarkkinakelpoisuus. Ikä, koulutus sekä perheen elämäntilanne vaikuttavat siihen, mille lohkolle yksinhuoltajaäiti työllistyy ja millaiseksi hänen työmarkkina-asemansa muodostuu (Millar 1994, 88).

Tässä tutkimuksessa yksilöllisistä tekijöistä tarkastellaan iän, koulutuksen, perheen elämäntilanteen sekä oman työorientaation yhteyttä yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintoihin. Äidin iän vaikutuksista työmarkkina-asemaan on ristiriitaisia tutkimustuloksia. On todettu, että vanhemmat äidit ovat nuoria äitejä todennäköisemmin työssä (esim. Gonzalez 2004). Lapset ovat tuolloin yleensä jo vanhempia ja äiti on ehtinyt vakiinnuttaa asemansa työmarkkinoilla. Toisaalta esimerkiksi Takala (2000) on havainnut, että hoitovapaiden käyttö lisääntyy äidin iän noustessa, vaikkei yhteys ole aivan suoraviivainen.

Koulutuksella on todettu olevan selvä yhteys äitien työssäkäyntiin. Mitä korkeampi koulutus on, sitä todennäköisemmin äidit käyvät työssä (Bradshaw 1996; McCulloch & Dex 2001; Gonzalez 2004). Saman voi olettaa pätevän myös yksinhuoltajaäitien kohdalla.

Perheen elämäntilanne muokkaa luonnollisesti yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asemaa. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että jos perheessä on useita lapsia tai lapset ovat alle kouluikäisiä, äidit ovat todennäköisemmin kotona (Takala 2000, 65–71; McCulloch & Dex 2001, 191–198; Gonzalez 2004). Kun lapset kasvavat, myös äidin työssäkäynnin todennäköisyys nousee.

Myös henkilökohtaiset asenteet ansiotyötä kohtaan heijastuvat yksilöiden valintoihin (Hakim 2000; Himmelweit 2002). Ihmiset pyrkivät toimimaan omien arvojensa pohjalta, ja nämä arvot heijastuvat usein suoraan perheen konkreettiseen arkeen ja valintoihin. Voidaan olettaa, että oma työorientaatio ohjaa myös yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintoja.

5.2. Tutkimuskysymykset

1) Miten yksinhuoltajaäitien työllisyys ja toimeentulo vaihtelevat tutkimusmaissa?

Yksinhuoltajaäitien työllisyyttä ja sen yleisyyttä tutkimusmaissa vertaillaan luvuissa kuusi ja kahdeksan. Lisäksi tarkastellaan yksinhuoltajaäitien tulojen muodostumista sekä köyhyyttä. Tutkimusaineistona ovat työllisyystilastot ja LIS -aineistot. Yksinhuoltajaäitien työllisyyttä ja toimeentuloa Suomessa tutkitaan luvussa kahdeksan työvoimatilastojen, tyyppiperhelaskelmien sekä kyselyaineiston avulla.

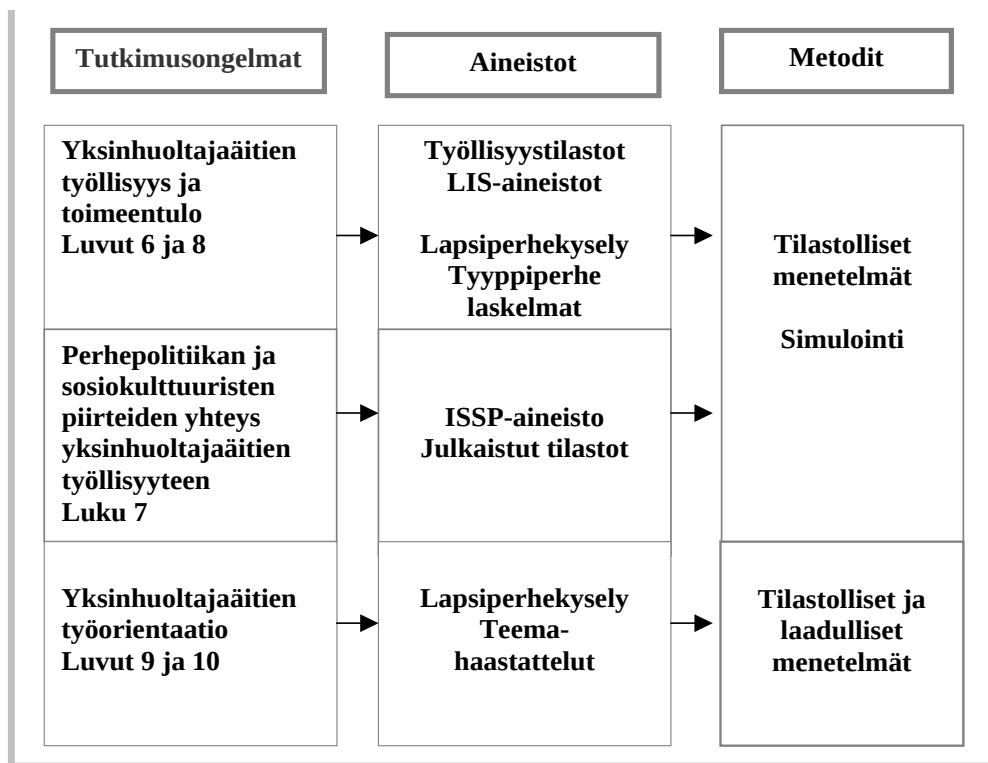
2) Miten perhepolitiikan institutionaaliset erot ja vertailumaiden sosio-kulttuuriset piirteet ovat yhteydessä yksinhuoltajaäitien työllisyyteen?

Maiden institutionaalisten erojen tarkastelussa luvussa seitsemän tutkitaan, miten naisten työssäkäyntiin liittyvät asenteet sekä vertailumaiden perhepolitiikassa vallitsevat erot ovat yhteydessä yksinhuoltajaäitien työllisyyteen. Asenteiden tutkimisessa aineistona käytetään ISSP -aineistoja. Perhepolitiikan vertailua varten rakennetaan perhepoliittinen indeksi, joka kuvaa perhepolitiikan tasoa tutkimusmaissa yksinhuoltajien näkökulmasta.

3) Minkälainen on yksinhuoltajaäitien työorientaatio ja miten se on yhteydessä työmarkkina-asemaan?

Luvuissa yhdeksän ja kymmenen tutkitaan yksinhuoltajaäitien työorientaatiota Suomessa. Tavoitteena on tarkastella, missä määrin eroja yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asemassa voidaan selittää motivaatiosta johtuvilla eroilla ja kuinka paljon työmarkkina-asemaan ovat yhteydessä henkilökohtaiset ominaisuudet ja preferenssit. Aineisto muodostuu lapsiperhekyselystä sekä teemahaastatteluaineistosta.

Tutkimuskysymyksiin etsitään vastauksia käyttämällä erilaisia aineistoja ja tutkimusmetodeja. Kvantitatiivisten aineistojen avulla pyritään luomaan yleiskuva yksinhuoltajaäitien työllisyydestä ja ymmärtämään ilmiön kokonaisuutta. Kvalitatiivinen lähestymistapa korostaa tutkittavien omaa tulkintaa tapahtumista ja olosuhteista, ilman formaalisia ja strukturoituja mittareita. Kuvio 5.2. esittelee tutkimuksen aineistot sekä niiden tehtävän tutkimusasetelmassa.

Kuvio 5.2. Tutkimuskysymykset, aineistot ja menetit tutkimuksessa

Eri aineistojen ja menetelmien yhdistäminen samaan tutkimukseen asettaa työlle lukuisia haasteita, mutta näin voidaan myös laajentaa tutkittavasta ilmiöstä tuotettavaa kuvaa. Seuraava luku 5.3. kuvaa tarkemmin tutkimuksen eri aineistoja sekä aineistojen vahvuuksia ja heikkouksia. Luvussa 5.4. analysoidaan eri tutkimusmenetelmien yhdistämiseen liittyviä hyötyjä ja haittoja.

5.3. Tutkimuksen aineistot

5.3.1. Vertaileva lähestymistapa – kansainväliset aineistot

Vertailevan tutkimuksen tavoite on selittää ja tulkita ilmiöiden vaihtelua eri yhteiskunnissa. Tässä tutkimuksessa kansainvälisen vertailun avulla tarkastellaan, miten yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asema vaihtelee tutkimusmaissa. Käytössä on kaksi kansainvälistä vertailuaineistoa sekä OECD:n tilastot. Luxembourg Income Study -aineistot (LIS) ovat kahdelta poikkileikkaushetkeltä 1990- ja 2000-lukujen alusta. International Social Survey Program -aineistot (ISSP) ovat vuodelta 2002. Molemmissa aineistoissa ovat mukana kaikki tutkimuksen maat eli Suomi, Ruotsi, Norja, Saksa, Iso-Britannia ja USA.

LIS -aineistot sisältävät tuloja koskevia tiedostoja yli kahdestakymmenestä maasta ja usealta eri poikkileikkaushetkeltä. Eri maiden kansalliset aineistot sisältävät tarkkojen tulonmuodostustietojen lisäksi joukon sosiodemografisia taustamuuttujia. Vertailevia analyysejä varten eri maiden kansalliset aineistot on muokattu yhtenäisiksi ja LIS:n tulokäsitteitä vastaaviksi (Introduction guide to Luxembourg Income Study 1998, <http://lissy.ceps.lu>). Liitteessä neljä on esitetty LIS -aineistoissa käytetyt kansalliset aineistot.

LIS-aineistoissa oman ongelmansa muodostaa aineistojen heterogeenisuus. Koska kyseessä ovat alun perin kansallisiin tarpeisiin tuotetut aineistot, ei kaikkia tarpeellisia tietoja ole saatavana jokaisesta maasta. Myös tietojen keruutavat vaihtelevat maittain. Pohjoismaiset tutkimusaineistot ovat pääasiassa rekisteripohjaisia, kun taas useimpien muiden maiden aineistot on kerätty haastattelemalla. Harmonisoinnista huolimatta tietosisällöt eivät aina ole täysin vertailukelpoisia⁸. Oman ongelmansa muodostaa myös tutkimuksessa käytettävä ajanjakso. Vaikka maiden vertailu perustuisi täsmälleen samojen poikkileikkaushetkien tarkasteluun, maat eivät välttämättä ole samassa taloudellisessa kehitysvaiheessa.

LIS -aineistot sisältävät pääasiassa tulomuuttujia, joten ne eivät sovellu asenteiden tutkimiseen. Naisten työssäkäyntiin liittyvien asenteiden yhteyttä yksinhuoltajaäitien työllisyyteen tutkitaan ISSP -aineistolla. ISSP on maailmanlaajuinen yhteiskuntatieteellinen vertailututkimusohjelma, joka perustuu kansainvälisesti integroituun vuosittaiseen aineistonkeruuseen osallistujamaissa. ISSP on koonnut tietoja eri maanosien maiden kan-

⁸ LIS -aineistoissa esimerkiksi tulojen kohdalla laskenta-ajan pituus vaihtelee kahdesta viikosta vuoteen. Tulot on harmonisoinnin yhteydessä muutettu vuosituloiksi, vaikka tiedot on joissain maissa kerätty alun perin lyhyemmältä ajanjaksolta. Lyhyemmällä tarkasteluperiodilla mitattu köyhyys voi olla suurempi, koska tulojen laskentaperiodi on lyhyt. Pitempi tarkasteluperiodi puolestaan kuvaa luotettavammin pitkäkestoisempaa köyhyyttä. (Uusitalo 1988.) Myös työmarkkina-asemaa kuvaava muuttuja vaihtelee maittain.

salaisten toiminnasta ja yhteiskunnallisista mielipiteistä jo vuodesta 1985 saakka. Suomi liittyi ISSP- ohjelmaan mukaan vuoden 2000 keväällä⁹. Seurantatutkimustiedon lisäksi ISSP- aineistot tarjoavat poikkileikkaustietoa ajankohtaisista ja teemoiltaan vaihtuvista yhteiskunnallisista ilmiöistä. Vuonna 2002 tutkimuskohteena olivat perhe ja muuttuvat sukupuoliroolit. Tutkimuksessa kysyttiin työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta sekä naisten ja miesten rooleista perheessä ja työelämässä. Kysymykset ovat saatavilla kaikista tutkittavista maista. (http://www.gesis.org/en/data_service/issp/index.htm).

ISSP on teknisesti korkeatasoinen tutkimushanke, jossa otokset, haastattelulomakkeet ja kysymysten muotoilut ovat sellaisia, että ne mahdollistavat luotettavan vertailun (Melin 2005, 61). Sen heikkoutena voidaan pitää kulttuurisidonnaisuutta. Vaikka kysymykset ovat sanatarkasti samat jokaisessa vertailumaassa, ei sama kysymys välttämättä tarkoita samaa kaikille vastaajille. Tämä voi näkyä tutkimustuloksissa.

5.3.2. Tyypiperhelaskelmat

Tyypiperhelaskelmilla selvitetään, miten suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä kannusti yksinhuoltajia työmarkkinoille vuonna 2002. Laskelmilla kuvataan eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajien tuloja. Laskelmat on tehty KOTO - laskentaohjelmalla. Menetelmän avulla voidaan tarkastella yksityiskohtaisesti sitä, miten suomalainen verotus ja tulonsiirtojärjestelmä toimii. Tyypiperhelaskelmat havainnollistavat sosiaaliturvaetuuksien, verotuksen ja julkispalvelumaksujen vaikutuksia yksinhuoltajien käytettävissä oleviin tuloihin. Simulointi on varsin yleisesti käytetty menetelmä erityisesti sosiaaliturvaa koskevassa suunnittelu- ja evaluaatiotyössä (Haataja 1995, 25). Lisäksi sitä on käytetty tutkimustarkoituksissa (Hakovirta 1998; Parpo 2001, 2004; vrt. myös Hiilamo 2002; Kuivalainen 2004).

Tyypiperheet perustuvat esimerkkiperheisiin ja niille määriteltyihin laskentaoleuksiin. Näiden oletusten avulla voidaan laskea tietyille kotitaloustyypeille tulevat periaatteelliset laskennalliset etuudet ja maksut. Esimerkkiperheiden valinta onkin tärkeässä osassa tulosten yleistettävyyden kannalta. Vaikka esimerkkiperheet ja niiden elinolosuhteet pyritään luomaan niin, että ne vastaisivat mahdollisimman hyvin yksinhuoltajaperheiden elinolosuhteita, eivät tyypiperheet silti edusta todellisuutta. Laskelmien antamista tuloksista voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, miten tulonsiirto- ja verotusjärjestelmä sekä palvelumaksut kohtelevat rakenteeltaan ja tulotasoltaan erilaisia yksinhuoltajakotitalouksia.

⁹ Jäsenyys on järjestetty kolmen eri organisaation yhteistyönä. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston lisäksi mukana ovat Tilastokeskuksen haastattelu- ja tutkimuspalvelut -yksikkö sekä Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Koska ISSP on eri tutkimustahojen keskinäinen ja omarahoitteinen yhteenliittymä, nämä kolme organisaatiota ovat vastuussa sekä rahoituksen hankkimisesta vuosittain kerättävälle Suomen aineistolle että aineistoa analysoivien suomalaisten tutkijaryhmien kokoamisesta.

5.3.3. Lapsiperhekysely

Esimerkkilaskelmat ovat erinomaisia havainnollistamaan tulonsiirtojärjestelmien keskinäisiä riippuvuussuhteita, mutta niiden ongelmana on se, että laskenta perustuu esimerkkitapausten analysointiin. Lisäksi laskentamallit ovat luonteeltaan staattisia eikä niihin sisälly käyttäytymisoletuksia. Tämän vuoksi yksinhuoltajaäitien tuloja tarkastellaan myös survey-aineistolla. Näin voidaan vertailla, kuinka tulonsiirtojärjestelmä todellisuudessa toimii ja minkälaiset eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajaäitien tulot ovat. Samalla voidaan arvioida sitä, kuinka luotettavia esimerkkiperheisiin perustuvat laskelmat ovat kuvaamaan perheiden tuloja. Kyselyaineistolla tutkitaan myös yksinhuoltajaäitien työorientaatiota, jolloin on mahdollista analysoida henkilökohtaisten arvojen yhteyttä työmarkkinakäyttäytymiseen.

Kysely oli Suomessa vuonna 2002 tutkimusprojektin ”Origins of exclusion in early childhood” yhteydessä kerätty postikysely¹⁰. Tutkimuksen perusjoukkona ovat suomalaiset lapsiperheet, joissa vuoden 2001 lopussa oli 3-, 6- tai 8-vuotias lapsi. Tutkimusaineisto muodostettiin ottamalla Väestörekisterikeskuksen tiedoista satunnaisotannalla otos vuonna 1998, 1996 ja 1993 syntyneiden lasten huoltajista. Otoksessa oli 2700 kahden huoltajan perhettä (joista uusperheitä 1500) ja 1500 yksinhuoltajaperhettä. Otannan ulkopuolelle jätettiin kotikielensä muuta kuin suomea puhuvat. Jokaiselle perhetypille oli oma kyselylomake, joka oli 46–49 sivua pitkä. Tosin lomake sisälsi pitkiä kysymyssarjoja, jotka oli tarkoitettu vain tietyille vastaajaryhmille, esimerkiksi työssä oleville tai eri perhetypeille, joten koko lomakkeeseen ei tarvinnut vastata. Kysely toteutettiin alkuvuodesta 2002 yhteensä kolmella postituskierröksellä. Kyselyyn vastasi 2236 henkilöä ja vastausprosentti oli 54 %. Yksinhuoltajien vastausprosentti oli 47%. Vastausprosentit vastaavat vuosituhaten vaihteessa tehtyjen postikyselyiden vastausprosentteja (esim. Kinnunen ym. 2000; Saurama 2001; Antila 2005).

Kyselytutkimuksen etuna oli se, että tutkijalla oli myös itse mahdollisuus päättää kyselylomakkeen sisällöstä ja muodosta tutkimusongelmiensa pohjalta. Näin pystyttiin keräämään juuri sitä empiiristä tietoa, jota tutkimusongelmien ratkaisemiseksi tarvittiin. Aikaisemmin vastaavia kyselyjä, joissa yksinhuoltajaperheet olisivat näin kattavasti edustettuina, ei ole Suomessa tehty.

Kyselytutkimukseen liittyy myös heikkouksia. Postikyselyssä ei ole mahdollista varmistua siitä, miten vakavasti vastaajat ovat suhtautuneet tutkimukseen eikä myöskään siitä, miten onnistuneita annetut vastausvaihtoehdot ovat olleet. Kysymystekniikalla

¹⁰Hanke oli Turun yliopiston kasvatustieteiden ja sosiaalipolitiikan laitoksen yhteisprojekti, jonka johtajana toimi professori Kaarina Laine. Tutkimus oli osa Suomen Akatemian SYREENI-tutkimusohjelmaa 2001–2003.

voi olla suuriakin vaikutuksia tutkimustuloksiin, ja väärinymmärryksiä on vaikea kontrolloida (Kangas 1995).

Kyselytutkimuksen suurimmaksi ongelmaksi muodostuu usein kato eli vastaamattomuus. Vastausten suuri kato tekee mahdolliseksi sen, että kato on valikoivaa, jolloin aineiston edustavuus kärsii. Tämä tarkoittaa sitä, että tietyn ominaisuuden omaavat tai tietyllä tavalla ajattelevat ihmiset jättävät vastaamatta kyselyyn, ja tulokset voivat vääristyä. Kadon valikoivuutta on usein vaikea arvioida. Katoa voidaan jonkin verran tutkia vertaamalla vastanneiden demografisia jakaumia otoksen perusjoukkoon. Jos aineisto edustaa tutkimuksen perusjoukkoa analyysissä käytettävien merkittävien muuttujien suhteen, voidaan aineistoa pitää edustavana. (Alkula ym. 1995, 113; de Vaus 2002).

Tämän aineiston katoanalyysin ongelmana on se, että ei ole saatavilla riittävästi tilastoitua vertailutietoa tutkimuspopulaation ominaisuuksista, koska kyselyssä on mukana vain rajattu joukko pienten lasten perheitä. Tilastoihin ja aikaisempiin tutkimuksiin vertaaminen on tulkinnanvaraista, koska täysin aineistoa vastaavia tilastotietoja ei ole tarjolla. Olennaista on tiedostaa aineistossa olevat puutteet. Todennäköistä on, että taloudellisesti huono-osaiset jättävät vastaamatta tämäntyyppisiin kyselyihin (Nordberg & Penttilä 2000). Myös lapsiperheet, joissa tutkimusajankohtana on perhe-elämää kuormittavia ongelmia, eivät ehkä vastaa postikyselyihin yhtä todennäköisesti kuin muut.

5.3.4. Yksinhuoltajaäitien teemahaastattelut

Määrällisten aineistojen rinnalla tutkimuksessa käytetään laadullista aineistoa. Kvalitatiivinen aineisto koostuu 20 yksinhuoltajaäidin teemahaastatteluista. Haastattelututkimus toteutettiin vuosina 2001 ja 2003. Haastattelun keskeisinä teemoina olivat yksinhuoltajaäitien ansiotyöhön sekä perheen toimeentuloon ja arkeen liittyvät aihepiirit. Haastateltaville annettiin melko suuri vapaus kertoa aiheeseen liittyviä ajatuksia. Haastattelurunkoon oli tosin laadittu selkeitä kysymyksiä, joiden avulla voitiin varmistaa vastaukset kaikkiin haluttuihin asioihin sekä palauttamaan haastateltavien ajoittain runsaskin kerronta takaisin tutkimuksen kannalta keskeisiin aiheisiin.

Haastateltavat edustivat monenlaisia yksinhuoltajaperheitä, jos kriteerinä käytetään sosioekonomista asemaa, ikää sekä lasten määrää ja ikää. Tavoitteena ei kuitenkaan ollut kerätä edustavaa otosta yksinhuoltajaäideistä vaan saada kokoon aineisto, jossa olisi varsin heterogeeninen joukko yksinhuoltajaäitejä. Haastattelujen toteutuksesta ja analyysistä kerrotaan tarkemmin luvussa kymmenen.

5.4. Eri tutkimusaineistojen ja menetelmien yhdistäminen

Sosiaalitieteissä on käyty paljon keskustelua kvalitatiivisesta ja kvantitatiivisesta tutkimusotteesta, ja vastakkainasettelu on ollut hyvinkin jyrkkää (esim. Brannen 1992, 4–5; Töttö 1997, 41–42; Töttö 2000; Alasuutari 1999, 14–15; Cresswell 2003, 4–11; Tashakkori & Teddlie 2003, 4–8, 121–124; Bryman 1992, 2004, 437–451; Räsänen 2005b, 85–101). Keskeisenä erona eri menetelmien välillä on pidetty sitä, että kvantitatiivisten menetelmien avulla pyritään rakentamaan universaaleja lainalaisuuksia ja kvalitatiivisten menetelmien avulla asioita selitetään paikallisesti. Tötön (1997) mukaan kvalitatiivisten menetelmien erityisluonnetta puolustavat esittävät yleensä dualistisen jaon luontoon ja inhimilliseen maailmaan, jotka nähdään toisilleen vastakkaisina. Sosiaalinen todellisuus ei kuitenkaan ole pelkkää merkitystä, jota voidaan tulkita kvalitatiivisin menetelmin. Tosiasiassa ero luonnon ja kulttuurin välillä on harhaanjohtava, sillä sekä luonnossa että sosiaalisessa maailmassa on yksilöllisyyttä ja sosiaalisia rakenteita (myös Teddlie & Tashakkori 2003, 16). Silvermanin (2001, 11) mukaan menetelmien dikotomia on vaarallinen, koska se antaa tutkijoille mahdollisuuden olla oppimatta omasta tutkimuksesta poikkeavaa lähestymistapaa. Sosiaalitieteissä on tärkeää ymmärtää monenlaisia systemaattisia pyrkimyksiä kuvata ja selittää yhtä ja samaa ilmiötä riippumatta siitä, onko kyseessä kvantitatiivinen vai kvalitatiivinen lähestymistapa.

Eri menetelmien yhdistämistä samaan tutkimukseen on kritisoitu lähinnä tieteenfilosofisin perustein. On esitetty, että kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen taustaoletukset ovat peruuttamattomasti toisilleen vastakkaisia ja että eri tutkimusmenetelmät perustuvat erilaisiin ihmiskäsityksiin, minkä vuoksi menetelmien yhteiskäyttö on perusteetonta (Brannen 1992, 4; Bryman 2004, 452–454; May 2005). Eri tutkimusmenetelmät myös tulkitsevat tutkimuskohdetta eri tavoin, ja tämä voi johtaa käsitteellisiin sekaannuksiin (Siljander 1992, 20–21). Brymanin (2004, 159–161) mukaan lomaketutkimuksessa tutkitavat puhuvat enemmän asenteistaan ja laadullisessa tutkimuksessa kokemuksistaan.

Vaikka eri aineistojen ja tutkimusmenetelmien käyttöä on epäilty, viime kädessä on kysymys siitä, onko tutkimuksen pääpaino mielenkiintoisissa ja monipuolisissa tutkimustuloksissa vai metodisten ratkaisujen puhtasoppisuudessa (Eskola & Suoranta 2000, 71–72; Bryman 2004, 454; May 2005). Eri tutkimusmenetelmät ja aineistot täydentävät usein toisiaan, sillä eri aineistojen rinnakkainen käyttö monipuolistaa tutkimusta ja tutkittavasta asiasta voi nousta esiin uusia puolia. Erilaisten tutkimusmenetelmien yhdistäminen myös laajentaa tutkimuksen kohdetta ja alaa sekä kuroo kiinni mikro- ja makrotason tarkastelun välistä kuilua yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. (Brannen 1992, 10–17; Lehto 1998; Creswell 2003; Tashakkori ym. 2003.) Eri aineistoja ja tutkimusmenetelmiä yhdistävät tutkimukset ovatkin yleistyneet viime vuosina myös sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa (esim. Finch & Mason 1993; Edin

& Lein 1997a; Forssén 1998; Kortteinen & Tuomikoski 1998; Bradshaw ym. 1999; Winchester 1999; Julkunen ym. 2004; Rowlingson & McKay 2005).

Eri tutkimusmetodeja yhdistävistä tutkimuskäytännöistä on yleisesti käytetty nimitystä triangulaatio (Denzin 1978; Brewer & Hunter 1989). Kyse on eri metodologioiden yhdistämisestä eli erilaisten aineistojen, teorioiden ja/tai menetelmien käytöstä yhden ja saman ilmiön tutkimuksessa. Tutkimuksessa triangulaatiota voidaan käyttää hyväksi ainakin neljällä eri tapaa: voidaan trianguloida aineistoja, tutkijoita, teorioita tai tutkimusmenetelmiä. (Denzin 1978.)

Triangulaatio tulee lähelle tutkimusmenetelmällistä “mixing methods” -otetta. Käsitteellä mixing methods tarkoitetaan yleisesti tutkimusta, jossa käytetään sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia metodeja (Greene ym. 1989; Teddlie & Tashakkori 2003, 10–11; Johnson & Onwuegbuzie 2004). Rinnakkain käytettävien aineistojen ja menetelmien yhdistämisellä on mahdollista monipuolistaa tutkimusta sekä parantaa sen luotettavuutta. Eri tutkimusmenetelmien käyttöä perustellaan sillä, että yksittäisellä tutkimusmenetelmällä on vaikea saada kattavaa kuvaa tutkimuskohteesta. Lisäksi ajatellaan, että yksi tutkimusmenetelmä kuvaa kohdetta vain yhdestä näkökulmasta, kun taas useamman tutkimusmenetelmän käytöllä on mahdollista tavoittaa eri puolia tutkittavista ilmiöistä. (Greene ym 1989; Eskola & Suoranta 2000; Cresswell 2003; Teddlie & Tashakkori 2003; Johnson & Onwuegbuzie 2004.)

Cohenin ym. (2000) mukaan tutkimusmenetelmät vaikuttavat siihen, miten ympäristö koetaan. Menetelmä ei ole koskaan neutraali. Yhden menetelmän käyttäminen voi aiheuttaa vääristymiä tutkijan kuvaan todellisuudesta, jota hän pyrkii tutkimaan. Tältä vältytään, kun aineiston hankinnassa käytetään useita menetelmiä. Eri tutkimusmenetelmiä suositellaan käytettäväksi etenkin, kun tutkitaan monimutkaista ilmiötä ja halutaan saada siitä kokonaisvaltainen kuva. (Cohen ym. 2000, 269–277.)

Eri tutkimusmenetelmiä voidaan käyttää rinnakkain monella eri tavalla (Greene ym. 1989; Creswell 2003, 16; Creswell ym. 2003, 213–215; May 2005). Kvalitatiivisia metodeja voidaan käyttää apuna kvantitatiivisten mittareiden ja instrumenttien kehittämisessä. Näin ovat tehneet tutkimuksessaan esimerkiksi Kortteinen ja Tuomikoski (1998), jotka tutkivat pitkäaikaistyöttömien selviytymistä. Työttömien tarinoissa toistuvat mallit muotoiltiin oletuksiksi ja teorioiksi, joiden pitävyyttä testattiin kvantitatiivisella aineistolla. Kvantitatiivisella aineistolla ikään kuin kontrolloitiin kvalitatiivisten tulosten tulkinnan oikeellisuus. Kvantitatiivisella aineistolla voidaan myös tukea pääasiassa kvalitatiivista tutkimusta. Vanttajan (2002) väitöskirjassa, jossa tutkittiin kuuden laudaturin ylioppilaita, kuvattiin ensin kvantitatiivisella aineistolla laudaturylioppilaiden koulutus- ja työurat. Ylioppilaiden elämäkertojen avulla tarkennettiin tilastojen kautta piirtyvää koulumenestyjien profilia. Kvalitatiivisilla metodeilla

voidaan myös selittää pääosin kvantitatiivisia tutkimustuloksia. Bradshaw ym. (1999) ovat tutkineet etävanhempia ja lasten tapaamisia pääasiassa kvantitatiivisella aineistolla, mutta syventäneet analyysiä laadullisella haastatteluaineistolla. Kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia tutkimusmetodeja voidaan myös käyttää täysin rinnakkain. Finchin ja Masonin (1993) tutkimuksessa selvitettiin surveyllä, miten ihmiset suhtautuvat perheen velvollisuuksiin ja vastuuseen. Tämän jälkeen syvähaastatteluilla tutkittiin, miten nämä yleiset normit näkyvät ihmisten omassa toiminnassa ja miten perhevelvollisuuksista neuvotellaan omassa lähipiirissä (Finch & Mason 1993).

Koska aineistojen analysointitavat ovat erilaisia, kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen validiutta ja reliabiliteettia on myös lähestyttävä eri tavoin. Kvantitatiivisessa analyysissä tutkimustulosten validius perustuu yleistettävyyteen, jota voidaan testata tilastollisin testein. Laadullisessa analyysissä yleistettävyyden sijaan voidaan puhua tulosten siirrettävyydestä, joka tarkoittaa sitä, missä määrin tutkimustulokset ovat sovellettavissa jossakin toisessa kontekstissa. Laadullisessa tutkimuksessa olosuhteet ja tutkijasta johtuvat tekijät aiheuttavat vaihtelua tutkittavassa ilmiössä. Kvalitatiivisen tutkimuksen reliabiliteetti perustuukin tutkimusraportointiin ja siihen, että raportoinnissa on tuotu riittävän selvästi esille tutkimuksen eri vaiheet.

Tässä tutkimuksessa eri tutkimusmenetelmien käyttämisen tarkoituksena on eri metodein tavoittaa eri puolia yksinhuoltajaäitien työllisyyteen vaikuttavista tekijöistä. Menetelmien yhteiskäytöllä voidaan vahvistaa ilmiöstä saatua tietoa sekä saada monipuolisempi näkemys yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymisestä. Eri menetelmien rinnakkainen käyttö myös lisää tutkimuksen reliabiliteettia ja validiutta (Hunter & Brewer 2003, 581–582). Ensinnäkin yksinhuoltajaäitien osallistumista työhön sekä tekijöitä, jotka tähän eri hyvinvointivaltioissa liittyvät, selvitetään laajojen kansainvälisten aineistojen avulla. Nämä aineistot mahdollistivat suomalaisten yksinhuoltajaäitien työllisyyden vertailun kansainvälisessä kontekstissa. Mahdollisuus vertailuun avartaa käsityksiä ja auttaa tarkastelemaan kriittisesti omia olosuhteita ja ratkaisuja. Esimerkkiperhelaskelmien ja suomalaisen survey-tutkimuksen avulla kartoitetaan yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asemaa ja toimeentuloa Suomessa. Kyselyaineistolla tutkitaan yksinhuoltajaäitien työorientaatiota. Haastatteluiden avulla analysoidaan työorientaatiota ja etsitään tekijöitä, joiden yksinhuoltajaäidit katsovat vaikuttavan työmarkkinavalintoihin. Tällöin tutkitaan elettyä elämää ja sitä, kuinka yksinhuoltajaäidit ovat itse sen kokeneet. Haastattelut antavat mahdollisuuden paikallistaa niitä sosiaalisia mekanismeja, joiden kanssa vuorovaikutuksessa yksinhuoltajaäitien toiminta ja ajattelu ovat muotoutuneet.

6. Yksinhuoltajaäitien työllisyys ja köyhyys

Tässä luvussa tutkitaan yksinhuoltajaäitien työllisyyttä, tulojen muodostumista sekä köyhyyttä 1990- ja 2000-lukujen alussa. Tavoitteena on luoda kuva siitä, miten yksinhuoltajaäitien työllisyys on muuttunut 1990-luvulla ja miten se heijastuu tulojen muodostumiseen ja köyhyyteen tutkimuksen vertailumaissa.

6.1. Yksinhuoltajaäitien työvoimaan kuuluminen 1990–2000

Työmarkkinat luovat ne rakenteelliset tekijät, joiden puitteissa yksinhuoltajat toimivat. Esping-Andersen (1990) on osoittanut, miten hyvinvointivaltiot rakentuvat erilaisille työllisyys- ja tulonjakomalleille. Työllisyysmalli sisältää työnjaon palkkatyön ja palkattoman työn, virallisen ja epävirallisen talouden sekä yksityisen ja julkisen sektorin välillä sekä työnjaon naisten ja miesten välillä. Eri hyvinvointivaltioiden sisään ovat rakentuneet erilaiset työmarkkinastruktuurit, ja kullakin hyvinvointivaltiotyypillä on sille ominainen tapa ratkaista työllisyysongelmat. (Esping-Andersen 1990, 1999; Koistinen 1994; Julkunen 1998.) Työmarkkinoiden rakenteet määräävät ja kehystävät yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä. Yhteistä näille työllisyysjärjestelmille on viime vuosien aikana ollut pyrkimys nostaa työllisyysastetta ja purkaa sukupuolen mukaan eriytyneitä työmarkkinoita (OECD 2005). Tässä luvussa tutkitaan yksinhuoltajaäitien työvoimaan kuulumista eli työllisten ja työttömien osuutta työikäisestä väestöstä vuosina 1990 ja 2000.

6.1.1. Työllisyys

Viime vuosikymmenten yhteiskunnallisen muutoksen yksi tyypillisimpiä piirteitä on ollut naisten tulo työmarkkinoille. Naisten ansiotyö on yleistynyt toisen maailmansodan jälkeen. Naisista työssäkäyntiä ovat lisänneet etenkin pienten ja kouluikäisten lasten äidit. (O'Connor 1996; Nurmi 1998, 24–29; OECD Employment Outlook 2001, OECD 2005.) Myös naisten asema työmarkkinoilla on muuttunut, sillä yhä useampi nainen, joka hankkii lapsia, jatkaa silti työelämässä. Silti sukupuolten välisessä työnjaossa sekä eri elämäntilanteessa olevien naisten palkkatyöhön osallistumisessa voidaan havaita sekä ylikansallisia piirteitä että kansallista variaatiota.

Äitien työllisyyden vertailua eri maiden kesken vaikeuttaa perhepoliittisten käytäntöjen kirjavuus. Vanhempainvapaalla olevat äidit kirjataan joko työllisiksi tai työvoiman ulkopuolella oleviksi sen mukaan, onko äidillä pysyvä työsuhde (Haataja 2001; 2005a; Bradshaw & Finch 2002, 30). Myös työllisyyden tilastointi poikkeaa maiden välillä.

Eri maissa on erilaiset luokitukset työvoimaan kuulumisesta, vaikka käsitteistö nojaa pitkälti Kansainvälisen työjärjestön suosituksiin väestön taloudellisesta luokittelusta (Koistinen 1999, 89–96). EU:ssa työvoimatutkimukset on pyritty harmonisoimaan, ja tämä on usein tarkoittanut tilastojen yksityiskohtaista sovittamista kansainvälisiin normeihin. Harmonisoinnista huolimatta EU-maiden työvoimatutkimuksista puuttuu yhtenäisyys, sillä kysymysten sanamuodot ja järjestys vaihtelevat. (Koistinen 1999, 89–96; Gordon 2002, 14). Osa maiden välisistä eroista voikin olla seurausta mittauksen eroista, ei niinkään reaalimaailman eroista.

Taulukko 6.1. kuvaa naisten ja äitien työllisyysastetta 1990- ja 2000-lukujen alussa sekä puolisoäitien ja yksinhuoltajaäitien työllisyysaste samana ajankohtana esiintyviä eroja. Naisten työllisyysaste nousi 1990-luvulla muissa tutkittavissa maissa paitsi Suomessa ja Ruotsissa. Suomea ja Ruotsia koettelikin 1990-luvun puolivälissä poikkeuksellisen kova taloudellinen lama, joka osaltaan vaikutti erityisesti nuorten naisten työllisyysasteen heikentymiseen (Nurmi 1998, 28; Bergmark & Palme 2003; Palme ym. 2003, 20, 42; Haataja & Nyberg 2006). Toisaalta näyttää myös siltä, että naisten työllisyys ei enää ole kaksihuippuista siten, että lasten syntyessä naisten työllisyysaste laskisi, koska useimmat äidit lasketaan työllisiksi heidän ollessaan vanhempainvapaalla. Puolisoäitien työllisyysaste oli useissa vertailumaissa 1990-luvun alussa lähes yhtä korkea kuin naisten työllisyysaste. Vuonna 2000 puolisoäitien työllisyysaste oli korkeampi kuin naisten työllisyysaste muissa tutkimusmaissa paitsi USA:ssa.

Kolmantena trendinä havaitaan, että puolisoäitien ja yksinhuoltajaäitien työllisyys on eri maissa erisuuntaista. Norjassa ja Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäitien työllisyys oli molempina poikkileikkaushetkinä selkeästi puolisoäitejä matalampi. Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien työllisyys oli 1990-luvun alussa puolisoäitejä korkeampi. 2000-luvun alussa yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli matalampi kuin puolisoäitien työllisyysaste Ruotsissa ja Suomessa. USA:ssa yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli 1990-luvulla puolisoäitejä matalampi, mutta vuonna 2000 yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyys oli samalla tasolla. Saksassa sekä yksinhuoltajaäitien että puolisoäitien työllisyysaste oli matala 1990-luvun alussa, mutta molempien ryhmien työllisyysaste on noussut. 2000-luvun alussa yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli Saksassa korkeampi kuin puolisoäitien työllisyysaste.

Taulukko 6.1. Naisten, puolisoäitien sekä yksinhuoltajaäitien työllisyysaste 1990- ja 2000-luvun alussa

	Suomi	Norja	Ruotsi	Saksa	UK	USA	V
Naisten työllisyysaste^a							
1990	71	67	81	52	63	64	15
2000	64	74	73	58	65	68	9
Muutos	-7	+7	-8	+6	+2	+4	
Puolisoäitien työllisyysaste							
1990	83	77	80	41	62	64	23
2000	77	81	86	63	68	68	12
Muutos	-6	+4	+6	+22	+6	+4	
Yksinhuoltajaäitien työllisyysaste							
1990	87	61	89	40	41	60	34
2000	67	68	77	67	50	68	13
Muutos	-20	+7	-12	+27	+9	+8	
Ero yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyysasteessa^b							
1990	0,95	1,26	0,90	1,02	1,51	1,06	
2000	1,14	1,19	1,12	0,94	1,36	1,00	

Lähteet: Employment Outlook 2001, 134–136; Bradshaw ym. 1996, 13; Bradshaw & Finch 2003,31; Forssén 2004, 213; Haataja 2005, 31.

a) Naisten työllisyysaste eli työllisen työvoiman prosentuaalinen osuus 15–64-vuotiaasta yksityiskotitalouteen kuuluvasta väestöstä. Employment Outlook 2004, 296.

b) Suhdeluku on laskettu jakamalla puolisoäitien työllisyysaste yksinhuoltajaäitien työllisyysasteella. V= variaatiokerroin, joka osoittaa havaintoarvojen suhteellisen hajonnan.

Taulukossa 6.1. erot yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyydessä ilmaistaan suhdeluvulla, joka kuvaa yksinhuoltajaäitien työllisyyttä suhteessa puolisoäitien työllisyyteen. Mitä enemmän suhdeluku poikkeaa luvusta yksi, sitä suurempi on ero yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyydessä. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyydessä oli eroja sekä maiden sisällä että niiden välillä. USA:ssa erot äitien työllisyydessä olivat kohtuullisen pieniä ja vähentyivät tarkasteluajanjaksona. Norjassa ja Isossa-Britanniassa erot yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyydessä 2000-luvun alussa olivat edelleen suuret, vaikka lähentymistä tapahtui. Ruotsissa ja Suomessa ero yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyysasteessa kasvoi tutkimusajankohtana.

Yksinhuoltajaäitien työllisyysaste vaihteli myös eri ajankohtina. Yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli 1990-luvun alussa selvästi korkein Pohjoismaissa ja USA:ssa. 2000-luvulla erot yksinhuoltajaäitien työllisyysasteessa tasoittuivat. Yksinhuoltajaäitien työllisyydessä onkin tapahtunut selvää konvergoitumista. Maiden väliset erot

yksinhuoltajaäitien työllisyydessä eivät enää 2000-luvun alussa olleet niin suuria kuin 1990-luvun alussa. Vuonna 2000 Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli edelleen selvästi muita maita matalampi. Sen sijaan Saksa lähestyi Pohjoismaita ja USA:ta, sillä Saksassa yksinhuoltajaäitien työllisyysaste on noussut selvästi. Yksinhuoltajaäitien työllisyysaste nousi kaikissa muissa maissa paitsi Suomessa ja Ruotsissa, missä yksinhuoltajaäitien työllisyysaste laski. Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien työttömyysaste onkin noussut 1990-luvulla (Nyberg & Haataja 2006). Ruotsissa on havaittu myös, että yksinhuoltajaäitien matala koulutustaso sekä muita äitejä heikompi fyysinen ja psyykinen terveys vaikuttavat yksinhuoltajaäitien työllistymismahdollisuuksiin (Nordenmark 2004).

Miten alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyysasteet eroavat maiden välillä? Jos yksinhuoltajaäidillä on alle kouluikäisiä lapsia, hänellä voi olla suurempia vaikeuksia ansiotyön ja hoivavastuun yhteensovittamisessa kuin puolisoäideillä. Hoivan organisointi tuottaa yksinhuoltajille ongelmia erityisesti niissä maissa, joissa ei julkisin järjestelyin helpoteta työssäkäynnin ja hoivan välistä ristiriitaa. Taulukko 6.2. kuvaa alle 6-vuotiaiden lasten äitien työllisyyttä tutkimusmaissa.

Taulukko 6.2. Alle 6-vuotiaiden lasten puolisoäitien ja yksinhuoltajaäitien työllisyysaste 1990- ja 2000-luvun alussa.

	Suomi	Norja	Ruotsi	Saksa	UK	USA	V
Puolisoäitien työllisyysaste							
1990	63	65	87	49	45	56	25
2000	62	73	78	51	61	61	15
Muutos	-1	+8	+9	+2	+16	+5	
Yksinhuoltajaäitien työllisyysaste							
1990	61	42	86	62	28	48	36
2000	56	55	65	50	37	68	20
Muutos	-5	+13	-21	-12	+9	+20	
Ero puolisoäitien ja yksinhuoltajaäitien työllisyysasteessa^a							
1990	1,03	1,44	1,01	0,79	1,60	1,06	
2000	1,10	1,32	1,20	1,02	1,65	0,90	

Lähteet: Employment Outlook 2001, 134. Kaikki yksinhuoltajat, paitsi Ruotsissa äidit 25–54 v. Norjassa yksinhuoltajaäidit, nuorin lapsi 3–6-vuotias, vuodet 1991 ja 1999. Lähde Kjelstad & Rønsen 2002. Suomessa alle 7-vuotiaiden äitien työllisyysaste, lähde Haataja 2005a, 40.

a) Suhdeluku on laskettu jakamalla puolisoäitien työllisyysaste yksinhuoltajaäitien työllisyysasteella. V= variaatiokerroin, joka osoittaa havaintoarvojen suhteellisen hajonnan.

Alle 6-vuotiaiden lasten äitien työllisyysaste eroaa perhetyypeittäin tutkimusmaissa. Suurimmat erot pienten lasten yksinhuoltaja- ja puolisoäitien työllisyysasteessa olivat Isossa-Britanniassa ja Norjassa. Ruotsissa pienten lasten yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyys oli korkea 1990-luvun alussa, mutta yksinhuoltajaäitien työllisyys putosi 1990-luvulla puolisoäitien työllisyyttä matalammaksi. Suomessa pienten lasten äitien työllisyysaste oli 1990-luvun alussa noin 60 %, mutta 2000-luvun alussa erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyysaste laski. Norjassa ja Isossa-Britanniassa alle 6-vuotiaiden lasten puolisoäitien työllisyysaste oli korkeampi kuin yksinhuoltajaäitien molempina poikkileikkaushetkinä. Saksassa ja USA:ssa erot äitien työllisyydessä vähenivät.

Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien ja erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyysaste laski. Tämä selittyy pitkälti sillä, että naisten työllisyys laski Suomessa ja Ruotsissa 1990-luvulla. Saksassa yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi, mutta pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys laski. Isossa-Britanniassa myös pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi 1990-luvulla. Myös alle 6-vuotiaiden yksinhuoltajaäitien työllisyydessä maat lähentyivät toisiaan 1990-luvulla.

Yksinhuoltajien työllisyysasteen kohottaminen on nostettu viime vuosina yhteiskuntapolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi. USA:ssa keinot perustuivat ”keppipolitiikkaan”, eli yksinhuoltajien oikeutta sosiaalietuihin rajoitettiin. 1990-luvulla köyhille lapsiperheille tarkoitetun toimeentulotuen myöntämiskriteerejä myös kiristettiin, minkä vuoksi yksinhuoltajat pakotettiin työhön (Blank 2002; Greenberg 2003; Waldfogel ym. 2001). Perhepolitiikan puuttuminen on pakottanut yksinhuoltajat työhön, koska muita toimeentulon lähteitä ei ole (vrt. Millar 1996; Giddings 2004). Yksinhuoltajaäitien työllisyys onkin USA:ssa noussut.

Myös Norjassa yksinhuoltajaäitien ja erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi. Norjassa kiristettiin etuuksien saantiehtoja ja laskettiin yksinhuoltajatukeen oikeutettujen yksinhuoltajien lasten ikärajaa 10 vuodesta 3 vuoteen (Skevik 1998, 39; 2001; Syltevik 2003). Isossa-Britanniassa otettiin käyttöön New Deal -ohjelma, jonka tavoite oli nostaa yksinhuoltajien työllisyyttä. Keinoina olivat työnteon taloudelliset kannusteet sekä henkilökohtainen apu työnhankinnassa, mutta ohjelma perustui vapaaehtoisuuteen. (Millar & Evans 2003.) Näiden keinojen avulla yksinhuoltajaäitien työllisyysaste nousi. Muissa maissa yksinhuoltajiin ei kohdistunut erityistä työhön kannustamispolitiikkaa (Skevik 1996).

6.1.2. Työttömyys

Naisten koulutustason kohoaminen ja ansiotyöhön osallistumisen yleistymisen ovat tasoittaneet sukupuolten välistä jakoa työttömyystilastoissa. Naisten työttömyysaste ei enää poikkea paljoa miesten työttömyysasteesta monessakaan maassa (Nurmi 1998; Employment Outlook 2004). Taulukossa 6.3. tarkastellaan naisten ja äitien

työttömyysasteita vertailumaissa 1990-luvun ja 2000-luvun alussa¹¹. Työttömyys on määritelty ILO:n eli Kansainvälisen työjärjestön suosituksen mukaisesti. Sen mukaan työttömänä pidetään ilman työtä olevaa yli 16-vuotiaasta henkilöä, joka on viimeksi kuluneen neljän viikon aikana hakenut aktiivisesti työtä ja on valmis vastaanottamaan tarjottua työtä kahden viikon kuluessa.

Taulukko 6.3. Naisten, puolisoäitien sekä yksinhuoltajaäitien työttömyysaste 1990- ja 2000-luvun alussa

	Suomi	Norja	Ruotsi	Saksa	UK	USA	V
Naisten työttömyysaste							
1990	3	5	2	6	7	6	40
2000	11	3	5	8	5	4	49
Muutos	+8	-2	+3	+2	-2	-2	
Puolisoäitien työttömyysaste							
1990	7	11	6	9	5	4	37
2000	7	2	7	5	8	3	45
Muutos	0	-9	+1	-4	+3	-1	
Yksinhuoltajaäitien työttömyysaste							
1990	14	14	12	15	8	9	24
2000	18	6	13	20	3	8	60
Muutos	+4	-8	+1	+5	-5	-1	
Ero yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työttömyysasteessa^a							
1990	2,00	1,27	2,00	1,66	1,60	2,25	
2000	2,57	3,00	1,85	4,00	0,38	2,26	

Lähteet: Employment Outlook 2004, 296; Bradshaw ym. 1996, 13; Bradshaw & Finch 2003, 202.

a) Suhdeluku on laskettu jakamalla yksinhuoltajaäitien työttömyysaste puolisoäitien työttömyysasteella. V= variaatiokerroin, joka osoittaa havaintoarvojen suhteellisen hajonnan

Taulukko 6.3. osoittaa, että yksinhuoltajaäitien työttömyys oli kaikissa vertailumaissa puolisoäitien työttömyysastetta huomattavasti korkeampi molempina tarkasteluajan-kohtina. Puolisoäitien työttömyys oli jokseenkin samalla tasolla kuin naisten työttömyys yleisesti. Eroja yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työttömyysasteessa voidaan ilmaista myös suhdeluvulla, joka osoittaa sen, kuinka paljon suurempi on yksinhuoltajaäitien työttömyysriski verrattuna puolisoäiteihin. Mitä suurempi luku, sen suurempi

¹¹Työttömyyden tilastointi riippuu siitä, ketkä luetaan työttömiksi. Vaikka työttömyystilastoja on pyritty yhdenmukaistamaan sekä kansallisesti että kansainvälisesti, tilastot eroavat toisistaan, mikä vaikeuttaa vertailuja (Koistinen 1999, 136–142).

työttömyysriski. Taulukosta 6.3. havaitaan, että yksinhuoltajaäitien työttömyysriski oli puolisoäiteihin verrattuna moninkertainen ja että heidän työttömyysriskinsä kasvoi useimmissa vertailumaissa.

Iso-Britannia on maista ainoa, jossa yksinhuoltajaäitien työttömyysaste oli puolisoäitejä matalampi vuonna 2000. Tämä voi johtua siitä, että Isossa-Britanniassa yksinhuoltajilla ei ole työvelvollisuutta vaan heillä on mahdollisuus toimeentulotukeen ilman rekisteröitymistä työttömäksi. Työvoiman ulkopuolella olevien osuus on siis suuri eikä työn puute välttämättä näy työttömyystilastoissa. Suomessa, Saksassa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien työttömyysaste nousi ja oli huomattavasti korkeampi kuin puolisoäitien 2000-luvun alussa. Norjassa naisten työttömyysasteen laskiessa myös yksinhuoltajaäitien työttömyys vähentyi merkittävästi. Maiden väliset erot yksinhuoltajaäitien työttömyydessä kasvoivat 1990-luvulla.

Eräänä syynä yksinhuoltajaäitien puolisoäitejä korkeampiin työttömyysasteisiin on pidetty matalaa koulutustasoa. Yksinhuoltajaäidit ovat keskimäärin vähemmän koulutettuja kuin puolisoäidit (Bradshaw ym. 1996; Haataja 2005a). Toisaalta esimerkiksi Ruotsissa yliopistokoulutuksen saaneiden alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työttömyysriski on yli kuusinkertainen verrattuna yliopistokoulutuksen omaaviin puolisoäiteihin. Suunta on samanlainen muillakin koulutustasoilla, eli saman koulutuksen omaavien yksinhuoltajaäitien työttömyysriski on puolisoäitejä korkeampi. (Björnberg 1997, 245.) Koulutuksen puute ei siis yksin voi selittää työttömyydessä vallitsevia eroja ryhmien välillä. Työttömien yksinhuoltajaäitien on Ruotsissa myös todettu hakevan muita perhetyyppejä aktiivisemmin töitä (Nordenmark 2004).

Naisten työttömyys on yhteydessä siihen, minkälainen mahdollisuus yksinhuoltajaäideillä on työllistyä. Maissa, joissa naisten työttömyys pysyttelee korkeana, voi yksinhuoltajaäitien olla vaikea työllistyä. Yksinhuoltajaäitien työttömyyden kehitys noudattaa samaa kaavaa naisten työttömyyden kehityksen kanssa kaikissa vertailumaissa. Maissa, joissa naisten työttömyys nousi, myös yksinhuoltajaäitien työttömyysaste kasvoi ja päinvastoin.

Yksinhuoltajaäitien työllisyys- ja työttömyysasteiden vertailu tutkimusmaissa on antanut kuvan siitä, kuinka yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asema vaihtelee tutkimusmaiden välillä. Työmarkkina-asema ei välttämättä kerro yksinhuoltajaäitien toimeentulosta, ja siksi hyvinvointivaltioiden tuotoksia tarkastellaan yksityiskohtaisemmin analysoimalla yksinhuoltajaäitien tulojen muodostumista ja köyhyyttä.

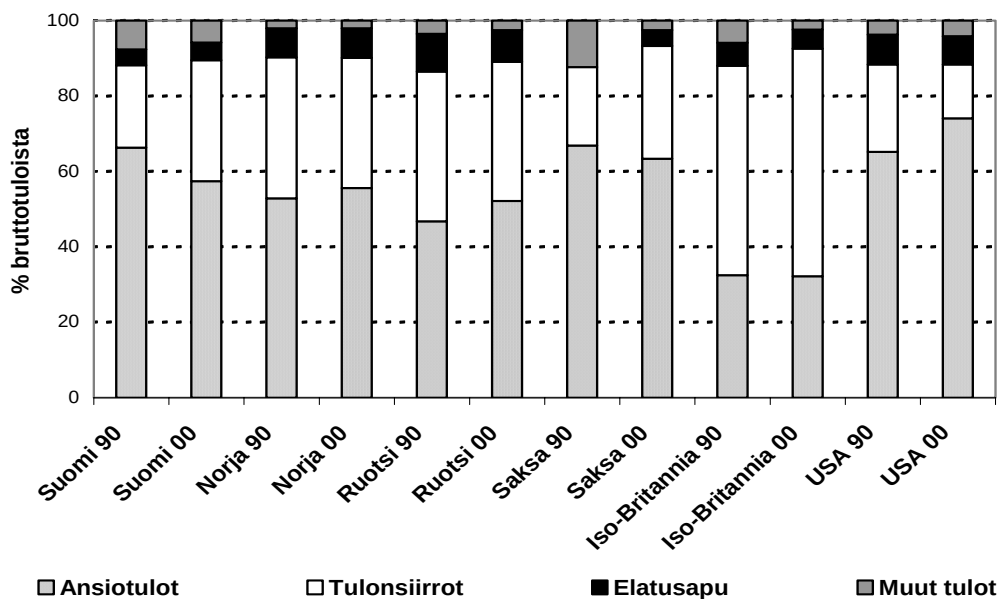
6.2. Yksinhuoltajaäitien tulojen muodostuminen

6.2.1. Tulopaketit

Tässä tutkimuksessa hyvinvointivaltioiden uudelleenjakovaikutuksia eli tuotoksia kuvataan käyttäen työväliseen tulopaketianalyysia. Tulopakettien avulla tarkastellaan eri tulonlähteiden keskimääräistä osuutta yksinhuoltajaäitien bruttotuloista (kuvio 6.1.). Tulopaketti muodostuu ansiotuloista, tulonsiirroista, elatusavusta sekä muista satunnaisista tuloeristä (vrt. Hobson 1994; Rainwater & Smeeding 2003). Ansiotuloihin sisältyvät palkka- ja yrittäjätulot sekä maataloudesta saatavat tulot. Tulonsiirtoihin sisältyvät perhepoliittiset tuet kuten lapsilisät, äitiys- ja vanhempainrahat, muut vakuutusperusteiset tulonsiirrot sekä tarveharkintaiset tulonsiirrot. Elatusapu sisältää sekä julkisen että yksityisen elatusavun. Muut satunnaiset tuloerät muodostuvat muista yksityisistä säännöllisistä tuloista kuten sukulaisilta tai hyväntekeväisyydestä saaduista varoista. Tulopaketitarkastelussa ovat mukana vain ne kotitaloudet, joilla on tuloja edellä mainitussa tulokomponentissa, eli negatiiviset tuloerät on poistettu tarkastelusta. Tutkimusyksikkönä on käytetty yksilöä, jolloin kotitalousaineistot on muunnettu yksilöaineistoiksi kertomalla jokainen kotitalous sen jäsenten lukumäärällä. Toisistaan kooltaan poikkeavien kotitalouksien tulojen vertailussa käytetään OECD:n kulutusyksikköluokitusta, koska näin saadaan tarpeiltaan ja rakenteeltaan erilaiset kotitaloudet vertailukelpoisiksi¹².

Yksinhuoltajaäitien keskimääräisten ansiotulojen osuutta selittää työllisten yksinhuoltajaäitien osuus aineistossa. 1990-luvun alussa ansiotulojen osuus yksinhuoltajaäitien tulopaketista oli suurin Suomessa, USA:ssa ja Saksassa, joissa noin kaksi kolmasosaa bruttotuloista muodostui ansiotuloista. Norjassa ja Ruotsissa ansiotulojen osuus tulopaketista oli noin puolet. Isossa-Britanniassa ansiotulojen osuus oli noin 30 %. 2000-luvun alussa USA:ssa ansiotulojen osuus bruttotuloista oli noin kolme neljäsosaa. Saksassa ja Isossa-Britanniassa ansiotulojen osuus pysyi jokseenkin samana kahden poikkileikkaushetken välillä. Pohjoismaat lähentyivät toisiaan, ja 2000-luvun alussa Pohjoismaissa vajaat 60 % tuloista muodostui ansiotuloista.

¹²Ensimmäinen aikuinen saa painon 1.0 ja lapset painon 0.5 riippumatta heidän lukumäärästään tai iästään. Esimerkiksi yhden lapsen yksinhuoltajaperheen kulutusyksikköluku on 1.5 ja kahden lapsen yksinhuoltajaperheen kulutusyksikköluku on 2.0. Kulutusyksikköluku kuvaa kotitalouden kulutusrasitusta eikä siis ole sama kuin kotitalouden henkilöluku. Kulutusyksikköluvun käyttö perustuu siihen, että kotitalouksien kulutustarve ei kasva lineaarisesti jäsenten lukumäärän kasvaessa. Kotitaloudessa on kollektiivisia hyödykkeitä, joiden käyttö ei vähennä muiden jäsenten vastaavaa käyttöä, esim. televisio ja jääkaappi. Myös suuremmat kotitaloudet voivat saada mittakaavaetuja, kun käyttökustannukset alenevat. Kulutusyksikköluku ottaa huomioon kotitalouden koon, rakenteen, kollektiiviset hyödykkeet ja mittakaavaedut. (Ks. Uusitalo 1988, 22–25.)

Kuvio 6.1. Yksinhuoltajaäitien tulopaketti 1990 ja 2000

Lähde: LIS, omat laskelmat.

Toinen suuri tuloerä yksinhuoltajaäitien tulopaketissa ovat tulonsiirrot. 1990-luvun alussa Isossa-Britanniassa noin puolet yksinhuoltajaäitien tuloista oli peräisin tulonsiirroista. Vähiten tulonsiirtoja saivat yksinhuoltajaäidit Suomessa, Saksassa ja USA:ssa eli noin viidenneksen bruttotuloista. Norjassa ja Ruotsissa tulonsiirtojen osuus oli noin 30 % bruttotuloista. 2000-luvun alussa tulonsiirtojen osuus oli edelleen suurin Isossa-Britanniassa. Vähiten tulonsiirtoja saivat yksinhuoltajaäidit USA:ssa, jossa tulonsiirtojen osuus vähentyi. Suomessa ja Saksassa tulonsiirtojen osuus nousi. 2000-luvun alussa yksinhuoltajaäitien tuloista Pohjoismaissa noin 30 % koostui tulonsiirroista.

Tulonsiirtojen suurta osuutta Isossa-Britanniassa selittää se, että yksinhuoltajilla on oikeus hoitaa lapsia kotona ilman työvelvollisuutta, ja yli 70 % yksinhuoltajista elää toimeentulotuen varassa (Marsh 2001). Toisaalta Isossa-Britanniassa on pyritty kannustamaan yksinhuoltajaäitejä työmarkkinoille. Vuonna 1997 yksinhuoltajille suunnattiin ohjelma ”New Deal for lone parents”, jonka tavoitteena oli nostaa yksinhuoltajien työllisyysastetta ja vähentää tukiriippuvuutta. Samanaikaisesti muitakin sosiaaliturvajärjestelmiä muutettiin työntekoon kannustaviksi. Toimeentulotuen saajat voivat ansaita palkkatuloja, ilman että tuki sen johdosta vähenee ja pienten lasten perusosan määrää on korotettu. (Evans 2003.) LIS-aineistossa työllisten yksinhuoltajaäitien osuus ei ole noussut. Todennäköisesti työssä käyvien yksinhuoltajien osuuden nousu ei vielä näy LIS-aineistoissa, koska New Deal -ohjelmaa oli tuolloin sovellettu vasta kolme vuotta.

Pienin tulonsiirtojen osuus yksinhuoltajaäitien tulopaketista oli USA:ssa. Tulonsiirtojen osuus laski tarkasteluajankohtana, osaksi siksi, että työhön osallistuvien yksinhuoltajaäitien osuus kohosi, ja toisaalta sosiaaliturvan saantiehtoja kiristettiin. USA:ssa tehtiin 1990-luvulla muutoksia sosiaaliturvajärjestelmään (Sainsbury 1996; Ellwood 2000; Blank 2002; Greenberg 2003). Vuonna 1996 tarveharkintaista toimeentulotukijärjestelmää Aid for families with dependent children (AFDC) muutettiin taloudellisen avustamisen sijasta työntekoon ”pakottavaksi”, ja nimi onkin nykyisin Temporary assistance for needy families (TANF). Nimensä mukaisesti tukea maksetaan vain tilapäisesti, ja yksinhuoltajien edellytetään hankkivan toimeentulonsa ansiotyöstä. Joissakin osavaltioissa tuki voidaan evätä kokonaan, mikäli yksinhuoltajaäiti tuen saamisen aikana synnyttää lapsen (Blank 2002). Toisena syynä tulonsiirtojen matalaan osuuteen yksinhuoltajaäitien tulopaketista voidaan pitää sitä, ettei USA:ssa ole työtulojen rinnalla maksettavia tuloeroja tasaavia tulonsiirtoja. Palkkatuloja saavilla yksinhuoltajilla ei ole muita tulonlähteitä kuin ansiotulot. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevat yksinhuoltajat ovat oikeutettuja tarveharkintaiseen toimeentulotukeen, joka on tasoltaan ollut selvästi köyhyysrajan alapuolella (Blank 2002).

Saksassa tulonsiirtojen osuus yksinhuoltajaäitien tulopaketista pysyi jokseenkin ennallaan kahtena tarkasteluvuonna. Saksassa perheen sosiaaliturva määräytyy työssä käyvän puolison, lähinnä miehen, ansiotyön mukaan. Eron yhteydessä avioliittolaki takaa leskille ja eronneille naisille toimeentulon avioliiton keston mukaan miehen vakuutusmaksujen kautta, mutta useinkaan tämä ei takaa riittävää toimeentuloa yksinhuoltajaaideille. Ne yksinhuoltajaäidit, jotka eivät kykene elättämään perhettä ansiotuloillaan, joutuvat turvautumaan tarveharkintaiseen toimeentulotukeen. (Ostner 1997, 42; Anttonen & Sipilä 2000; Trzcinski 2000.)

Suomessa tulonsiirtojen osuus tulopaketista nousi, johtuen heikentyneestä työllisyystilanteesta. Toisaalta sosiaaliturvaa leikattiin Suomessa 1990-luvulla merkittävästi, ja nämä leikkaukset kohdistuivat erityisesti lapsiperheisiin ja yksinhuoltajiin (Hiilamo 1999, 2002; Haataja 2003, 2004a; Moisio 2005). Ruotsissa tulonsiirtojen osuus pysyi jokseenkin ennallaan, vaikka työllisyys laski. Myös Ruotsissa sosiaaliturvaa leikattiin (Hiilamo 2002; Palme ym. 2003). Norjassa tulonsiirtojen osuus tulopaketista pysyi lähes muuttumattomana, vaikka tulosidonnaisen yksinhuoltajatuen käyttö kasvoi (Kjestad & Ronsen 2002)¹³.

Yksinhuoltajaäitien kolmas tulonlähde ovat elatusavut ja elatustuet, vaikka niiden osuus yksinhuoltajaäitien tuloista on marginaalinen kaikissa tutkimusmaissa. Hyvinvointivaltioiden tavat huolehtia vanhempien elatusvelvollisuudesta myös vaihtelevat (Millar 1996; Corden 1999), ja siksi elatusavun osuuksissa on eroja. Ruotsissa ja Norjassa elatusavut muodostivat noin kymmenesosan yksinhuoltajaäitien

¹³Vuonna 1995 tukea sai 38 prosenttia yksinhuoltajista, kun vuonna 2000 sitä sai 56 prosenttia yksinhuoltajista (Kjelstad & Rønsen 2002).

bruttotuloista, ja osuus on pysynyt suhteellisen muuttumattomana. Suomessa elatusavun osuus yksinhuoltajaäitien bruttotuloista oli noin 5 %. Ero Pohjoismaiden välillä voi johtua osittain tilastointieroista, sillä Suomessa elatusaputiedot kerätään haastattelutietoina, mikä voi heikentää aineiston luotettavuutta.

Saksassa elatusavut on vuonna 1990 koodattu muuttujaan, josta niitä ei voi erottaa erikseen tarkasteltaviksi. Vuonna 2000 Saksassa elatusapujen osuus yksinhuoltajaäitien tuloista oli vertailumaiden pienin. Isossa-Britanniassa ja USA:ssa elatusapujen osuus yksinhuoltajien tulopaketaista oli myös vähäinen. Elatusapujen osuus ei juurikaan kasvanut, vaikka molemmissa maissa elatusmaksujärjestelmää uudistettiin 1990-luvulla (Corden 1999). Toisaalta Isossa-Britanniassa ja USA:ssa vain noin 60 prosenttia yksinhuoltajakotitalouksissa asuvista lapsista saa elatusapua toiselta vanhemmaltaan (Millar 1996).

6.2.2. Työssä ja työmarkkinoiden ulkopuolella olevien tulot

Keskeiseksi ongelmaksi yksinhuoltajaäitien työhön hakeutumisen kannalta on riippuvuus-kulttuuriteoreetikkojen keskuudessa nähty sosiaaliturvan kannustamattomuus työntekoon (Murray 1984; Lindbeck 1995). Tutkimuksissa on havaittu, että toimeentuloturvajärjestelmä on taannut yksinhuoltajille työelämän ulkopuolella lähes yhtä hyvän tai jopa paremman toimeentulon kuin ansiotyö (Ford 1996; Sainsbury 1996, 82–83; Edin & Lein 1997a; Forssén & Hakovirta 1999; Waldfogel ym. 2001; OECD 2005). Kannustinongelmat aiheutuvat erilaisten tukijärjestelmien ja maksujen yhteensovittamisesta: tukimuodot vaikuttavat usein toisiinsa, ne ovat päällekkäisiä ja tulovähenteisiä. Lisäksi verotus vaikuttaa perheiden käytettävissä oleviin tuloihin. Erilaisten tukien ja maksujen yhteensovittaminen saattaa jopa alentaa sosiaaliturvalta ansiotyöhön siirtyvien perheiden käytettävissä olevia tuloja, vaikka ansiotulot nousisivatkin. Tämä koskee erityisesti pieni- ja keskipalkkaisia kotitalouksia, joiden toimeentuloa täydennetään työtulojen rinnalla maksettavilla yleisiä tuloeroja tasaavilla tulonsiirroilla (Atkinson 1993, 161; Kurjenoja 2004; Parpo 2004). Myös tarveharkintainen toimeentuloturva luo kannustinongelmia, koska tulot vähentävät saatua tukea samassa suhteessa (Whiteford & Bradshaw 1994; OECD 2005).

Seuraavaksi tarkastellaan sosiaaliturvan kannustinongelmia yksinhuoltajaäitien näkökulmasta vertaamalla ansiotyössä olevien ja ilman ansiotyötä olevien yksinhuoltajaäitien tuloja¹⁴. Tavoitteena on kuvata etuuksien tuottamien käytettävissä olevien tulojen suhdetta työstä saataviin käytettävissä oleviin tuloihin. Tarkastelun kohteena ovat siis sekä työssä että työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien keskimääräiset käytettävissä olevat tulot. Mitä lähempänä sataa prosenttia tulot työmarkkinoiden ulkopuolella ovat, sitä parempi on sosiaaliturvan taso ja sitä matalampi taloudellinen kannustin työssäkäyntiin (vrt. OECD 2002; Parpo 2004, 48).

¹⁴Analyyssissä on käytetty LIS-muuttujaa d6. Työlliseksi määritellään henkilö, joka on tehnyt vuoden aikana ansiotyötä rahapalkkaa tai luontaiseta vastaan. Työlliset voivat olla palkansaajia tai yrittäjiä. Ilman ansiotuloja olevilla ei ole palkka- tai yrittäjätuloja.

Taulukko 6.4. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien keskimäärien käytettävissä olevien tulojen suhde työssä olevien yksinhuoltajaäitien keskimääriin käytettävissä oleviin tuloihin 1990 ja 2000 (%)

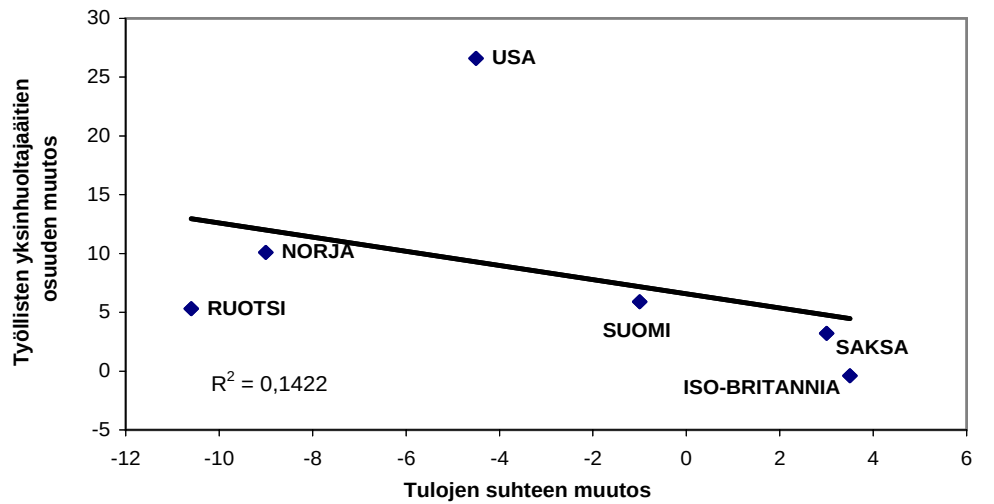
	Suomi	Norja	Ruotsi	Saksa	Iso-Britannia	USA
1990	72,3	78,6	83,2	61,4	62,5	40,6
2000	71,3	69,6	72,6	64,4	66,0	36,1
Muutos	-1,0	-9,0	-10,6	+3,0	+3,5	-4,5

Lähde: LIS, omat laskelmat.

Taulukosta 6.4. havaitaan, että toimeentulo työmarkkinoiden ulkopuolella vaihtelee maiden välillä. Yksinhuoltajaäitien tulot työmarkkinoiden ulkopuolella olivat korkeimmat Pohjoismaissa ja matalimmat USA:ssa. Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja USA:ssa työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien tulot laskivat suhteessa työssä käyvien yksinhuoltajaäitien tuloihin. Saksassa ja Isossa-Britannias- sa työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien tulot nousivat kahden poikkileikkaushetken välillä.

Mielenkiintoista on tutkia sitä, miten yksinhuoltajaäitien toiminta on muuttunut tulojen muutoksen myötä. Kuviossa 6.2. tarkastellaan, mikä yhteys tulojen suhteessa tapahtuneilla muutoksilla on työssä käyvien yksinhuoltajaäitien osuuteen.

Kuvio 6.2. Työllisten yksinhuoltajaäitien osuuden ja tulojen suhteen muutos 1990–2000

Lähde: LIS, omat laskelmat. Työllisyyden tilastointi poikkeaa LIS -aineistoissa sekä eri ajankohtina että maittain. Työllisyydestiedot poikkeavat esimerkiksi taulukon 6.1. tiedoista, koska luvut kuvaavat työllisten yksinhuoltajaäitien osuutta eikä työllisyysastetta.

Kuvio 6.2. osoittaa, että työssä ja työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltaja-aitien tulojen suhteessa tapahtunut muutos ei ole yhteydessä työssä käyvien yksinhuoltaja-aitien osuuden muutoksiin, sillä korrelaatio on negatiivinen ($r = -0,377$) eikä tulos ole tilastollisesti merkitsevä ($p = 0,461$). Tämä tarkoittaa, ettei muutoksia työssä käyvien yksinhuoltaja-aitien osuudessa voida selittää tulojen suhteessa tapahtuneilla muutoksilla. Tulokset eivät kuitenkaan sulje kokonaan pois yksinhuoltajien taloudellisesti rationaalisen käyttäytymisen mahdollisuutta. Luvuissa 8-10 tutkitaankin yksityiskohtaisemmin yksinhuoltaja-aitien työorientaatiota Suomessa sekä sitä, missä määrin yksinhuoltaja-aitien työllisyyttä voidaan selittää heidän taloudellisella työorientaatiollaan.

6.3. Yksinhuoltaja-aitien köyhyys

Eri työmarkkina- ja sosiaalipolitiikkaregiimien vaikutusta yksinhuoltajien taloudelliseen hyvinvointiin tarkastellaan tutkimalla yksinhuoltajien köyhyyden yleisyyttä. Köyhyyden mittaaminen ei ole yksiselitteistä, vaikka köyhyyttä tutkittaisiin pelkäämään tuloilla. Lopputulokset ovat sensitiivisiä lukuisille valinnoille (esim. Kangas & Ritakallio 1998; Jäntti & Danzinger 1999). Tässä tutkimuksessa köyhyyttä mitataan suhteelliseen tulometodiin perustuvalla köyhyysasteella. Se kertoo, kuinka suuri osa yksinhuoltaja-aitien jää köyhyysrajaksi määritellyn tulotason alapuolelle. Köyhyysrajaksi on valittu 50 prosenttia kaikkien kotitalouksien kesken lasketusta mediaanitulosta. Koska yksinhuoltaja-aitien taloudellinen asema vaihtelee palkansaajien lukumäärän mukaan (Mitchell 1992; Forssén 1998; Kilkey 2000), köyhyysasteet lasketaan sekä ansiotuloja saaville että ilman ansiotuloja oleville yksinhuoltaja-aitien¹⁵.

Taulukko 6.5. Yksinhuoltaja-aitien köyhyysaste (50 % mediaanitulosta) 1990 ja 2000

	Köyhyysaste		Ei-työllisten köyhyysaste		Työllisten köyhyysaste	
	1990	2000	1990	2000	1990	2000
Suomi	4	6	16	10	3	5
Norja	12	8	21	21	10	6
Ruotsi	2	4	18	37	2	5
Saksa	19	35	54	60	9	23
Iso-Britannia	39	25	57	37	13	9
USA	58	46	95	91	42	37

Lähde: LIS, omat laskelmat.

Taulukossa 6.5. on esitetty yksinhuoltaja-aitien köyhyysasteet sekä ansiotuloja saavien ja ilman ansiotuloja olevien yksinhuoltaja-aitien köyhyysasteet. 1990-luvun alussa

¹⁵ Analyysissä on käytetty LIS-muuttujaa d6. Työlliseksi määritellään henkilö, joka on tehnyt vuoden aikana ansiotyötä rahapalkkaa tai luontaisesta vastaan. Työlliset voivat olla palkansaajia tai yrittäjiä. Ei-työllisillä ei ole palkka- tai yrittäjätulota.

Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien köyhyysaste oli vertailumaiden matalin. 1990-luvun alussa yksinhuoltajaäitien köyhyys oli yleisintä USA:ssa. Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien köyhyysaste kohosi vuosien 1990 ja 2000 välillä. Tämä johtuu osaltaan yksinhuoltajaäitien työllisyyden laskusta ja korkeista työttömyysasteista. Molemmissa maissa myös yksinhuoltajien suhteellinen taloudellinen asema heikkeni verrattuna kahden vanhemman perheisiin. Lisäksi yksinhuoltajaäitien keskimääräinen tulokehitys oli muita perheitä heikompaa. (Haataja & Nyberg 2006.) USA:ssa taas yksinhuoltajaäitien köyhyys vähentyi. Silti lähes puolet USA:ssa asuvista yksinhuoltajaäideistä eli köyhyydessä vuonna 2000. Saksassa yksinhuoltajaäitien köyhyys kasvoi, ja 2000-luvun alussa yksinhuoltajaäitien köyhyysaste oli 35 %. Köyhyyden lisääntyminen voi olla seurausta siitä, että yksinhuoltajaäidit työskentelevät usein osa-aikaisesti, mikä nostaa köyhyysriskiä (Ostner & Schmitt 2004). Toisaalta työmarkkinoiden ulkopuolella olevat yksinhuoltajaäidit elävät usein toimeentulotuen varassa, jonka taso on suhteellisen matala (Kilkey 2000, 159-161). Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäitien köyhyysaste laski. Tätä selittää osaksi se, ettei yksinhuoltajien sosiaaliturvaan ole 1990-luvulla tehty suuria leikkauksia ja maassa otettiin käyttöön myös työtulojen rinnalla maksettavia tulonsiirtoja (Evans 2003, 10). Siitä huolimatta neljännes Ison-Britannian yksinhuoltajaäideistä eli köyhyydessä 2000-luvun alussa.

Ilman ansiotuloja olevien yksinhuoltajaäitien köyhyys kertoo sosiaaliturvan tasosta eri maissa. Kaikissa vertailumaissa sosiaaliturvan varassa elävien yksinhuoltajaäitien köyhyysaste oli korkeampi kuin ansiotuloja saavien yksinhuoltajaäitien. Norjassa ja Ruotsissa ilman ansiotuloja olevien yksinhuoltajaäitien köyhyysaste nousi, ja se on selvästi korkeampi kuin Suomessa 2000-luvun alussa. Suomessa ja Ruotsissa tulosiirrot eivät enää 1990-luvun puolivälin jälkeen kyenneet vähentämään köyhyyttä samassa määrin kuin ennen 1990-lukua (Nyberg & Haataja 2006). USA:ssa ja Saksassa ilman ansiotuloja olevien yksinhuoltajaäitien köyhyys pysytteli korkealla. Tämä johtuu siitä, ettei näissä maissa ilman palkkatuloja olevat yksinhuoltajaäidit elävät toimeentulotuen varassa. Isossa-Britanniassa ilman ansiotuloja olevien yksinhuoltajaäitien köyhyysaste laski, mikä voi olla seurasta uudistuneesta tukipolitiikasta.

Työssä käyvien köyhyyttä on pidetty lähinnä angloamerikkalaisten yhteiskuntien ongelmana (Gottschalk & Smeeding 1997). Myös taulukon 6.5. mukaan työssä käyvien köyhyys koetteli erityisesti USA:ssa asuvia yksinhuoltajaäitejä. Siellä noin kolmasosa työssä käyvistä yksinhuoltajaäideistä eli köyhyydessä. Toisaalta työssä käyvien yksinhuoltajaäitien köyhyys oli yleistä myös Saksassa. Siellä noin neljännes ansiotuloja saavista yksinhuoltajaäideistä oli köyhiä 2000-luvun alussa, sillä työssä käyvien yksinhuoltajaäitien köyhyys kasvoi 1990-luvulla. Näyttää siltä, että Saksassa toteutettu työmarkkina- ja sosiaalipolitiikka ei kykene suojaamaan työssä käyviä yksinhuoltajaäitejä köyhyydeltä. Saksassa suuri joukko naisia onkin marginalisoitunut toissijaisille työmarkkinoille määräaikaisiin ja osa-aikaisiin työsuhteisiin (Esping-Andersen 1996; Ostner & Schmitt 2004). Isossa-Britanniassa uudistukset, joilla on tuettu

työnteon taloudellista kannattavuutta, ovat onnistuneet vähentämään työssä käyvien yksinhuoltajaäitien köyhyyttä. Matalinta työssä käyvien yksinhuoltajaäitien köyhyys oli Pohjoismaissa. Suomessa ja Ruotsissa työssä käyvien köyhien yksinhuoltajaäitien osuus nousi. Tämä liittyy osa-aikatyöhön. Ruotsissa osa-aikatyö on ollut yleinen äitien työaikamuoto. Myös Suomessa alle 35 viikkotunnin työaikaa tekevien äitien osuus kasvoi etenkin alle kouluikäisten lasten äideillä 17:sta 25 prosenttiin vuosina 1987-2002 (Haataja 2005a, 85,111). Norjassa työssä käyvien köyhien yksinhuoltajaäitien köyhyys laski.

Työssä käyvien köyhyyden taustalla on useita toisiinsa kytkeytyviä tekijöitä. Yksilöllisistä tekijöistä sukupuoli, ikä sekä koulutus on yhteydessä työssä käyvien köyhyyteen (Pena Casas & Latta 2004). Myös osa-aikaiset ja määräaikaiset työsuhteet nostavat riskiä olla työssä käyvä ja köyhä (Airio & Niemelä 2004; Kauhanen 2005).

Palkkatyötä on perinteisesti pidetty parhaana keinona vähentää köyhyyttä (Ritakallio 1994; 2002). Yksinhuoltajaäideillä on silti suuri riski joutua elämään köyhyydessä, vaikka he kävisivätkin työssä, sillä yksinhuoltajaäidit kuuluvat työtä tekevien köyhien riskiryhmään (Kilkey 2000; Airio & Niemelä 2004; Pena Casas & Latta 2004; Kauhanen 2005). Matalat ansiotulot eivät riitä nostamaan yksinhuoltajaäitejä köyhyysrajan yläpuolelle (Forssén 1998; Kilkey 2000). Aikaisemmissa tutkimuksissa on myös todettu, että köyhyydestä on tullut yhä pysyvämpää (Ritakallio 2002). Tämä voi aiheuttaa ongelmien kasautumista yksinhuoltajaäideille.

Työmarkkinapolitiikka on yhteydessä työssä käyvien köyhyyteen. Pohjoismaissa ja Saksassa palkkojen kehityksestä sovitaan valtion, työnantajien sekä työntekijöiden välisissä neuvotteluissa, jotka tähtäävät siihen, että työstä maksettava palkka turvaa perheen toimeentulon. USA:ssa ja Isossa-Britanniassa työssä käyvien köyhyyttä on pyritty estämään minimipalkkaleilla (Bradshaw & Finch 2002). Minimipalkkoissa ei kuitenkaan riittävästi huomioida elinkustannusten nousua, ja niistä väitetään tulleen keino ylläpitää matalapalkka-alojen työllisyyttä (Gottschalk & Smeeding 1997). Tämän työllisyysreseptin pahin haitta on eriarvoisuuden ja köyhyyden lisääntyminen. Matalapalkkastrategiasta kärsivät erityisesti yksinhuoltajaäidit, joita työstä saatava palkka ei riitä nostamaan köyhyysrajan yläpuolelle. Toinen suuri ongelma on se, ettei valtaosassa tällaisia työpaikkoja ole minkäänlaista sosiaaliturvaa (Sainsbury 1993; Edin & Lein 1997a, 1997b; Blank 2002; Ehrenreich 2003).

Pohjoismainen työllisyysstrategia on integroinut yksinhuoltajat työmarkkinoille, ja universaalin sosiaalipolitiikan avulla yksinhuoltajaäitien köyhyys on pysytellyt matalalla tasolla. Suomessa myös työssä käyvien köyhien määrä on ollut vähäinen (Ritakallio 2002), joskin työköyhien määrä kasvoi 1990-luvulla myös Suomessa. Työssä käyvien köyhyysriski paikantuu yksinhuoltajakotitalouksiin (Airio & Niemelä 2004; Kauhanen 2005, 27).

6.4. Yhteenveto

1990-luvun alussa yksinhuoltajaäitien työllisyydessä oli selviä eroja maiden välillä. Maiden väliset erot yksinhuoltajaäitien työllisyydessä kaventuivat selvästi 1990-luvulla, koska yksinhuoltajaäitien työllisyys kehittyi eri maissa eri suuntiin. Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien ja erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys heikentyi vuosina 1990–2000. Norjassa ja USA:ssa yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi 1990-luvulla. Saksassa erityisesti alle 6-vuotiaiden yksinhuoltajaäitien työllisyys heikentyi. Isossa-Britanniassa työllisyydessä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia vuosina 1990–2000.

Yksinhuoltajaäidit olivat työmarkkina-asemaltaan muita äitejä huonommassa asemassa, sillä heidän työllisyysasteensa oli matalampi kuin puolisoäitien. Myös yksinhuoltajaäitien työttömyysriski oli puolisoäitejä korkeampi. Yksinhuoltajaäitien työttömyysriski nousi useimmissa tutkimuksen kohdemaissa 1990-luvulla.

Yksinhuoltajaäitien työllisyydessä tapahtuneet muutokset heijastuivat myös bruttotulojen rakenteeseen sekä yksinhuoltajaäitien toimeentuloon. Suomi ja Saksa olivat maita, joissa yksinhuoltajaäitien ansiotulojen osuus kokonaistuloista laski ja tulonsiirtojen osuus nousi vuosien 1990 ja 2000 välillä. Ruotsissa, Norjassa ja USA:ssa kehitys oli päinvastainen eli tulonsiirtojen osuus laski ja ansiotulojen osuus nousi 1990-luvulla. Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäitien työllisyys pysytteli suhteellisen vakiona koko 1990-luvun eikä bruttotulojen rakenteessa tapahtunut suuriakaan muutoksia. Ansiotulojen osuus oli matala ja tulonsiirtojen osuus korkea verrattuna muihin tutkimusmaihiin.

Myös yksinhuoltajaäitien köyhyyydessä tapahtui muutoksia. Suomessa ja Ruotsissa köyhyys kasvoi, mutta köyhyysasteet olivat silti tutkimusmaiden matalimpia. USA:ssa ja Saksassa yksinhuoltajaäitien köyhyys oli edelleen yleistä. Isossa-Britanniassa ja Norjassa yksinhuoltajaäitien köyhyys laski vuosien 1990 ja 2000 välillä. Köyhyys koettelee yksinhuoltajaäitejä siitä huolimatta, että he kävivät ansiotyössä. Korkeinta työssä käyvien yksinhuoltajaäitien köyhyys oli USA:ssa ja Saksassa ja matalinta Pohjoismaissa.

Kansainvälisen vertailun avulla tutkittiin suomalaisia yksinhuoltajaäitejä kansainvälisessä perspektiivissä. Vertailujen toteuttamiseen sisältyy aina ongelmia. Koska työmarkkinat ovat rakenteeltaan ja toimintatavoiltaan erilaiset eri maissa, on niiden toimivuudesta saatuja kokemuksia vaikea siirtää maasta toiseen. Toiseksi vertailtavuutta vaikeuttaa myös se, että eri yhteiskunnissa koulutusjärjestelmät, koulutuksen taso ja sisältö poikkeavat toisistaan. Myös työ- ja sosiaaliturvajärjestelmän toimintaperiaatteissa sekä hyvinvointipalveluiden kattavuudessa on eroja maiden välillä. Tähän perehdytään seuraavassa luvussa.

7. Perhepolitiikka, preferenssit ja yksinhuoltajaäitien työssäkäynti

Eroja yksinhuoltajaäitien työllisyydessä voidaan selittää tutkimalla sitä sosiaalista kontekstia, jossa yksinhuoltajaäidit elävät. Asenteet naisten työssäkäyntiä ja perhepolitiikkaa kohtaan vaihtelevat eri hyvinvointivaltioissa, ja tämän vuoksi maiden perhepoliittiset järjestelmät eroavat toisistaan (Sjöberg 2001; Crompton ym. 2005). Sosiaalipoliittiset järjestelmät muodostavat sen kehikon, jonka puitteissa ihmiset tekevät valintoja. Laaja ja kattava perhepolitiikka mahdollistaa äitien työssäkäynnin. Palkallisten perhevapaiden sekä kattavan lasten päivähoidon on todettu nostavan naisten todennäköisyyttä palata perhevapaan jälkeen työelämään. (Bradshaw ym. 1996; Millar 1996; Gornik & Meyers 2003.) Toisaalta on myös epäilty, että liian pitkät vanhempainvapaat heikentävät äitien kiinnittymistä työmarkkinoille (OECD Employment Outlook 2001; Pettit & Hook 2002). Tässä luvussa etsitään vastausta siihen, miten toteutettu perhepolitiikka liittyy yksinhuoltajaäitien työllisyyteen tutkimuskohteena olevissa maissa.

Kaikissa yhteiskunnissa on myös vallitsevan kulttuurin sisältämien arvojen mukainen tapa määritellä sukupuolten välisiä suhteita, mikä näkyy suhtautumisessa naisten työssäkäyntiin. Naisten työssäkäynnin eroja voidaan ymmärtää paremmin, jos eri yhteiskuntien kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät otetaan huomioon. Aikaisemmissa tutkimuksissa kulttuurin merkitystä ei ole riittävästi huomioitu. (Duncan & Edwards 1999; Pfau-Effinger 2004.) Voidaan olettaa, että yhteiskunnan sosiokulttuuriset perinteet vaikuttavat naisten työmarkkinakäyttäytymiseen ja muokkaavat myös yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä. Rationaalinen ihminen pyrkii toimimaan omien arvojensa pohjalta sekä tekemään valintoja, jotka ovat sosiaalisesti hyväksyttäviä. Tämän luvun tavoitteena on myös selvittää, miten edellä mainitut tutkimusmaiden sosiokulttuuriset piirteet eli asennoituminen naisten työssäkäyntiin ovat yhteydessä yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymiseen.

7.1. Perhepolitiikka ja yksinhuoltajaäitien työssäkäynti

Perhepolitiikalla tarkoitetaan yleisesti niitä hyvinvointivaltion tukimuotoja, joilla pyritään suojaamaan lapsiperheitä elämän riskeiltä sekä tasaamaan tuloja lapsiperheiden ja lapsettomien perheiden välillä. Perhepolitiikan tavoitteet ovat vaihdelleet sekä hyvinvointivaltioittain että aikakausittain väestön kasvun turvaamisesta perheiden taloudelliseen tukemiseen sekä lapsiperheiden hyvinvoinnin turvaamiseen. (Wennemo 1994; Forssén 1998; Hiilamo 2002; Ferrarini 2003.) Toisaalta erityinen perhepoliittinen lainsäädäntö puuttuu lähes kokonaan monista maista, koska perhe on niissä nähty

instituutiona, jonka yhteisyyteen yhteiskunnan ei tule puuttua (Ford & Millar 1998; Forssén 1998). Perhepolitiikalla on kuitenkin keskeinen rooli lapsiperheiden taloudellisen toimeentulon turvaajana sekä vanhempien työssäkäynnin mahdollistajana (Bradshaw & Finch 2002; Gornik & Meyers 2003; OECD 2005).

Eri maiden perhepoliittiset käytännöt eroavat toisistaan sekä niiden volyymin että tason suhteen (Wennemo 1994; Forssén 1998; Bradshaw & Finch 2002; Ferrarini 2003; Gornik & Meyers 2003). Tässä luvussa analysoidaan tutkimuksessa mukana olevien maiden perhepolitiikkaa siitä näkökulmasta, miten se edistää yksinhuoltajaäitien mahdollisuuksia perheen ja työn yhteensovittamiseen.

7.1.1. Perhevapaat vertailumaissa

Perhevapaiden tarkoitus on tukea vanhempien perheen ja työn yhteensovittamista. Lakisääteisiä perhevapaajärjestelmiä on pidetty normatiivisina ohjeina siitä, mitä pidetään moraalisesti oikeutettuna pienten lasten vanhemmille (Ferrarini 2003, 32). Perhevapaiden avulla toteutetaan hoivan sosiaalisia oikeuksia. Eri maiden vanhempainvapaiden käsitteet ovat kuitenkin monesti epäselviä, ja vanhempainvapaista on vaikea saada kokonaiskuva (Bradshaw & Finch 2002; Haataja 2004b; Deven & Moss 2005).

Taulukko 7.1. Perhevapaoikeudet vertailumaissa 2000-luvun alussa

	Äitiys- ja vanhempainvapaat (vko)	Tuen taso % palkkatuloista	Hoitovapaan kesto/ viikkoja	Tuen taso % palkkatuloista	Sairaalan lapsen hoitovapaa
Suomi	42	66	114	17	Kyllä
Norja	42–52	80–100	114	12 ^a	Kyllä
Ruotsi	64	80	0	0	Kyllä
Saksa	14	100	156	19	Kyllä
Iso-Britannia	18	44	0	0	Ei
USA	12	0	0	0	Ei

Lähteet: Gornik & Myers 2003, 124–133 a) Oma laskelma Statistics Norway 2002:n ja Missoc 2004:n pohjalta.

Äitiysvapaalla tarkoitetaan vain äideille korvattavaa vapaata ennen ja jälkeen lapsen syntymän. Vanhempainvapaalla puolestaan tarkoitetaan vapaata, jonka voi pitää myös lapsen isä. (Deven & Moss 2005.) Taulukon 7.1. ensimmäinen sarake kertoo äitiys- ja vanhempainvapaan yhteispituuden viikkoina. Ruotsissa vanhempainvapaata on yhteensä 64 viikkoa, ja se voidaan jakaa molempien vanhempien kesken. Suomessa vanhempainvapaasta 18 viikkoa ja Norjassa 8 viikkoa on kiintiöity äideille, ja muu

vapaa voidaan jakaa vanhempien kesken (Haataja 2004b). Saksassa 14 viikon vapaa on tarkoitettu vain äideille, mutta äitiysvapaan jälkeisen hoitovapaan voi käyttää joko isä tai äiti. Isossa-Britanniassa äideille tarkoitettua äitiysvapaata on 18 viikkoa, jonka jälkeen molemmilla vanhemmilla on oikeus yhteensä 13 viikon hoitovapaaseen. Tätä hoitovapaata voi käyttää jompikumpi vanhemmista korkeintaan 4 viikkoa vuodessa siihen saakka kun lapsi täyttää viisi vuotta. USA:ssa ei ole liittovaltiotasolla säädetty äitiyslomaoikeuksista, ja 12 viikon äitiysvapaa koskee vain osaa vanhemmista. (Gornik & Meyers 2003, 125–127; Deven & Moss 2005.)

Vapaiden pituuden lisäksi vanhempainetuuksien saantiperusteet vaihtelevat tutkimusmaissa (Bradshaw & Finch 2002; Gornik & Meyers 2003). Suomessa ja Ruotsissa kaikki äidit ovat oikeutettuja äitiys- ja vanhempainpäivärahaan. Norjassa äitiys- ja vanhempainvapaaseen ovat oikeutettuja vain työvoimaan kuuluvat vanhemmat. Työvoiman ulkopuolella oleville vanhemmille maksetaan lapsen syntymän yhteydessä veroton kertakorvaus äitiysavustuksena, mutta ei päivärahaa (Bradshaw & Finch 2002; Haataja 2004b). Samoin Saksassa, Isossa-Britanniassa sekä USA:ssa vain työssä olevat ovat oikeutettuja vanhempainvapaisiin (Bradshaw & Finch 2002).

Vanhempainvapaasta maksettava korvaus vaihtelee tutkimusmaiden välillä. Norjassa ja Saksassa äitiys- ja vanhempainvapaan ajalta maksetaan täysi palkka. Tosin Saksassa äitiysvapaa on vain 3,5 kuukautta. Norjassa voi valita pidemmän, 52 viikon vapaan noin 80 %:n korvausasteella, mikä onkin yleisimmin käytetty vaihtoehto. Ruotsissa korvausaste on noin 80 % palkkatuloista, mutta kolmen viimeisen kuukauden ajalta maksetaan vain vähimmäispäivärahaa. (Haataja 2004b.) Suomessa keskimääräinen korvausaste on noin 66 %¹⁶. Isossa-Britanniassa korvausta on noin 90 % palkasta kuuden ensimmäisen viikon ajalta, minkä jälkeen on vielä oikeus vähimmäispäivärahaan. USA:ssa äideillä ei ole oikeutta palkalliseen äitiysvapaaseen. (Gornik & Meyers 2003, 123-126.)

Lakisäateisten vanhempainvapaiden lisäksi vanhemmilla on muita palkallisia, korvattuja tai palkattomia lastenhoitovapaita (Gauthier & Bortnik 2001; Gornik & Meyers 2003; Deven & Moss 2005). Nämä mahdollistavat lasten hoidon kotona myös vanhempainloman päättymisen jälkeen. Suomessa pienten lasten hoitovapaa ja lasten kotihoidontuki mahdollistavat lapsen hoidon kotona siihen saakka, kun lapsi täyttää kolme vuotta. Suomessa yksinhuoltajat käyttävät kotihoidontukea kahden huoltajan perheiden vanhempia vähemmän (Forssén ym. 2005). Myös Norjassa otettiin vuonna 1998 käyttöön alle kolmevuotiaiden lasten lastenhoitoraha (kontantstøtte).

¹⁶ Suomessa esitetään äidin vanhempainpäivärahan korottamista vuoden 2007 alusta 90 prosenttiin ansiotuloista ensimmäisen 56 päivän ajalta. Isän vanhempainpäivärahaa esitetään korotettavaksi 80 prosenttiin ansiotuloista 50 ensimmäisen päivän ajalta. Korkeimpiin päivärahoihin tehtäviä leikkauksia lievennettäneen nykyisestä. STM:n tiedote 113/2006. <http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/documents/6448/index.htm>. 22.3.2006.

Kummallakin vanhemmalla on oikeus vuoden vapaaseen vanhempainvapaan jälkeen. (Rissanen & Knudsen 2000; Missoc 2004.) Yksinhuoltajille maksetaan Norjassa lasten hoitorahan ohella myös yksinhuoltajatukea siihen saakka kunnes lapsi täyttää kolme vuotta (Skevik 2006, 227). Ruotsissa on 18 kuukauden palkaton oikeus hoitaa lasta kotona. Pitkien lastenhoitovapaiden on Ruotsissa pelätty synnyttävän naisansan, joka vahvistaisi sukupuolten välistä työnjakoa lastenhoidossa ja heikentäisi naisten asemaa työmarkkinoilla, joten vanhempainvapaan jälkeistä hoitovapaajärjestelmää ei ole luotu (Haataja 2004b; Kangas & Hiilamo 2004).

Saksassa on vanhempainvapaan jälkeen mahdollista hoitaa lasta kotona hoitovapaalla kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. Vuodesta 1992 alkaen vanhemmilla on ollut oikeus tulosidonnaiseen lastenhoitotukeen. (Daven & Moss 2005.) Isossa-Britanniassa ja USA:ssa vanhempainvapaan jälkeisiä hoitovapaita ei ole. (Gauthier & Bortnik 2001; Gornik & Meyers 2003; Daven & Moss 2005.)

Vanhempainvapaiden sekä hoitovapaiden lisäksi vanhempien oikeudet muihin perhesyistä johtuviin työstä poissaoloihin vaihtelevat maiden välillä. Työssä käyvillä vanhemmilla on usein vaikeuksia järjestää lasten hoito jos lapsi sairastuu, sillä sairasta lasta ei voi viedä päivähoittoon. Erityisesti tämä aiheuttaa ongelmia yksinhuoltajaperheissä, joissa vastuuta sairaan lapsen hoidosta on vaikea jakaa. Siksi sairaan lapsen hoitovapaa on erittäin tärkeä yksinhuoltajille työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen helpottamiseksi.

Suomessa työsopimuslaki takaa alle 10-vuotiaan lapsen työssä käyville vanhemmille oikeuden olla lapsen äkillisen sairauden vuoksi poissa työstä neljä päivää. Näitä lyhytaikaisia poissaolopäiviä ei ole rajoitettu, mutta työnantaja ei välttämättä ole velvollinen maksamaan palkkaa sairaspäivien ajalta. Lapsen muualla asuva vanhempi ei myöskään aina ole oikeutettu jäämään sairaan lapsen kanssa kotiin, vaan oikeus koskee lähinnä lapsen kanssa asuvaa vanhempaa. (Perhevapaista aiheutuvien kustannusten korvauksen kehittäminen 2005.) Lisäksi Suomessa vanhempi voi olla vakavasti sairaan lapsen hoidon vuoksi pois työstä 60 työpäivää vuodessa, ja tältä ajalta maksetaan korvausta noin 66 % palkasta. Jotkut työpaikat ovat myös ottaneet käyttöön sairaan lapsen hoitopalvelun, jossa yritys maksaa työntekijälle hoitajan kotiin hoitamaan sairasta lasta (Kivimäki & Otonkorpi-Lehtonen 2003, 104–106). Lähtökohta on usein työstä johtuva, ei niinkään perheiden ja lasten tarpeista nouseva.

Ruotsissa sairaan lapsen hoitopäiviä voi olla 120 vuodessa, ja poissaolopäiviltä maksetaan 80 % palkasta. Saksassa ja Norjassa yksinhuoltajilla on oikeus pidempään sairaan lapsen hoitovapaaseen kuin kahden huoltajan perheiden vanhemmilla. Saksassa alle 12-vuotiaan lapsen yksinhuoltajalla on oikeus palkalliseen työstä poissaoloon sairaan lapsen hoidon vuoksi 20 päivää vuodessa. Myös Norjassa alle 12-vuotiaan lapsen yksinhuoltajalla on oikeus 20:een (kolmen tai useamman lapsen yksinhuoltajalla 30:een)

palkalliseen poissaolopäivään vuodessa lapsen sairauden vuoksi. Kroonisesti sairaan lapsen hoidon vuoksi aikaa voidaan pidentää 80 päivään. Isossa-Britanniassa ja USA:ssa ei sairaan lapsen hoitoon ole mitään lakisääteisiä oikeuksia, vaan asiasta pitää neuvotella työnantajan kanssa. (Gornik & Meyers 2003, 132–133.)

Perhevapaiden lisäksi on joissakin maissa erityisesti yksinhuoltajille tarkoitettuja tukimuotoja, joiden tavoitteena on mahdollistaa yksinhuoltajille oikeus antaa hoivaa. Norjassa heillä on mahdollisuus vanhempainvapaan jälkeen tulovähenteiseen yksinhuoltajatukeen, joka mahdollistaa lapsen hoidon kotona siihen saakka kun lapsi täyttää kolme vuotta (Skevik 1998). Isossa-Britanniassa yksinhuoltajilla on mahdollisuus toimeentulotukeen ilman työvelvoitteita, kunnes lapsi täyttää 14–16 vuotta (Lewis 1997, Kiernan ym. 1998). Saksassa alle kolmevuotiaiden lasten yksinhuoltajille maksetaan toimeentulotukea ilman työvelvollisuutta. Kouluikäisten lasten yksinhuoltajien edellytetään tekevän vain osa-aikatyötä (Klett-Davies 1997, 192; Ostner 1997; Trzcinski 2000; Giddings ym. 2004).

Kaiken kaikkiaan tutkimusmaiden perhevapaajärjestelmät eroavat toisistaan siinä, miten riippumattomuus markkinoista ja oikeus antaa hoivaa toteutuvat. Seuraavaksi tarkastellaan eri maiden päivähoitojärjestelmiä.

7.1.2. Lasten päivähoito vertailumaissa

Pienten lasten äitien työssäkäynnin kannalta keskeinen perhepoliittinen tukimuoto on lasten päivähoito. Olennaisia ovat sen riittävyys, laatu sekä päivähoidon maksupolitiikka. Päivähoidon laatu on yksi merkittävimmistä kodin ulkopuolisista tekijöistä, jolla on yhteys lapsen toimintakyvyn kehitykseen. Päivähoidon laatu on jopa merkityksellisempi tekijä lapsen kehityksessä kuin hoidon aloitusikä tai sen päivittäinen kesto. (Burchinal ym. 2000; Peisner-Feinberg ym. 2001.) Päivähoidon laadulle ja tasolle on mahdotonta löytää yhtä ainoaa ja objektiivista määritelmää. Mitään universaalia päivähoidon laatua mittaavaa indikaattoria ei olekaan olemassa. Päivähoidon laatua on lähestyttävä substanssin näkökulmasta (Scarr ym. 1994; Parrila 2002, 34.) Päivähoidon laatu saa myös erilaisia merkityksiä eri konteksteissaan, ja sen yksiselitteinen määrittely on vaikeaa (Love ym. 2003). Tässä tutkimuksessa lasten päivähoitoa vertaillaan objektiivisten laatumittarien avulla. Tällöin tarkastellaan päivähoidon saatavuutta, henkilökunnan riittävyyttä ja koulutusta sekä päivähoidon maksupolitiikkaa (taulukko 7.2.).

Päivähoidon riittävyys on keskeinen päivähoidon laatua määrittävä tekijä (Parrila 2002, 48–49). Palveluiden riittävyydellä mitataan, kuinka paljon julkista päivähoitoa on tarjolla ja mikä on lapsen oikeus päivähoitoon, sekä sitä, onko yksinhuoltajalla etuoikeus saada lapselle päivähoitopaikka.

Päivähoidon lapsiryhmän koko mittaa päivähoidon laatua. Lapsiryhmän kokoa mitataan aikuinen–lapsi-suhdeluvulla. Lapsiryhmän koon on todettu vaikuttavan keskeisesti

lasten ja aikuisten toimintaan päivähoidossa sekä lasten kognitiiviseen ja kielelliseen kehitykseen (Howes ym. 1992; NICHD 1996; Ochiltee 1994 teoksessa Parrila 2002; Burchinal ym. 2000; Peisner-Feinberg ym. 2001). Pienissä lapsiryhmissä sekä aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus että lasten keskinäinen vuorovaikutus ovat monipuolisia. Aikuinen-lapsi-suhdeluku on laatu tekijä, jonka merkitys korostuu erityisesti pienempien lasten ryhmässä. Ryhmässä, jossa aikuisia on lasta kohden vähemmän, aikuiset joutuvat käyttämään enemmän aikaa lasten kurinpitoon (Howes ym. 1992; Ochiltee 1994 teoksessa Parrila 2002). Yhdysvaltalaisen tutkijaryhmän (NICHD 1996) mukaan lähes kaikissa päivähoitoa koskevissa tutkimuksissa on todettu ryhmäkoon olevan aikuisen toimintaa määrittävä tekijä. Mitä enemmän lapsia hoitajalla on hoidettavanaan, sitä vähemmän hänen toiminnassaan on havaittu herkkyyttä lasten tarpeille ja tunteille, lasten tarpeisiin vastaamista, positiivista vuorovaikutusta ja sitoutumista yksilölliseen vuorovaikutukseen. Suurissa ryhmissä hoitajan aika menee pääasiassa lasten toiminnan kontrollointiin ja rajoittamiseen.

Kolmas päivähoidon objektiivista laatua mittaava tekijä on henkilökunnan koulutus. Päivähoidon työntekijöiden koulutustason ja varhaiskasvatuksellisen koulutuksen on todettu olevan jopa lapsiryhmän kokoa ja aikuinen-lapsi-suhdetta merkittävämpi päivähoidon laatuun vaikuttava tekijä (Lera ym. 1996). Varhaiskasvatuksellinen koulutus näkyy selkeästi päivähoidon yleisen laadun paranemisena. Koulutetun henkilökunnan kasvatuskäytännöt ja kasvatuskäytännöt tukevat lapsen kehitystä paremmin kuin ammattitaidottoman henkilökunnan.

Päivähoidon kattavuus vaihtelee maiden välillä. Suomessa kaikilla alle kouluikäisillä lapsilla on subjektiivinen oikeus päivähoitoon. Tämä tarkoittaa, että vanhempien halutessa lapsi voi olla kokopäivähoidossa vanhempien työmarkkina-asemasta riippumatta. (Asetus lasten päivähoidosta 239/1973). Ruotsissa työssä käyvälle vanhemmalle taataan päivähoitopaikka noin 3–4 kuukauden kuluessa tarpeen ilmoittamisesta (Kurjenoja 2003, 32). Ruotsissa päivähoito-oikeus laajennettiin vuoden 2001 heinäkuusta kattamaan myös työttömänä olevien vanhempien lapset sekä tammikuusta 2002 vanhempainvapaalla olevien vanhempien lapset (OECD 2005, 115–116). Ruotsissa ilmainen esiopetus alkaa lapsen täyttäessä 4 vuotta. Muissa maissa lapsella ei ole subjektiivista oikeutta päivähoitoon. Tosin esiopetus alkaa monissa maissa jo ennen kouluikää (Gornik & Meyers 2003).

Taulukko 7.2. Lasten päivähoito vertailumaissa 2000-luvun alussa

PÄIVÄHOIDON LAATU									
Päivähoidon riittävyys			Päivähoidon kustannus	Päivähoidon työntekijät			Päivähoito-oikeus		
1-2-v. lasten osuus julkisessa päivä-hoidossa	3-5-v. lasten osuus julkisessa päivä-hoidossa	3-5-v. lasten osuus julkisessa päivä-hoidossa	Päivähoito-maksu % yksin-huoltajien palkka-tuloista	Lapsia yhtä aikuista kohti alle 3-v. hoidossa	Lapsia yhtä aikuista kohti 3-5-v. hoidossa	Lapsia yhtä aikuista kohti 3-5-v. hoidossa	Alle 2-vuotiaalla lapsella oikeus päivähoitoon	3-7-v. lapsen oikeus päivähoidon tai esiopetukseen	Yksin-huoltajalla etuoikeus päivähoitoon
Suomi	22	66	7	4,5:1	5,3:1	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä ¹
Norja	37	78	13	4,2:1	4,2:1	Kyllä	Ei	Ei	Ei
Ruotsi	48	82	7	6,0:1	5,4:1	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä
Saksa	5	77	3	3,0:1	9,2:1	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Iso-Britannia	2	77	28	3,5:1	10,0:1	Ei	Ei	Kyllä	Ei
USA	6	53	22	5,0:1	11,5:1	Ei	Ei	Ei	Ei

1) Suomessa kaikilla lapsilla on subjektiivinen päivähoito-oikeus, joten periaatteessa etuoikeudella ei ole merkitystä. Lähteet: Bradshaw ym. 1996; Bradshaw & Finch 2002; Gornik & Myers 2003, Kurjenoja 2003.

Alle yksivuotiaiden lasten osuus julkisessa päivähoitossa on pieni kaikissa tutkittavissa maissa. Pohjoismaissa lapset hoidetaan pääasiassa vanhempainvapaalla kotona. Muissa tutkimusmaissa alle yksivuotiaiden lasten hoidosta vastaavat lähinnä yksityiset lastenhoitajat. 1–2-vuotiaiden lasten osuus julkisessa päivähoitossa on korkein Ruotsissa ja Norjassa. Suomen matala osuus selittyy osaksi sillä, että Suomessa vain viidennes alle kolmevuotiaista lapsista on julkisessa päivähoitossa. Suomessa yhä suurempi osa alle kolmevuotiaista lapsista hoidetaan lasten kotihoidon tuen turvin kotona, ja lasten päivähoiton painopiste on 1990-luvulla muuttunut kunnallisesta päivähoitosta kotihoidon tukeen (Anttonen 2003). 3–5-vuotiaiden lasten osuus julkisessa päivähoitossa on suurin Ruotsissa. 3–5-vuotiaiden lasten ikäryhmästä lasten osuus julkisessa päivähoitossa on suuri myös Norjassa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa. Saksassa yli 3-vuotiailla lapsilla on oikeus osa-aikaiseen päivähoidon (maksimi kuusi tuntia päivässä) (Ostner 2003). USA:ssa yli puolet 3–5-vuotiaista lapsista on julkisen päivähoiton piirissä, mikä selittyy sillä, että osa lapsista aloittaa esiopetuksen jo 4-vuotiaana ja oppivelvollisuus alkaa 5-vuotiaana (Gornik & Meyers 2003, 200–201). Silti USA:ssa yli 40 prosenttia yksinhuoltajista turvautuu päivähoitossa joko isovanhempien apuun tai epävirallisiin hoitopalveluihin (Heffernan 2003, 152).

6-vuotiaiden lasten hoitojärjestelyt vaihtelevat maittäin, riippuen siitä, minkä ikäisenä yleinen oppivelvollisuus alkaa. Suomessa ja Ruotsissa koulu aloitetaan 7-vuotiaana, jolloin lapset ovat päivähoitossa vielä 6-vuotiaina. Suomessa ja Ruotsissa lapsilla on oikeus ilmaiseen esiopetukseen, jota annetaan päiväkodeissa. Norjassa yleinen oppivelvollisuus alkaa 6-vuotiaana. Saksassa, Isossa-Britanniassa ja USA:ssa koulu aloitetaan jo 5-vuotiaana, mutta epäkäytännölliset kouluaajat vaikeuttavat usein naisten työssäkäyntiä, eikä koululaisille ole iltapäivätoimintaa tarjolla. (Gornik & Meyers 2003, 200–201; OECD 2005.)

Pienten koululaisten hoito kouluajan ulkopuolella on noussut keskeiseksi kysymykseksi perheissä, joissa vanhemmat käyvät työssä. Suomessa ala-asteen 1.–2. luokkien oppilaille sekä erityisopetuksessa oleville lapsille on tarjolla aamu- ja iltapäivätoimintaa. Subjektivistista oikeutta toimintaan oppilaille ei ole, mutta valtio on kohdentanut kunnille rahoja koululaisten iltapäivätoiminnan järjestämiseen. Myös Ruotsissa pienille koululaisille on tarjolla kouluajan ulkopuolista hoitoa. (Gornik & Meyers 2003, 204–205.) Myös koulujen pitkät loma-ajat aiheuttavat perheille vaikeuksia lasten hoidon järjestämisessä, sillä vanhemmilla ei useinkaan ole yhtä pitkiä lomia (Gornik & Meyers 2003, 227–235; Kröger 2005).

Päivähoidosta perheelle aiheutuvat kustannukset ovat myös perhepolitiikan laajuuden mittari. Päivähoitomaksu on myös yhteydessä työnteon taloudelliseen kannattavuuteen (Kangas & Ritakallio 1994; OECD 2005, 113). Tässä tutkimuksessa lasten päivähoitomaksun tasoa on mitattu sen prosenttiosuudella yksinhuoltajan keskimääräisistä ansiotuloista. Luku kertoo, paljonko yksinhuoltaja keskimäärin maksaa päivähoitomaksua yhdestä lapsesta (Bradshaw ym. 1996, 34–35). Suomessa ja Ruotsissa lasten

päivähoitomaksut on sidottu tuloihin, joten päivähoidosta aiheutuvat kustannukset jäävät yksinhuoltajaperheessä keskimäärin 7 prosenttiin ansiotuloista. Norjassa yhden lapsen yksinhuoltaja maksaa päivähoitomaksuja noin 13 prosenttia ansiotuloista, koska päivähoito on pääosin yksityistä ja päivähoitomaksut ovat tulosisidonnaisuudesta huolimatta huomattavasti korkeammat kuin muissa Pohjoismaissa.

Isossa-Britanniassa ja USA:ssa lasten päivähoito on pitkälti yksityisten palveluntuottajien varassa, ja päivähoitomaksut ovat korkeita suhteessa tuloihin. Isossa-Britanniassa vuoden 1998 alusta voimaan tullut laki (Working Families Tax Credit) mahdollistaa päivähoitomaksujen vähentämisen verotuksessa (Ford & Millar 1998). USA:ssa köyhät lapsiperheet käyttävät päivähoitokustannuksiin huomattavasti suuremman osan tuloistaan kuin rikkaat perheet (Heffernan 2003, 152). USA:ssa pienituloisten lapsiperheiden on mahdollista saada tukea lasten päivähoidosta aiheutuviin kustannuksiin (Sainsbury 1996, 97; Blank 2002). Saksassa yksinhuoltajat voivat myös vähentää päivähoitomaksut verotuksessa, ja päivähoitomaksujen osuus tuloista jää suhteellisen matalaksi (Bradshaw ym.1996).

Lapsiryhmän koko päivähoidossa vaihtelee tutkimusmaiden välillä. Pohjoismaissa alle kolmevuotiaiden lasten ryhmäkoot ovat suuria, koska lapset hoidetaan pääasiassa päiväkodeissa. Yhtä aikuista kohden on Suomessa¹⁷ ja Norjassa noin 4 lasta ja Ruotsissa 5 lasta. Saksassa ja Isossa-Britanniassa alle kolmevuotiaiden lapsiryhmissä on yhtä aikuista kohden noin 3 lasta ja USA:ssa 5. Isompien lasten ryhmässä henkilökunnan määrässä on enemmän variaatiota. Pohjoismaissa yhtä aikuista kohden on ryhmässä 4–5 lasta. Saksassa yhtä aikuista kohden on 9 lasta, Isossa-Britanniassa 10 ja USA:ssa yli 11 lasta.

Kaiken kaikkiaan perhevapaa - ja päivähoitojärjestelmät vaihtelevat tutkimuksen kohdemaissa. Taulukossa 7.3. on vielä yhteenveto vertailumaiden perhevapaista sekä lasten päivähoitojärjestelyistä. Nämä perhepoliittiset järjestelmät luovat erilaisia incentiivejä yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymiselle. Pohjoismaissa on pitkät vanhempainlomat kohtuullisen korkeilla korvausasteilla. Hoitovapaajärjestelmissä on Pohjoismaiden välillä eroja. Ruotsissa oikeus hoivaan päättyy, kun lapsi on runsaan vuoden ikäinen. Suomessa ja Norjassa lapsi on kolmen vuoden ikäinen, kun oikeus antaa hoivaa päättyy. Myös Saksassa oikeus hoivaan päättyy lapsen täyttäessä kolme vuotta. USA:ssa ja Isossa-Britanniassa perhevapaat ovat lyhyitä ja tuen taso on matala. USA:ssa yksinhuoltajat joutuvat palaamaan työmarkkinoille lapsen ollessa muutaman kuukauden ikäinen. Isossa-Britanniassa yksinhuoltajille maksetaan toimeentulotukea ilman työvelvollisuutta siihen saakka kun lapsi täyttää 16 vuotta.

¹⁷Suomessa lasten sekä hoito- ja kasvatushenkilöstön välistä määrällistä suhdetta säätelevää asetusta lasten päivähoidosta (239/1973) muutettiin vuoden 1993 alussa. Päiväkodissa tulee olla yksi hoito- ja kasvatushenkilö enintään neljää kokopäivähoidossa olevaa alle kolmevuotiaista, enintään seitsemää kolme vuotta täyttäneitä kokopäiväistä lasta ja enintään 13:a osapäivähoidossa olevaa kolme vuotta täyttäneitä lasta kohti. Yksittäisen lapsiryhmän kokoa ei ole säädetty eikä myöskään siihen vaadittavaa aikuisten määrää. (Bardy ym. 2001, 74).

Taulukko 7.3. Perhevapaat sekä koulujen aloittamiskä vertailumaissa 2000-luvun alussa

		LAPSEN IKÄ						
	Alle 1-vuotias	1-vuotias	2-vuotias	3-vuotias	4-vuotias	5-vuotias	6-vuotias	7-vuotias
Suomi	Äitiys- ja vanhempainvapaa	Hoitovapaa					Esiopetus	Oppivelvollisuus
		Subjektiivinen päivähoito-oikeus						
Norja	Äitiys- ja vanhempainvapaa	Yksinhuoltajatuki					Oppivelvollisuus	
Ruotsi	Äitiys- ja vanhempainvapaa				Esiopetus			Oppivelvollisuus
Saksa			Kaikilla lapsilla oikeus päivähoitoon					
	Hoitovapaa/Toimeentulotuki					Oppivelvollisuus ¹		
	Äitiysvapaa			Yli 3-vuotiailla lapsilla oikeus osa-aikaiseen päivähoitoon				
Iso-Britannia		Oikeus toimeentulotukeen kunnes lapsi täyttää 16 vuotta			Esiopetus		Oppivelvollisuus	
USA					Esiopetus ²		Oppivelvollisuus ¹	

1)Pakollinen oppivelvollisuus alkaa kuusivuotiaana, mutta useimmat lapset aloittavat koulun viisivuotiaana.

2)Esiopetus on tarkoitettu vain pienituloisille perheille.

Lähteet: Skevik 1998; Bradshaw & Finch 2002; Gomik & Myers 2003; Daven & Moss 2005.

7.1.3. Perhepoliittinen indeksi

Perhepolitiikan on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu edistävän naisten työllisyyttä (Gornik ym. 1998; Gornik & Meyers 2003). Laaja ja kattava perhepolitiikka mahdollistaa paremmin myös yksinhuoltajien työssäkäynnin (Bradshaw ym. 1996; Millar 1996). Tässä luvussa analysoidaan, mikä yhteys perhepolitiikalla on yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin. Vertailua varten on perhepolitiikan eri indikaattoreista rakennettu indeksi. Myös monissa aikaisemmissa tutkimuksissa on muodostettu perhepolitiikan volyymia mittaavia indeksejä (esim. Gornik ym. 1998; Forssén & Hakovirta 2002; OECD Employment Outlook 2001; Gornik & Meyers 2003), mutta niissä ei ole otettu huomioon yksinhuoltajien erityistarpeita.

Tässä työssä käytetty indeksi kuvaa perhepolitiikan laajuutta vertailumaissa yksinhuoltajien näkökulmasta. Maiden perhepolitiikkaa vertailtaessa kuitenkin havaittiin, että lopulta vain kaksi indikaattoria kuvastaa erityisesti yksinhuoltajien huomioimista. Tämä kertoo toisaalta siitä, että perhepoliittiset järjestelmät on suunnattu kaikille lapsiperheille ja toisaalta siitä, että yksinhuoltajien erityistarpeita on otettu huomioon vain vähän.

Indeksi rakentuu 14 indikaattorista, jotka mittaavat perhevapaiden pituutta ja tasoa sekä lasten päivähoitojärjestelmän kattavuutta ja laatua (taulukot 7.1. ja 7.2.) Indeksi on rakennettu niin, että laadulliset muuttujat saavat arvon 0 (ei) tai 1 (kyllä). Numeeriset muuttujat, esim. äitiys- ja vanhempainloman pituus, on jaettu havaitulla maksimiarvolla, jolloin muuttujan arvo vaihtelee 0:n ja 1:n välillä. Prosenttiosuudet, kuten korvausasteet tai lasten osuus päivähoidossa, on jaettu teoreettisella maksimiarvolla eli sadalla. Tämän jälkeen kaikki indikaattorit on laskettu yhteen ja jaettu indikaattorien lukumäärällä. (Vrt. Gornik ym. 1998; OECD Employment Outlook 2001; Gornik & Meyers 2003.) Mitä korkeamman arvon indeksi saa, sitä laajempaa yksinhuoltajiin kohdistuva perhepolitiikka on (vaihteluväli 0–1).

Taulukko 7.4. Perhepoliittinen indeksi vertailumaissa 2000-luvun alussa

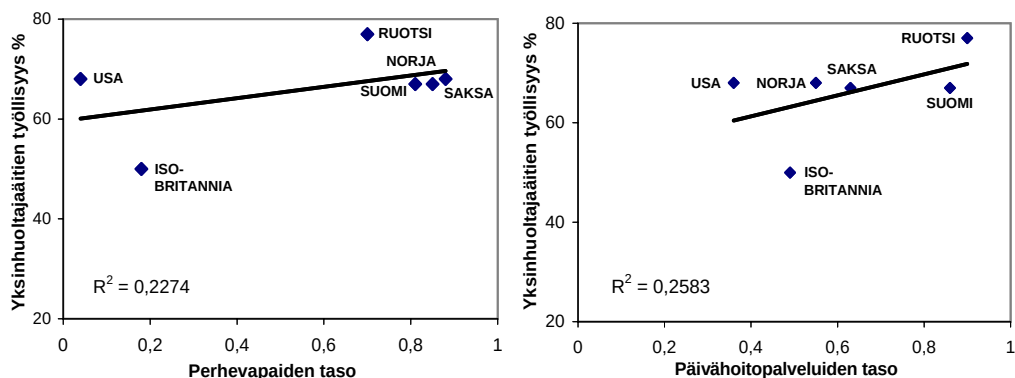
	Perhevapaat	Lasten päivähoito- politiikka	Perhepolitiikka
Suomi	0,81	0,86	0,78
Norja	0,88	0,55	0,60
Ruotsi	0,70	0,90	0,78
Saksa	0,85	0,63	0,65
Iso-Britannia	0,18	0,49	0,36
USA	0,04	0,36	0,24

Norjassa ja Saksassa perhepolitiikassa on panostettu erityisesti perhevapaisiin. Ruotsi ja Suomi sijoittuvat lasten päivähoitopolitiikan järjestämisessä kärkipäähän. Koko

perhepolitiikkaa mittaava indeksi on korkein Suomessa ja Ruotsissa (0,78). Seuraavina maina ovat Saksa (0,65) ja Norja (0,60). Heikoiten vertailussa sijoittuvat Iso-Britannia (0,36) ja USA (0,24). Perhepolitiikan tasoa yksinhuoltajien näkökulmasta mittaava indeksi on hyvin samansuuntainen kuin aikaisemmissa tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu perhepolitiikan tasoa yleisesti eri maissa. USA on saanut perhepolitiikan laajuudesta matalia ja Pohjoismaat korkeita arvoja. Tässä mielessä indeksin luotettavuutta voidaan pitää hyvänä.

Perhepolitiikan ja yksinhuoltajien työllisyysasteen välistä yhteyttä havainnollistetaan kuviossa 7.1. Mikäli perhevapailla ja päivähoitopalveluiden tasolla on yhteys yksinhuoltajien työllisyysasteeseen, voisi olettaa, että maissa, joissa perhevapaaindeksi ja päivähoitopolitiikkaindeksi saavat korkeita arvoja, myös yksinhuoltajien työllisyysaste on korkea.

Kuvio 7.1. Perhepolitiikan taso ja yksinhuoltajien työllisyysaste 2000-luvun alussa

Lähteet: Yksinhuoltajien työllisyysasteet Employment Outlook 2001, 134-136, Haataja 2005a, 31.

Kuvio 7.1. osoittaa, että perhepolitiikan tasolla on yhteys yksinhuoltajien työllisyysasteeseen, vaikka yhteys ei ole erityisen voimakas. Ruotsissa, jossa päivähoitopalveluiden taso on korkea, myös yksinhuoltajien työllisyysaste on korkea. Suomessa sen sijaan laaja-alaisesta perhepolitiikasta huolimatta yksinhuoltajien työllisyysaste on suhteellisen matala. Myös Norjassa ja Saksassa laaja-alaisista perhevapaoikeuksista huolimatta yksinhuoltajien työllisyysaste on matalampi kuin Ruotsissa. USA:ssa yksinhuoltajien korkea työllisyysaste on saavutettu ilman panostusta perhepolitiikkaan. Isossa-Britanniassa sekä perhepolitiikan taso että yksinhuoltajien työllisyys on suhteellisen matala.

7.2. Ansait sijamallin kannatus vertailumaissa

Yksi tapa tutkia vertailumaiden sosiokulttuurisia piirteitä on analysoida naisten työsäkäyntiin liittyviä asenteita. Asenteet kertovat perheeseen liittyvistä ideologisista ja normatiivista odotuksista eli siitä, miten naiset ja miehet suhtautuvat perheen elatus- ja hoivatehtävien jakoon. Asenteet kertovat myös, minkälaista ansait sijamallia tutkimusmaissa kannatetaan. Analyysi perustuu ISSP- aineistoihin vuodelta 2002. Tutkimuksessa kysyttiin työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta sekä naisten ja miesten rooleista perheessä ja työelämässä. Ansait sijamallia kuvaavia asenteita mitataan tutkimuksessa väittämän ”Miesten tehtävä on ansaita rahaa, naisen tehtävänä on huolehtia kodista ja perheestä” avulla. Taulukko 7.5. kuvaa ansait sijamallin kannatusta tutkimusmaissa sekä sitä, miten äidit itse suhtautuvat perheen sisäiseen työnjakoon.

Taulukko 7.5. Ansait sijamallia koskevat asenteet vertailumaissa vuonna 2002. Väitteen ”Miesten tehtävä on ansaita rahaa, naisen tehtävänä on huolehtia kodista ja perheestä” kanssa täysin tai osittain samaa mieltä olevien osuudet (%)

	Väestö	Miehet	Naiset		Yksin- huoltaja	Puoliso- äiti	
Suomi	12	15	9	$\chi^2 = 9,732$ $p = 0,002$	13	7	$\chi^2 = 2,005$ $p = 0,157$
Norja	10	13	6	$\chi^2 = 19,998$ $p = 0,000$	4	4	$\chi^2 = 0,010$ $p = 0,919$
Ruotsi	8	11	5	$\chi^2 = 11,339$ $p = 0,001$	4	4	$\chi^2 = 0,000$ $p = 0,996$
Saksa	21	22	19	$\chi^2 = 2,615$ $p = 0,106$	5	8	$\chi^2 = 1,377$ $p = 0,241$
Iso-Britannia	18	21	15	$\chi^2 = 11,030$ $p = 0,001$	4	9	$\chi^2 = 1,720$ $p = 0,190$
USA	24	27	21	$\chi^2 = 5,245$ $p = 0,022$	21	13	$\chi^2 = 2,241$ $p = 0,134$
n	1294	697	597		27	107	

Lähde: ISSP 2002.

Taulukon 7.5. tulokset osoittavat, että ansait sijamalli, jossa sukupuolten välinen työnjako on eriytynyt omiksi alueikseen, ei saa suurta kannatusta missään maassa. Maiden välillä esiintyvät erot ovat tilastollisesti merkitseviä ($\chi^2=210,918$ ja $p=0,000$). Ruotsissa yhden ansait sijan perhemallia kannatetaan vähiten. Yhden ansait sijan perhemallin kannatus on Ruotsissa vähentynyt etenkin naisten keskuudessa, sillä vuonna 1994 naisista 10 % oli väittämän kanssa samaa mieltä (Sundström 2000). Suomessa yhden ansait sijan perhemallia kannatetaan Pohjoismaista eniten. Tasa-arvobarometrin mukaan Suomessa vuonna 2001 naisista 26 % ja miehistä 40 % oli sitä mieltä, että miehellä on ensisijainen vastuu perheen toimeentulosta. Ervastian (2000) tutkimuksessa 29 % naisista ja 48 % miehistä katsoi, että vastuu perheen toimeentulosta kuuluu ensisijaisesti isälle. Kysely oli toteutettu vuosien 1995

ja 1996 vaihteessa. Kysymysten muotoilu¹⁸ oli tosin erilainen kun ISSP-kyselyssä, mikä vaikuttaa tutkimustuloksiin. Saksassa, Isossa-Britanniassa ja USA:ssa yhden ansaitsijan perhemallin kannatus on Pohjoismaita korkeampaa. Saksassa ja Isossa-Britanniassa noin viidennes väestöstä suhtautuu myönteisesti yhden ansaitsijan perhemalliin. USA:ssa noin neljännes väestöstä kannattaa yhden ansaitsijan perhemallia. Miehet kannattavat yhden ansaitsijan perhemallia systemaattisesti enemmän. Sukupuolten välillä vallitsevat erot mielipiteissä ovat tilastollisesti merkitseviä muissa maissa paitsi Saksassa.

Taulukossa 7.5. on esitetty myös yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien asenteet ansaitsijamallia kohtaan. Frekvenssit ovat pieniä etenkin yksinhuoltajaäitien kohdalla, mikä saattaa vaikuttaa tuloksiin. Eniten yhden ansaitsijan perhemallia kannattavat yksinhuoltajaäidit USA:ssa. Vähäisintä yhden ansaitsijan perhemallin kannatus äitien keskuudessa on Norjassa ja Ruotsissa. Suomessa 13 % yksinhuoltajaäideistä katsoo, että miesten tehtävänä on ansaita rahaa ja naisen tehtävänä huolehtia perheestä. Mielienkiintoista on myös havaita, että Suomessa yksinhuoltajaäidit kannattavat perinteistä työnjakoa enemmän kuin naiset keskimäärin. Norjassa, Ruotsissa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa vain pieni osa yksinhuoltajaäideistä on perinteisen sukupuolten välisen työnjaon kannalla. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien mielipiteet eivät eroa tilastollisesti merkitsevästi toisistaan missään tutkimusmaassa.

Asennoitumista naisten työssäkäyntiin voidaan tutkia myös tarkastelemalla sitä, miten soveliaana naisten työssäkäyntiä pidetään eri elämäntilanteissa. ISSP-kyselyissä vastaajilta on tiedusteltu, miten naisten tulisi käydä työssä seuraavissa elämäntilanteissa: naimisiinmenon jälkeen ennen kuin perheessä on alle kouluikäisiä lapsia, kun perheessä on alle kouluikäisiä lapsia, kun nuorin lapsi on koulussa, kun lapset ovat muuttaneet pois kotoa. Vastausvaihtoehdot olivat 1) tulisi käydä kokopäivätyössä, 2) tulisi käydä osa-aikatyössä, 3) tulisi olla kotona. Kysymyksessä ei otettu kantaa perheen taloudelliseen tilanteeseen.

Tulokset naisten ja miesten (eli väestön) asennoitumisesta naisten työssäkäyntiin eri elämäntilanteissa on koottu taulukkoon 7.6. Ennen lapsen syntymää naisten kokopäivätyön tekemistä kannatetaan yleisesti kaikissa vertailumaissa. Kun perheessä on alle kouluikäinen lapsi, naisten työssäkäyntiä ei enää pidetä niin suotavana kun lapsettomassa perheessä. Kun perheessä on alle kouluikäisiä lapsia, äidin kotonaolon kannatus on suurimmillaan. Ainoastaan Ruotsissa pienten lasten äitien kotonaolo ei saa kannatusta. Nuorimman lapsen aloittaessa koulun naisten kokopäiväisen työssäkäynnin kannatus nousee taas. Silti edelleen suurin osa naisista on sitä mieltä, että naisten pitäisi käydä osa-aikatyössä, kun perheen nuorin lapsi on koulussa. Lasten muuttaessa

¹⁸Tasa-arvobarometrissa väittämä oli ”Miehellä on ensisijainen vastuu perheen toimeentulosta”. Ervatin tutkimuksessa kysymyksen tarkka sanamuoto oli ”Vastuu perheen toimeentulosta kuuluu ensisijaisesti isälle”.

pois kotoa naisten kokopäiväistä työssäkäyntiä pidetään taas hyväksyttävänä. Tosin USA:ssa, Isossa-Britanniassa ja Saksassa noin neljännes kannattaa naisten osa-aikaista työssäkäyntiä tilanteessa, jossa perheen lapset eivät enää asu kotona. Tulosten mukaan näyttää siis siltä, että myös naiset itse toivovat mahdollisuuksia vähentää työntekoa tilanteessa, jossa perheessä on pieniä lapsia. Miehet toivovat naisia enemmän äidin kotonaoloa, kun perheessä on lapsia. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että miehet kannattavat naisten työssäkäyntiä vähemmän kuin naiset itse (Ervasti 2000; Knudsen & Wærness 2001).

Taulukko 7.6. ”Millä tavoin naisten pitäisi käydä työssä seuraavissa tilanteissa”? Naisten ja miesten (väestön) mielipiteet (%).

	SUOMI		NORJA		RUOTSI		SAKSA		ISO-BRITANNI		USA	
	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M
Ennen lapsen syntymää												
Kokopäivätyö	98	93	94	89	95	93	92	85	92	87	82	79
Osa-aikatyö	2	5	5	9	5	7	7	14	7	11	16	18
Kotona	0	2	1	2	0	0	1	1	1	2	2	2
n	621	558	740	645	543	468	642	616	956	774	571	413
χ^2	15,832		12,441		2,775		15,733		9,268		1,003	
p	0,000		0,002		0,250		0,000		0,010		0,606	
Kun perheessä alle kouluikäinen lapsi												
Kokopäivätyö	16	21	12	15	12	16	8	8	5	3	14	12
Osa-aikatyö	46	32	59	50	70	63	59	46	42	37	44	39
Kotona	37	43	28	35	18	21	33	46	53	60	42	49
n	588	541	729	642	522	453	207	285	932	765	582	432
χ^2	13,766		12,220		5,626		22,189		8,178		4,816	
p	0,001		0,002		0,060		0,000		0,017		0,090	
Nuorin lapsi koulussa												
Kokopäivätyö	34	43	35	36	30	40	16	18	17	18	44	37
Osa-aikatyö	60	47	60	55	69	58	74	67	78	74	52	54
Kotona	6	10	5	9	1	3	10	15	5	8	4	9
n	604	544	729	636	520	453	628	610	940	770	579	435
χ^2	17,392		10,476		13,719		9,182		6,267		10,050	
p	0,000		0,005		0,001		0,010		0,044		0,007	
Lapset muuttaneet pois kotoa												
Kokopäivätyö	95	93	87	88	90	93	76	77	73	77	79	73
Osa-aikatyö	5	6	12	11	10	7	23	21	25	21	19	24
Kotona	0	1	0	1	0	0	1	2	2	2	2	4
n	606	548	725	645	526	463	617	601	892	744	562	404
χ^2	4,036		6,208		3,696		2,050		5,116		4,893	
p	0,133		0,045		0,158		0,359		0,077		0,087	

N = naiset M = miehet Lähde: ISSP 2002.

Äitien oma näkemys naisten työssäkäynnistä elämänkaaren eri vaiheissa on pitkälti hyvin samansuuntainen kuin naisten mielipiteet yleisesti (taulukko 7.7.). Vaikka yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien mielipiteet eroavat jonkin verran toisistaan, eivät erot ole tilastollisesti merkitseviä. Naimisiinmenon jälkeen ennen lapsen syntymää naisten kokopäiväistä työssäkäyntiä kannattaa suurin osa äideistä kaikissa maissa. Kun perheessä on alle kouluikäinen lapsi, äidit kannattavat osa-aikatyötä tai kotonaoloa. Suomessa lähes puolet yksinhuoltajaäideistä haluaisi olla kotona ja noin 30 % osa-aikatyössä lasten ollessa alle kouluikäisiä. Alle kouluikäisten lasten äitien osa-aikatyötä suosivat yksinhuoltajaäidit Norjassa, Ruotsissa, Saksassa sekä USA:ssa. Suomessa ja Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäidit ovat pääosin sitä mieltä, että äidin pitäisi olla kotona, kun lapsi on alle kouluikäinen.

Kun perheen nuorin lapsi on koulussa, suurin osa äideistä molemmissa perhetyypeissä haluaa käydä työssä. Suomessa, Norjassa, Ruotsissa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa äidit kannattavat osa-aikatyön tekemistä. USA:ssa noin puolet äideistä haluaa tehdä kokopäivätyötä ja puolet osa-aikatyötä. Kun lapset ovat muuttaneet pois kotoa, äidit haluavat taas palata työhön, suurin osa kokopäivätyöhön.

Edellä kuvatut tulokset kertovat, miten väestö ja äidit itse suhtautuvat ansiotyöhön elämänkaaren eri vaiheissa. Yleinen trendi kaikissa maissa on, että kahden ansaitsijan perhemallia kannatetaan tilanteessa, jossa perheessä ei vielä ole lapsia tai lapset ovat muuttaneet pois kotoa. Yhden ansaitsijan perhemalli, jossa nainen on joko kotona tai osa-aikatyössä, saa kannatusta tilanteessa, jossa perheessä on lapsia.

Työssäkäyntiasenteet ja äitien toteutunut työmarkkina-asema eivät kaikilta osin vastaa toisiaan (vrt. Fagan 2001; Baldock & Hadlow 2005, 148; Daly & Klammer 2005). Suomea ja Ruotsia on yleisesti pidetty kahden ansaitsijan perhemallin maina, mutta asennetasolla yhden ansaitsijan perhemallia preferoidaan, jos perheessä on lapsia. Suomessa osaksi taloudellinen välttämättömyys ohjaa pienten lasten vanhempien työssäkäyntiä (Ervasti 2000, 72). Toisaalta viimeaikaiset tutkimustulokset Suomesta viittaavat siihen, että suomalaiset pienten lasten perheet ovat siirtyneet kohti yhden ansaitsijan perhemallia, mikä johtuu osaksi heikentyneestä työllisyydestä ja osaksi lasten kotihoidontukipolitiikasta (Anttonen 2003; Haataja & Nyberg 2006). Myös Ervasti (2000) on havainnut suomalaisten lastenhoitoa koskevissa mielipiteissä selvää traditionalismia: katsotaan, että lapsia tulisi voida hoitaa kotona (Ervasti 2000). Ruotsissa pienten lasten äidit vastaavat yhä suuremmasta osasta perheen tulonmuodostusta, mikä on vahvistanut kahden ansaitsijan perhemallia (Haataja & Nyberg 2006). Asennetasolla Ruotsissa äidit itse toivovat vähäisempää työpanosta, jos perheessä on lapsia, eli Ruotsissa äidit suosivat yhden tai puolentoista ansaitsijan perhemallia.

Taulukko 7.7. ”Millä tavoin naisten pitäisi käydä työssä seuraavissa tilanteissa”?
Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien mielipiteet (%).

	SUOMI		NORJA		RUOTSI		SAKSA		ISO-BRITANNIA		USA	
	YH	P	YH	P	YH	P	YH	P	YH	P	YH	P
Ennen lapsen syntymää												
Kokopäivätyö	100	97	100	96	92	95	100	96	96	96	81	84
Osa-aikatyö	0	1	0	4	8	5	0	4	2	3	17	14
Kotona	0	1	0	0	0	0	0	0	2	1	2	2
n	42	205	22	278	24	159	19	178	45	285	58	156
χ²	1,260		0,904		0,440		0,775		0,551		0,331	
p	0,533		0,636		0,507		0,379		0,759		0,847	
Kun perheessä alle kouluikäinen lapsi												
Kokopäivätyö	21	15	17	13	18	11	11	8	5	6	15	16
Osa-aikatyö	33	50	70	65	55	76	68	59	46	47	49	40
Kotona	45	35	13	22	27	13	21	34	49	47	36	45
n	42	193	23	274	22	158	19	167	41	277	59	159
χ²	4,074		1,138		4,635		1,254		0,123		1,769	
p	0,130		0,566		0,099		0,534		0,940		0,413	
Nuorin lapsi koulussa												
Kokopäivätyö	34	29	44	37	30	24	32	14	18	19	48	46
Osa-aikatyö	61	63	52	60	65	75	68	80	80	78	45	49
Kotona	5	8	4	3	4	1	0	6	2	5	7	5
n	44	198	23	274	23	155	19	179	44	286	58	153
χ²	0,889		0,531		1,712		4,857		0,501		0,620	
p	0,641		0,767		0,425		0,088		0,779		0,733	
Lapset muuttaneet pois kotoa												
Kokopäivätyö	100	95	96	88	82	88	90	82	83	74	90	71
Osa-aikatyö	0	4	4	12	18	12	10	18	12	26	10	25
Kotona	0	1	0	0	0	0	0	0	5	0	0	3
n	40	198	23	270	22	153	19	170	43	266	57	147
χ²	2,109		1,281		0,721		0,837		16,159		7,866	
p	0,348		0,258		0,396		0,658		0,001		0,020	

Y = yksinhuoltajaäiti P = puolisoäiti. Lähde: ISSP 2002.

Norjassa yhden ansaitsijan perhemallin kannatus on laskenut, ja Norja on asenteiltaan lähestynyt Suomea ja Ruotsia. Vielä vuonna 1994 naisten työssäkäyntiä kannatettiin Norjassa vähemmän kuin Ruotsissa (Knudsen & Wærness 2001). Näiden tulosten perusteella näyttää siltä, että Suomessa vuonna 2002 yhden ansaitsijan perhemallia kannatettiin enemmän kuin muissa Pohjoismaissa.

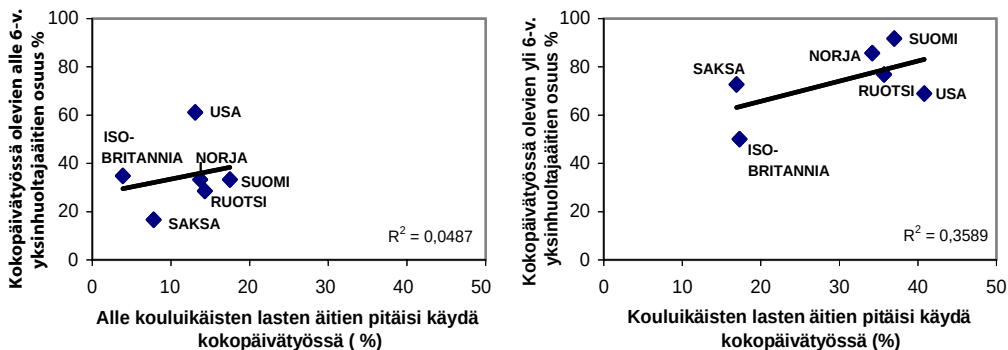
Iso-Britannia ja USA ovat maiden välisissä vertailuissa yleisesti edustaneet yhden ansaitsijan mallia. Myös asenteiden vertailu osoittaa, että molemmissa maissa yhden ansaitsijan malli saa kannatusta, kun nuorin lapsi on alle kouluikäinen. Saksa on myös luokitunut useissa tutkimuksissa yhden ansaitsijan maaksi. Näiden tutkimustulosten valossa äitien työssäkäynti kodin ulkopuolella etenkin osa-aikaisesti saa Saksassa kannatusta. Saksa voitaisiinkin mielipiteiden perusteella luokitella puolentoista ansait-sijan maaksi. Toisaalta nuorimman lapsen ollessa alle kouluikäinen asenteet naisten työssäkäyntiä kohtaan ovat Saksassa perinteiset.

7.3. Työssäkäyntipreferenssit ja yksinhuoltaja-äitien työssäkäynti

Naisten työssäkäyntiin liittyvien asenteiden voi olettaa vaikuttavan yksinhuoltajaäi-tien työssäkäyntiin. Yhtäältä yksinhuoltajaäidit toimivat yhteiskunnan rakenteiden määrittämässä kontekstissa, jossa toiminta on ehdollistettu näille rakenteille. Toisaalta asenteet ovat olleet vaikuttamassa yhteiskunnallisten rakenteiden syntyyn. Kuviossa 7.2. on analysoitu väestön suhtautumista äitien kokopäivätyöhön, kun perheessä on alle kouluikäisiä ja kouluikäisiä lapsia, sekä tämän suhtautumistavan yhteyttä saman-ikäisten lasten kokopäivätyössä olevien yksinhuoltajaäitien osuuteen. Kokopäivätyötä tekeviksi on ISSP-aineistossa määritelty yli 35 tuntia viikossa työskentelevät henkilöt. Jos väestön suhtautuminen äitien kokopäivätyöhön elämänkaaren eri vaiheissa heijas-tuu kokopäivätyötä tekevien yksinhuoltajaäitien osuuteen, pitäisi väestön asenteiden ja yksinhuoltajaäitien työmarkkina-aseman välillä olla korrelaatiota.

Kuvion 7.2. vasemmanpuoleinen osio kuvaa, missä määrin koko väestö kannattaa alle kouluikäisten lasten äitien kokopäivätyötä ja mikä on kokopäivätyössä olevien alle 6-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäitien osuus tutkimusmaissa. Yhteys ei ole kovin voimakas. Pohjoismaissa suhtaudutaan muita maita myönteisemmin alle kouluikäisten lasten äitien kokopäivätyöhön, mutta kokopäivätyötä tekevien yksinhuoltajaäitien osuus on matalampi kuin USA:ssa ja Isossa-Britanniassa. Isossa-Britanniassa alle kouluikäisten lasten äitien kokopäivätyötä kannatetaan vähiten, mutta silti Isossa-Britanniassa pienten lasten yksin-huoltajaäitien kokopäivätyön osuus on Pohjoismaita suurempi. Saksassa alle 6-vuotiaiden kokopäivätyötä tekevien yksinhuoltajaäitien osuus on matala kuten myös äitien kokopäi-vätyön kannatus. USA:ssa sen sijaan kokopäivätyötä tekevien yksinhuoltajaäitien osuus on korkea, vaikka äitien kokopäivätyön kannatus on suhteellisen vähäistä.

Kuvio 7.2. Väestön suhtautuminen äitien kokopäivätyöhön ja kokopäivätyössä olevien yksinhuoltajaäitien osuus vertailumaissa

Lähde: ISSP 2002.

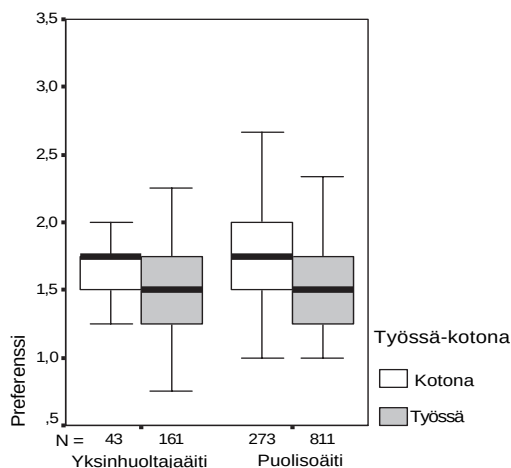
Kuvion 7.2. oikeanpuoleinen osio kuvaa väestön suhtautumista kouluikäisten lasten äitien kokopäivätyöhön sekä kokopäivätyössä olevien yksinhuoltajaäitien osuutta. Yhteys on voimakkaampi kuin alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien kohdalla. Pohjoismaissa, joissa kouluikäisten lasten äitien kokopäivätyöhön suhtaudutaan myönteisesti, kokopäivätyötä tekevien yksinhuoltajaäitien osuus on korkea. Myös USA:ssa kannatetaan äitien kokopäivätyötä, mutta kokopäivätyötä tekevien yksinhuoltajaäitien osuus on Pohjoismaita hiukan matalampi. Isossa-Britanniassa äitien kokopäivätyötä kannatetaan vähiten ja myös kokopäivätyötä tekevien yksinhuoltajaäitien osuus on matala. Saksassa kokopäivätyötä tekevien kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien osuus on lähes samalla tasolla kuin Pohjoismaissa, vaikka äitien kokopäivätyötä ei yleisesti pidetä hyväksyttävänä.

Edellinen analyysi kuvasi väestön asenteiden yhteyttä yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin. Se ei kuitenkaan kerro yksinhuoltajaäitien omien preferenssien yhteydestä omaan työmarkkina-asemaan. Koska omien asenteiden on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu vaikuttavan ihmisten käyttäytymiseen (Kraus 1995; Scott ym. 1996, 475; Hakim 2000), voidaan olettaa, että yksinhuoltajaäitien asenteet palkkatyötä kohtaan vaikuttavat myös heidän omaan työmarkkinakäyttäytymiseensä.

Yksinhuoltajaäitien preferenssien ja työmarkkina-aseman välisen yhteyden tarkastelua varten on asenneväittämästä muodostettu preferenssisummamuuttuja, joka mittaa asennoitumista naisten työssäkäyntiin. Summamuuttujassa ovat mukana seuraavat väittämät: Millä tavoin naisten pitäisi käydä työssä seuraavissa tilanteissa: ennen lapsen syntymää; kun perheessä on alle kouluikäinen lapsi; kun nuorin lapsi on koulussa; kun lapset ovat muuttaneet pois kotoa. Vastausvaihtoehdot olivat kokopäivätyö, osa-aikatyö ja kotona. Summamuuttujan Cronbachin alfan arvo on 0.65. Minkään muuttujan poisjättäminen ei nostanut alfan arvoa. Preferenssimuuttujan korkeat arvot viittaavat voimakkaaseen kotiorientaatioon ja matalat arvot puolestaan voimakkaampaan

työorientaatioon. Mikäli preferenssit ovat yhteydessä työmarkkina-asemaan¹⁹, pitäisi työssä käyvillä äideillä havaita voimakkaampaa työorientaatiota kuin kotona olevilla äideillä sekä kotona olevilla äideillä voimakkaampaa kotiorientaatiota kuin työssä käyvillä äideillä. Preferenssien ja työmarkkina-aseman välistä yhteyttä havainnollistetaan laatikkojanakuviolla (kuvio 7.3. ja liite 6). Laatikkojanakuvio jakaa preferenssimuuttujan arvot kahtia siten, että muuttujan arvoista puolet on suurempia ja puolet pienempiä kuin mediaanin arvo. Laatikon poikkiviiva kuvaa mediaania.

Kuvio 7.3. Yksinhuoltajaäitien- ja puolisoäitien työssäkäyntipreferenssit ja työmarkkina-asema vertailumaissa

Lähde: ISSP 2002.

Yksinhuoltaja- ja puolisoäidit eivät eroa toisistaan preferensseiltään ($F=1,863$ ja $p=0,578$). Sen sijaan työssä käyvät äidit ovat työorientoituneempia kuin kotona olevat äidit. Kotona olevilla äideillä puolestaan kotiorientaatio on voimakkaampaa kuin työssä olevilla äideillä. Ero on t-testillä mitattuna tilastollisesti merkitsevä ($F=3,166$ ja $p=0,000$). (ks. liite 6.) Työssä käyvien ja kotona olevien yksinhuoltajaäitien preferenssit eroavat toisistaan jonkin verran. Työssä käyvät yksinhuoltajaäidit ovat työorientoituneempia kuin kotona olevat yksinhuoltajaäidit ($F=0,018$ ja $p=0,007$), vaikka ero on hyvin pieni. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että työssä käyvät ja kotona lapsia hoitavat äidit eroavat toisistaan preferensseiltään (Hakim 2000). Poikkileikkausaineisto ei kuitenkaan anna vastauksia kausaalisuhteisiin, joten ei voida sanoa, muokkaako työmarkkina-asema preferenssejä vai preferenssit työmarkkina-asemaa.

Entä miten preferoitu työmarkkina-asema näkyy yksinhuoltajaäitien toteutuneessa työmarkkina-asemassa? Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, ettei toteutunut työmarkkina-asema välttämättä kerro naisten omista työaikatoiveista. Naiset työskentelevät

¹⁹Työttömät, opiskelijat, eläkeläiset sekä sairauslomalla olevat on jätetty pois analyysistä.

miehiä useammin vastentahtoisesti osa-aikatyössä (Nurmi 2000; Fagan 2001; McRae 2003; Daly & Klammer 2005, 140–141). Taulukko 7.8.²⁰ kuvaa eri-ikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työmarkkinapreferenssejä ja toteutunutta työmarkkina-asemaa.

Taulukko 7.8. Yksinhuoltajaäitien suhtautuminen äidin työssäkäyntiin eri elämänvaiheissa ja heidän toteutunut työmarkkina-asema kaikissa vertailumaissa

Alle 6-vuotiaan lapsen yksinhuoltajaäidin toteutunut työmarkkina-asema				
Alle kouluikäisen lapsen äidin pitäisi...	Kokopäivätyö	Osa-aikatyö	Kotona	
Käydä kokopäivätyössä	57	0	43	n=7
Käydä osa-aikatyössä	26	37	37	n=27
Olla kotona	33	24	43	n=21
$\chi^2 = 4,721$ p = 0,317				

6–17-vuotiaan lapsen yksinhuoltajaäidin toteutunut työmarkkina-asema				
Kouluikäisen lapsen äidin pitäisi...	Kokopäivätyö	Osa-aikatyö	Kotona	
Käydä kokopäivätyössä	87	9	4	n=46
Käydä osa-aikatyössä	53	27	19	n=73
Olla kotona	29	14	57	n=7
$\chi^2 = 23,239$ p = 0,000				

Lähde: ISSP 2002.

Alle kouluikäisten lasten perheissä yli puolet kokopäivätyötä kannattavista yksinhuoltajaäideistä käy kokopäivätyössä ja lähes puolet on kotona. Osa-aikatyötä kannattavista yksinhuoltajaäideistä noin neljäsosa on kokopäivätyössä. Osa-aikatyötä preferoivista yksinhuoltajaäideistä noin kaksi kolmasosaa on osapäivätyössä tai kotona. Alle 6-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäideistä, jotka kannattavat äidin kotona olemista, noin 40 % on itse kotona, 24 % käy osa-päivätyössä ja 33 % kokopäivätyössä. Kokopäivätyötä kannattavista kouluikäisten (6–17-vuotiaiden) lasten yksinhuoltajaäideistä suurin osa on työssä kokopäiväisesti. Yksinhuoltajaäideistä, jotka kannattavat osa-aikatyötä, noin puolet on kokopäivätyössä. Osa-aikatyötä preferoivista noin kolmasosa on osa-aikatyössä ja viidesosa kotona. Kotonaoloa kannattavista 6–17-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäideistä yli puolet on kotona, mutta noin puolet käy työssä.

Nämä tulokset kertovat ristiriidasta valintojen ja mahdollisuuksien välillä. Kaikilla yksinhuoltajaäideillä ei ole mahdollisuuksia tehdä omia preferenssejä vastaavia valintoja. Hoivan sosiaaliset oikeudet ei kaikilta osin toteudu. Erityisesti alle 6-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäidit halusivat enemmän mahdollisuuksia ansiotyöhön. Toisaalta noin

²⁰Frekvenssit jäävät pieniksi etenkin alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäideillä, mikä on syytä pitää mielessä tuloksia tulkitessa.

puolet pienten lasten yksinhuoltajaaideista on työmarkkinoilla, vaikka he toivoisivat mahdollisuutta hoitaa lapsia kotona.

7.4. Preferenssit vai perhepolitiikka?

Yksinhuoltajaäitien työllisyyttä tutkittaessa on tarkasteltava sekä ympäröivää yhteiskuntaa että toisaalta yksilön henkilökohtaisia ominaisuuksia ja sisäisiä motivaatiotekijöitä. Edellä esitetyt analyysit osoittavat, että rakenteellisista tekijöistä vertailumaiden sosiokulttuuriset piirteet ja perhepolitiikka ovat yhteydessä yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin. Rakenteellisten tekijöiden ohella yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asemaan vaikuttavat myös henkilökohtaiset ominaisuudet, perhetilanne sekä omat työhön liittyvät asenteet (Millar 1994; Bradshaw ym. 1996; Skevik 1998; van Wel & Knijn 2001; Gonzalez 2004).

Aikaisemmissa tutkimuksissa on tarkasteltu sosiodemografisten tekijöiden (Gonzalez 2004), asenteiden (Skevik 1998; van Wel & Knijn 2001) ja perhepolitiikan (Bradshaw ym. 1996; Gornik & Meyers 2003) yhteyttä äitien ja yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin, mutta mikro- ja makrotason muuttujia ei ole yhdistetty samaan analyysiin. Seuraavan analyysin tavoitteena on tutkia, missä määrin yksilölliset tekijät ja toisaalta maassa toteutettu perhepolitiikka selittävät yksinhuoltajaäitien työllisyydessä ilmeneviä eroja. Analyysimenetelmänä käytetään logistista regressioanalyysiä, jossa vastemuuttuja on kaksiluokkainen työmarkkina-asemamuuttuja työssä–kotona. Työttömät, työkyvyttömät, opiskelijat ja eläkeläiset on jätetty pois analyysistä. Selittävinä muuttujina ovat yksilötason muuttujista ikä, perhetyyppi, lasten ikä, lasten lukumäärä, koulutus sekä preferenssimuuttuja, joka mittaa naisten työssäkäyntiin liittyviä asenteita. Perhepoliittisen järjestelmän yhteyttä yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin tutkitaan ottamalla malliin mukaan vanhempainvapaiden sekä lasten päivähoiton tasoa kuvaavat muuttujat. Koska perhevapaita ja lasten päivähoitojärjestelmää kuvaavat muuttujat korreloivat voimakkaasti, ei niitä ole yhdistetty samaan analyysiin.

Logistinen regressioanalyysi antaa tulokseksi ns. kerroinsuhteita. Ne tarkoittavat selitettävän ilmiön toisen vaihtoehdon todennäköisyyden suhdetta toisen vaihtoehdon todennäköisyyteen. Kerroinsuhteita verrataan referenssikategoriaan, jonka arvo on yksi. Kerroinsuhde ilmaisee sen, kuinka moninkertainen tapahtuman todennäköisyys on verrattuna referenssikategoriaan. Jos kerroinsuhde on pienempi kuin yksi, todennäköisyys on pienempi kuin referenssikategoriassa ja päinvastoin. (Hosmer & Lemeshow 2000.)

Analyysi on toteutettu niin, että ensin on tarkasteltu erikseen jokaisen selittävän muuttujan yhteyttä äitien työssäkäyntiin (vakioimaton kerroinsuhde). Tämän jälkeen on tehty monimuuttujamalli kaikille äideille. Lopuksi analyysit on toteutettu erikseen sekä yksinhuoltajaaideille että puolisoäideille, koska näin voidaan arvioida, onko perhetyyppien välillä eroa siinä, mitkä tekijät selittävät äitien työssäkäyntiä.

Taulukko 7.9. Äitien työssäkäyntiä selittävät tekijät. Logistinen regressioanalyysi.

Vakioimaton malli				Vakioitu malli 1			Vakioitu malli 2			Vakioitu malli 3		
	p	Kerroin- suhde	Luotta- musväli	p	Kerroin- suhde	Luotta- musväli	p	Kerroin- suhde	Luotta- musväli	p	Kerroin- suhde	Luotta- musväli
Perhetyyppi	0.1526											
Yksinhuoltajaäiti		1.30	0.91-1.86	0.7241	1.08	0.72-1.66	0.6690	1.10	0.72-1.68	0.4848	1.16	0.76-1.72
Puolisoiäiti		1.00			1.00			1.00			1.00	
Ikä	0.0001			0.4650			0.2970			0.4227		
40–49		2.50***	1.70-3.67		1.12	0.68-1.84		1.34	0.83-2.15		1.20	0.74-1.95
30–39		1.09*	0.78-1.53		0.89	0.59-1.34		1.10	0.68-1.49		0.94	0.63-1.36
18–29		1.00			1.00			1.00			1.00	
Lapsiluku	0.0001			0.0031			0.0062			0.0075		
3 tai useampi lapsi		0.53***	0.39-0.72		0.64**	3.22-6.56		0.61**	0.43-0.87		0.62**	0.43-0.88
1–2 lasta		1.00			1.00			1.00			1.00	
Lapsen ikä	0.0001			0.0001			0.0001			0.0001		
6–17 v.		4.05***	3.08-5.33		4.59***	3.22-6.55		4.24***	3.01-5.98		4.34***	3.07-6.14
0–5 v.		1.00			1.00			1.00			1.00	
Koulutus	0.0001			0.0028			0.0001			0.0001		
Yliopisto		1.80*	1.31-2.67		1.69	1.07-2.65		1.86	1.22-2.83		1.90	1.24-2.88
Keskiaste		1.87**	1.36-2.40		1.68**	1.32-2.92		1.98**	1.43-2.75		2.04**	1.47-2.83
Peruskoulutus		1.00			1.00			1.00			1.00	
Preferenssi	0.0001	0.33***	0.25-0.43	0.0001	0.29***	0.22-0.41	0.0001	0.25***	0.22-0.40	0.0001	0.31***	0.29-0.42
Maa	0.0001			0.0001								
Norja		0.86	0.53-1.38		1.04	0.60-1.81						
Ruotsi		2.15***	1.12-4.13		2.22**	1.07-4.59						
Saksa		0.34***	0.21-0.55		0.45***	0.24-0.83						
Iso-Britannia		0.74	0.47-1.16		1.17	0.67-2.04						
USA		0.53**	0.33-0.85		0.58**	0.33-1.02						
Suomi		1.00			1.00							
Perhevapaat	0.0001	1.22***	0.85-1.75				0.9980	1.00	0.65-1.54			
Lasten päivähoito	0.0001	4.31***	2.06-9.00							0.0162	2.92**	1.22-6.99

p ≤ 0,001*** p ≤ 0,01 ** p ≤ 0,05 *

Kahden muuttujan välisessä tarkastelussa havaitaan, että kaikilla muilla selittävillä tekijöillä paitsi perhetyypillä on yhteys äitien työssäkäyntiin. Äitien työllisyysaste eri perhetyypeissä vaihtelee maittain, ja erot tasoittuvat, kun tarkastelussa ovat mukana kaikki maat, mikä heikentää perhetyypin tilastollista selitysvoimaa. Äidin ikä on yhteydessä työssäkäyntiin niin, että mitä vanhempi äiti on, sitä todennäköisemmin hän käy työssä. Jos perheessä on useita lapsia, äidit ovat todennäköisemmin kotona kuin työssä. Alle 6-vuotiaiden lasten äidit ovat noin neljä kertaa todennäköisemmin kotona kuin työssä. Koulutus nostaa äitien työssäkäynnin todennäköisyyttä. Preferensseiltään kotiin orientointuneet äidit ovat todennäköisemmin kotona kuin työssä. Ruotsissa asuvat äidit käyvät työssä Suomessa asuvia äitejä todennäköisemmin. Saksassa ja USA:ssa äitien työllisyys on vähäisempää kuin Suomessa. Kahden muuttujan tarkastelussa myös perhevapailla sekä erityisesti lasten päivähoitopolitiikalla on merkitystä äitien työssäkäynnin kannalta. Maissa, joissa on laajat perhevapaoikeudet ja korkeatasoinen päivähoitojärjestelmä, äitien todennäköisyys käydä työssä kasvaa.

Ensimmäisessä monimuuttujamallissa (vakioitu malli 1) ovat mukana kaikki äitien työssäkäyntiä yksilötasolla selittävät tekijät. Perhetyyppi ja äidin ikä eivät selitä äitien todennäköisyyttä käydä työssä. Eniten äitien työssäkäyntiä selittävät lapsen ikä, omat preferenssit sekä maa. Jos perheessä on alle 6-vuotiaita lapsia, äitien todennäköisyys käydä työssä on noin neljä kertaa matalampi kuin äitien, joiden lapset ovat yli 6-vuotiaita. Perinteistä perhemallia kannattavat äidit ovat todennäköisemmin kotona kuin äitien työssäkäyntiin myönteisesti suhtautuvat äidit. Maiden välillä havaitut erot säilyvät myös, kun muiden tekijöiden vaikutus vakioidaan. Saksalaiset sekä amerikkalaiset äidit käyvät suomalaisia äitejä harvemmin työssä. Ruotsalaisten äitien todennäköisyys käydä työssä on yli kaksinkertainen verrattuna suomalaisiin äiteihin. Äidit, joilla on useampia lapsia käyvät harvemmin työssä kuin äidit, joilla on 1–2 lasta. Koulutus on yhteydessä äitien työssäkäyntiin kuten oletettiin, eli korkean koulutuksen omaavat äidit ovat todennäköisesti työssä. Tässä aineistossa erityisesti keskiasteen koulutuksen saaneet äidit käyvät useammin työssä kuin perusasteen koulutuksen saaneet äidit.

Toisessa monimuuttujamallissa (vakioitu malli 2) on analyysiin otettu yksilöllisten tekijöiden lisäksi mukaan perhevapaiden tasoa mittaava indeksi. Yhä edelleen lapsen ikä, koulutus sekä omat preferenssit ovat yhteydessä äitien työssäkäyntiin. Pienten lasten äidit käyvät harvemmin työssä. Korkean koulutuksen omaavat äidit ovat työssä todennäköisemmin kuin peruskoulutuksen saaneet äidit. Oma asennoituminen työssäkäyntiä kohtaan on myös yhteydessä työssäkäyntiin, eli mitä enemmän kannatetaan lasten hoitoa kotona, sitä todennäköisemmin ollaan myös itse kotona. Perhevapaita mittaava indeksi ei näytä selittävän äitien työssäkäyntiä. Kyseinen indeksi ei ole tilastollisesti merkitsevä, vaikka analyysiin otettaisiin mukaan vain äidit, joilla on 0–5-vuotiaita lapsia. Joissakin aikaisemmissa tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia tuloksia, joiden mukaan vanhempainvapailla ei ole yhteyttä äitien työssäkäyntiin.

(OECD 2001; Pettit & Hook 2002; OECD 2005). Pitkät jaksot työelämän ulkopuolella voivat heikentää äitien kiinnittymistä työmarkkinoille ja vähentää sosiaalisista pääomaa, jolla työmarkkinoilla kilpaillaan (Gornik & Meyers 2003, 239–245).

Kolmannessa mallissa (vakioitu malli 3) analyysiin on lisätty yksilöllisten tekijöiden lisäksi lasten päivähoitoa mittaava indeksi eri maissa. Tulokset kertovat, että yksilöllisistä tekijöistä lapsen ikä, koulutus, preferenssit sekä lapsiluku selittävät edelleen äitien työssäkäyntiä. Myös lasten päivähoitopolitiikalla on tilastollisesti merkitsevä yhteys äitien työssäkäyntiin. Maissa, joissa on hyvä päivähoitojärjestelmä, äidit käyvät enemmän työssä kuin maissa, joissa päivähoitojärjestelmä on kehittymätön. Erityisesti lasten päivähoitopolitiikka on siis yhteydessä äitien korkeisiin työllisyysasteisiin.

Analyysi yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden vaikutuksista äitien työssäkäyntiin on tehty erikseen yksinhuoltajaäideille²¹ ja puolisoäideille, jotta voidaan vertailla sitä, ovatko samat tekijät yhteydessä työssäkäyntiin eri perhetyypeissä (liitteet 7 ja 8). Puolisoäitien työssäkäyntiä selittävät samat tekijät kuin edellisessä analyysissä eli lapsen ikä, omat preferenssit, koulutus sekä lasten päivähoitopolitiikka. Yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asemassa ilmeneviä eroja selittävät parhaiten lapsen ikä sekä koulutus. Yli 5-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäidit käyvät työssä noin neljä kertaa todennäköisemmin kuin pienten lasten yksinhuoltajaäidit. Korkean koulutuksen omaavilla yksinhuoltajaäideillä todennäköisyys käydä työssä on suurempi kuin peruskoulutuksen saaneilla. Yksinhuoltajaäitien koulutuksessa onkin maiden välillä tilastollisesti merkitseviä eroja. Pohjoismaissa heillä on keskimäärin korkeampi koulutus kuin Saksassa, Isossa-Britanniassa tai USA:ssa (liite 9). Koulutetuilla yksinhuoltajaäideillä työnsaantimahdollisuudet ovat paremmat kuin kouluttamattomilla. Maa ei osoittaudu tilastollisesti merkitseväksi selittäjäksi yksinhuoltajaäitien kohdalla. Tätä voi johtua siitä, että yksilöllisten tekijöiden vaikutus on kaikkien maiden kohdalla samansuuntainen, mikä saattaa heikentää maan vaikutusta. Yksinhuoltajaäitien omat työssäkäyntipreferenssit eivät ole yhteydessä työssäkäyntiin, kuten oli puolisoäitien kohdalla. Myöskään perhepolitiikalla ei näytä olevan tässä analyysissä yhteyttä yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin. Työmarkkina-asema määrittyy riippumatta siitä, minkälaista perhepolitiikkaa maassa harjoitetaan. Jos julkista päivähoitoa ei ole, ne yksinhuoltajaäidit, joilla on mahdollisuus käydä työssä, järjestävät lasten hoidon palkkaamalla kotiin hoitajan tai viemällä lapsen yksityiseen päivähoitoon. Toisaalta yksinhuoltajaäitejä ajaa työhön heikko taloudellinen tilanne. Kajanoja (1999, 40) on todennut, että jos suomalainen perhe ei saisi lasta julkiseen päivähoitoon, suuri osa pienten lasten äideistä valitsisi silti työssäkäynnin ja järjestäisi lasten hoidon muulla tavalla. Tulosten pohjalta voidaan sanoa, että yksinhuoltajaäitien työssäkäynnin eroja maiden välillä selittävät sosiodemografiset tekijät. Tämänasuuntaisia tuloksia on saatu myös aikaisemmissa vertailevissa tutkimuksissa (Giddings ym. 2004; Gonzales

²¹Tuloksia tulkittaessa on muistettava, että yksinhuoltajaäitien määrä on aineistoissa pieni. Kotona olevia yksinhuoltajia on 40, mikä vähentää mallin tilastollista selitysvoimaa.

2004). Kilkeyn ja Bradshaw'n (2001) mukaan sosiaali- ja työvoimapolitiikka selittää vain osan yksinhuoltajaäitien työllisyydessä ilmenevistä eroista eri maissa. Vaikka aikaisemmissa tutkimuksissa eri maiden perhepolitiikkamallien on todettu eroavan huomattavastikin toisistaan, ruohonjuuritasolla erot eivät tunnu niin merkittäviltä kuin tutkimus antaa ymmärtää. Kaikissa maissa perhepolitiikan tasosta riippumatta perheet kamppailevat työn ja hoivan välisessä ristiriidassa ja joutuvat kehittämään erilaisia strategioita saadakseen arjen sujuvaksi (Kröger & Sipilä 2005, 5). Baldockin ja Hadlow'n (2005) mukaan perheiden työssäkäyntipäätökset eivät välttämättä riipu politiikasta. Toki perhevapailla sekä lasten päivähoitopolitiikalla on oma vaikutuksensa yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin, mutta ne ovat vain yksi tekijä muiden tekijöiden ohella. Yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin vaikuttavat tekijät ovat moninaisia ja niistä muodostuu kokonaisuus, jonka kaikki osat vaikuttavat työmarkkinakäyttäytymiseen. Työssäkäyntipäätökset ovat vaikeaselkoisempia kuin tutkimukset antavat ymmärtää, ja niiden tavoittaminen kvantitatiivisten aineistojen avulla voi olla hankalaa.

7.5. Yhteenveto

Tässä luvussa analysoitiin perhepolitiikan ja vertailumaiden sosiokulttuuristen piirteiden yhteyttä yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiin. Perhepolitiikalla ja erityisesti lasten päivähoitopolitiikalla todettiin yhteys yksinhuoltajaäitien työllisyysasteeseen. Ruotsissa oli yksinhuoltajaäitien korkea työllisyysaste, koska perhepolitiikka tuki äitien työssäkäyntiä. Suomessa laaja-alaisesta perhepolitiikasta huolimatta yksinhuoltajaäitien työllisyys oli suhteellisen matala. Saksa ja Norja sijoittuivat perhepolitiikan tason vertailussa keskivaiheille, ja myös niissä yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli suhteellisen korkea. Isossa-Britanniassa ja USA:ssa perhepolitiikan taso oli matala. USA:ssa yksinhuoltajaäitien korkea työllisyysaste on saavutettu ilman laaja-alaista perhepolitiikkaa. Isossa-Britanniassa sekä perhepolitiikan taso että yksinhuoltajaäitien työllisyys oli matala.

Tutkittavien maiden sosiokulttuuristen piirteiden vertailu osoitti, että yhden ansaitsijan perhemalli, jossa miesten tehtävänä on huolehtia perheen toimeentulosta ja naisten tehtävänä vastata kodista ja lapsista, ei saanut suurta kannatusta missään tutkimusmaassa. Kun ansaitsijamallin kannatusta tutkittiin yksityiskohtaisemmin perheen eri elämänvaiheissa, havaittiin eroja sekä maiden välillä että suhteessa toteutuneeseen ansaitsijamalliin. Pohjoismaissa tilanteessa, jossa perheessä on alle kouluikäisiä lapsia, kannatettiin yhden tai puolentoista ansaitsijan perhemallia. USA oli lähellä Pohjoismaita. Saksassa ja Isossa-Britanniassa yhden ansaitsijan perhemalli sai eniten kannatusta.

Maiden sosiokulttuurisilla piirteillä todettiin yhteys yksinhuoltajaäitien työmarkkina-valintoihin. Yhtäältä maassa vallitseva sosiaaliturvajärjestelmä luo kontekstin, jossa

asenteet syntyvät, ja toisaalta myös sosiaaliturvan järjestämisen tapa on yhteydessä mielipiteiden muodostumiseen. Jos äitien työssäkäynti on sosiaalisesti hyväksyttävää, rationaalinen toimija pyrkii toimimaan yleisesti hyväksytyjen normien mukaisesti. Toisaalta yksinhuoltajaäitien työaikatoiveet eivät aina työelämässä täyty, mistä kertoi se, että yksinhuoltajaäitien preferoima työmarkkina-asema ei aina vastannut toteutunutta työmarkkina-asemaa. Toiminta ei ollut johdonmukaista omiin preferensseihin nähden, jolloin rationaaliselle toiminnalle asetettu perusvaatimus ei täyty.

Perhepolitiikan ja maiden sosiokulttuuristen piirteiden ohella yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintoihin olivat yhteydessä sosiodemografiset tekijät eli lapsen ikä sekä koulutus. Yli 5-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäitien todennäköisyys käydä työssä oli korkeampi kuin pienempien lasten yksinhuoltajaäitien. Vertailumaiden yksinhuoltajaäidit erosivat toisistaan myös koulutukseltaan, minkä vuoksi he asettuivat erilaisiin asemiin työmarkkinoilla.

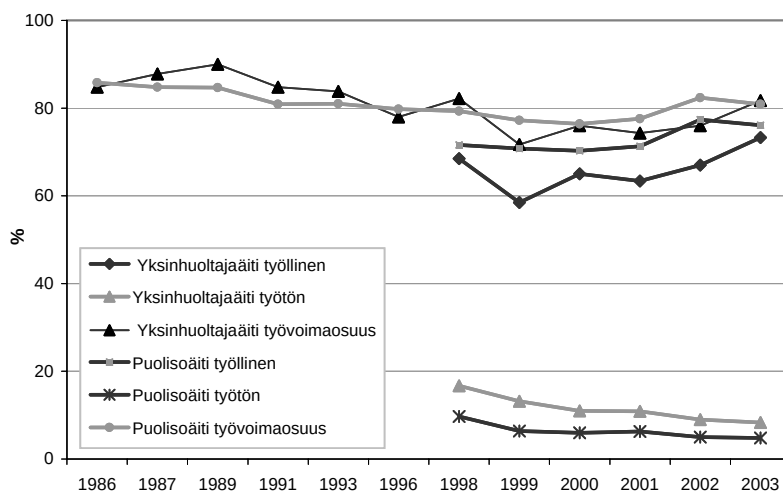
8. Kannattaako työnteko?

Edellisen luvun tarkastelu osoitti, että Suomessa yksinhuoltajaäitien työllisyysaste on kansainvälisesti vertaillen ollut suhteellisen korkea 1990-luvun alussa. Suomi kuitenkin erottuu Ruotsin kanssa muista tutkimusmaista siten, että yksinhuoltajaäitien työllisyys heikentyi molemmissa maissa 1990-luvulla. Tässä luvussa tarkastellaan yksityiskoh- taisemmin yksinhuoltajaäitien työllisyydessä tapahtuneita muutoksia ja tulojen muo- dostumista Suomessa. Ensin tutkitaan tyyppiperhelaskelmien avulla, miten tulonsiirrot, verotus- ja palvelumaksujärjestelmä kohtelivat vuonna 2002 eri työmarkkina-asemassa olevia yksinhuoltajia ja mikä oli taloudellinen kannustin käydä työssä. Vuoden 2002 laskelmat mahdollistivat vertailun samalta vuodelta olevan kyselyaineiston kanssa.

8.1. Yksinhuoltajaäitien työllisyys Suomessa

Naisten ja äitien työllisyysaste laski Suomessa 1990-luvun alun suurtyöttömyyden aikoihin. Erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys heikkeni. Äitien työllisyysaste on myös noussut hitaammin kuin miesten työllisyysaste (Haataja 2005a). Kuvio 8.1. esittää sekä yksinhuoltajaäitien että puolisoäitien työvoimaan kuulumisen Suomessa vuosina 1986–2002²². Yksinhuoltajaäitien työvoimaosuus laski 2000-luvulle asti ja kääntyi tämän jälkeen hivenen nousuun. Silti yksinhuoltajaäitien työvoimaosuus ei ole noussut samalle tasolle kuin se oli 1980-luvun lopulla. Yksinhuoltajaäitien työllisyys on kääntynyt nousuun 2000-luvulla. Silti se on edelleen puolisoäitejä selvästi matalampi. Myös yksinhuoltajaäitien työttömyys on laskenut. Yksinhuoltajaäitien työttömyys on kuitenkin pysynyt jatkuvasti korkeampana kuin puolisoäitien työttömyys. (Työvoimatutkimukset 1986–2003.)

Kuvio 8.1. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työvoimaan kuuluminen Suomessa vuosina 1986–2003

Lähde: Työvoimatutkimukset 1986–2003.

Myös Haatajan (2005a) pidemmän aikavälin tarkastelu osoitti, että yksinhuoltajaäidit olivat aina 1980-luvun lopulle saakka pääasiassa ammatissa toimivia. 1990-luvun puolivälistä alkaen ammatissa toimivien yksinhuoltajaäitien määrä laski, mikä on lisännyt työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien määrää. Tätä on pidetty uutena kehityssuuntana erityisesti siksi, että yksinhuoltajaäidit 1990-luvulla päätyivät työvoiman ulkopuolelle useammin kuin äidit kahden huoltajan perheissä. Toisaalta ammatissa toimivien 7-17 -vuotiaiden yksinhuoltajien osuus on silti koko 1990-luvun pysytellyt suhteellisen korkeana noin 70 %:ssa. (Haataja 2005a.)

Lapsen ikä ja lasten lukumäärä ovat yhteydessä äitien työllisyysasteisiin (taulukko 8.1.). Lasten iän noustessa yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi selvästi kaikkina ajan-kohtina. Puolet 1–2-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäideistä oli työssä vuosina 1998 ja 2003. 3–6-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäideistä noin kolme neljäsosaa kävi työssä vuonna 2003. Kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäideistä jo 77 % kävi työssä vuonna 2003. Mitä useampia lapsia perheessä on, sitä matalampi on äitien työllisyysaste. Myös tutkimuksen kansainvälisessä vertailuosuudessa todettiin, että äitien työllisyys oli matalampi, jos perheessä oli useampi kuin kaksi lasta.

Taulukko 8.1. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työllisyysaste lapsen iän ja lasten lukumäärän mukaan Suomessa 1998–2003

	1998		1999		2000		2002		2003	
	YH	P	YH	P	YH	P	YH	P	YH	P
Nuorin lapsi										
1–2 v.	50	47	38	50	29	48	33	55	50	54
3–6 v.	69	76	61	81	70	78	67	83	69	83
7–17 v.	74	85	63	85	70	87	73	86	77	86
Lasten lukumäärä										
1	70	72	61	70	68	72	71	79	78	77
2	67	75	59	74	67	74	66	80	71	79
3 tai useampi	67	63	54	66	55	60	50	70	57	67

Lähde: Työvoimatutkimukset 1998–2003. YH = yksinhuoltaja P = puolisoäiti

Kansainvälisessä vertailuosuudessa havaittua trendiä yksinhuoltajaäitien työllisyyden laskusta ei ole havaittavissa kotimaisissa työvoimatutkimuksissa. Tarkasteluperiodi onkin lyhyempi, mutta se ulottuu pidemmälle, aina vuoteen 2003 asti. Näyttääkin siltä, että yksinhuoltajaäitien työllisyys oli matalimmillaan 1990-luvun alkupuolella ja kääntyi nousuun 2000-luvun taitteessa. Huomattavaa on, että erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli puolisoäitejä matalampi. He ovatkin juuri se ryhmä, joita valinnat työn ja hoivan välillä koskevat eniten.

Yksinhuoltajaäitien työmarkkina-aseman muutoksiin voi olla monia ja usein myös samanaikaisesti vaikuttavia syitä. Ensinnäkin yksinhuoltajaäitien työttömyys pysytteli koko 1990- ja 2000-luvun alun korkeammalla tasolla kuin puolisoäitien työttömyys. Myös työvoiman ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien osuus nousi. Työvoiman ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien toiminta muuttui erityisesti 1990-luvulla. Omaa kotia hoitavien yksinhuoltajaäitien määrä laski, mutta yksinhuoltajaäitien opiskelu yleistyi 2000-luvulla (Haataja 2005a). Tämä trendi on havaittu myös pohjoismaisissa tutkimuksissa (Gähler 2001; Kjelstad & Rønsen 2002, 86; Nordenmark 2004). Suomessa tähän on osaltaan vaikuttanut se, että yksinhuoltajaäideistä lähes puolella ei ole ollut lastenhoitovapaiden jälkeen työpaikkaa johon palata. Yksinhuoltajaäidit ovat myös kärsineet muita äitejä enemmän nimenomaan pitkäaikaistyöttömyydestä. (Haataja 2005b.) Kun työtä ei ole ollut tarjolla, on ollut mielekästä hakeutua koulutukseen, jolla parantaa asemia työmarkkinoilla.

Yksinhuoltajapopulaation rakenteessa tapahtui jonkin verran muutoksia 1990-luvulla. Nuorien alle 25-vuotiaiden yksinhuoltajaäitien määrä nousi (Haataja 2005a, 27). Erot yksinhuoltaja- ja puolisoäitien koulutusasteessa kasvoivat. Yksinhuoltajaäidit ovat keskimäärin vähemmän koulutettuja kuin puolisoäidit (Haataja 2005a). Nämä tekijät eivät kuitenkaan yksin selitä yksinhuoltajaäitien heikkoa työmarkkina-asemaa Suomessa (Forssén ym. 2005; Haataja 2005a). Syytä yksinhuoltajien heikkoon työmarkkina-asemaan on yritetty etsiä liian korkeasta sosiaaliturvasta. On esitetty väitteitä, että korkean sosiaaliturvan vuoksi yksinhuoltajat ovat haluttomia käymään töissä (esim. Murray 1984; Viren 1994). Parpon (2001, 44) arvion mukaan vuonna 2000 noin seitsemän prosenttia yksinhuoltajista oli tilanteessa, jossa tulot eivät nousseet, vaikka kotitalous sai pieniä ansiotuloja. Kahden huoltajan perheistä tuloloukussa oli noin pari prosenttia. Kurjenojan (2004, 40) arvion mukaan vuonna 2003 noin 19 000 työssä käyvää yksinhuoltajaa oli tilanteessa, jossa palkan lisäys ei kasvattanut käytettävissä olevia tuloja. Ruuskasen (2005, 15) laskelmat osoittivat, että yksinhuoltajaisien työllistyminen oli aina taloudellisesti kannattavaa. Sen sijaan yhden tai kahden päiväkotikäisen lapsen yksinhuoltajaäidin oli kannattavampaa ottaa vastaan osa-aikaista kuin koko-aikaista työtä, jos menetetyn kotityön arvo huomioitiin.

8.2. Kannustavuus ja taloudellisesti rationaalinen toiminta

Sosiaaliturvan kannustavuudessa on kysymys työnteon ja sosiaaliturvan välisistä kytköksistä. Kapea taloudellinen näkemys ihmisen toiminnasta nojaa käsitykseen, jonka mukaan yksilön toiminta tulkitaan rationaaliseksi, mikäli hän jättäytyy työmarkkinoiden ulkopuolelle tilanteessa, jossa sosiaaliturva tuottaa saman tai jopa suuremman tulotason kuin ansiotyö. Taloudellinen rationaalisuus lähtee liikkeelle siitä, että työstä saatavan tulon on aina oltava korkeampi kuin sosiaaliturvasta saatavan tulon, jotta työnteoko olisi taloudellisesti kannattavaa. Yksilö pyrkii aina taloudellisen hyödyn maksimoimiseen.

Kannustinloukku on määritelty eräänlaiseksi yläkäsitteeksi, jolla kuvataan niitä tilanteita, joissa työnteko on sosiaaliturvan ja verotuksen takia taloudellisesti kannattamatonta. Kannustinongelmat on paikannettu erityisesti perhepoliittisiin tukijärjestelmiin (Kangas & Ritakallio 1994; Hakovirta 1998; Kurjenoja 2004; vrt. Parpo 2004). *Työttömyysloukku* puolestaan tarkoittaa tilannetta, jossa henkilön on taloudellisesti kannattamatonta siirtyä työttömyydestä työhön, koska tulot eivät työllisyyden seurauksena nouse. Työhön hakeutumisen keskeiseksi ongelmaksi on nähty se, että toimeentuloturvajärjestelmä turvaa työelämän ulkopuolella lähes yhtä hyvän tai jopa paremman toimeentulon kuin ansiotyö, ja näin taloudellista kannustinta ansiotyöhön ei välttämättä ole. Ansiotyöhön hakeutumista ei myöskään edistä tilanne, jossa toimeentulo työelämän ulkopuolella säilyy hyvänä pitkään. Työttömän tai hänen perheensä verojen ja tulonsiirtojen jälkeiset käytettävissä olevat tulot vähenevät tai eivät oleellisesti kasva, jos hän työllistyy. *Tuloloukku* puolestaan kohdistuu pääasiassa jo työssä oleviin. Tuloloukku syntyy, kun lisääntyneet työtulot vähentävät tulosidonnaisia etuja, kasvattavat verojen määrää ja nostavat myös palvelumaksuja: tukimuodot vaikuttavat usein toisiinsa, ne ovat päällekkäisiä ja tulovähenteisiä. Lisäksi verotus vaikuttaa perheiden käytettävissä oleviin tuloihin. Erilaisten tukien ja maksujen yhteensovittaminen saattaa jopa alentaa perheiden tuloja, vaikka ansiotulot nousisivatkin. Tämä ongelma koskee erityisesti jo työmarkkinoilla olevia pieni- ja keskipalkkaisia kotitalouksia, joiden toimeentuloa täydennetään työtulojen rinnalla maksettavilla yleisiä tuloeroja tasaavilla tulonsiirroilla. (Atkinson 1993, 161; Kangas & Ritakallio 1994; Kurjenoja 2004; Parpo 2004, 44–45.)

Mikä sitten on oikea tapa mitata työnteon kannustavuutta? Sosiaaliturvaetuuksista saatavan nettotulotason suhdetta työstä saatavaan tuloon on usein mitattu nettokorvausasteilla. Mitä korkeampi nettokorvausaste on, sitä vähemmän työnteko kannattaa taloudellisesti. Toinen mittari, jolla voidaan arvioida lisääntyneistä työtuloista saatavaa taloudellista hyötyä, on efektiivinen marginaaliveroaste. Mikäli työstä saadut lisätulot eivät lainkaan kartuta käteen jääviä tuloja, on efektiivinen marginaaliveroaste vähintään 100 prosenttia, joten taloudellista kannustinta ansiotyöhön ei ole. Tässä luvussa käytetään kannustavuuden mittaamiseen kynnyspalkkaa. Kynnyspalkka on alin bruttopalkkataso, joka tuottaa samat käytettävissä olevat tulot kuin sosiaaliturvasta saatava tulo. Vähimmäisturvasta johdettu kynnyspalkka on siis alin palkkataso, jolla työhön meneminen kannattaa taloudellisesti. (Parpo 2004, 47–49.) Kynnyspalkkaa määriteltäessä tulisi huomioida, että työstä saadun tulon tulisi olla suurempi kuin sosiaaliturvan, koska työssäkäynnistä aiheutuu usein myös lisäkustannuksia, kuten työmatkat. Lisäksi ansiotulojen pitäisi kompensoida menetettyä vapaa-aikaa. (Hiilamo 2003; Ruuskanen 2005.)

Kynnyspalkan ohella tässä tutkimuksessa tarkastellaan työnteon taloudellista kannattavuutta käytettävissä olevien tulojen käsitteellä. Käytettävissä olevat tulot muodostuvat, kun veronalaiset tulonsiirrot lisätään tuotannon tekijätuloihin (palkkatulot, yrittäjätulot ja omaisuustulot) ja niistä vähennetään verot sekä lisätään verottomat tulonsiirrot. Käy-

tettävissä oleva tulo on yleisesti käytetty tulokäsitem köyhyys- ja tulonjakotutkimuksissa. Se kuvaa summaa, joka kotitaloudelle jää verojen jälkeen käytettäväksi kulutukseen. Työssä käyviltä yksinhuoltajilta on käytettävissä olevista tuloista vähennetty lasten päivähoitomaksut.

Pohdinnan arvoinen asia on se, kuinka paljon käytettävissä olevan tulon pitäisi nousta, jotta voidaan puhua työnteon taloudellisesta kannattavuudesta. Taloudellisen rationaalisuuden mukaan euronkin lisäys käytettävissä olevaan tuloon tekee työnteosta taloudellisesti kannattavaa, jolloin yksilön pitäisi preferoida palkkatyötä, jos hän toimii taloudellisen rationaalisuusoletuksen mukaisesti. Toisaalta yksilö toimii taloudellisesti rationaalisesti myös silloin, kun hän elää sosiaaliturvan varassa, jos työstä saatava tulo ei ylitä sosiaaliturvasta saatua tuloa.

Tässä luvussa työnteon kannustavuutta mitataan kahdella eri tavalla. Ensin tarkastellaan pelkästään sitä, missä tilanteessa ansiotyö tuottaa yksinhuoltajalle korkeammat käytettävissä olevat tulot kuin sosiaaliturva. Koska muutaman euron lisäys palkkatuloon ei olennaisesti kohota yksinhuoltajien taloudellista tilannetta, mitataan työnteon taloudellista kannattavuutta myös siinä tilanteessa että käytettävissä oleva tulo nousee työllistymisen seurauksena vähintään 10 prosenttia. Aikaisemmat tutkimukset ovat nimittäin osoittaneet, että 43 prosentilla työllistyneistä työllistyminen on lisännyt tuloja enintään 25 prosenttia (Kyyrä 1999). Voidaan olettaa, että naisilla, joiden palkat ovat edelleen miehiä matalammat, työllistyminen ei välttämättä lisää työnteon taloudellista kannattavuutta eli nosta käytettävissä olevia tuloja.

8.3. Kannustinongelmat tyyppiperhelaskelmissa

Sosiaaliturvajärjestelmän tuottamia kannustinongelmia on yksinkertaista havainnollistaa tyyppiperhelaskelmien avulla. Menetelmän avulla voidaan tarkastella yksityiskohtaisesti sosiaaliturvaetuuksien, verotuksen ja julkis palvelumaksujen vaikutuksia yksinhuoltajien käytettävissä oleviin tuloihin. Tämä on ollut varsin yleisesti käytetty menetelmä erityisesti sosiaaliturvaa koskevassa suunnittelu- ja evaluaatiotyössä (Haataja 1995, 25). Lisäksi sitä on käytetty tutkimustarkoituksissa (Hakovirta 1998; Parpo 2001, 2004).

Tyyppiperhelaskelmat perustuvat esimerkkiperheisiin ja niille määriteltyihin laskentaoletuksiin. Näiden oletusten avulla voidaan laskea valituille kotitaloustyypeille tulevat laskennalliset etuudet ja maksut. Vaikka esimerkkiperheet ja niiden elinolosuhteet pyritään luomaan siten, että ne vastaisivat mahdollisimman hyvin yksinhuoltajaperheiden elinolosuhteita, eivät tyyppiperheet silti edusta todellisuutta. Laskelmien antamista tuloksista voidaan vain tehdä johtopäätöksiä siitä, miten tulonsiirto- ja verotusjärjestelmä sekä palvelumaksut kohtelevat rakenteeltaan ja tulotasoltaan erilaisia yksinhuoltajakotitalouksia.

Tässä tutkimuksessa on käytetty KOTO-laskentamallia. Esimerkkiperhelaskelmien tyyppiperheinä on kaksi erilaista yksinhuoltajakotitaloutta vuoden 2002 etuus- ja verolainsäädännön mukaan.

- Yksinhuoltaja, jolla on yksi alle 3-vuotias lapsi. Perhe asuu 1990-luvulla rakennetussa 57 m²:n asunnossa. Vuokraa perhe maksaa asumistukea saavien lapsiperheiden keskimääraisten asumiskustannusten mukaisesti.²³
- Yksinhuoltaja, jolla on kaksi lasta. Toinen lapsista on 2-vuotias ja toinen 5-vuotias. Perhe asuu 70 m²:n asunnossa. Vuokraa perhe maksaa asumistukea saavien lapsiperheiden keskimääraisten asumiskustannusten mukaisesti.²⁴

Laskelmat on tehty seuraavien tilanteiden mukaisesti; ensimmäisessä yksinhuoltaja käy työssä ja lapset ovat kunnallisessa päivähoitossa, ja toisessa yksinhuoltaja on työttömänä tai lasten kotihoidontuella ja lapset hoidetaan kotona. Laskelmat perustuvat vuoden 2002 verotukseen ja sosiaaliturvaan, eikä laskelmissa ole huomioitu mitään ylimääraisiä verovähennyksiä. Elatustukea yksinhuoltaja saa kunnalta. Asumiskustannuksina ovat vuokra sekä vesimaksu, joka on 10 euroa henkilöä kohti kuukaudessa. Asumiskustannukset on haluttu pitää kohtuullisina, koska laskentaperusteiden määrittelyssä liian korkeat asumiskustannukset saavat aikaan suuria tuloloukkuja (Parpo 2001). Näiden laskentaoletusten avulla pyritään kuvaamaan sitä, miten yksinhuoltajakotitalouksien käytettävissä olevien tulojen määrä ja rakenne muuttuvat palkkatulojen lisääntyessä tai työmarkkina-aseman muuttuessa.

8.3.1. Yhden lapsen yksinhuoltajan tulot

Yhden alle kolmevuotiaan lapsen yksinhuoltajan työssäkäynti kannatti vuonna 2002, mikäli bruttopalkka ylitti 600 euroa kuukaudessa. Tällöin käytettävissä oleva tulo oli korkeampi kuin työttömyysturvalla. Yli 600 euron bruttopalkan jälkeen perheen käytettävissä oleva tulo nousi tasaisesti. Jos yksinhuoltaja olisi kyennyt saamaan esimerkiksi 600 euron osapäivätyön sijasta kokopäivätyön, josta olisi maksettu 1400 euroa kuukaudessa, perheen käytettävissä oleva tulo olisi kohonnut 242 euroa kuukaudessa eli noin 17 %.

Tuloloukku, jossa kasvavat bruttotulot vähentävät käytettävissä olevia tuloja, esiintyi 1400–1800 euroa kuukaudessa ansaitsevilla, koska tulosisonnaiseen asumistukeen ei enää tällöin ole oikeutta: 1400 euron bruttotuloilla asumistukea sai vielä 138 euroa, mutta 1600 euron tuloilla asumistukea ei enää maksettu. Tuloloukut, joissa palkkatulojen lisäys ei kasvata käytettävissä olevia tuloja, ovatkin olleet ominaisia juuri

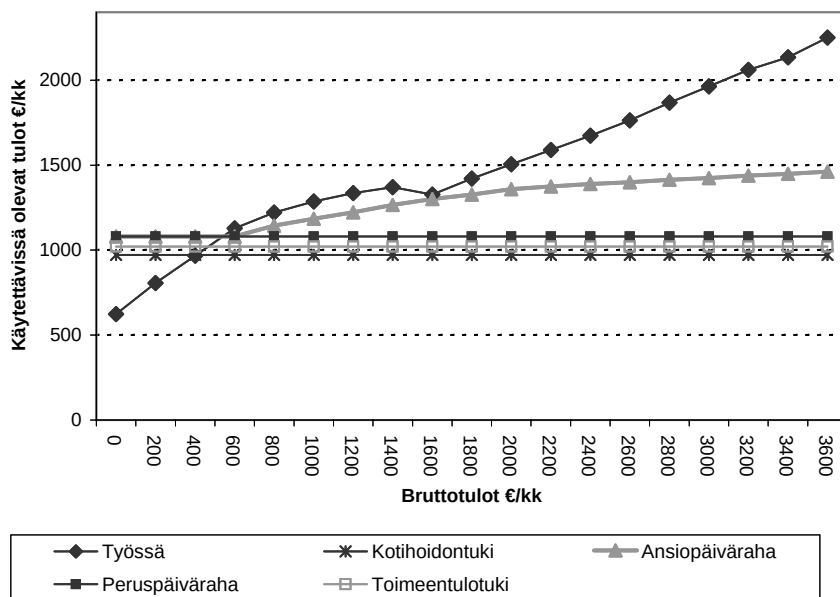
²³Vuonna 2002 yhden lapsen yksinhuoltajan keskimääräiset asumiskustannukset vuokra-asunnossa olivat 456 euroa (Kela asumistukitilasto 2002).

²⁴Vuonna 2002 kahden lapsen yksinhuoltajan keskimääräiset asumiskustannukset vuokra-asunnossa olivat 548 euroa (Kela asumistukitilasto 2002).

asumistuen kaltaisille tulovähenteisille järjestelmille (Kangas & Ritakallio 1994; Kurjenoja 2004; Parpo 2004).

Tuloverotuksen kevennykset sekä asumistuen perusteiden muutokset ovat lievittäneet yksilapsisen yksinhuoltajaperheen tuloloukkua vuosiin 1998 ja 2001 verrattuna (Kurjenoja 2004). Työtä siis kannattaa ottaa vastaan suhteellisen matalilla kynnyspalkoilla.

Kuvio 8.2. Yhden alle 3-vuotiaan lapsen yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot vuonna 2002

Heikoin taloudellinen tilanne oli lasten kotihoidontukea saavilla yksinhuoltajilla. Heidän käytettävissä olevat tulonsa olivat alle toimeentulotukinormin, joten heille syntyi oikeus toimeentulotukeen. Lasten kotihoidon tuen tasoa laskettiin huomattavasti 1990-luvulla, ja samalla tuen myöntämisen kriteereitä muutettiin. Ennen vuotta 1996, jolloin lasten kotihoidontukea uudistettiin, kotihoidontuki takasi yksinhuoltajille paremman tulotason kuin työttömyysturvan peruspäiväraha, työmarkkinatuki tai toimeentulotuki (Hakovirta 1998; Haataja 2005b).

Jos kannustavuuden kriteerinä käytetään sitä, että käytettävissä olevat tulot nousevat työllistymisen seurauksena 10 prosenttia, yksinhuoltajien kynnyspalkat nousevat. 1600:n ja 1800:n euron kuukausipalkkojen välillä olevan tuloloukun jälkeen käytettävissä olevat tulot kasvoivat tasaisesti. 2000 euron kuukausipalkalla käteen jäävä tulo oli lähes 10 prosenttia korkeampi kuin ansiosidonnaisen työttömyysturvan tuottama tulo. 2200 euron bruttotuloilla käytettävissä oleva tulo oli 13 prosenttia korkeampi kuin

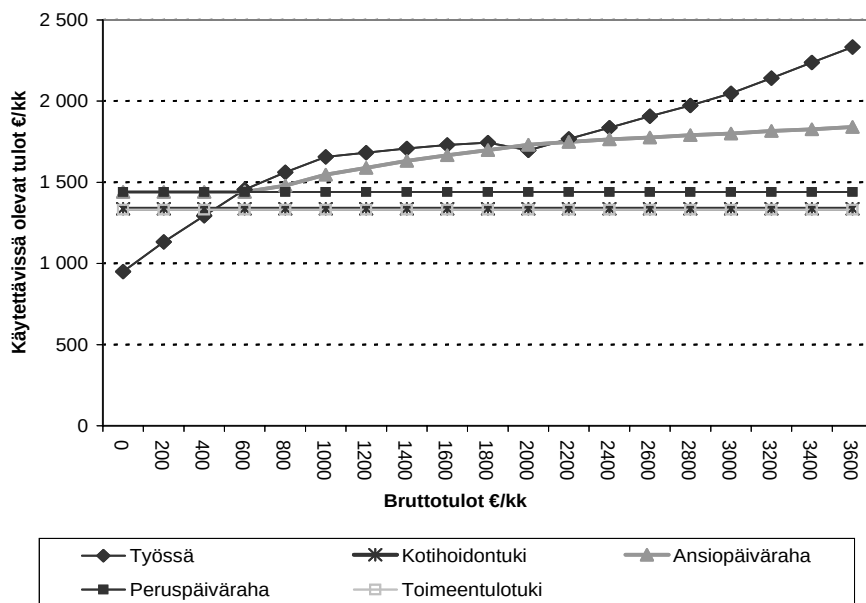
ansiosidonnaista työttömyysturvaa saavan yksinhuoltajan käteen jäävä tulo. Yli 2000 euron bruttokuukausipalkalla työnteke kannatti taloudellisesti yhä selvemmin.

8.3.2. Kahden lapsen yksinhuoltajan tulot

Vuonna 2002 kahden alle kouluikäisen lapsen yksinhuoltajalle työnteke kannatti taloudellisesti yli 600 euron bruttokuukausituloilla. Tällöin käytettävissä oleva tulo oli korkeampi kuin ansiosidonnaista työttömyysturvaa saavilla yksinhuoltajilla. Tosin käytettävissä oleva tulo oli vain noin yhden prosentin eli 15 euroa korkeampi työssä ollessa kuin työttömyysturvan ansiopäivärahalla. Käytettävissä olevat tulot jäivät yli 600 euron bruttopalkalla myös toimeentulotuen laskennallista normia suuremmiksi.

Kahden lapsen yksinhuoltajilla toimeentulotuki ja lasten kotihoidontuki takasivat lähes samansuuruisen toimeentulon vuonna 2002. Lasten kotihoidontuen sisarkorotus nosti perheen käytettävissä olevia tuloja niin, että kotihoidontuella käytettävissä olevat tulot olivat korkeammat kuin toimeentulotukinormi. Yhden lapsen yksinhuoltajalla tilanne oli päinvastoin.

Kuvio 8.3. Kahden alle kouluikäisen lapsen yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot vuonna 2002

Kahden lapsen yksinhuoltajalla bruttopalkan lisäys ei nostanut käytettävissä olevia tuloja kovinkaan paljon verrattuna tilanteeseen, jossa yksinhuoltaja sai ansiosidonnaista työttömyysturvaa. Jos 800 euroa kuussa ansaitseva osa-aikatyöntekijä siirtyi kokopäivätyöhön, josta maksettaisiin 1600 euroa kuukaudessa, käytettävissä oleva tulo nousi 169

euroa kuukaudessa, mikä on noin 10 prosenttia bruttotulojen lisäyksestä. Tällöin voidaan sanoa, että siirtyminen osapäivätyöstä kokopäivätyöhön kannatti taloudellisesti.

Toisaalta tulovälillä 1200–2200 euroa kuukaudessa ansaitsevilla yksinhuoltajilla käytettävissä olevat tulot eivät nousseet tulosidonnaisten maksujen ja tukien vuoksi. Syntyi tuloloukku, koska asumistuki väheni ja päivähoitomaksut nousivat. Käytettävissä olevat tulot eivät kuitenkaan laskeneet alemmas kuin mitä yksinhuoltaja sai työttömänä. Jos palkka oli 1000–1400 euron välillä, bruttopalkan lisäys nosti käytettävissä olevia tuloja hieman alle 100 euroa kuukaudessa. 2200 euron bruttopalkalla käytettävissä oleva tulo oli vain 18 euroa suurempi kuin ansiosidonnaista työttömyysturvaa saavien yksinhuoltajien. Yli 2400 euron bruttopalkalla yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot alkoivat taas nousta. 2800 euroa kuukaudessa ansaitsevan kahden lapsen yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot nousivat 9 % (182 euroa/kk) suuremmiksi kuin ansiosidonnaista työttömyysturvaa saavan yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot. 3000 euroa kuukaudessa ansaitsevan yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot olivat 12 % (247 euroa/kk) korkeammat kuin ansiosidonnaista työttömyysturvaa saavan yksinhuoltajan käytettävissä olevat tulot.

Näiden esimerkkiperhelaskelmien mukaan yksinhuoltajien kannatti ottaa vastaan suhteellisen pienipalkkaistakin työtä, jos kannustavuus määritellään niin, että työstä saatava tulo jää korkeammaksi kuin sosiaaliturvan varassa (ks. myös Parpo 2001, 2004). Siirtyminen työttömyysturvalta tai kotihoidontuella ansiotyöhön oli taloudellisesti kannattavaa. Kynnyspalkka oli molemmilla yksinhuoltajaperheillä noin 600 euroa kuukaudessa. Toisaalta mitään ratkaisevia kannustinongelmia eliminoivia toimenpiteitä ei ole kyetty kehittämään. Yhä edelleen kannustinongelmat koskivat erityisesti pienituloisia useasta eri tulonlähteestä toimeentulonsa hankkivia yksinhuoltajia. Toisaalta kannustinongelmat ovat yhä enemmän jo työssä käyvien yksinhuoltajien ongelma. Bruttotulojen kasvaessa käytettävissä olevat tulot eivät nousseet, ja tuloloukkuja esiintyi edelleen.

Vuonna 2002 suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä tuotti edelleen tilanteita, joissa työnteke ei kannattanut taloudellisesti. Teoriassa on siis mahdollista, että oli yksinhuoltajia, jotka jättäytyivät mieluummin sosiaaliturvan varaan kuin menivät töihin. Toisaalta nämä laskelmat ovat vain esimerkkejä eikä niihin sisälly käyttäytymisoletuksia. Todellisuudessa ihmiset harvoin käyttäytyvät laskelmien mukaisesti. Kaikki tukiin oikeutetut eivät tukia hae. Etujen hakemiseen ja myöntämiseen liittyy hallinnollisia viiveitä, eikä tulonsiirtojärjestelmä ole yksittäisen hakijan näkökulmasta niin joustava kuin laskelmat antavat ymmärtää. Lisäksi arvioitaessa sosiaaliturvan suhdetta palkkaan aiheuttaa palkan määrittely ongelmia. Moni voi saada palkan lisäksi rahallisia korvauksia, jotka eivät näy kuukausipalkassa. (Ks. Hiilamo 2003.) Seuraavaksi tarkastellaankin kyselyaineiston valossa yksinhuoltajaäitien työnteon taloudellisia kannustimia.

8.4. Eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajaäitien tulot Suomessa

Tämän luvun tavoitteena on selvittää kyselyaineiston avulla eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajaäitien tuloja eli dekommodifikaation astetta tulojen avulla Suomessa vuonna 2002. Onko yksinhuoltajilla taloudellisia kannustimia käydä työssä? Analyysissä verrataan työssä käyvien yksinhuoltajaäitien tuloja työttömyysturvaa tai kotihoidontukea saavien yksinhuoltajaäitien tuloihin. Tulot ilmoitetaan prosentteina. Nämä kuvaavat, kuinka suuret sosiaaliturvaa saavien käytettävissä olevat tulot ovat työssä olevien käytettävissä oleviin tuloihin nähden. Työssä olevien yksinhuoltajaäitien tuloja tarkasteltaessa otetaan huomioon työssäkäynnistä aiheutuvat pakolliset menot, kuten lasten päivähoitomaksut sekä pakolliset työmatkakulut. Koska työmatkakulujen omavastuuosuus ei ylity ja koska tuloja tarkastellaan kuukausitasolla, ei tässä huomioida sitä, että työmatkakuluja voi vähentää myös verotuksessa.

Taulukko 8.2. Eri työmarkkina-asemassa olevien yksinhuoltajaäitien keskimääräiset käytettävissä olevat tulot Suomessa vuonna 2002

	Yksi lapsi		Kaksi lasta	
		n		n
Työssä	100	207	100	176
Työtön				
Peruspäiväraha tai työmarkkinatuki	56,7	45	59,0	37
Ansiosidonnainen työttömyyskorvaus	79,1	10	78,0	11
Kotona				
Kotihoidontuki	-	- ^a	58,6	10

Lähde: Kysely lapsiperheiden ja lasten hyvinvoinnista 2002.

a) tapauksia liian vähän

Taulukon 8.2. mukaan näyttää siltä, että työnteko paransi selvästi yksinhuoltajaäitien taloudellista tilannetta. Sosiaaliturvan varassa elävien yksinhuoltajaäitien tulot olivat matalammat kuin työssä käyvillä, vaikka työssä käyvien tuloista on vähennetty päivähoitomaksut sekä työmatkakustannukset. Vuonna 2002 taloudellisesti heikoimmassa asemassa olivat työttömyysturvan peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea saavat yhden lapsen yksinhuoltajaäidit. Näistä työttömistä yksinhuoltajaäideistä noin 80 % sai työttömyysturvan peruspäivärahaa. Vuonna 2002 kahden lapsen yksinhuoltajaäidillä sekä kotihoidontuki että työmarkkinatuki tuottivat lähes saman toimeentulon. Ansioidonnaista työttömyysturvaa saavien kahden lapsen yksinhuoltajaäitien tulot jäivät myös selvästi matalammiksi kuin työssä olevien tulot.

Päivähoitomaksuja on pidetty keskeisenä tuloloukkua aiheuttavana tulosidonnaisena maksuna (Kangas & Ritakallio 1994). Tämän aineiston mukaan työssä käyvistä päivähoitoikäisten lasten yksinhuoltajaaideista 57 % maksoi päivähoitomaksua alle 100 euroa kuukaudessa. Heistä nollamaksuluokassa oli 2 %. 100–200 euroa päivähoitomaksua maksavia yksinhuoltajaaiteja oli 36 % ja yli 200 euroa maksavia 7 %. Lapsiperhekyselyn mukaan päivähoitomaksut eivät vaikuta yksinhuoltajaitien työnteon taloudelliseen kannattavuuteen siinä määrin kuin esimerkkiperhelaskelmat antoivat ymmärtää. Samanlaisiin johtopäätöksiin tuli myös Parpo (2001, 2004), jonka mukaan kannustinongelmia synnyttivät erityisesti toimeentulotuki ja asumistuki, eivät niinkään päivähoitomaksut.

Tuloksia tulkitessa on syytä muistuttaa, ettei kaikilla sosiaaliturvan varasta työhön siirtyvillä ole mahdollisuuksia ansaita bruttopalkkaa, joka takaisi korkeammat käytettävissä olevat tulot kuin sosiaaliturva. Moni yksinhuoltajaiti joutuukin tilanteeseen, jossa työnteke ei oleellisesti paranna perheen taloutta. Tällaisessa valintatilanteessa oma asennoituminen palkkatyöhön vaikuttaa yksinhuoltajaitien työmarkkina-avalintoihin.

8.5. Yhteenveto

Kansainvälisessä vertailuosuudessa todettiin yksinhuoltajaitien työllisyyden heikentyneen Suomessa 1990-luvulla. Tässä luvussa tarkasteluajanjakso ulottui pidemmälle kuin kansainvälisessä vertailussa eli vuoteen 2003. Tulosten mukaan yksinhuoltajaitien työllisyys kääntyi nousuun 2000-luvun taitteessa. Silti heidän työllisyytensä oli edelleen matalampi kuin puolisoaitien. Yksinhuoltajaitien työllisyys ei myöskään noussut 1990-luvun alkuvuosien tasolle. Yksinhuoltajaitien työllisyyden heikko kehitys on todennäköisin syy myös heidän taloudellisen tilanteensa heikentymiseen sekä köyhyyden kasvuun (ks.myös Moisio 2005; Haataja & Nyberg 2006).

Tyypiperhelaskelmat vuoden 2002 tilanteesta osoittivat, että työnteke oli yksinhuoltajille taloudellisesti kannattavaa suhteellisen matalilla kynnyspalkkoilla. Tuloloukkua kuitenkin esiintyi edelleen. Sosiaaliturvan ja palkkatulojen muodostamien kannustineloukkujen purkamiseksi tehdyt toimenpiteet eivät ole täysin poistaneet sosiaaliturvan ja palkkatulojen aiheuttamia disinsentiivejä. Sosiaaliturvajärjestelmä tuotti edelleen kannustinloukkua, jotka periaatteessa mahdollistivat taloudellisen laskelmoinnin.

Kyselyaineiston tulosten valossa työnteke oli yksinhuoltajaaideille taloudellisesti kannattavaa. Työssä olevien yksinhuoltajaitien käytettävissä olevat tulot olivat selvästi korkeammat kuin tuen varassa elävien yksinhuoltajaitien käytettävissä olevat tulot. Tulokset ovat samansuuntaiset kansainvälisen vertailuosuuden tulosten kanssa.

9. Yksinhuoltajaäitien työorientaatio

Työ on keskeinen yksilön ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta jäsentävä suhde. Ansiotyö vaikuttaa lähes kaikkiin elämänalueisiin, ja se konstruoi ihmisen elämänkulkua. Myös merkittävä osa yhteiskunnan ylläpitämistä palveluista ja instituutioista on sidoksissa työn järjestelmään. (Ks. Koistinen 1999, 198–203.) Se, miten työ koetaan ja miten se muokkaa yksilöiden elämää, on kiinni sekä yksilöllisistä että yhteisöllisistä tekijöistä.

Työorientaatioon liittyvät tutkimukset ovat rakentuneet pääasiassa kahdenlaisten väitteiden varaan. Ensimmäisen väitteen mukaan instrumentaalinen työorientaatio on yleistymässä, sillä suuri osa työstä ei nykypäivänä täytä palkan lisäksi yksilön muita sosiaalisia tarpeita (Vähätalo 1996, 12). Tällöin korostuu erityisesti työn instrumentaalinen luonne. Sennett (2002) kuvaa, miten nykykapitalismi ja työelämän epävakaus vieraannuttavat ihmiset työstä sekä heikentävät työn merkitystä ja työsidonnaisuutta ihmisten elämässä.

Toinen teesi väittää, että materialistiset arvot ovat muuttuneet postmaterialistisiksi, ja tämän on nähty merkitsevän työhön kohdistuvien sisällöllisten vaatimusten korostumista ja samanaikaisesti instrumentaalisen työorientaation heikkenemistä (Inglehart 1997; Puohiniemi 2002). Hochchildin (1997) tutkimuksen mukaan työn merkitys on vahvistunut amerikkalaisen keskiluokan elämässä. Myös Suomessa työ ja siitä tunnettu vastuu ovat keskiluokkaisen elämän tärkeimpiä asioita (Julkunen ym. 2004, 172–173). Tällöin voi olettaa, että työn arvo löytyy muista kuin taloudellisista seikoista.

Väitteet työmoraaalin rappeutumisesta ovat nostaneet esille tulkintoja, joiden mukaan työn merkitys on vähentynyt, mikä johtaa sosiaaliturvariippuvuuteen ja työhaluttomuuteen (Murray 1984; Lindbeck 1995). Tässä luvussa analysoidaan suomalaisten yksinhuoltajaäitien työorientaatiota. Löytyykö suomalaisesta aineistosta vahvistusta yksinhuoltajaäitien löyhentyneelle työorientaatiolle? Onko ansiotyö yksinhuoltajaäideille vain keino ansaita rahaa vai onko ansiotyöllä muutakin arvoa? Analyysi perustuu vuonna 2002 toteutettuun postikyselyyn lapsiperheiden ja lasten hyvinvoinnista.

9.1. Yksinhuoltajat arvostavat ansiotyötä

Työ on aina ollut keskeisessä asemassa suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta ihmiset suhtautuvat työhön eri tavoin. Osalle heistä työ on keino ansaita elanto, jolloin työn instrumentaalinen luonne korostuu (Vähätalo 1996; Sennett 2002). Toisille taas palkkatyöllä on keskeinen asema itsensä toteuttamisen ja kehittämisen välineenä sekä yksilön sosiaalisen aseman ja identiteetin muodostumisessa (Gallie & Vogler 1994; Gershuny 1994). Palkkatyö myös jäsentää elämänhallintaa ja mahdollistaa sosiaalisen

kanssakäymisen perhe-elämän ulkopuolella (Jahoda 1982, 22–26). Ansiotyöllä on myös positiivinen vaikutus yksilön itsetuntoon ja hyvinvointiin (Gallie & Russell 1998; Ervasti 2004). Suhtautuminen työhön vaihtelee myös eri elämänvaiheissa. Työn merkitys on vähäisempi, kun perheessä on pieniä lapsia (Julkunen ym. 2004; Esser 2005).

Suomalaiset äidit ovat kokeneet ansiotyön tärkeäksi osaksi elämää siitä asti, kun naiset siirtyivät enenevässä määrin kotoa työmarkkinoille. Aikaisempien tutkimusten mukaan myös yksinhuoltajille ansiotyö on tärkeä elämänaikue (Forssén & Hakovirta 1999; May 1999; Sutela 1999; Suhonen & Salmi 2004; Forssén ym. 2005). Sutelan (1999, 53) mukaan yksinhuoltajaaideistä 77 prosenttia piti ansiotyötä erittäin tärkeänä elämänsisältönä. Kahden huoltajan perheiden äideistä ansiotyön koki erittäin tärkeäksi 69 prosenttia. 1990-luvun puolivälissä yksinhuoltajaaidit pitivät ansiotyötä tärkeämpänä osana elämää kuin puolisoäidit. Tämä selittää sitä, miksi moni yksinhuoltaja kävi työssä huolimatta siitä, että tulotaso sosiaaliturvan varassa olisi voinut olla sama tai jopa parempi kuin työssä ollessa (Forssén & Hakovirta 1999). On myös todettu, että yksinhuoltajat kokivat työttömyyden vaikutukset muita perhetyyppäjä negatiivisemmin (esim. Ervasti 2004).

Myös muissa maissa on havaittu yksinhuoltajaaitien olevan voimakkaasti työhön sitoutuneita. Vuonna 1991 Norjassa yli 90 prosenttia yksinhuoltajaaideistä halusi käydä työssä, vaikka työttömyyskorvaus olisi korkea tai vaikka he voittaisivat paljon rahaa. 90 prosenttia Norjassa asuvista yksinhuoltajaaideistä koki työttömyyskorvauksen varassa elämisen epämiellyttäväksi (Skevik 1998, 49–53)²⁵. Ruotsissa yksinhuoltajaaitien on todettu olevan motivoituneita työntekoon, koska työn kautta he ansaitsivat itse toimeentulonsa. Tällä oli myönteinen vaikutus itsetuntoon. (Björnberg 1997, 260.) Myös työttömien yksinhuoltajaaitien työmotivaatio oli Ruotsissa puolisoäitejä korkeampi (Nordenmark 2004).

9.2. Työorientaatio ja sen mittaaminen

Työorientaatio on monimutkainen ja vaikeasti lähestyttävä ilmiö, koska tarkoituksena on etsiä syitä ihmisen käyttäytymiseen. Työorientaatiolla tarkoitetaan yleisesti työhön liittyvää perusasennoitumista tai suhtautumista työhön. Työorientaatio ylittää tilannerajat, ja se on enemmän kuin havaittava käyttäytyminen. Ihmisen työmarkkinakäyttäytymiseen vaikuttavat monet muutkin tekijät, kuten yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet sekä työvoiman kysyntätekijät.

Työorientaation mittaamiseen on käytetty erilaisia mittareita (Warr ym. 1979; Nordenmark 1999; van Wel & Knijn 2001; Hult & Svallfors 2002; Forma 2004; Esser 2005). Tunnetuimpana käytössä on Warrin ym. (1979) kehittänyt mittari, jossa mitataan

²⁵Tutkimuksen Elinoloaineisto on vuodelta 1991, mikä pitää ottaa huomioon verrattaessa tuloksia tämän tutkimuksen tuloksiin, jotka ovat vuodelta 2002. Kysymykset ovat samat kuin tämän tutkimuksen työorientaatiotarkastelussa.

yleistä työhön sitoutumista, työmotivaatiota, työn luonnetta ja työtyytyväisyyttä. Lisäksi mittarissa on osioita elämään tyytyväisyydestä sekä huolenaiheista. Tässä tutkimuksessa on käytössä mittarin yksi osio, joka kuvaa työhön suhtautumista yleisesti. Asteikko on kehitetty mittaamaan, kuinka keskeisenä yksilö kokee palkkatyön yleisellä tasolla ja kuinka tärkeää henkilölle itselleen on osallistua palkkatyöhön. Tällöin mitataan sellaista palkkatyöhön sitoutumista, joka ei ole yhteydessä tiettyyn organisaatioon tai ammattiin. (Warr ym. 1979.)

Kysymyspatterissa oli kahdeksan väitettä (ks. taulukko 9.1.), ja vastaajien tuli arvioida väitteiden sopivuutta omalla kohdallaan viisiportaisella Likert-asteikolla (1 = täysin eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 3 = en osaa sanoa, 4 = jokseenkin samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä). Taulukossa 9.1. on esitetty väittämien jakaumat eri perhetyypeissä ja niiden tilastollinen merkitsevyys.

Taulukko 9.1. Ansiotyöhön suhtautumista kuvaavien väittämien vastausten jakaumat perhetyypeittäin (YH = yksinhuoltajaäiti, P = puolisoäiti) (%)

	Samaa mieltä		Ei osaa sanoa		Eri mieltä		χ^2	p
	YH	P	YH	P	YH	P		
Vaikka voittaisinkin paljon rahaa, haluaisin silti käydä työssä.	68	66	10	8	22	25	2,836	0,242
Minulle on hyvin tärkeää, että minulla on työpaikka.	84	84	7	5	9	11	2,129	0,345
On epämiellyttävää elää työttömyyskorvauksen varassa.	70	71	16	16	14	13	1,436	0,488
Ikävystyn pian jos minulla ei ole työtä.	64	62	11	9	25	29	3,452	0,178
Tärkeimmät minulle tapahtuneet asiat liittyvät työhön.	14	8	5	7	81	85	18,744	0,000
Vaikka työttömyyskorvaus olisi todella korkea, kävisin silti mieluummin työssä kuin olisin työttömänä.	71	68	13	14	16	18	1,247	0,536
Työ on minulle enemmän kuin vain tapa hankkia rahaa.	71	67	10	10	19	23	5,055	0,080
Tekisin ansiotyötä, vaikka se olisi taloudellisesti välttämätöntä.	59	57	17	14	24	28	4,294	0,117

Lähde: Kysely lapsiperheiden ja lasten hyvinvoinnista 2002.

Molemmissa perhetyypeissä väittämien jakaumat ovat samansuuntaiset. Tilastollisesti merkitsevä ero yksinhuoltaja- ja puolisoäitien välillä on vain väittämän ”Tärkeimmät minulle tapahtuneet asiat liittyvät työhön” kohdalla. Yksinhuoltajaäideistä 14 % ja puolisoäideistä 8 % on väitteen kanssa samaa mieltä. Kaiken kaikkiaan ansiotyö koetaan

tärkeäksi, sillä lähes 70 % äideistä haluaisi käydä työssä, vaikka voittaisi paljon rahaa, ja lähes 60 % äideistä tekisi työtä, vaikkei se olisi taloudellisesti välttämätöntä.

Jotta väittämien tuottamaa informaatiota voitaisiin tiivistää, niille on tehty mittarien rakentamista varten faktorianalyysi. Faktorianalyysissä väittämät latautuivat kahdelle eri faktorille siten, että ensimmäinen faktori kuvaa taloudellista työorientaatiota ja toinen faktori työn arvostusta. Ensimmäisessä faktorissa kaikki faktorilatausten arvot ylittävät selvästi 0,40 rajan, mitä yleensä pidetään rajana sille, että muuttuja kannattaa pitää faktorissa mukana (esim. Ervasti 2003a, 4). Toisessa faktorissa viimeinen väittämä saa alle 0,40 faktorilatauksen, mutta väittämän poisjättäminen muuttujasta olisi alentanut summamuuttujan alfan arvoa, joten väittämä on jätetty mukaan summamuuttujaan.

Taulukko 9.2. Ansiotyöhön suhtautumista mittaavien väittämien faktorianalyysi

	Taloudellinen työorientaatio	Arvoratio- naalinen orientaatio	Kommu- naliteetti
Tekisin ansiotyötä, vaikkei se olisi taloudellisesti välttämätöntä.	0,863	0,236	0,800
Vaikka voittaisi paljon rahaa, haluaisin silti käydä työssä.	0,751	0,204	0,606
Työ on minulle enemmän kuin vain tapa ansaita rahaa.	0,591	0,309	0,445
Vaikka työttömyyskorvaus olisi todella korkea, kävisin silti mieluummin työssä kuin olisin työttömänä.	0,524	0,494	0,519
Minulle on hyvin tärkeää, että minulla on työpaikka.	0,353	0,541	0,417
On epämiellyttävää elää työttömyyskorvauksen varassa.	0,053	0,530	0,284
Ikävystyn pian, jos minulla ei ole työtä.	0,395	0,626	0,548
Tärkeimmät minulle tapahtuneet asiat liittyvät työhön.	0,257	0,327	0,173
Cronbachin alfa	0,83	0,65	
Ominaisarvo	2,282	1,509	
Selitysosuus %	28,531	18,857	

Extraction method: Maximum likelihood, Rotation method: Varimax with Kaiser Normalization.

Jatkoanalyysijä varten faktoreista on muodostettu summamuuttujat, jotka mittaavat työorientaation kahta eri ulottuvuutta. Ensimmäinen summamuuttuja kuvaa faktorilatausten mukaisesti taloudellista työorientaatiota, jolloin työ on vain keino oman taloudellisen hyvinvoinnin tyydyttämiseksi. Sitä voidaan pitää yhtenä taloudellisen rationaalisuuden indikaattorina. Summamuuttujan alfa on 0,83, ja sitä voidaan menetelmäkirjallisuuden mukaan pitää hyvänä (Alkula ym. 1995, 100–103; de Vaus 2002, 255–257). Toinen faktori kuvaa arvorationaalista työorientaatiota, jolloin palkkatyö

koetaan tärkeäksi muun kuin rahan takia. Näistä väitteistä muodostetun summamuuttujan reliabiliteetti jää hieman matalaksi ($\alpha = 0,65$), eikä minkään väittämän poisjättäminen nosta alfan arvoa. Menetelmäkirjallisuuden mukaan alfan arvoa 0,70 pidetään yleisesti summamuuttujan muodostamisessa hyväksyttävänä yksidimensionaalisuuden ilmentäjänä. Alfa arvo on niin lähellä 0,70:tä, ettei summamuuttujan muodostamiselle nähty olevan estettä. Lisäksi faktorianalyysi antoi tukea kahden eri summamuuttujan muodostamiselle.

Jotta summamuuttujien vaikutusten vertailu olisi mahdollisimman helppoa, summamuuttujat on skaalattu takaisin alkuperäiseen asteikkoon siten, että ne saavat yksittäisten muuttujien tapaan arvoja yhden ja viiden välillä. Tämä on toteutettu siten, että summamuuttujan vastaajakohtaisesti saama arvo on jaettu summamuuttujaan käytettyjen kysymysten määrällä. Summamuuttujan arvot eivät välttämättä ole kokonaislukuja. Mitä suurempi muuttujan arvo on, sen voimakkaampaa on taloudellinen työorientaatio tai arvorationaalinen työorientaatio.

Työorientaation tutkimisessa kahta edellä mainittua summamuuttujaa käytetään selittävinä muuttujina. Aikaisemmissa tutkimuksissa työorientaation on todettu olevan yhteydessä sukupuoleen, ikään, sosioekonomiseen asemaan, työmarkkina-asemaan sekä perheen elinvaiheeseen. Tutkimustulokset sukupuolen vaikutuksista työorientaatioon ovat ristiriitaisia. Naisten ja etenkin äitien on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu suhtautuvan työhön välineellisemmin kuin miesten, sillä feminiininen velvollisuudentunto liittyy voimakkaammin perheeseen kuin työuraan (Kortteinen & Tuomikoski 1998; Svallfors ym. 2001). Toisaalta Forman (2004) tutkimuksessa naisten työsidonnaisuus on miehiä suurempaa ja miehillä välineellinen suhtautuminen työhön on naisia yleisempää. On myös tutkimuksia, joissa sukupuolella ei juurikaan ole kyetty selittämään työhön sitoutumisessa vallitsevia eroja (de Vaus & McAllister 1992; Gallie & Alm 2000; Halvorsen 1999).

Myöskään sosioekonomisen aseman vaikutus työorientaatioon ei ole tutkimusten mukaan yksiselitteistä. Suomessa alempien sosioekonomisten ryhmien on todettu suhtautuvan työhönsä välineellisemmin kuin ylempien sosioekonomisten ryhmien (Lehto & Sutela 2004). Sen sijaan ulkomailla tehtyjen tutkimusten mukaan sosioekonomisen aseman ei ole todettu vaikuttavan työorientaatioon (Gallie & Russell 1998, 194; Svallfors ym. 2001).

Iän vaikutus työorientaatioon voi selittyä joko sukupolvivaikutuksella tai ikään liittyvillä vaikutuksilla (Siurala 1987). Sukupolvivaikutus kertoo eri sukupolvien työhön liittyvistä asenteista ja arvoista, kun taas pelkkä ikävaikutus kertoo siitä, miten itse ikä on yhteydessä työorientaatioon. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että vanhemmille ihmisille työllä on suurempi merkitys elämässä kuin nuoremmille (Forma 2004).

Useimmissa tutkimuksissa koulutuksen on todettu vaikuttavan työorientaatioon. Mitä vähemmän koulutusta vastaajilla on, sen välineellisemmin he suhtautuvat työhönsä.

Korkeasti koulutetuilla työhön liittyy matalamman koulutuksen omaavia enemmän muuta kuin taloudellista arvoa (Forma 2004; Lehto & Sutela 2004). Laajemmassa kansainvälisessä vertailussa korkean koulutustason on todettu olevan yhteydessä korkeampaan työhön sitoutumiseen (Svallfors ym. 2001; Esser 2005). Skevikin (1998, 53) mukaan korkeasti koulutetut yksinhuoltajaäidit suhtautuvat työhön positiivisemmin kuin kouluttamattomat yksinhuoltajaäidit.

Myös perheen rakenteeseen ja elinvaiheeseen liittyvät tekijät ovat yhteydessä työorientaatioon. Mitä pienempiä lapset ovat ja mitä useampia lapsia on, sitä heikompaa on sitoutuminen palkkatyöhön (Skevik 1998, 53; Sutela 1999, 52–53). Pienten lasten vanhempien työorientaatio on heikompaa, koska perhe ja lapset täyttävät osan niistä sosiaalisista tarpeista, joita työ on perinteisesti täyttänyt ihmisten elämässä (esim. Esser 2005).

Työorientaatiota on aikaisemmin tutkittu pääasiassa työtä tekevien näkökulmasta, jolloin eri työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työorientaation tutkiminen on jäänyt vähemmälle huomiolle. Myös tutkimustulokset työmarkkina-aseman vaikutuksista työorientaatioon ovat ristiriitaisia. Ensinnäkin voidaan olettaa, että työllä on monia latentteja vaikutuksia, jotka nousevat esille vasta silloin kun ihminen menettää työn (Jahoda 1982; Gallie & Alm 2000). Tämän hypoteesin mukaan voisi olettaa, että työttömillä olisi työssä olevia voimakkaampi työorientaatio. Toisaalta on havaittu, että työn menetys saattaa muuttaa arvomaailmaa suuntaan, jossa työtä ei enää nähdä keskeisenä elämänsisältönä, ja tämä saattaa heikentää työorientaatiota. (Vähätalo 1998; Halvorsen 1999; Svallfors ym. 2001; Esser 2005.) Kotona olevien äitien työorientaation on todettu olevan heikempi kuin työssä olevien vanhempien (Esser 2005). Työhön sitoutumisen painopiste saattaa siirtyä kotitaloustyöhön ja hoivaan, mikä ei sinänsä ole merkki työorientaation heikkenemisestä.

9.2.1. Taloudellinen työorientaatio

Työ merkitsee monelle ansiotuloja jokapäiväisen elämän tarpeisiin. Vähätalo (1996) väittää, että suuri osa työstä ei enää nykypäivänä täytä työlle asetettuja vaatimuksia. Hän puhuu ns. vieraantuneesta työstä, joka ei palkan lisäksi täytä muita työhön perinteisesti liitettyjä sosiaalisia merkityksiä. Myös työmarkkinoiden epävakaus on johtanut työstä vieraantumiseen (Sennett 2002). Tällöin korostuu työn instrumentaalinen luonne, jolloin työllä ei ole muuta funktiota kuin rooli kulutustulojen hankkimisessa. Tällaista asennoitumista työhön voidaan pitää yhtenä taloudellisen rationaalisuuden indikaattorina.

Seuraava analyysi kuvaa yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien taloudellista työorientaatiota (taulukko 9.3.) Analyysimenetelmäksi on valittu varianssianalyysi, joka vastaa kysymykseen, onko ryhmien keskiarvoissa tilastollisesti merkitsevää eroa työhön suhtautumisessa (Ervasti 2003a). Tässä tutkimuksessa mielenkiintoista on tarkastella erityisesti perhetyypin ja työmarkkina-aseman sekä niiden yhteisvaihtelun merkitystä työorientaatioon.

Taulukko 9.3. Taustamuuttujien yhteys taloudelliseen työorientaatioon. Varianssianalyysi.

	n	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5	Malli 6	Malli 7
Perhetyyppi		7,491**	7,840**	0,562	9,231***	9,441***	9,299***	8,100***
Yksinhuoltaja	686	-0,129**	-0,133**	-0,177	-0,145***	-0,146***	-0,152***	-0,152***
Kahden huoltajan perhe	1533	0	0	0	0	0	0	0
Työmarkkina-asema			33,902***	32,836***	21,564***	18,755***	14,193***	10,633***
Kotona	388		0,343***	0,296***	0,282	0,270***	0,240***	0,170
Työtön	276		0,436***	0,397***	0,361	0,346***	0,322***	0,336***
Työssä	1546		0	0	0	0	0	0
Perhetyyppi*Työmarkkina-asema		-	-	1,731	-	-	-	-
Koulutus					9,125***	4,972***	4,001**	4,070**
Korkeakoulu	262				-0,357***	-0,293**	-0,261**	-0,310***
Opistoasteen tutkinto	844				-0,271***	-0,248***	-0,230***	0,239***
Kouluasteen tutkinto	738				-0,115	-0,115	-0,009	0,119
Ei ammatillista koulutusta	384				0	0	0	0
Sosioekonominen asema						2,183	1,622	2,125
Yrittäjä	72					-0,261	-0,230	-0,285
Ylempi toimihenkilö	586					-0,008	-0,007	-0,120
Alempi toimihenkilö	830					-0,001	-0,001	-0,001
Työntekijä	704					0	0	0
Käytettävissä olevat tulot							2,186	1,262
Lasten lukumäärä								0,645
1 lapsi	504							-0,006
2 lasta	822							-0,005
3 tai useampia lapsia	548							0
Nuorimman lapsen ikä								0,486
Alle 3 vuotta	395							0,008
3–6 vuotta	686							0,002
Yli 6 vuotta	739							0
Selitysaste R ²		0,3	3,3	3,5	4,5	4,6	4,6	5,5

F-arvo p ≤ 0,001*** p ≤ 0,01 ** p ≤ 0,05*

Varianssianalyysin ensimmäisessä vaiheessa tutkitaan yhden yksittäisen selittävän muuttujan yhteyttä taloudelliseen työorientaatioon (liite 10). Toiseksi malliin on otettu yksittäin mukaan ne muuttujat, jotka osoittautuivat kahden muuttujan välisessä vertailussa tilastollisesti merkitseviksi. Tulokset esitetään taulukossa 9.3., johon on kirjattu lihavoidut F-arvot, beetan arvot sekä tilastolliset merkitsevyydet. F-arvot ilmaisevat kyseisen muuttujan tilastollisen merkitsevyyden taloudellisen työorientaation selittäjänä. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että mitä suurempi F-arvo on, sen tärkeämpi on muuttuja ilmiön selittäjänä. Taulukossa 9.3. esitetään myös jokaisen taustamuuttujan luokkien keskiarvojen toisistaan eroamisen tilastollinen merkitsevyystaso p sekä beetan arvo, joka kertoo sen, kuinka paljon kyseinen muuttujan luokka poikkeaa vertailu- eli referenssiluokaksi (0) valitusta muuttujasta. Beeta ei siis suoraan viittaa ryhmäerojen tilastolliseen merkitsevyyteen vaan yksinkertaisesti ryhmien keskiarvojen toisistaan poikkeamisen suuruuteen. Mitä suurempi beetan arvo on, sitä voimakkaampaa on taloudellinen työorientaatio. Tilastollinen merkitsevyys eli p -arvo on ilmoitettu perinteiseen tapaan tähdillä.

Yksisuuntaisessa varianssianalyysissä sukupuoli ($p = 0,156$) ja ikä ($p = 0,624$) eivät ole yhteydessä taloudelliseen työorientaatioon. Ne jätettiin pois jatkotarkasteluista (ks. liite 10). Tämä liittyy osaksi siihen, että naisten työllisyyden kasvaessa työhön suhtautuminen samankaltaistuu, ja työorientaatio selittyy ennemminkin työhön liittyvien tekijöiden kuin sukupuolen perusteella. Myöskään iällä ei ole yhteyttä taloudelliseen työorientaatioon. Tulos on linjassa aikaisempien tutkimusten kanssa, joissa on todettu, ettei ikä selitä työhön sitoutumista (Esser 2005, 73–74) eikä ole yhteydessä välineelliseen työorientaatioon (Forma 2004, 219). Iän suhteen ilmeneviä työorientaation eroja on selitetty sukupolvierolla, joka kertoo eri sukupolviin kuuluvien asenteista ja arvoista (Siurala 1987). Tämän tutkimuksen vastaajat edustavat pääasiassa yhtä sukupolvea, ja tästä johtuen iän merkitys ei nouse olennaisesti esille.

Mallissa yksi on tarkasteltu perhetyypin yhteyttä taloudelliseen työorientaatioon. Tulokset kertovat, että perhetyypit eroavat tässä suhteessa toisistaan. Yksinhuoltajat ovat vähemmän taloudellisesti orientoituneita kuin kahden huoltajan perheiden äidit, vaikka ero ei ole suuri. Mallissa kaksi työmarkkina-asema osoittautuu perhetyypin ohella tilastollisesti merkitseväksi selittäjäksi. Kotona ja työttömänä olevat äidit ovat jonkin verran enemmän taloudellisesti orientoituneita kuin työssä käyvät äidit. Mallissa kolme tarkastellaan perhetyypin ja työmarkkina-aseman yhteisvaihtelua. Tulokset osoittavat, että työssä käyvät, työttömät ja omaa kotitaloutta hoitavat yksinhuoltajaäidit eivät eroa taloudellisessa työorientaatioissa puolisoäideistä. Tämä tarkoittaa sitä, että taloudellinen työorientaatio ei selitä yksinhuoltajaäitien eikä puolisovanhempien työttömänä tai kotona olemista. Sen sijaan työmarkkina-asemalla on taloudellisen työorientaation kannalta suurempi merkitys kuin perhetyypillä. Työttömänä ja kotona olevat äidit suhtautuvat työhön välineellisemmin.

Malleissa 4–7 tarkastellaan, johtuuko perhetyypin ja työmarkkina-aseman välinen yhteys mahdollisesti joidenkin kolmansien tekijöiden vaikutuksesta. Malleihin on lisätty

yksi muuttuja kerrallaan, jotta voidaan arvioida, mikä yhteys uudella muuttujalla on taloudelliseen työorientaatioon. Koska mallissa kolme ollut perhetyypin ja työmarkkina-aseman välinen interaktio ei osoittautunut tilastollisesti merkitseväksi, on interaktio jätetty muista malleista pois. Näin on helpompi arvioida muiden muuttujien vaikutusta eri perhetyyppien taloudelliseen työorientaatioon.

Malliin neljä on lisätty koulutusta kuvaava muuttuja, ja tulokset kertovat, että koulutus selittää pitkälti äitien taloudellista työorientaatiota. Mitä korkeampi koulutus, sitä heikompaa on taloudellinen työorientaatio. Näin on todettu myös aikaisemmissa tutkimuksissa (Skevik 1998; Nordenmark 1999). Kahden muuttujan välisessä tarkastelussa sosioekonomisella asemalla, kotitalouden käytettävissä olevilla tuloilla²⁶, lasten lukumäärällä sekä nuorimman lapsen iällä havaittiin yhteys taloudelliseen työorientaatioon, mutta monimuuttujanalyysissä näillä tekijöillä ei enää ollut vaikutusta. Taloudelliseen työorientaatioon ovat voimakkaasti yhteydessä työmarkkina-asema, perhetyyppi ja koulutus. Voimakkain yhteys taloudelliseen työorientaatioon on työmarkkina-asemalla. Erityisesti työttömillä äideillä taloudellinen orientaatio on voimakkaampaa kuin työssä olevilla. Myös kotona olevien äitien taloudellinen työorientaatio on jonkin verran vahvempaa verrattuna työssä käyviin, vaikka ero ei ole tilastollisesti merkitsevä ($p = 0,052$). Tulokset ovat samansuuntaisia aikaisempien tutkimusten kanssa, joissa on todettu, että työmarkkinoiden ulkopuolella olevilla työttömillä on työllisiä heikompia työorientaatio (Skevik 1998; Ervasti 2004; Esser 2005).

Tulosten mukaan näyttää siltä, etteivät taloudellisessa työorientaatiossa ilmenevät erot selitä vaihtelua yksinhuoltajien työmarkkina-asemassa. Tähän johtopäätökseen voi tulla myös sen perusteella, ettei tuloilla ole yhteyttä taloudelliseen työorientaatioon. Olisi voinut olettaa, että taloudellinen työorientaatio olisi voimakkaampaa pienituloisilla, koska taloudellinen kannustin käydä työssä on vähäinen. Myös Erola (2004) on todennut, että työssä käyvät köyhät eivät ole työttömänä siksi, että suhtautuisivat työhön välineellistemmin, vaan matalapalkkatyötä tehdään työttömyysriskin välttämiseksi.

Poikkileikkausaineisto ei anna vastauksia siihen, miten työorientaatio muokkaa työmarkkina-asemaa. Se ei myöskään vastaa kysymykseen, muokkaako työmarkkina-asema työorientaatiota. Voi olettaa, että työn menetys muuttaa arvomaailmaa suuntaan, jossa työtä ei enää nähdä keskeisenä elämänsisältönä, ja tämä heikentää työorientaatiota. Kotona olevien vanhempien orientaatio taas on suuntautunut enemmän lapsiin ja perheeseen, jolloin työ ei ole keskeinen elämänsisältö.

9.2.2. Arvorationaalinen työorientaatio

Suuri osa työssä käyvistä tekee työtä myös muun kuin palkan vuoksi, sillä työ on tärkeä osa identiteettiä. Työ tarjoaa sosiaalisen kontaktikentän, ja työssä voidaan toteuttaa itseään ja saada siitä mielihyvää (Ervasti 2003b, 135). Työn kautta koetaan olevan yhteiskunnalle

²⁶Kotitalouden tulot on jaettu OECD:n kulutusyksikköluvulla, jossa aikuiset saavat arvon 1 ja alle 18-vuotiaat lapset arvon 0.5.

hyödyllisiä ja hankitaan perheelle toimeentulo sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. (Jahoda 1982; Gallie & Russell 1998.) Työhön osallistumisen kautta yksilöt myös saavuttavat resursseja, joiden avulla voidaan tyydyttää niitä sosiaalisia tarpeita, jotka ovat ihmisen hyvinvoinnin kannalta keskeisiä (Doyal & Gough 1991).

Seuraava varianssianalyysi (taulukko 9.4.) kuvaa yksinhuoltaja- ja puolisoäitien arvo-rationaalista työorientaatiota. Mittaus kohdistuu siihen, onko äitien ansiotyön arvostuksessa eroja. Mitä suurempi on beetan arvo, sitä enemmän palkkatyötä arvostetaan muun kuin rahan vuoksi. Myöskään tässä analyysissä sukupuoli ja ikä eivät osoittautuneet yksisuuntaisessa varianssianalyysissä tilastollisesti merkitseviksi muuttujiksi, joten ne jätettiin pois monimuuttujamallista (ks. liite 10).

Mallista yksi havaitaan, että yksinhuoltajaäidit arvostavat ansiotyötä jonkin verran enemmän kuin puolisoäidit. Ero on pieni, mutta se on tilastollisesti merkitsevä. Yksinhuoltajaäideille työ ei ole vain tapa hankkia toimeentulo, vaan sillä on tärkeämpi merkitys elämässä. Tämä on linjassa aikaisempien tutkimustulosten kanssa, joissa on todettu, että yksinhuoltajaäidit kokevat palkkatyön erittäin tärkeäksi osaksi elämää (Skevik 1998; Forssén & Hakovirta 1999; Nordenmark 1999; Sutela 1999, 79; Forssén ym. 2005). Voi olettaa, että yksinhuoltajaperheissä työ täyttää osan niistä sosiaalisista tarpeista, joita perhe ja parisuhde tyydyttävät. Hochschild (1997) väittää, että työstä on tullut paikka, johon sisältyy aikaisemmin perhe-elämään liitettyjä ominaisuuksia: arvostusta, sosiaalisia suhteita ja onnistumisen kokemuksia.

Mallissa kaksi työmarkkina-asema näyttää olevan erittäin voimakkaassa yhteydessä ansiotyön arvostukseen. Kotona ja työttömänä oleville äideille ansiotyön merkitys ei ole niin suuri kuin työssä käyville äideille. Mallissa kolme tarkastellaan perhetyypin ja työmarkkina-aseman yhteisvaihtelua. Kotona olevilla yksinhuoltajaäideillä ansiotyön arvostus on vähäisempää kuin työttömänä olevilla tai työllisillä yksinhuoltajaäideille. Perhetyypin ja työmarkkina-aseman välinen yhteys on tilastollisesti merkitsevä. Tämä voi kertoa siitä, että kotona olevien yksinhuoltajaäitien orientaatio on suuntautunut kotitaloustyöhön ja hoivaan, jolloin työn arvostus jää taka-alalle.

Malleissa 4–7 tarkastellaan sitä, johtuuko perhetyypin ja työmarkkina-aseman välinen yhteys mahdollisesti joidenkin kolmansien tekijöiden vaikutuksesta. Malleista 5, 6 ja 7 havaitaan, että koulutuksella, sosioekonomisella asemalla, perheen käytettävissä olevilla tuloilla sekä nuorimman lapsen iällä ei ole yhteyttä arvorationaaliseen työorientaatioon. Sen sijaan lasten lukumäärä selittää eroja jossain määrin. Yhden lapsen äidit arvostavat ansiotyötä enemmän kuin monilapsisten perheiden äidit. Myös Norjassa on havaittu, että yksinhuoltajaäitien positiivinen asennoituminen ansiotyöhön heikkenee, mitä useampia lapsia perheessä on (Skevik 1998, 53).

Taulukko 9.4. Taustamuuttujien yhteys arvorationaaliseen työorientaatioon. Varianssianalyysi.

	n	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5	Malli 6	Malli 7
Perhetyyppi		4,419*	3,101	0,281	0,321	0,316	0,485	1,144
Yksinhuoltaja	686	0,007*	0,006	0,108	0,102	0,104	0,103	0,007
Kahden huoltajan perhe	1530	0	0	0	0	0	0	0
Työmarkkina-asema			126,187***	111,677***	104,805***	98,415***	84,571***	62,608***
Kotona	388		-0,564***	-0,510***	-0,508***	-0,503***	-0,492***	-0,451***
Työtön	276		-0,560***	-0,535***	-0,546***	-0,539***	-0,496***	-0,517***
Työssä	1543		0	0	0	0	0	0
Perhetyyppi*Työmarkkina-asema				4,001*	3,860*	3,893*	3,815*	3,844*
Koulutus					2,292	1,600	1,508	0,858
Korkeakoulu	262				-0,005	-0,003	-0,004	-0,005
Opistoasteen tutkinto	844				0,005	0,005	0,005	0,002
Kouluasteen tutkinto	738				0,007	0,007	0,006	0,004
Ei ammatillista koulutusta	384				0	0	0	0
Sosioekonominen asema						0,666	0,840	2,125
Yrittäjä	72					0,106	0,008	0,198
Ylempi toimihenkilö	586					-0,002	-0,003	0,00
Alempi toimihenkilö	830					0,002	0,002	0,006
Työntekijä	704					0	0	0
Käytettävissä olevat tulot							2,451	0,913
Lasten lukumäärä								9,400***
1 lapsi	504							0,200***
2 lasta	822							0,158***
3 tai useampia lapsia	548							0
Nuorimman lapsen ikä								0,653
Alle 3 vuotta	395							-0,003
3–6 vuotta	686							-0,004
Yli 6 vuotta	739							0
Selitysaste R²		0,2	10,5	10,8	11,0	11,0	11,0	12,0

F-arvo p ≤ 0,001*** p ≤ 0,01** p ≤ 0,05*

Tulosten perusteella voidaan sanoa, että työssä käyvät äidit arvostavat palkkatyötä. Työttömillä tai omaa kotitaloutta hoitavilla äideillä palkkatyön merkitys ei ole niin suuri. Vaikkei kausaalisuhteista voida poikkileikkausaineiston perusteella sanoa mitään varmaa, on oletettavaa, että ihmiset etsivät elämälleen muita merkityksellisiä sisältöjä, jos palkkatyötä ei ole. Työhön sitoutumisen painopiste saattaa myös siirtyä hoivaan ja kotitaloustyöhön. Voi myös olla niin, että näkemykset esimerkiksi lasten hoidosta eroavat työllisten ja kotona olevien välillä, mikä saattaa heijastua työorientaatioon.

9.3. Yhteenveto

Tässä luvussa tarkasteltiin yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työhön liittyviä arvoja Suomessa. Tulosten mukaan yksinhuoltajaäitien taloudellinen työorientaatio oli heikompaa kuin puolisoäideillä. Yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä ei siis voida perustella pelkästään taloudellisen orientaation avulla, sillä ansiotyöllä oli yksinhuoltajaäideille muitakin merkityksiä kuin toimeentulon hankkiminen, ja yksinhuoltajaäidit kokivat ansiotyön tärkeänä.

Perhetyyppiä enemmän äitien taloudellista ja arvorationaalista työorientaatiota selitti työmarkkina-asema. Työttömät ja omaa kotitaloutta hoitavat suhtautuivat työhön välineellisemmin. Kertooko tämä siitä, että kotona olevat yksinhuoltajaäidit haluavat hoitaa lapsensa itse ja ovat tehneet sen mukaisia valintoja? Silloin voidaan päätellä, että lasten kotihoitoa arvostava henkilö toimii rationaalisesti, kun hän toiminnallaan pääsee toteuttamaan omia tavoitteitaan, seurauksista huolimatta. Toisaalta voi olla kyse siitä, että preferenssit muuttuvat työmarkkina-aseman muutoksen myötä. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevat pyrkivät vähentämään sitoutumista työtä korostaviin arvoihin, jotta oma toiminta olisi paremmin perusteltavissa. On myös mahdollista, että työttömyys tai lasten hoitaminen kotona siirtävät työhön sitoutumisen painopistettä palkkatyöstä hoivaan ja kotitaloustyöhön, jolloin työorientaatio heikkenee. Poikkileikkausaineistoilla näihin kysymyksiin ei löydy vastauksia.

Toisaalta on syytä huomata, että taloudellisessa työorientaatiotarkastelussa mallien selityssasteet olivat matalia. Tämä voi johtua siitä, että perinteinen jaottelu työn taloudelliseen ja arvorationaaliseen funktioon ei ole toimiva. Käsitteistöä tulisi problematisoida ja muokata paremmin nyky-yhteiskunnan kehyksiin sopivaksi niin, että hoiva- ja huolenpitovelvollisuuksien toteuttamismahdollisuudet huomioitaisiin paremmin.

10. Tasapainoilua palkkatyön ja hoivan välillä

Aikuisiän keskeisiä elämänalueita ovat työ ja perhe. Työelämään osallistuminen hahmottuu yksilön perspektiivistä varsin monisyisenä ilmiönä. Työn merkitys näyttäytyy eri ihmisille erilaisena, riippuen työstä, sen sisällöstä, työpaikasta, työurasta ja monista muistakin yksilöllisistä ja sosiaalisista tekijöistä. Myös perheen elämäntilanne vaikuttaa siihen, millaista roolia ansiotyö yksilön elämässä näyttelee. Yksilöiden preferenssijärjestykset voivat vaihdella, ja ne riippuvat siitä, mistä näkökulmasta he asioita tarkastelevat ja mitä seikkoja he valinnoissaan preferoivat.

Tutkimuksen viimeisessä empiirisessä luvussa analysoidaan yksinhuoltajaäitien kokemuksia ansiotyöstä laadullisen teemahaastatteluaineiston valossa. Laadullinen haastatteluaineisto puoltaa paikkaansa tässä tutkimuksessa, koska sosiaalinen todellisuus on usein monisyinen, eikä kaikkia sen vivahteita voida tavoittaa pelkästään kyselyaineistojen avulla. Numeroiden taakse kätkeytyy ihmisiä, joiden elämänkulkua ja arvomaailmaa laadullisella aineistolla on helpompi päästä lähelle. Laadullinen aineisto tuo yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalinnoista esille erilaisia tulkintoja kuin kvantitatiiviset aineistot, ja se monipuolistaa tulkintaa työmarkkinakäyttämymisestä.

10.1. Haastatteluaineisto, sen analyysi ja tulkinta

Tutkimuksen haastatteluaineisto koostuu yksinhuoltajaäitien teemahaastatteluista. Haastatteluaineisto kerättiin kahden eri tutkimusprojektin yhteydessä vuosina 2001 ja 2003. Ensimmäisessä vaiheessa vuonna 2001 yksinhuoltajia pyrittiin tavoittamaan neuvoloiden kautta, mutta tämä osoittautui vaikeaksi. Lopulta haastateltavat tavoitettiin parhaiten ns. lumipallomenetelmällä. Haastatteluun osallistunut vei sanaa tutkimuksesta eteenpäin, ja yksinhuoltajat itse ilmoittautuivat mukaan tutkimukseen. Menetelmän heikkoutena voidaan pitää sitä, että sosiaalisista verkostoista sivummalla elävät eivät osallistu haastatteluihin, jolloin innokkaiden ja motivoituneiden osallistujien osuus korostuu (Patton 1990, 176; Atkinson & Flint 2001). Lumipallomenetelmän avulla tavoitettiin 15 yksinhuoltajaäitiä (ks. myös Laukkanen 2002, 35–36).

Koska näiden haastateltavien joukossa työssä käyvät yksinhuoltajaäidit olivat huonosti edustettuina, päätettiin haastateltavia vuonna 2003 hankkia vielä lisää. Toisen vaiheen haastateltavat olivat vastanneet Turun yliopiston kasvatustieteiden ja sosiaalipolitiikan laitoksilla kerättyyn kyselyyn, jonka lopussa vastaajilta oli tiedusteltu halukkuutta osallistua haastatteluun. Haastatteluun haluaville lähetettiin kirje, jossa kerrottiin tarkemmin

haastattelusta. Tämän jälkeen mahdollisiin haastateltaviin oltiin yhteydessä puhelimitse, ja tässä vaiheessa osa kieltäytyi haastattelusta. Vapaaehtoisista haastateltaviksi valittiin pääasiassa työssä käyviä yksinhuoltajia, koska heitä oli ensimmäisessä vaiheessa liian vähän ja nimenomaan tätä ryhmää piti täydentää. Toisessa vaiheessa haastateltavia oli 5.

Yhteensä haastateltavia yksinhuoltajia oli 21. Yksi haastateltava ei suostunut nauhurin käyttöön, joten hänen haastatteluaan ei käytetä analyysissä. Analysoitavia haastatteluita oli lopulta 20. Haastattelut toteutettiin pääasiassa haastateltavien kotona. Haastattelujen tekeminen kotona luo haastateltavalle tutun ja turvallisen ympäristön, jossa haastattelulla on hyvät edellytykset onnistua (Eskola & Vastamäki 2001, 28). Haastattelut kestivät noin 40 minuutista puoleentoista tuntiin. Keskeisinä teemoina olivat yksinhuoltajien perhehistoriaan, ansiotyöhön, lasten hoitoon, perheen toimeentuloon ja arkeen liittyvät aihepiirit. Haastateltaville annettiin melko suuri vapaus kertoa aiheeseen liittyviä ajatuksia. Haastattelurunkoon oli laadittu selkeitä kysymyksiä, joiden avulla voitiin varmistaa vastaukset kaikkiin haluttuihin kohtiin sekä palauttaa haastateltavien ajoittain runsaskin kerronta takaisin tutkimuksen kannalta keskeisiin aiheisiin.

Taulukko 10.1. Haastateltujen yksinhuoltajaäitien taustatietoja

Koodi	Ikä	Siviili-sääty	Toimiala	Työmarkkina-asema	Alle koulu-ikäisiä lapsia	Lasten lkm
H1	37	eronnut	sosiaaliala	osa-aikatyö	ei	2
H2	45	eronnut	terv.hoitoala	kokopäivätyö	ei	2
H3	32	eronnut	-	opiskelija	ei	2
H4	39	naimaton	terv.hoitoala	kokopäivätyö	on	1
H5	30	naimaton	yl. toimihenkilö	työtön	on	1
H6	30	naimaton	sosiaaliala	työtön	on	1
H7	30	naimaton	ammattikoulu	työtön, opisk.	on	2
H8	31	eronnut	sosiaaliala	kokopäivätyö	on	5
H9	25	naimaton	sosiaaliala	kokopäivätyö	on	1
H10	27	naimaton	teollisuus	työtön, opisk.	on	1
H11	30	naimaton	käsityöala	työtön, opisk.	on	2
H12	24	naimaton	palveluala	työtön, opisk.	on	1
H13	25	eronnut	kaupallinen ala	kotona	on	1
H14	30	naimaton	kaupallinen ala	työtön	on	1
H15	30	eronnut	teollisuus	kokopäivätyö	on	3
H16	38	eronnut	pienteollisuus	kokopäivätyö	ei	2
H17	33	eronnut	toimistotyö	kokopäivätyö	ei	1
H18	32	eronnut	toimistotyö	kokopäivätyö	on	2
H19	32	naimaton	palveluala	työtön	ei	1
H20	45	naimaton	terv.hoitoala	kokopäivätyö	on	1

Taulukossa 10.1. on esitetty haastateltavien taustatietoja. Eronneita yksinhuoltajaäitejä oli yhdeksän ja naimattomia yksitoista. Naimattomista yksinhuoltajaäideistä seitsemän oli asunut avoliitossa. Viidellä naimattomalla ei ollut pysyvää parisuhdetta lapsen isään. Haastateltavien ikä vaihteli 24 vuodesta 45 vuoteen. Alle 30-vuotiaita oli neljä, 30–35-vuotiaita yksitoista ja yli 35-vuotiaita viisi. Työssä käyviä yksinhuoltajaäitejä oli kaksitoista. Työssä käyvät yksinhuoltajaäidit työskentelivät naisvaltaisilla aloilla, sillä heistä seitsemän oli sosiaali- ja terveydenhuoltoalalla. Kotihoidontuella oli yksi haastateltava, työttömänä seitsemän, ja yksi oli päätoiminen opiskelija. Työttömistä neljä opiskeli. Suurimmalla osalla yksinhuoltajaäideistä oli alle kouluikäisiä lapsia.

Kaikki haastattelut nauhoitettiin, minkä jälkeen ne litteroitiin. Haastattelut purettiin teksteiksi tiedostoon ilman yksityiskohtaisia merkintöjä, koska tavoitteena ei ollut tehdä diskurssianalyysiä. Tutkimuseettisistä syistä ammattia tai lasten ikää ei ole raportoitu tarkasti. Viitatessani myöhemmin puheesta poimittuihin haastattelusitaatteihin käytän haastatelluista koodia Hx, jossa H tarkoittaa haastattelua ja x haastattelun järjestysnumeroa.

Haastattelujen metodologia pohjaa fenomenologiseen näkökulmaan, jossa tutkitaan ihmisen omia kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä (Patton 1990, 69; Kvale 1996). Lähtökohtana ovat yksinhuoltajaäitien omat kokemukset ja heidän asioille antamansa merkitykset. Pyrkimyksenä on tavoittaa yksinhuoltajaäitien oma perspektiivi työmarkkinavalintoihin: kuunnella mitä ja miten yksinhuoltajaäidit kertovat itsestään ja elämästään sekä tulkita näiden kertomusten merkityksiä.

Aineiston analyysissä sovelletaan aineiston teoreettista lukutapaa vastakohtana aineistolähtöiselle analyysille. Aineiston analyysissä teoreettisina työkaluina toimivat rationaalisen valinnan teoria sekä kolme erilaisiin lähtökohtiin pohjautuvaa rationaalista toimintaa: 1) taloudellisesti rationaalinen toiminta, 2) arvorationaalinen toiminta ja 3) vastuurationaalinen toiminta. Tarkoitus ei ollut tyypitellä yksinhuoltajia johonkin ideaalikategoriaan kuuluviksi, vaan löytää erilaista rationaalista toimintaa tukevia piirteitä aineistosta. Analyysissä on laajennettu Margolixen (1982) ideaa sisällyttämällä itsekään ja ryhmän etua preferoivan toiminnan rinnalle myös hoivaa preferoiva toiminta. Aineiston jäsennyksessä pyritään teoreettisten käsitteiden avulla saamaan lukuisat vaihtelevat tapahtumat ja asiat ymmärrettäviksi. Taloudellisesti rationaalisen toiminnan tunnusmerkkinä on toiminnan taloudellinen hyöty (Talous-Virtanen). Arvorationaalisessa toiminnassa keskeiseksi nousee työn arvostus (Työ-Virtanen). Vastuurationaalisessa toiminnassa arvioidaan oman toiminnan seurauksia lapsen ja koko perheen hyvinvoinnin kannalta (Hoiva-Virtanen).

Teemahaastattelussa teemat muodostavat jo eräänlaisen aineiston jäsennyksen, ja aineiston analyysi aloitettiin tätä kautta. Aineistosta seulottiin teemahaastattelurungon

avulla esiin niitä tekijöitä, joilla yksinhuoltajaäidit perustelivat omaa työmarkkina-asemaansa. Teemoja koskevat keskustelut kopioitiin erillisiksi tiedostoiksi, jotta kuhunkin teema-alueeseen liittyvät asiat olisivat helpommin jäsennettävissä. Tiedon karttuessa ja aineiston keruun edetessä myös analyysi ja tulkinta etenivät. Aineiston analyysissä oli kyse prosessista, jonka aikana tulosten tulkinta muotoutui. Laadullisen tutkimuksen pätevyys perustuukin siihen, miten tutkija onnistuu välittämään tutkimusprosessin lukijoilleen (Kvale 1996, 244–246). Myös tutkimuksen uskottavuus on pitkälti kiinni tulosten raportointiin liittyvistä ratkaisuista. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että tutkijan on kyettävä esittämään omissa analyysiseissään ne perusteet, joihin hän johtopäätöksissään pohjautuu. Tässä tutkimuksessa analyysiä, tulkintaa ja johtopäätöksiä tehtäessä käydään vuoropuhelua muiden alaan liittyvien tutkimusten kanssa. Tähän vuoropuheluun rakentuu myös tutkimuksen luotettavuus. Tuloksia tulkittaessa käytetään suoria lainauksia, koska niiden avulla pyritään välittämään lukijalle kuva työprosessista sekä se, millaiseen puheeseen tulkinta perustuu.

10.2. Talous-Virtanen: Oman hyödyn optimointi

Uusklassinen taloustieteellinen tapa jäsentää ihmisten toimintaa perustuu näkemykseen taloudellisesti ajattelevasta ihmisestä. Näkemyksen mukaan ihminen tekee valintoja taloudellisten seuraamusten perusteella (Becker 1976; Elster 1989). Tämän tutkimuksen luvussa kahdeksan osoitettiin, että suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä tuottaa disinsentiivejä, mikä mahdollistaisi yksinhuoltajaäideille taloudellisen laskelmoinnin. Myös haastateltavat yksinhuoltajaäidit ovat tiedostaneet, ettei työnteko aina ole taloudellisesti kannattavaa, ja heillä oli omakohtaisia kokemuksia tuloloukuista.

Taloudellisesti työteko ei välttämättä ole kannattavaa yksinhuoltajilla, että ei siitä paljoa enempää jää, mutta siinä on ne muut syyt. (H1, osa-aikatyö)

Luulin, että kun menen töihin, niin se kasvattaa elintasoa, mutta ei se kasvakaan, koska menettää kaikki nämä tuet. (H4, kokopäivätyö)

Toimeentulo on ihan sama vaikka käy työssä. Joskus se voi olla huonompikin. En voi mennä sosiaalitoimistoon ja pyytää apua, koska ne sanoo, ettei auteta, koska olet työssä. (H8, kokopäivätyö)

Ei se työntekokaan...ei siitä rikkaaksi tuu, kun tietää kuinka kalliita noi päivähoitomaksut on, niin kyllä se on pitkä penni. (H6, työtön)

Sosiaaliturvan kannustinongelmat eivät estäneet yksinhuoltajaäitejä työllistymästä. Toisaalta työttömät yksinhuoltajaäidit kokivat tulevansa suhteellisen hyvin toimeen eläessään sosiaaliturvan varassa.

Kyllä sitä ihan normaalilla tuilla elää, vaikka monet sanoo, että sillä joutuu kituuttamaan. Minusta ihmiset turhaan inisee siitä perusturvasta. Eihän sillä juhlista yksinhuoltajana. (H7, työtön, yliopisto-opinnot kesken)

Niin kauan kuin olin Kelan rahoilla, talous on ollut heikko. Ei mulla silloin ollut mitään hätää, kun olin liiton rahoilla. Silloin pärjäsinkin oikein hyvin. (H10, työtön, opiskelee)

Koen että me tullaan taloudellisesti toimeen just niin hyvin, kun ajatellaan etten minä ole töissä enkä mitään eikä me silti nälkää nähdä. Me asutaan vielä hienossa talossa ja väljästi. Kun olin syksyllä töissä ja ansaitsin jotain, niin silti laskin, että saan vielä monta tuhatta yhteiskunnalta, kun ajattelee yksityisen hoidon tukea ja asumistukea ja kaikkea mitä sai. (H11, työtön, opiskelee)

Tässä mielessä voisi olettaa, että taloudellinen rationaalisen valinnan teoria voi johonkin rajaan saakka selittää työttömien yksinhuoltajaäitien valintoja. Taloudellisesti rationaalisille toimijoille elämä työmarkkinoiden ulkopuolella ei välttämättä ole negatiivinen asia, varsinkin kun toimeentulo työmarkkinoiden ulkopuolella säilyy lähes ennallaan tai ei oleellisesti laske. Siitäkin huolimatta, että osa haastatelluista yksinhuoltajaäideistä koki tulewansa suhteellisen hyvin toimeen sosiaaliturvan varassa, he opiskelivat ja yrittivät näin parantaa asemiaan työmarkkinoilla. Yksinhuoltajaäidit olivat myös tottuneet selviämään pienellä rahalla ja sovittamaan menonsa sen mukaisiksi.

Työttömyyskorvaus ja muu sosiaaliturva eivät kompensoineet työn puutetta. Haastateltavilla työttömillä yksinhuoltajaäideillä oli halu omien työllistymisedellytystensä parantamiseen. Työttömät yksinhuoltajaäidit opiskelivat tai halusivat vaihtaa ammattia parantaakseen asemiaan työmarkkinoilla. He eivät olleet vastahakoisia palaamaan työhön, vaan hakivat aktiivisesti töitä. Myös Nordenmark (2004) on havainnut, että työttömänä olevat yksinhuoltajaäidit hakevat aktiivisesti töitä ja opiskelevat enemmän kuin puolisoäidit. (Ks. myös Kjelstad & Rønsen 2004.) Työttömänä oleva juuri yliopistosta valmistunut yksinhuoltaja oli hakenut aktiivisesti töitä, mutta koska työkokeusta ei ollut opiskelujen ohella kertynyt, työnsaanti oli vaikeaa. Hän oli valmis jopa muuttamaan paikkakuntaa, jos vain löytäisi sopivan työn. Tämä kertoo pyrkimyksestä vähentää elämän epävarmuustekijöitä ja saavuttaa pysyvyyttä ja turvallisuutta.

Haen töitä, mutta se kaatuu aina siihen työkokemuksen puutteeseen. Ensimmäisen työpaikan löytäminen on aina vähän kiven takana. ... Toivon, että pääsen pian töihin. Ihan senkin takia, että jos joutuu työn takia muuttamaan niin löytyis semmonen pysyvä koti ennen kuin lapsi menee kouluun. Nyt on vielä helppo lähteä, kun lapsi ei ole koulussa. (H5, työtön)

Lähes kaikkien haastateltujen työttömien yksinhuoltajaäitien työuraa leimasi katkonaisuus. He olivat hoitaneet lapsia kotona pitkiäkin jaksoja lasten kotihoidon tuella. Näyttää siltä, että kotihoidon tuki on tässä tilanteessa toiminut ns. naisansana (vrt. Kangas & Hiilamo 2004; Lammi-Taskula 2004).

Olen sentään 30 vuotta ja en ole ollut virallisesti palkkatyössä ollenkaan. Jossain vaiheessa alkaa kyllä putoamaan kelkasta. (H7, työtön, yliopisto-opinnot kesken)

Haastattelujen perusteella voisi väittää, että työttömien yksinhuoltajaäitien työttömyyttä selittävät enemmän muut kuin taloudelliset tekijät. Myös Ervasti (2003b) on todennut, että koulutus ja ikä vaikuttavat työttömien työllistymiseen enemmän kuin taloudelliset motiivit. Muissakin tutkimuksissa on todettu, että moni yksinhuoltaja käy työssä siitäkkin huolimatta, ettei työnteko aina paranna taloudellista tilannetta (Edin & Lein 1997a; Forssén & Hakovirta 1999).

Taloudelliseen rationaalisuuteen perustuva teoreettinen kehikko on liian yksinkertainen kuvaamaan yksinhuoltajaäitien toimintaa. Sen sijaan aineistosta löytyy paljonkin empiiristä vahvistusta taloudellisesti painottuneen rationaalisen valinnan teorian kritiikin paikkansapitävyydelle. Kritiikki on kohdistunut siihen, että ihmisillä oletetaan olevan täydellinen tieto siitä ympäristöstä, jossa he toimivat, ja heidän oletetaan tekevän taloudellisesti rationaalisia valintoja rajahyötyjen ja -kustannusten perusteella. Taloudellinen laskelmointi edellyttäisi, että yksinhuoltajaäidit kykenisivät arvioimaan valintojensa taloudellisia seurauksia. Käytännössä näin ei kuitenkaan ole, sillä etuuk-sien myöntämiseen liittyy paljon byrokratiaa eikä lopputulos ole ennustettavissa. Näin kuvaa tilannettaan 45-vuotias yksinhuoltajaäiti, joka oli lähes kymmenen vuotta kotiäitinä. Työelämään palattuaan hän vaihtoi terveydellisistä syistä ammattia ja joutui taistelemaan toimeentulo-ongelmien kanssa.

Oppisopimustoimisto muuttaa näitä tekemisiään ja sanomisiaan koko ajan. Siellä muuttuu kaikki mitä ne sanoo. Työvoimatoimisto on ihmeis-sään. Ensin päätös hyväksyttiin ja sitten hylättiin. Kela perii saataviaan takaisin. Kävin sosiaalitoimistossa ja he sano, että vaikka ruoka loppuisi niin mitään ei tule. He ei ala mun koulutusta tukemaan. Musta tuntuu, ettei nämä palvelut Kelan ja työvoimatoimiston kanssa toimi. Pykälät on olemassa, että tämä ja tämä kuuluu, mutta aina niissä on joku. Mun koulutukseni on tällä kertaa liian lyhyttä viikkotuntimäärältään. Aina minä onnistun putoamaan pois. On vain hienoja papereita, mutta ei ne ole pienen ihmisen asialla. (H2, kokopäivätyö)

Lopulta yksinhuoltajaäiti sai tukea koulutukseen oppisopimustoimistosta. Tuen avulla hänellä oli mahdollisuus opiskella ammattiin, jota hän saattoi harjoittaa terveyden tuomista rajoitteista huolimatta. Tämä esimerkki osoittaa, kuinka erilaiset hallinnolliset

määräykset ja menettelyt tekevät lopputuloksen ennustamisen vaikeaksi. Hakemusten käsittelyajat ja tukien maksupäivät aiheuttavat viiveitä, joita on vaikea ennakoida. Yksinhuoltajien tulot myös muodostuvat useasta erilaisesta tuloerästä, ja muutokset esimerkiksi palkkatuloissa vaikuttavat myös ansiovähenteisiin etuihin ja tulosisidonnaisiin maksuihin. Erilaisten etujen yhteensovittaminen voi jollakin tulotasolla vähentää käytettävissä olevia tuloja ja joillakin tulotasolla lisätä niitä. Lisäksi on erittäin vaikea arvioida, kuinka suuri osa tuesta peritään takaisin palkkatulojen nousun myötä. Tämä johtaa siihen, että tulojen muutosten vaikutusten arviointi on monimutkaista. Työttömien taloudellinen epävarmuus voi muodostaa rajoituksia työllistymiselle. Vaihtuva ja muuttuva toimintaympäristö tekee rationaalisen toiminnan vaikeaksi, eikä kaikilla ole tietoa ja taitoa selvittää etuuksiin liittyvää byrokratiaa.

Taloudellista laskelmointia rajoittaa myös se, etteivät yksinhuoltajaäidit tienneet kaikista mahdollisista tukivaihtoehdoista. Ideaalitalanne sosiaalietuuksien käytössä olisi se, että niitä käyttäisivät sellaiset henkilöt, jotka ovat niiden tarpeessa ja etuihin oikeutettuja. Haastateltavien yksinhuoltajaäitien kohdalla toimeentulotuen sekä elatusavun osalta esiintyi alikäyttöä, eli kaikki etuuksiin oikeutetut tai etuja tarvitsevat eivät hakenneet niitä.

Ei olla saatu yhtään mitään. En jaksa hakea, koska se edellyttäisi, että pitäis käydä joka kuukausi kuuntelemassa haukkuja sosiaalitoimistossa. (H3, opiskelija)

En ole käynyt soksussa ollenkaan. En halua sinne mennä enkä tiedä saisinko sieltä mitään...Kyllä tuolta koulusta jotkut käy siellä, mutta mä olen päättänyt etten jaksa siellä odottaa. (H11, työtön, opiskelee)

Taloudellisesti painottunut rationaalisen valinnan teoria myös olettaa, että ihmiset valintoja tehdessään puntaroivat vain senhetkisiä hyötyjä ja haittoja. Yleensä he kuitenkin pohtivat päätöstensä vaikutuksia pidemmällä aikaperspektiivillä. Vaakakupissa painavat tällöin muutkin kuin taloudelliset seikat. Haastateltavista yksinhuoltajista kukaan ei ollut jättänyt menemättä töihin sen takia, että toimeentulo olisi kaventunut tai että elintaso ei olisi noussut työllistymisen seurauksena. Sen sijaan arvioitiin paremminkin sitä, miten työssäkäynti vaikuttaa pidemmällä aikavälillä.

Kun aloitin työt, peruutin opintotuen ja peruin asumistuen. Tuli myös päivähoitomaksu. Silloin kun opiskelin, mulla oli nollamaksupäätös. Laskin, kun olen yötä päivää hullun lailla töissä ja saan palkan niin menetän kaikki tuet. ...Mulle ei varmaan enempää rahaa tullut näiden tukien menettämisen jälkeen, hyvä jos 150 euroa jäi enemmän käteen. Itse mietin mitä järkeä tässä on, jos olen itse ihan väsynyt ja loppu. Mutta tässä tapauksessa sain sen työkokemuksen ja olen ihan varma että tekisin sen uudestaan. (H4, työssä)

Työllistyminen voidaankin tulkita investoinniksi tulevaisuuteen. Se kiinnittää henkilön työmarkkinoille, ylläpitää ja kehittää työmarkkinoiden kannalta tärkeitä resursseja ja avaa uusia mahdollisuuksia työelämässä. Tämä voidaan nähdä eräänlaisena strategisena rationaalisuutena, johon myös esimerkiksi vakuutusperusteinen sosiaaliturva pohjautuu. Työssä käydessään ihmiset vakuuttavat itsensä tulevien riskien varalta ja edistävät omia mahdollisuuksiaan työmarkkinoilla.

Rationaalisuuden samaistaminen pelkkään itsekkääseen taloudelliseen kalkylointiin on myös epärealistista. Yksinhuoltajaäidit arvioivat toimintansa vaikutuksia muiden ihmisten hyvinvointiin. Taloudellisesti rationaalinen ja itsekäs toimija hakisi esimerkiksi elatusapua ulosottoteitse. Työssä käyvä kahden lapsen yksinhuoltajaäiti asettaa sekä lasten että isän edun etusijalle:

Isä maksaa elatusapua silloin kun on rahaa. Kyllä hänellä on paljon rästissä, mutta mä olen ylikiltti ihminen enkä ole siitä valittanut. (H16, työssä)

Hän perustelee toimintaansa sillä, että elatusapujen periminen vaarantaisi isän ja lasten tapaamiset, jotka ovat tärkeämpiä kuin raha. Toinen työttömänä oleva kahden lapsen yksinhuoltajaäiti on vastustanut miehen pyynnöstä isyyden selvittämistä, joten mies ei maksa elatusapua lapsista, vaikka hänellä on kohtuullisen hyväpalkkainen työ. Hän siis on asettanut miehen tarpeet etusijalle, vaikka elatusapujen saaminen olisi parantanut lasten taloudellista tilannetta.

Taloudelliseen itsekkyyteen ja kalkylointiin perustuvat rationaalisen valinnan mallit eivät ole riittäviä kuvaamaan yksinhuoltajien toimintaa. Malli sulkee ulkopuolelleen kaiken muun inhimillisen toiminnan motiivit. Sosiaalisessa toiminnassa itsekkäät ja yhteisen hyvän tavoitteet kulkevat usein käsi kädessä (Margolis 1982; Etzioni 1988). Laajentamalla rationaalisuuden käsitettä arvorationaalisuuden suuntaan voidaan ehkä löytää monivivahteisempi lähtökohta yksinhuoltajaäitien toiminnalle.

10.3. Työ-Virtanen: Työ tuo sisältöä elämään

Arvorationaalinen toiminta ilmenee pyrkimyksenä omien ihanteiden mukaiseen toimintaan. Ihmisen käyttäytymisen perimmäiset motiivit löytyvätkin arvoista ja asenteista (Etzioni 1988). Vallitsevat arvot ja uskomukset heijastuvat usein suoraan perheiden konkreettiseen arkeen sekä yksilöiden valintoihin (Hakim 2000; Himmelweit & Sigala 2004). Tämän tutkimuksen kansainvälinen vertailuosuus osoitti, että työhön orientoituneet yksinhuoltajaäidit olivat todennäköisemmin työssä ja kotiin orientoituneet yksinhuoltajaäidit kotona. Suomalaisia yksinhuoltajaäitejä tarkasteltaessa todettiin, että työn välineellistä merkitystä enemmän sekä työssä olevat että työttömät yksin-

huoltajaäidit korostivat työnteon sisällöllistä merkitystä. Arvostuksilla on siis yhteys yksinhuoltajien työmarkkinavalintoihin. Taloudelliset seikat eivät myöskään ole ainoa työhön motivoiva tekijä. Työssä halutaan käydä siitäkin huolimatta, ettei työnteko juurikaan paranna taloudellista tilannetta. Samalla tavalla voidaan tulkita myös haastatteluja. Työtä arvostetaan työn itsensä vuoksi.

Kyllä minä saan tyydytystä siitä työnteosta itsestään. (H4, kokopäivätyö)

Työ on raskasta, mutta ihanaa. Olen siivoojana. Se on hienoa, kun saa tehdä jotain työtä. On pahasta, jos vain istuu ja odottaa. Jos on terve, miksi istuisi vain kotona. (H8, työssä)

Kyllä sitä vaikka sitten tingitään palkastakin vähän, jos työssä viihtyy. Ei sen palkan tarvi niin hirveen hyvä olla, kyl nykypäivänä kuitenkin pärjää kun kattoo vähän mihin sitä rahaa laittaa. (H14, työtön)

Aikaisemmissa tutkimuksissa (Forssén & Hakovirta 1999; May 1999; Suhonen & Salmi 2004) on todettu, että yksinhuoltajaäidit tekevät työtä pääasiassa muista kuin taloudellisista syistä. Yksinhuoltajaäidit kokevat työn keskeisenä omia tarpeita tyydyttävänä elämänalueena, ja työ on tärkeä osa itsensä toteuttamista. Ansiotyö kuuluu oleellisena osana omaan identiteettiin. Ansiotyö koetaan tärkeäksi voimavaraksi, ja työ antaa voimia selvitä arjesta.

Multa menis hermot, jos joutuisin olemaan kotona kaiket päivät. En tiedä onko se aina lapsillekaan paras. Mullakin on ollut niin, että jos olen ollut kotona, niin poika on ollut päiväkodissa puolipäiväisenä pari kolme tuntia ja minä olen maannut koomassa kotona. Ehkä se on kun mulla on henkilökohtaiset kunnianhimot niin korkealla, etten voisi olla kotona. (H9, kokopäivätyö)

Tuli vähän sellainen olo, että tulee mökkihöperöksi ja oli ihan mukava mennä kouluun. (H11, työtön, opiskelee)

Työssäkäynnissä koetaan erityisen tärkeäksi sosiaaliset suhteet ja se sosiaalinen kokonaisuus, johon työ liittyy. Tätä korostivat sekä työttömänä olevat että työssä käyvät yksinhuoltajaäidit.

Eron jälkeen menin puutarhalle töihin seurakuntaan ja olin kesän töissä. Lapset olivat päivähoidossa. Tämä sen takia, että saisin aikuiskontakteja. Musta tuntui ettei riitä, että olen vain lasten kanssa kotona. Oli hirveän kiva kun näki muita ihmisiä. (H1, osa-aikatyössä)

Ensimmäiset kolme viikkoa oli ihan kun olis lomalle lähtenyt. Se oli semmosta, että sai olla aikuisten ihmisten seurassa ja jutella muistakin

asioista ja miettii muitakin kun vaan kotiasioita. Mun mielestä se on ollut aika hyvä henkireikä. (H15, kokopäivätyössä)

Olen miettinyt että jos mua ei kerran huolita töihin, niin en halua koto-nakaan olla, koska se on niin tylsää tuijottaa vain seinää. Ei aikuiselle ihmisille pelkästään lapsista ole seuraa. Johonkin on päästävä ennen kuin tulee ihan pöpiksi. Soitin eilen SPR:lle ja sanoin, että voisin alkaa lukea vaikka jollekin vanhuksille kirjaa tai lehtiä. (H7, työtön, yliopisto-opinnot kesken)

Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on korostettu työn sosiaalisen aspektin tärkeää merkitystä yksinhuoltajille (Suhonen & Salmi 2004, 95). Työssä tavataan muita aikuisia, ja työssä solmitut ihmissuhteet saattavat olla ainoita keskeisiä päivittäisiä aikuiskontakteja. Yksinhuoltajaäitien työlle antamalla myönteisillä merkityksillä on usein tasapainottava vaikutus. Ansiotyö täyttää perheen ja kodin piirissä tyydyttämättä jääneitä sosiaalisia tarpeita. Tulos ei sinänsä ole yllättävä. Työ on tärkeä itseilmaisun ja itsetunnon muoto. Työn kautta ihminen saavuttaa myös hyväksyttävän aseman yhteiskunnassa. Yllättävää tutkimustuloksissa on työn saama painoarvo: työ on oletettuakin tärkeämpi hyvinvoinnin osatekijä.

Työelämä on kuitenkin muuttunut viime vuosikymmenen aikana, ja sen vaatimukset ovat kasvaneet. Myös työn luonne ja merkitys ovat muuttuneet. Työ ei ole samalla lailla aikaan ja paikkaan sidottua kuin ennen, vaan ajankohtaisia ilmiöitä ovat joustavat työmarkkinat ja epätyypillinen työ. Työelämää koskevat tilastot kertovat pidentyneistä työpäivistä sekä uudenlaisesta työrytmistä. Erilaiset työvuorot, ilt-, yö- ja viikonlopputyöt ovat yleistyneet päivätyön rinnalla. Myös työntekijöiden asema työmarkkinoilla on muuttunut. (Esim. OECD Employment Outlook 1999; OECD 2005, 198–199.) Joustot ja epätyypilliset työt antavat yksilöille jossain määrin vapauden muotoilla omaa arkeaan, mutta etenkin lapsiperheissä tähän liittyy myös uhkakuvia.

Monet yksinhuoltajaäidit valitsevat ansiotyön ristiriitaisin tuntein, sillä vanhempien asemaa ei oteta tarpeeksi huomioon työelämässä (Suhonen & Salmi 2004). Ansiotyö vie paljon aikaa ja energiaa sekä luo tilanteita, jotka aiheuttavat syyllisyyttä työssä käyville vanhemmille. Opiskeleva yksinhuoltajaäiti kertoo, ettei saa kesällä toimeentulotukea, vaan sosiaalityöntekijä on vaatinut häntä menemään kesätöihin. Hänen kouluikäisille lapsilleen ei ole kesäloman ajaksi hoitajaa, ja häntä huolestuttaa jättää lapset yksin kotiin. Lapset joutuvat viettämään kesäloman yksin kotona äidin käydessä kesätoissa, koska suhteita lasten isään ja sukulaisiin ei ole.

Vaikka he osaa laittaa ruokaa, niin he ei laita vaan odottaa, että tulen kotia. ... En tiedä mitä siitä tulee, mut pakko kai heidän on vain osata, kun tyttökin on kesällä jo 9 vuotta. Pakko kai heidän on pärjätä. (H3, opiskelija)

Yksinhuoltajaäidit kokevat erityisesti koulujen loma-aikojen hoitojärjestelyt hankaliksi. Viralliset hoivajärjestelyt eivät kata kaikkia tilanteita, joissa lastenhoitoa tarvitaan, eikä kaikilla ole sukulaisia tai muita läheisiä auttamassa (Kröger 2005, 217–219). Työelämän vaatimusten jatkuvasti kasvaessa työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen ei olekaan niin mutkatonta kuin aikaisemmin. Epäsäännöllisen työn lisääntyminen ja työaikojen muutos edellyttävät lapsiperheiltä joustavuutta. Normaalia poikkeavat työajat vaikuttavat myös lasten hoidon järjestämiseen eri perhetyypeissä eri tavoin (Presser 2003, 174–199). Kahden vanhemman perheissä vanhemmilla on mahdollisuus vuorotella lasten hoidossa. Yksinhuoltajaäidit joutuvat usein turvautumaan sukulaisten tai tuttavien apuun. Silti aineiston yksinhuoltajaäidit olivat valmiita hyvinkin erilaisiin ratkaisuihin saadakseen käydä työssä.

Oli se tietty rankkaa, et kun meni aamuvuoroon, niin sä sait herätä neljän aikaa. Sit sä puet talvipakkasella kolme lasta. Vedät niille viiden aikaa aamulla vaatteet päälle ja lähdet viemään niitä tarhaa, että ehdit kuu-deksi töihin. Oli se rankkaa. Yövuorot oli kans, että illalla kahdeksalta viet lapset tarhaan ja sit yöksi töihin. Tarhasta oli pakko hakea lapset kolmelta yövuoron jälkeen. Eli sä tuut kuuden aikaan aamulla kotiin ja pistät kahdelta kellon soimaan ja sit haet lapset tarhasta, käyt kaupassa, laitat ruuan ja rupeat kattoo taas kelloa, että kahdeksaksi täytyy ehtiä tarhaan. (H15, kolmivuorotyössä)

Lapsille työelämän vaatimusten kasvu merkitsee kilpailua vanhempien ajankäytöstä. Lapset toivovat vanhemmilta vähemmän ylitoita ja työmatkoja sekä enemmän lomia (Rönkä ym. 2005). Noin puolet työssä käyvien lasten vanhemmista kokeekin, että työ haittaa perhe-elämää (Paaajanen 2001, 53–62). Viidennes naisista kokee työn ja perheen ristiriitaa, eli menestys työelämässä vaatii uhrauksia perhe-elämässä (Kinnunen ym. 2000, 23–24). Suhosen ja Salmen (2004, 93–94) mukaan yksinhuoltajaäidit kokevat yötyön, viikonlopputyön sekä työmatkojen aiheuttavan enemmän ongelmia verrattuna äiteihin, joilla puoliso asui kotona. Yksinhuoltajaäidit toivovat muita perhetyyppijä enemmän liukumismahdollisuuksia päivittäisiin työhöntulo- ja lähtöaikoihin sekä mahdollisuuksia vaihdella työaikaansa oman elämäntilanteen mukaan. Rönkä, Kinnunen ja Sallinen (2005) ehdottavatkin, että ”työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen sijasta pitäisi alkaa puhua perheen, työn, koulun tai päivähoidon ja vapaa-ajan yhteensovittamisesta”.

Viralliset hoivamahdollisuudet eivät kata kaikkia yksinhuoltajaäitien hoivatarpeita. Erityisesti isovanhemmat ja lapsen etävanhempi ovat yksinhuoltajille tärkeitä lastenhoitoavun lähteitä (Kröger 2005). Laajat sosiaaliset verkostot luovat edellytyksiä työn ja perhe-elämän yhteensovittamiselle sekä antavat liikkumavaraa.

Pystyin yöpymään äitini luona ja äitini hoiti lapset sillä aikaa kun opiskelin ja jos oli siellä viikon tai viikonlopun niin sillä tavalla sain sen toimimaan. (H2, työssä)

Mulla tuli jo ongelma, kun alkaisi työharjoittelujakso ja he ilmoitti ihan suoraan, että se on sitten enimmäkseen viikonlopputyötä ja illalla. Jotenkin mua vierastaa ajatus, että pistäisin lapsen yötarhaan. Mulla on vielä se tilanne, ettei mulla ole muita hoitajia kun mun äiti ja hänkin on hirveesti töissä. (H12, työtön)

Haastateltavista yksinhuoltajaäideistä monella ei kuitenkaan ollut omaisia, joihin turvautua. Isovanhemmat saattoivat asua kaukana. Moni yksinhuoltajaäiti oli myös huonoissa väleissä omien vanhempiensa kanssa tai suhde lapsen etävanhempaan ei toiminut. Takalan (2000, 117–118) mukaan perhemuoto on jossain määrin yhteydessä epävirallisen hoitoavun saantiin. Yksinhuoltajat saavat selvästi harvemmin apua omilta vanhemmiltaan, eivätkä entisen puolison vanhemmat useinkaan ole enää käytettävissä. Sen sijaan yksinhuoltajat joutuvat muita useammin turvautumaan työtovereiden tai ystävien apuun tarvitessaan lapsille tilapäishoitoa. Myös Suhonen ja Salmi (2004, 91–92) kuvaavat, kuinka yksinhuoltajat saavat muita perheitä enemmän apua taloustöiden, kauppaa-asioiden ja raha-asioiden hoitoon. Sen sijaan lastenhoitoapua isovanhemmilta yksinhuoltajaperheet ovat saaneet muita perheitä vähemmän. Koska apua arkeen ei ole saatavilla, kaikille yksinhuoltajaäideille lasten päivähoidon järjestäminen ja työn yhteensovittaminen ei onnistu.

Jos mä lähden täältä kahdella linja-autolla niin en mä kerkiä tulee sieltä ennen kuin päiväkotia menee kiinni. Työvoimatoimistossa ne nurisi siitä. Et ne ois soittanut liittoon ja katkassu mun päivärahat ja olis tullut kolmen kuukauden karenssi. Mut onneksi johtaja soitti sinne, et koittakaa nyt ymmärtää, kun on kyse yksinhuoltajaäidistä, eikä hänellä ole lapselle hakijaa, että ei tämä työ onnistu. (H6, työtön)

Ongelmia aiheuttavat usein myös keskelle päivää sijoitetut lasten tarpeista johtuvat menot, kuten lääkäri- tai neuvolakäynnit.

Pitäisi olla sellainen työ, josta voisi olla poissa kaksi kertaa viikossa keskellä päivää 2,5 tuntia, kun vien tytärtäni terapiaan. Ei semmonen ole mahdollista, kun on kuitenkin ihmisiä tulossa, jotka voivat olla töissä koko päivän. Tietenkin ne valitsee sellasia. (H7, työtön)

Työn ja perhe-elämän yhdistämisen vaikeuksista huolimatta ansiotyö on yksinhuoltajaäideille erittäin tärkeä elämänaalue nykyisestä työmarkkina-asemasta riippumatta. Yksinhuoltajaäidit eivät preferoi materiaalisia ja instrumentaalisia tavoitteita immateriaalisten, työhön ja itsensä toteuttamiseen liittyvien päämäärien kustannuksella. Työttömät yksinhuoltajaäidit haluavat töihin ja työlliset yksinhuoltajaäidit haluavat jatkaa työntekoa. Tämä osoittaa taloudellisen edun maksimointia korostavan valintateorian rajallisuuden.

10.4. Hoiva-Virtanen: Lapset huomioonottava vastuurationaalisuus

Perheellä ja lapsilla on suuri merkitys yksinhuoltajien elämänkululle. Rationaalisen valinnan teoriaan nojaavassa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa on varsin pitkälle ollut käytössä oletus ihmisen itsekkyydestä. Toisaalta on myös tutkijoita, jotka ovat huomauttaneet, etteivät rationaalisen valinnan teoria ja toisen huomioon ottava käyttäytyminen sulje toisiaan pois. Myös toisen ihmisen hyvää voidaan tavoitella rationaalisin keinoin (Margolis 1982). Etzionin (1988) tulkinnan mukaan ihminen on pohjimmiltaan moraalinen olento, jonka ensisijaisena tarkoituksena on tehdä valintoja oikean ja väärän välillä. Yksinhuoltajaäiti joutuu siis pohtimaan, onko työssäkäynti oikea vai väärä valinta ja mitä etuja sekä haittoja työmarkkinavalintoihin sisältyy. Oman toiminnan seurauksia joudutaan pohtimaan myös muiden kuin itsensä kannalta.

Vastuu lapsista rajoittaa jossain määrin niin yksinhuoltajaäitien kuin muidenkin vanhempien mahdollisuuksia tehdä työtä. Suomessa sosiaalipoliittiset toimet ovat turvanneet perheiden, lasten ja vanhempien elämää sekä parantaneet mahdollisuuksia työn ja perheen yhdistämiseen. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että pääasiassa äidit hoitavat lasta syntymän jälkeen. Tämän jälkeen vanhemmilla on mahdollisuus hoitaa lapsia kotona lasten kotihoidon tuen turvin siihen saakka kunnes nuorin lapsista täyttää kolme vuotta. Osittainen kotihoidon tuki myös mahdollistaa vanhemmille työajan lyhentämisen tämänkin jälkeen. Vanhemmille on siis tarjottu mahdollisuus valita joko lapsen kotihoidon tai päivähoidon välillä.

Käytännössä kaikilla äideillä ei ole todellista valinnanvapautta, sillä äidit eivät tee valintoja vain hoitomuotojen välillä vaan myös toimeentulon lähteiden välillä. 2000-luvun alussa Suomessa suurimmalla osalla kotihoidontuen saajista ei ole ollut työpaikkaa johon hoitovapaan jälkeen palata (Lammi-Taskula 2004; Forssén ym. 2005). Tämä näkyy myös yli kolmevuotiaiden lasten äitien korkeina työttömyyslukuina (Haataja 2005b, 104).

Etzionin (1988) tulkinnan mukaan vanhemmat tekevät tässä tilanteessa valintoja oikean ja väärän välillä. Valintoja normittavat arvot ja käsitykset siitä, mitä pidetään hyvänä äitiytinä. Valintoihin vaikuttaa myös se, miten oma valinta vaikuttaa lapsen hyvinvointiin. Käsitteellinen kategoria ”toisen huomioonottava toiminta”, jota tässä tutkimuksessa kutsutaan vastuurationaaliseksi toiminnaksi, kattaa siis yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymiseen liittyvät, hyvinkin erilaisissa elämäntilanteissa tehdyt teot.

Aikaisempien tutkimusten mukaan äitien työmarkkinavalintoihin on oleellisesti yhteydessä se, miten he määrittävät itsensä äitinä (Evanson 1998; Duncan & Edwards 1999; Himmelweit & Sigala 2004). Se, että omat lapset hoidetaan kotona, on monelle äidille merkki ”hyvästä äitiydestä”. Myös tämän tutkimuksen perusteella osa yksin-

huoltajaäideistä kokee lasten hoidon kotona lapsen kannalta parhaaksi vaihtoehdoksi. Perhe ja lapset ovat keskeisiä omia tarpeita tyydyttävä elämänalue. Näille äideille oli alusta alkaen ollut selvää, että he haluavat hoitaa omat lapsensa kotona.

Mä tein ihan selväksi sen, että kun lapsi syntyy, mä en lähde töihin. Meinaan olla sen kolme vuotta kotona hänen kanssa. (H6, työtön)

Lapsen isä olisi halunnut äidin palaavan työhön heti äitiysloman päätyttyä, mutta äiti halusi olla kotona lapsen kanssa. Hän perusteli toimintaansa sillä, että lasten hoidon ja työssäkäynnin yhdistäminen on liian raskasta. Lisäksi on vaikea jättää omaa lasta muiden hoitoon ja mennä itse hoitamaan muiden lapsia työhön. Lasten kotihoito nähdään oikeana toimintana erityisesti silloin kun lapset ovat pieniä. Moni on käyttänyt hyväksi oikeuttaan hoitaa lasta kotona kotihoidon tuen turvin siihen saakka, kun lapsi täyttää kolme vuotta. Hoitovapaan käyttö vaihtelee äidin koulutuksen mukaan. Mitä enemmän äidillä oli koulutusta, sitä harvempi oli ollut hoitovapaalla. Eniten hoitovapaata käyttivät yksinhuoltajaäidit, joilla ei ollut keskiasteen jälkeistä koulutusta. Tämä on linjassa aikaisempien tutkimusten kanssa, joissa on selvästi todettu, että matalamman koulutustason omaavat äidit käyttävät eniten hoitovapaita (Takala 2000, 38–39; Lammi-Taskula 2004). Lasten hoito kotona koetaan paremmaksi vaihtoehdoksi kuin yksitoikkoinen tai rutiininomainen ansiotyö. Pienten lasten hoito kotona on sosiaalisesti hyväksyttävää, vaikkei se ole taloudellisesti palkitsevaa.

Lasten kotihoidossa yksinhuoltajaäidit korostivat erityisesti lapsen turvallisuuden tunteen merkitystä ja mahdollisuutta ottaa lapsen yksilölliset tarpeet paremmin huomioon kotona kuin päivähoidossa. Lisäksi tärkeänä pidettiin sitä, että sai olla mukana seuraamassa oman lapsen kehitystä. Kotona lasten kanssa oleville yksinhuoltajaäideille tyypillisiä olivat myös kertomukset ajankäytön vapaudesta ja kiireettömyydestä. Tämä ei tarkoita töiden vähäisyyttä vaan sitä, että kotona lapsia hoitavalla ei yleensä ole tarkkaa aikataulua, jota olisi pakko noudattaa. Lasten välttämättömät lääkäri- ja neuvolakäynnit on helppo hoitaa, kun on päivisin vapaata.

Olen monta kertaa miettinyt, että on paljon helpompaa olla kotona. Me saatettiin olla viikko mun vanhempien luona tai kaksi viikkoa jos siltä tuntui. Ei tarvinnut keneltäkään kysellä, että kävisikö nyt. (H5, työtön)

Monella lasta kotona hoitavalla yksinhuoltajaäidillä oli myös aikaisempia kokemuksia lasten päivähoidosta, ja ne olivat pääosin negatiivisia. Ne, joilla ei ollut omakohtaisia kokemuksia lasten hoidosta kodin ulkopuolella, mielsivät päivähoidon negatiiviseksi asiaksi lapselle.

Lasten kotihoidossa on kysymys omista moraalisista sitoumuksista, jotka motivoivat yksinhuoltajaäidin toimintaa. Pitkiä aikoja kotihoidontuella olleet yksinhuoltajaäidit

kertovat selvästi enemmän taloudellisesta niukkuudesta ja rahapulasta, mutta he ovat silti halunneet preferoida lasten kotihoitoa. Senin (1987) mukaan perinteistä rationaalisen valinnan teoriaa pitäisikin laajentaa suuntaan, jossa pohdittaisiin enemmän moraalien ja sitoumusten vaikutusta toimintaan.

Toisaalta kotiäitiys ei välttämättä olisi ollut preferoiduin vaihtoehto, jos muita vaihtoehtoja olisi ollut tarjolla. 10 vuotta kotiäitinä ollut yksinhuoltajaäiti kertoo, ettei hän aina ollut tyytyväinen ollessaan lasten kanssa kotona.

Kyllä se oli sellaista aikaa, etten oikein ollut tyytyväinen siihen. Toisaalta en halunnut jättää lapsia, koska me asuttiin silloin aika maalla ja olisin itse ollut viiden kuuden aikaan kotona enkä olisi ehtinyt nähdä omia lapsiani juuri ollenkaan. Sen takia aloitin perhepäivähoitajana. (H2, kokopäivätyö)

Tämä kuvaa hyvin tilannetta, jossa preferenssejä on vaikea asettaa paremmuusjärjestykseen. Ristiriitatilanne on ratkaistu ryhtymällä perhepäivähoitajaksi. Preferenssit ovatkin hyvin riippuvaisia tilannetekijöistä. Tässä tilanteessa yksinhuoltajaäidillä oli mahdollisuus ryhtyä perhepäivähoitajaksi, mutta mikä olisi ollut lopputulos, jos tätä työtä ei olisi ollut tarjolla?

Lasten kotihoidossa on siis kysymys sekä arkielämän sujumisesta että omasta identiteetistä ja hyvästä äitiydestä. Yksilön arvoperusta voi vaihdella eri elämäntilanteissa, ja omakin rooli nähdään erilaisena. Lasten ollessa pieniä monet haluavat olla kotona, ja he lopettavat ansiotyön joksikin aikaa lapsen syntymän jälkeen. Lasten varttuessa työ muodostuu entistä tärkeämmäksi.

Lapset kasvaa koko ajan ja mulla on vielä 20 vuotta ennen kuin olen eläkeiässä. Haluan sen 20 vuotta tehdä jotain enkä vain ihmetellä sälekaihtimien sisällä, että mitähän maailmassa tapahtuu. (H2, työssä)

Olen kyllä luonteeltani kova tekemään töitä. Sellainen tyhjän istuskelu saa kyllä minut aivan raivon valtaan. (H3, opiskelija)

Sosiaalipoliittisessa keskustelussa asetetaan usein virheellisesti perheenäidit vastakkain ansiotyössä käyvien äitien kanssa. Äidit haluavat periaatteessa molempia: mahdollisuutta ansiotyöhön sekä kotityön taloudellista turvaamista. Perhe ja työ täydentävät ja tukevat toisiaan. Monet yksinhuoltajaäideistä ovat palanneet työelämään lasten kasvettua vanhemmiksi.

Yksinhuoltajaäitien toiminnasta voikin tunnistaa vastuurationaalisen toiminnan ulottuvuuksia: samaistuminen toisen ihmisen hyvinvointiin ja huomion kiinnittäminen siihen, mitä omasta toiminnasta seuraa muille ihmisille, erityisesti lapsille. Omista

tarpeista ollaan valmiita luopumaan tai ne ollaan valmiit siirtämään myöhemmäksi lapsen edun nimissä.

Kuitenkin odotin, että lapset kasvaa vähän isommiksi. En pidä siitä systeemistä, että lapset pistetään vuoden vanhoina tarhaan, vaikka kuinka olisi akateemista kunnianhimoa. Minä vaan odotin, että lapset kasvaa ja pääsen hakemaan yliopistoon. (H3, opiskelija).

Opiskelemaan pääsy on sellainen pitkän tähtäimen projekti. (H9, työssä)

Tällainen toiminta näyttää kiistatta toisen huomioon ottavalta vastuurationaaliselta toiminnalta. Äidin kokemus tappio oman koulutuksen siirtymisestä pidemmälle tulevaisuuteen on pienempi paha kuin lapsen saama hyvinvoinnin lisäys. Toisaalta se, että yksinhuoltajaäiti asettaa lapsen hyvinvoinnin oman hyvinvointinsa edelle, voidaan tulkita myös itsekkyyteen perustuvaksi rationaaliseksi toiminnaksi. Toiminta voidaan nähdä rationaalisena, koska suosimalla jälkeläisten hyvinvointia varmistetaan heidän selviytymisensä.

Toimintaa voi tulkita myös vaihtoehtoisella tavalla. Vastuurationaalisuuden käsitteeseen sisältyvä vastakkainasettelu altruismi–egoismi ei voi kuvata äidin ja lapsen suhdetta. Komulaisen (1994) mukaan huolenpito lapsesta ei ole luopumista omista tarpeista, vaan kysymys on pikemminkin yhteisistä tarpeista. Lapsesta huolehtiminen on myös omien tarpeiden toteuttamista. Omat intressit eivät ole vastakkaisia lapsen tarpeille, vaan oma hyvinvointi on myös lasten hyvinvoinnin edellytys. Huolenpito itsestä on myös huolenpitoa muista.

Keskeistä vastuurationaaliselle toiminnalle on kokonaisuuden hyvinvointi. Vastuurationaalisessa toiminnassa kokonaisuuden hyvinvoinnista kannetaan huolta monella eri tasolla ja toimintaa motivoivat erilaiset tekijät. Ensinnäkin yksinhuoltajaäidit perustelevat lasten kotihoitoa omilla moraalisisilla kannanotoillaan hyvästä äidistä, joka hoitaa lapset kotona. Toiseksi työn ja lastenhoidon yhdistäminen koetaan liian raskaaksi, jolloin on helppo preferoida lasten kotihoitoa. Tämän voisi jopa tulkita itsekkääksi käyttäytymiseksi. Toiminnan tavoitteena on kuitenkin edistää sekä omaa että lapsen hyvinvointia, jolloin toiminta sotii itsekästä rationaliteettioletusta vastaan.

Tällä tavalla määriteltynä myös työssä käyvien yksinhuoltajaäitien toiminnasta voidaan erottaa vastuurationaalisien toiminnan tunnusmerkkejä. Kun työssäkäynti lisää yksinhuoltajaäidin omaa henkilökohtaista hyvinvointia, siirtyä työelämästä saatu hyvinvointi myös toiselle elämänalueelle, perhe-elämään ja lasten hyvinvointiin. Yhdessä roolissa toimiminen helpottaa ja parantaa toisessa roolissa toimimista (vrt. Kinnunen ym. 1995). Huolehtimalla omasta hyvinvoinnista myös lapsen hyvinvointi kohenee, jolloin toiminnan tavoitteena on ottaa huomioon sekä lapsen että kokonaisuuden hyvinvointi.

10.5. Yhteenveto

Yksinhuoltajaäitien haastattelut osoittivat, että ansiotyö oli heille erittäin tärkeä elämän-alue. Työllisyys ei ole tärkeää pelkästään taloudellisista syistä vaan myös yksinhuoltajaäitien oman hyvinvoinnin kannalta. Työn arvostus näkyi myös toiminnassa, sillä työtä arvostavat yksinhuoltajaäidit olivat hakeutuneet työhön pian lastenhoitovapaiden päätyttyä ja kehittäneet erilaisia strategioita yhdistääkseen työn ja lasten hoidon. Myös työttömät yksinhuoltajaäidit hakivat aktiivisesti töitä tai opiskelivat parantaakseen asemaansa työmarkkinoilla. Joillekin yksinhuoltajaäideille paluu työelämään lastenhoitovapaiden jälkeen oli mahdotonta, koska työpaikkaa ei ollut.

Toisaalta yksinhuoltajaäitien perusasennoituminen ansiotyöhön vaihteli eri elämänvaiheissa. Lasten ollessa pieniä osa yksinhuoltajaäideistä käytti mahdollisuutta hoidtaa heitä kotona kotihoidontuella. Valintatilanteet eivät aina olleet yksiselitteisiä, ja niissä jouduttiin arvottamaan erilaisia asioita ja asettamaan niitä tärkeysjärjestykseen. Useimmat yksinhuoltajaäideistä halusivat sekä tehdä työtä että antaa aikaa lapsille, jolloin heissä kilpaili keskenään ristiriitaisia preferenssejä (Margolis 1982; Etzioni 1988). Palkkatyö ja perhe eivät olleet toisensa poissulkevia. Moni yksinhuoltajaäiti tasapainoili työn ja kodin välillä. Oletus yksilöiden preferenssien yksiulotteisuudesta onkin epärealistinen, sillä preferenssit riippuvat myös tilannetekijöistä.

Itsekkyyys ja oma hyvä eivät myöskään olleet toiminnan päämääriä. Yksinhuoltajaäidit pyrkivät sekä lapsen hyvän että oman hyvän edistämiseen samanaikaisesti. Toiminnan ratkaisi silloin näiden etujen yhdistelmä. Vastuurationalisessa toiminnassa lähtökohtana oli kaikkien perheenjäsenten hyvinvoinnin lisääminen. Tähän päästiin, kun voitiin toteuttaa omia preferenssejä. Tällöin oma hyvinvointi koheni, millä voi olla positiivinen yhteys myös lapsen hyvinvointiin.

11. Yhteenveto ja johtopäätökset

11.1. Kokoava tarkastelu

Tutkimuksessa tarkasteltiin yksinhuoltajaäitien työllisyyden yleisyyttä eri maissa. Kansainvälinen vertailu osoitti, että 1990-luvun alussa yksinhuoltajaäitien työllisyys vaihteli selvästi eri hyvinvointivaltioiden välillä. 2000-luvun alussa erot yksinhuoltajaäitien työllisyydessä maiden välillä olivat tasoittuneet, koska työllisyyden kehitys vaihteli maiden välillä. Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajaäitien ja erityisesti pienten lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys heikentyi vuosina 1990–2000. Norjassa ja USA:ssa yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi 1990-luvulla. Saksassa erityisesti alle 6-vuotiaiden yksinhuoltajaäitien työllisyys heikentyi huomattavasti. Isossa-Britanniassa työllisyydessä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia vuosina 1990–2000.

Yksinhuoltajaäitien työllisyydessä tapahtuneet muutokset heijastuivat myös bruttotulojen rakenteeseen sekä yksinhuoltajaäitien toimeentuloon. Suomi ja Saksa ovat maita, joissa yksinhuoltajaäitien ansiotulojen osuus kokonaistuloista laski ja tulonsiirtojen osuus nousi vuosien 1990 ja 2000 välillä. Yksi merkittävä syy ansiotulojen osuuden kasvuun oli yksinhuoltajaäitien työttömyyden kasvu sekä alle 6-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäitien työllisyyden lasku molemmissa maissa. Suomessa yksinhuoltajaäidit olivat 1990-luvulla aikaisempaa enemmän kotona hoitamassa lapsia (Haataja 2004a, 2005b). 2000-luvun alussa perhepoliittiset tulonsiirrot muodostivat lähes puolet yksinhuoltajaäitien saamista tulonsiirroista (Moisio 2005, 68). Yksinhuoltajaäitien toimeentulo rakentui tulonsiirtojen varaan. Työttömyys ja perhepoliittisiin etuihin tehdyt leikkaukset näkyivät yksinhuoltajaäitien köyhyyden lisääntymisenä. Saksassa työllisyyden ja ansiotulojen osuuden laskun myötä yksinhuoltajaäitien köyhyys ja myös työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien köyhyys kasvoi 1990-luvulla. Osasyynä tähän voi pitää äitien osa-aikatyökulttuuria, jota tulonsiirto- ja päivähoitojärjestelmä tukee Saksassa (Ostner ym. 2004). Pieniä palkkatuloja kompensoivia sosiaalietuuksia ei ole, joten osa-aikatyöstä saatava palkka ei riitä elättämään yksinhuoltajaperhettä.

Ruotsissa, Norjassa ja USA:ssa kehitys oli päinvastainen eli tulonsiirtojen osuus laski ja ansiotulojen osuus nousi 1990-luvulla. Norja ja USA korostivat politiikassaan tiukkoja yksinhuoltajaäitien työvelvollisuuksia ja yksinhuoltajaäitien työllisyys nousi molemmissa maissa. Muutos johti yksinhuoltajaäitien köyhyyden vähenemiseen. Toisaalta USA:ssa yksinhuoltajaäitien köyhyys oli edelleen korkealla tasolla. Palkkatyö ei suojannut köyhyydeltä, eikä tulonsiirtojärjestelmässä ole elementtejä, jotka mahdollistaisivat työtulojen rinnalla maksettavia etuuksia. Tämä lisää eriarvoisuutta sekä ylläpitää yksinhuoltajaäitien köyhyyttä. Ruotsissa sen sijaan ansiotulojen osuuden noususta huolimatta yksinhuoltajaäitien köyhyys lisääntyi, mutta köyhyysaste

oli vuonna 2000 edelleen vertailumaiden matalin. Köyhyyden kasvu johtui osittain yksinhuoltajaäitien heikosta ansiokehityksestä sekä tulonsiirtoihin tehdyistä leikkauksista (Hiilamo 2002; Haataja & Nyberg 2006, 137). Yksinhuoltajaäitien työttömyys oli myös korkeaa. Nämä tekijät selittävät osaltaan yksinhuoltajaäitien taloudellisen aseman heikentymistä Ruotsissa.

Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäitien työllisyys pysytteli suhteellisen vakiona koko 1990-luvun eikä bruttotulojen rakenteessa ole tapahtunut suuriakaan muutoksia. Ansiotulojen osuus oli matala ja tulonsiirtojen osuus korkea verrattuna muihin tutkimusmaihin. Yksinhuoltajaäitien köyhyys kuitenkin laski huomattavasti vuosien 1990 ja 2000 välillä. Tämä selittyy parannuksilla, joita sosiaaliturvaan tehtiin lapsiköyhyyden alentamiseksi ja yksinhuoltajaäitien työhön kannustamiseksi. Iso-Britannia saavuttikin Pohjoismaita perhetukien anteliaisuudessa (Bradshaw & Finch 2002).

Taulukossa 11.1. on tiivistetty tutkimuksen kansainvälisen vertailuosan tulokset. Maat on sijoitettu erilaisiin politiikka-, työllisyys- ja köyhyysregiimeihin. Jako on yksinkertaistettu, mutta se luo yhteenvedon tutkimusmaiden politiikasta ja sen lopputuloksesta eli yksinhuoltajaäitien työllisyydestä ja köyhyydestä tutkimuksen vertailumaissa.

Taulukko 11.1. Yhteenvedo tutkimusmaiden jakautumisesta erilaisiin politiikka-, työllisyys- ja köyhyysregiimeihin

Politiikka	Työllisyysaste			Köyhyysaste	
	Matala	Keskitaso	Korkea	Matala	Korkea
(Re)kommodifikaatiota ja dekommodifikaatiota tukeva politiikka		Suomi Norja	Ruotsi	Suomi Ruotsi Norja	
(Re)kommodifikaatiota vaikeuttava politiikka	Iso-Britannia	Saksa			Iso-Britannia Saksa
Kommodifikaatioon pakottava politiikka		USA			USA

(Re)kommodifikaatiota ja dekommodifikaatiota tukevaksi politiikaksi määrittänyt linjaukset, joissa tarjotaan mahdollisuuksia vetäytyä työmarkkinoilta dekommodikoivien etujen turvin ja toisaalta tuetaan äitien mahdollisuutta käydä työssä. Keinona ovat kattavat perhevapaat sekä julkinen päivähoito. Ruotsissa laaja-alaisella perhepolitiikalla ja kattavalla päivähoitojärjestelmällä saavutettiin yksinhuoltajaäitien korkea työllisyysaste ja matala köyhyys. Perhepolitiikka kehittyikin Ruotsissa tukemaan lasten päivähoitoa. Toisaalta Ruotsin perhepolitiikkaa on arvosteltu päivähoitomonopoliksi, koska järjestelmä ei

tue lapsia itse hoitavia vanhempia (Hiilamo 2006, 143). Asenteiden vertailu osoittikin, että Ruotsissa väestö toivoi enemmän mahdollisuuksia lasten kotihoitoon.

Suomi ja Norja ryhmittivät myös (re)kommodifikaatiota ja dekommodifikaatiota tukeviksi maiksi. Silti Suomen ja Norjan perhepoliittiset linjaukset eroavat Ruotsin järjestelmästä siinä, että näissä maissa politiikkaan sisältyi osittain ristiriitaisia elementtejä. Suomessa tuetaan yksinhuoltajaäitien oikeutta ansiotyöhön päivähoitojärjestelmällä, mutta samanaikaisesti politiikassa korostuu uusfamilistiset piirteet, kun julkista vastuuta lasten hoidosta on siirretty kotiin (Mahon 2002; Haataja 2006). Suomessa yksinhuoltajaäitien Ruotsia matalampi työllisyysaste voi olla osittain seurausta uusfamilistisesta politiikasta, jossa äitejä houkutellaan kotiin tulonsiirtojen avulla. Suomessa myös asenteet tukivat yhden tai puolentoista ansaitsijan mallia. Norjan järjestelmään sisältyi myös vastakkaisiin suuntiin vaikuttavaa politiikkaa. Toisaalta Norjassa vastuu pienten lasten hoidosta on osittain perheellä, sillä päivähoitopolitiikka ei ole muiden Pohjoismaiden tasolla. Myös tulonsiirtojärjestelmä tukee lasten hoitoa kotona yksinhuoltajatuen ja lasten hoitorahan turvin, silloin kun lapset ovat alle 3-vuotiaita. Toisaalta asenteet äitien työssäkäyntiä kohtaan ovat Norjassa hyvinkin myönteiset, mikä on saattanut johtaa kiristyneisiin työvelvoitteisiin myös yksinhuoltajaäitien kohdalla.

Ison-Britannian ja Saksan politiikkaa voidaan kutsua (re)kommodifikaatiota vaikeuttavaksi, koska politiikka ei edelleenkään tue riittävästi ansiotyön ja lastenhoidon yhdistämistä, vaikka politiikan tavoite oli uusien tukimuotojen avulla tehostaa yksinhuoltajaäitien integroitumista työmarkkinoille. Isossa-Britanniassa ja Saksassa asenteet äitien työssäkäyntiin olivat 2000-luvun alussa vielä hyvin perinteiset. Miesten tehtäväksi katsottiin perheen toimeentulo ja äitien vastuulle jäi lapsista huolehtiminen. Toisaalta äidit itse suhtautuivat myönteisesti naisten työssäkäyntiin Saksassa. Isossa-Britanniassa ja Saksassa perhepolitiikka ei ole kehittynyt vastaamaan työssäkäyvien äitien tarpeita, sillä lasten päivähoitoa oli tarjolla vähän tai se oli osa-aikaista. 2000-luvun alussa Isossa-Britanniassa yksinhuoltajaäitien työllisyys oli vertailumaiden matalin ja sen vuoksi köyhyysaste suhteellisen korkea. Saksassa yksinhuoltajaäitien työllisyys oli suhteellisen korkea, mutta äitien osa-aikatyö yleistä, mikä johtaa korkeaan köyhyyteen.

USA:n politiikkaa voi luonnehtia kommodifikaatioon pakottavaksi. USA:n luokittelu perustuu siihen, että siellä ei tueta oikeutta antaa hoivaa eli lasten kotihoitoa eikä dekommodifikaatio ole mahdollista. Yksinhuoltajaäitien toimeentulo on pitkälle riippuvainen markkinoista. Perhepoliittisia tulonsiirtoja ei ole tarjolla ja lasten päivähoito on pitkälti perheiden vastuulla. Myös äitien työssäkäyntiin suhtaudutaan melko myönteisesti. USA:ssa on saavutettu yksinhuoltajaäitien suhteellisen korkea työllisyysaste ilman työssäkäyntiä tukevia tulonsiirtoja tai sosiaalipalveluja, mutta yksinhuoltajaäitien köyhyys on hyvin yleistä.

Kansainvälisestä perspektiivistä katsottuna suomalaisten yksinhuoltajaäitien tilanne vaikutti hyvältä. Yksinhuoltajaäitien köyhyysaste oli 2000-luvun alussa matala. Toisaalta yksinhuoltajaäitien työllisyysaste kuitenkin laski ja köyhyysaste nousi vuosien 1990 ja 2000 välillä. Tämä vahvistaa aikaisempia käsityksiä siitä, että yksinhuoltajaäidit kuuluivat siihen ryhmään, joka kärsi laman vaikutuksista (Moisio 2005; Haataja & Nyberg 2006).

Tyypipiperhelaskelmat osoittivat, että Suomessa sosiaaliturvajärjestelmä tuotti edelleen disinsentiivejä yksinhuoltajaäitien palkkatyöhön osallistumiselle. Tämä mahdollisti taloudellisesti rationaalisen käyttäytymisen. Siitä huolimatta yksinhuoltajaäitien työllisyys kääntyi nousuun 2000-luvun alussa. Pelkästään kannustinloukkuja purkamalla yksinhuoltajaäitien työllisyys ei kohene. Taloudelliset tekijät olivat vain yksi työnteon motiivi. Kyselyaineiston tulokset tukivat aikaisempia tutkimustuloksia, joiden mukaan ansiotyö oli yksinhuoltajaäideille tärkeää myös muun kuin taloudellisen toimeentulon lähteenä. Palkan lisäksi työllä oli myös muita merkityksiä, jotka olivat taloudellisia seikkoja tärkeämpiä. Yksinhuoltajaäitien teemahaastattelut Suomesta täydensivät kuvaa yksinhuoltajaäitien voimakkaasta työorientaatiosta. Yksinhuoltajaäidit eivät tietoisesti käyttäneet taloudellisesti rationaalista logiikkaa tehdessään päätöksiä työssäkäynnistä, ja he toimivat myös taloudellisen hyödyn maksimointiin nähden epärationaalisesti. Työssä haluttiin käydä, koska palkkatyö lisäsi omaa hyvinvointia. Työ mahdollisti sosiaalisen kanssakäymisen kodin ulkopuolella. Yksinhuoltajaäitien haastattelut toivat näkyväksi sen, että yksinhuoltajaäidit tekivät valintoja aikaisempien kokemusten ja elämänhistorian aikana omaksuttujen arvojen ja tapojen varassa. Lisäksi monenlaiset sattumat ja elämän käännekohtat sekä yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat työmarkkina-aseman muotoutumiseen. Tämä selittää sitä, miksi kaikki valinnat eivät ole niin rationaalisia kuin ennalta voisi olettaa.

11.2. Teorian ja tutkimusmenetelmien arviointia

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat nojasivat rationaalisen valinnan teorioihin. Teorian avulla kyettiin tarkastelemaan sekä sosiaalisten instituutioiden että yksinhuoltajaäitien omien preferenssien yhteyttä työmarkkinavalintoihin. Erilaiset yksinhuoltajia tukevat järjestelmät tuottivat erilaisia kannustimia yksinhuoltajaäitien työssäkäynnille. Historialliset ja kulttuuriset tekijät sekä normatiivinen näkemys lapsen hyvästä hoidosta ovat kehittäneet perhepolitiikkaa tutkimusmaissa eri suuntiin. Harjoitettava perhepolitiikka puolestaan loi kontekstin, jossa yksinhuoltajaäidit toimivat. Yhteiskunnassa vallitsevat asenteet olivat myös osaksi muokkaamassa yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä. Yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytyminen oli siten sidoksissa yhteiskunnan luomiin rakenteisiin, jotka määrittävät sopivan toiminnan mallit.

Sosiaalisten rakenteiden ohella tutkimuksessa arvioitiin yksinhuoltajaäitien omien preferenssien yhteyttä työmarkkinavalintoihin. Tulokset osoittivat, että yksinhuoltajien valinnat olivat epärationaalisia hyödyn maksimoinnista poikkeavia valintoja, jos hyöty käsitetään kapeasti taloudelliseksi hyödyksi. Laajennettu rationaalisuusnäkemys, jossa toiminta tapahtuu arvojen mukaan, näyttäisi ohjaavan yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä. Myös vastuu kaikkien perheenjäsenten hyvinvoinnista heijastui yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintoihin. Toisaalta omien arvojen mukainen toiminta ei aina ole mahdollista, koska sosiaaliset rakenteet muodostavat kontekstin, jossa yksilöllä on mahdollisuus tehdä valintoja. Ihmiset eivät toimi kulttuurista, instituutiosta ja normeista irrallisina, vaan toiminta tapahtuu aina tietyssä institutionaalisessa kontekstissa ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa.

Tutkimus osoitti, että myös sosiaalipoliittinen tutkimus voi hyödyntää rationaalisen valinnan teorioita, kunhan huomioi teorian rajoitteet. Kaikkia ihmisten valintoihin vaikuttavia tekijöitä ei voida koskaan mitata. Usein jää epäily siitä, onko näkökulma niin kapea, että huomioimalla joitakin muita tekijöitä tutkimustulokset olisivat voineet muuttua. Tulisi pyrkiä rakentamaan malleja, joissa makrotason kulttuurin ja instituutioiden sekä myös mikrotason yksilöllisten tekijöiden ja arvojen merkitys voitaisiin ottaa paremmin huomioon. Rationaalisen valinnan teoria tarjoaa lähtökohdan makro- ja mikrotason välisen yhteyden tarkastelulle.

Tutkimuksen metodiset valinnat pohjautuivat käsitykseen, jonka mukaan sosiaalisesta todellisuudesta on aina löydettävissä sekä määrällisiä että laadullisia ulottuvuuksia. Tämän vuoksi tutkimuksessa käytettiin erilaisia aineistoja. Niiden yhdistämisen etuna oli se, että yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä voitiin tutkia objektiivisin ja subjektiivisin mittarein. Molemmilla tutkimusperinteillä on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asemaa tutkittaessa kvantitatiivisten aineistojen avulla voitiin selvittää ilmiön yleisyyttä ja variaatiota sekä saada tarkkaa tietoa määrällisistä tekijöistä. Tilastollisin menetelmin voitiin erottaa sattuma ja systemaattinen vaihtelu sekä tutkia eri tekijöiden välisiä riippuvuuksia. Yhdenmukaisten tilastollisten tunnuslukujen taakse kätkeytyy kuitenkin aina elämänkulun ja arvomaailmojen eroavaisuuksia. Laadullisen aineiston avulla voitiin tarkastella yksittäisen yksinhuoltajaäidin elämää ja elämäntilannetta eri näkökulmasta kuin tukeuduttaessa pelkästään määrälliseen aineistoon. Laadullisen analyysin keskeinen tehtävä olikin yksinhuoltajien omakohtaisten ja subjektiivisten kokemusten nostaminen esiin. Tutkimusmenetelmien eroista huolimatta niiden yhdistämisessä oli etunsa. Eri menetelmiä yhdistämällä kyettiin tarkastelemaan yksinhuoltajaäitien työmarkkinakäyttäytymistä monesta eri näkökulmasta.

Monipuolisuudestaan huolimatta tutkimuksessa oli myös selviä heikkouksia. Ensinnäkin kaikki käytetyt aineistot olivat poikkileikkausaineistoja, jolloin ei ollut mahdollista

saada vastauksia kausaalisuhteisiin. Tutkimustulosten perusteella ei voida sanoa, muokkasiko työmarkkina-asema työorientaatiota vai työorientaatio työmarkkina-asemaa. Jatkossa työorientaation tutkimuksessa olisikin mielekästä hyödyntää pitkittäisaineistojen antamia mahdollisuuksia. Työorientaatiotarkastelussa ja erityisesti taloudellisessa työorientaatioanalyysissä selitysasteet olivat yleisesti ottaen melko matalia. Tämä kertoo siitä, että käytetyillä malleilla ja taustamuuttujilla kyettiin selittämään vain pieni osa työorientaation varianssista. Perinteisten sosiodemografisten taustamuuttujien sijaan on jatkossa haettava sellaisia muuttujia, jotka tuottaisivat korkeampia selitysasteita. Toisaalta valittu käsitteistö eli jako taloudelliseen ja arvorationaaliseen työorientaatioon ei välttämättä ole sopiva tähän tutkimustarkoitukseen, ja käsitteistöä olisi syytä arvioida kriittisemmin.

Tutkimuksen kansainvälisen vertailun aineistoissa yksinhuoltajien pieni määrä saattoi vaikuttaa tutkimustuloksiin. Mikäli yksinhuoltajaäitejä olisi ollut aineistoissa enemmän, olisi ollut mahdollista käyttää monipuolisemmin erilaisia analyysimenetelmiä ja tutkia eri maiden institutionaalisten tekijöiden ja omien preferenssien vaikutuksia yksityiskohtaisemmin.

Perhepoliittinen indeksi sisälsi tietoa vanhempainvapaista, perhevapaista ja lasten päivähoitopolitiikasta. Perhepoliittista indeksiä olisi voitu laajentaa ottamalla huomioon myös tulonsiirrot, jolloin olisi saatu laajempi kuva harjoitetusta perhepolitiikasta. Toisaalta yksinhuoltajien työmarkkinakäyttäytymiseen vaikutetaan yhteiskuntapolitiikan muillakin lohkoilla, joten on vaikea vetää rajaa siihen, mitkä tekijät pitäisi huomioida tutkimuksessa. Perhepolitiikan tasoa kuvaavat indeksit oli myös rakennettu siten, että ne olivat toistensa lineaarikombinaatioita. Perhepoliittisten indeksien konstruointi toisistaan riippumattomiksi olisi mahdollistanut esimerkiksi monitasoanalyysin käytön, jolloin olisi voitu huomioida aineiston hierarkkinen rakenne. Monitasoanalyysillä tutkittavan ilmiön variaatio olisi voitu jakaa yksilötekijöistä, kuten yksinhuoltajasta, johtuvaan vaihteluun ja ylemmästä hierarkkisesta tasosta eli perhepolitiikan tasosta johtuvaan vaihteluun.

Tutkimuksessa yksinhuoltajaäitien työllisyyttä mitattiin erilaisilla mittareilla. Eri mittarit antavat hieman erilaisen kuvan yksinhuoltajaäitien työllisyyden kehityksestä eri maissa. Yksinhuoltajaäitien työllisyyden mittaaminen työllisyysasteella yliarvioi naisten osallistumista palkkatyöhön, koska siinä ei huomioida erikseen kokopäivä- ja osa-aikatyötä. Toiseksi, äitiys- ja vanhempainvapaalla olevat henkilöt lasketaan työllisiksi. Tämä yliarvioi äitien työllisyyttä erityisesti Pohjoismaissa, missä on pitkät vanhempainvapaat. Työllisyyden vertailua eri aineistojen pohjalta vaikeutti työllisyyden käsitteiden kirjavuus sekä eri aineistoissa että eri ajankohtina.

Yksinhuoltajaisien asemaa ei ole tässä tutkimuksessa tarkasteltu. Miesten asema on monissa yhteiskunnissa erilainen kuin naisten, minkä voi olettaa vaikuttavan myös

yksinhuoltajaisien asemaan. Toisaalta vastatessaan yksin perheen toimeentulosta ja lasten hoivasta isät kohtaavat arjessaan aivan samoja ongelmia kuin yksinhuoltajaäidit. Jatkossa olisikin tärkeä selvittää, poikkeako yksinhuoltajaisien tilanne yksinhuoltajaäitien tilanteesta. Kumpi, sukupuoli vai perherakenne, on merkittävämpi selittäjä yksinhuoltajien heikolle työmarkkina-asemalle?

11.3. Johtopäätökset: miten parantaa yksinhuoltajien asemaa Suomessa?

Yksinhuoltajaäitien asema yhteiskunnassa on yksi indikaattori, jonka avulla voidaan tarkastella, miten naisten sosiaaliset oikeudet toteutuvat. Tämän tutkimuksen tulokset osoittivat, että yksinhuoltajaäitien työllisyys oli puolisoäitien työllisyyttä matalampi. Lisäksi yksinhuoltajaäitien köyhyysriski oli suuri. Tämä nostaa esiin kysymyksen siitä, mitkä ovat keinoja, joilla yksinhuoltajaäitien asemaa voidaan parantaa sekä estää yksinhuoltajaperheiden syrjäytyminen.

Suomessa 1990-luvulla moniin tukijärjestelmiin tehtiin leikkauksia ja niiden reaaliarvo laski. Nämä leikkaukset kohdistuivat myös lapsiperheiden etuuksiin ja ne ovat yksinhuoltajaäitien toimeentulon kannalta keskeisiä. Perhepoliittisten etujen korottaminen parantaisi kaikkien lapsiperheiden tilannetta, mutta olisi myös syytä arvioida täsmätoimia yksinhuoltajien taloudellisen tilanteen kohentamiseksi. Lapsilisän yksinhuoltajakorotuksen ja elatustuen nostaminen vaikuttaisivat suoraan yksinhuoltajaperheiden toimeentuloon. Yksinhuoltajaperheiden köyhyyden lievittämisellä voi olla kauaskantoisia vaikutuksia. Pitkäaikainen köyhyys heijastuu negatiivisesti vanhemmuuteen ja kodin ilmapiiriin ja lisäksi se voi heikentää lasten sosiaalista ja kognitiivista kehitystä (Duncan & Brooks-Gunn 2000). Parantamalla yksinhuoltajaperheissä elävien lasten kasvuedellytyksiä voidaan todennäköisesti ennaltaehkäistä ongelmien kasautumista.

Työmarkkinoilla tapahtuneet muutokset ovat lisänneet tarvetta joustaville hoivapalveluille. Epävakaa työmarkkina-asema saattaa aiheuttaa vaikeuksia lasten hoidossa. Kaikilla yksinhuoltajaäideillä ei ole kattavaa sosiaalista verkostoa johon tukeutua, kun lapselle tarvitaan lastenhoitoa (myös Kröger 2005). Tämä asettaa erityisiä haasteita sosiaalipalvelujärjestelmälle. Pienten lasten vanhemmille pitäisi olla tarjolla joustavia hoivapalveluita kattamaan myös äkillisistä tarpeista johtuvat hoivatarpeet. Toisaalta myös niin työelämässä kuin koko yhteiskunnassa tarvitaan inhimillisyyttä nähdä, että ajoittain lapset tarvitsevat myös oman vanhemman antamaa hoivaa. Vastuu hoivasta ei saisi asettaa yksinhuoltajaäitejä huonompaan asemaan sen paremmin perheessä kuin yhteiskunnassakaan.

Viitoittamalla tietä kohti Fraserin (2000) visioimaa universaalia hoivaajamallia, jossa politiikalla tuettaisiin sekä naisten että miesten ansiotyön ja hoivan yhdistämismahdollisuuksia, voitaisiin tukea sekä sukupuolten välistä tasa-arvoa että yksinhuoltajaäitien asemaa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että perhepoliittisessa lainsäädännössä tulisi huomioida paremmin erilaiset perherakenteet. Eron yhteydessä suurin osa lapsista jää asumaan äidin kanssa, ja etävanhemmat ovat useimmiten miehiä. Laajentamalla perhepoliittista järjestelmää niin, että myös etävanhemmilla olisi mahdollisuus perhepoliittisiin etuihin ja hoivaan, voitaisiin jakaa vastuuta hoivasta molemmille vanhemmille. Näin voitaisiin myös helpottaa yksinhuoltajien eli lapsen kanssa asuvien lähivanhempien työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta aiheutuvia ristiriitoja.

Jatkossa on tärkeää seurata, miten yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asema ja toimeentulo kehittyvät ja jäävätkö yksinhuoltajaäidit yhteiskunnan taloudellisen tilanteen parantuessa edelleen työmarkkina-asemaltaan ja toimeentuloltaan huono-osaisiksi. Yksinhuoltajaäitien asema ilmentää hyvinvointivaltion toimivuutta ja sitä miten oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo toteutuvat.

Liitteet

Liite 1. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten sekä avioerojen osuus

	Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrä (%)		Avioerot 100:aa avioliittoa kohti			
	1980	2001	1970	1980	1990	2000
Norja	14,5	49,7	11,7	29,8	46,4	37,7
Suomi	13,1	39,5	14,8	32,2	56,6	53,2
Ruotsi	39,7	55,5	29,9	52,9	47,8	53,4
Saksa	11,9	23,4	18,1	28,4	30,6	44,3
Iso-Britannia	11,5	40,1	13,4	38,2	44,1	52,7
USA	18,4	33,2	32,8	49,7	48,4	50,6

Lähde: Statistical yearbook of the Economic Commission for Europe 2003.

[Http://www.unece.org/stats/trends/](http://www.unece.org/stats/trends/) 15.6.2005. Society at a Glance. OECD Indicators 2001.

Liite 2a. Yksinhuoltajien työllisyyttä käsitteleviä vertailevia tutkimuksia 1990- ja 2000-luvuilta

Tekijä/tekijät	Mitä tutkittiin	Aineisto	Maat	Tutkimustulokset
Mitchell, D. 1994	Yksinhuoltajien työmarkkina-asemaa, taloudellista hyvinvointia ja tukinippuvuutta	LIS-aineistot	AUS, CAN, GER, IT, LUX, NL, SWE, UK, USA	Julkisesti tuettu päivähoito on yhteydessä yksinhuoltajien työllisyyssasteisiin eri maissa. Sosiaalista pääomaa mittaavilla muuttujilla ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä yksinhuoltajien työllisyyssasteisiin useimmissa maissa. Työllisyys ei välttämättä vähennä yksinhuoltajien köyhyyttä.
Whiteford, P. & Bradshaw, J. 1994	Eri maiden sosiaaliturvajärjestelmiä yksinhuoltajien kannalta	Tyypiperhelaskelmat	19 Euroopan maata, AUS, JPN, USA	Yksinhuoltajien työllisyyssaste vaihtelee eri maissa. Sosiaaliturvan disinsentiveillä ja työmarkkinakäyttäytymisellä ei ole selvää yhteyttä. Tarveharkintainen tuki luo aina disinsentivejä yksinhuoltajille.
Hobson, B. 1994	Yksinhuoltajaäitien tulonlähteitä ja köyhyyttä sekä sitä, kuinka yksinhuoltajien sosiaaliset oikeudet toteutuvat	LIS-aineistot	SWE, NL, GER, UK, USA	Suurin osa yksinhuoltajaäitien tuloista muodostuu julkisista tulonsiirroista. Kaikissa maissa työssä käyvien yksinhuoltajaäitien köyhyysaste on matalampi kuin työmarkkinoiden ulkopuolella olevien yksinhuoltajaäitien köyhyysaste.
Bradshaw, J. ym. 1996	Eroja yksinhuoltajien työllisyyssasteissa 20 eri maassa	Tyypiperhelaskelmat	OECD-maat	Sosiaaliturvan varassa elävien yksinhuoltajien köyhyysaste on korkea USA:ssa ja Saksassa. Pelkästään demografisilla tekijöillä ei voida selittää yksinhuoltajien työllisyyssasteen eroja eri maissa.
Kilkey, M. 2000	Eri maiden sosiaalisia instituutioita ja niiden tuoksia yksinhuoltajaäitien kannalta	Tyypiperhelaskelmat	OECD-maat	Taloudelliset kannustimet vaihtelevat riippuen siitä, huomioidaanko perherakenne, lastenhoitokustannukset, asumiskustannukset ja palkkataso. Hyvinvointipoliittikka on yhteydessä yksinhuoltajaäitien työllisyyteen, mutta vaikutukset ovat monensuuntaisia. Maat ovat kehittäneet erilaisia strategioita tukea yksinhuoltajia saavuttaakseen samat päämäärät.
Drobníč, S. 2000	Lasten vaikutuksia yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työmarkkinakäyttäytymiseen	NSFS GESP	Saksa USA	Pelkästään institutionaaliset rakenteet eivät selitä eroja yksinhuoltajien työllisyydessä. Yksinhuoltajaäideillä on puolisoäitejä pienempi riski poistua työmarkkinoilta. Saksassa ja USA:ssa yksinhuoltajaäidit ovat puolisoäitejä useammin kokopäivätyössä. Lasten lukumäärä ei vaikuta työmarkkinakäyttäytymiseen.
Kilkey, M. & Bradshaw, J. 2001	Yksinhuoltajien työhön kannustamispoliittikkaa kuudessa eri maassa	Tyypiperhelaskelmat, LIS-aineistot	Australia, Ranska, Hollanti, Norja, Iso-Britannia, USA	Isossa-Britanniassa, Hollannissa ja USA:ssa tavoite ollut vähentää työssä käyvien yksinhuoltajien köyhyyttä, mutta silti suuri osa työssä käyvistä yksinhuoltajista on köyhiä. Norjassa työssä käyvien yksinhuoltajien köyhyyttä on kyetty vähentämään tulonsiirroilla, joita maksetaan myös työssä käyville yksinhuoltajille.
Forssén, K. 2004	Perhepolitiikka eri maissa yksinhuoltajien näkökulmasta	Työvoimatutkimukset, kansalliset tulonjaakoaineistot	Suomi, Ruotsi, Norja, Tanska	Tulonsiirrot eivät yksin paranna yksinhuoltajien asemaa, vaan pitää huomioida myös työmarkkinapoliittikka. Yksinhuoltajien työmarkkinatilanteeseen ovat yhteydessä myös sociodemografiset sekä maantieteelliset tekijät. Pohjoismaissa yksinhuoltajia tukeva politiikka on laaja-alaista. Yksinhuoltajien taloudellinen tilanne heikentyi kaikissa maissa 1990-luvulla, yksinhuoltajien köyhyys on lisääntynyt. Yksinhuoltajien työttömyys etenkin Ruotsissa ja Suomessa on korkealla tasolla. Kaikissa maissa yksinhuoltajat ovat riippuvaisia tulonsiirroista ja etenkin tarveharkintaisista tulonsiirroista.

Liite 2b. Yksinhuoltajien työllisyyttä käsitteleviä vertailevia tutkimuksia 1990- ja 2000-luvuilta

Tekijä/tekijät	Mitä tutkittiin	Aineisto	Maat	Tutkimustulokset
Gonzalez, L. 2004	Miten yksinhuoltajaäitien yksilölliset tekijät vaikuttavat työssäkäyntiin eri maissa	LIS-aineistot	15 maata	Suurin osa yksinhuoltajaäitien työllisyydessä ilmenevistä eroista maiden välillä voidaan selittää yksinhuoltajien demografisilla eroilla. Ikä ja koulutus nostavat yksinhuoltajaäitien todennäköisyyttä käydä työssä. Korkea odotettavissa oleva palkka nostaa todennäköisyyttä käydä työssä. Työhön kannustamisen politiikka vaihtelee: USA:ssa yksinhuoltajat pakotetaan työhön, Itä-Saksassa mahdollistettiin työssäkäynti ja Länsi-Saksan puolella työssäkäynti perustui vapaaehtoisuuteen.
Giddings, L. Dingeldey, I. Ulbricht, S. 2004	Politiikan vaikutuksia yksinhuoltajien työllisyyteen	Aikaisemmat tutkimukset ja tilastot	USA, Saksa	Itä-Saksassa yksinhuoltajien työllisyys yleistä, USA:n politiikka on ajanut yksinhuoltajat ah- taalle, sillä oikeutta etuuksiin ei ole eikä palkkatyölä ei elätetä perhettä. Työllisyydessä ilmeneviä eroja selittää yksinhuoltajapopulaation erilainen rakenne. USA:ssa yksinhuoltajat ovat nuoria ja kuuluvat usein etnisiin vähemmistöihin.
Bradshaw, J. ym. 2005	Miten taloudelliset kannusteet tyypiperhe- vaikuttavat äitien työllisyyteen laskelmat	Tyypiperhe- tutkimukset, OECD:n las- kelmat	OECD-maat	Anglosaksisissa maissa on korkeimmat taloudelliset kannusteet käydä työssä, mutta työ ei kuitenkaan takaa niin suuria tuloja, että voisi elää itsenäisesti. Marginaaliveroaste tai korvausaste eivät ole yhteydessä äitien työllisyyssasteisiin.
OECD 2005	Työn ja perheen yhteenso- vittamista tukevaa politiikkaa eri maissa	Aikaisemmat tutkimukset, OECD:n las- kelmat	Kanada, Suomi, Ruotsi ja Iso-Britannia	Kaikissa tutkituissa maissa naisten työllisyys on OECD:n keskitasoa korkeampi. Naisten palkkataso maissa miehiin on matala. Kahden ansaitijan perheet ovat yleisiä tutkituissa maissa. Äitien työssäkäynti vähentää lasten köyhyyttä. Suomessa pienten lasten vanhemmilla on disinsentivejä käydä työssä, Isossa-Britanniassa politiikka kannustaa äitejä osapäivätyöhön.
Haataja, A. & Nyberg, A. 2005	Kahden ansaitajan mallin kehitystä 1980-luvun lopulta 2000-luvun vaihteeseen	LIS-aineistot	Suomi, Ruotsi	Yksinhuoltajaäitien ja puolisoiäitien työllisyyssaste on laskenut ja työttömyys kasvanut mo- lemmissa maissa. Kahden ansaitijan perheiden ja palkkatuloja saaneiden yksinhuoltajaäitien osuus on laskenut ja yksinhuoltajaäitien asema on heikentynyt enemmän Suomessa kuin Ruotsissa. Äitien palkkatulot kahden ansaitijan perheissä ovat suhteessa isien tuloihin nykyisin suu- remmat kuin 1980-luvulla. Alle kouluikäisten lasten perheissä äitien ansiotulot muodostivat vuonna 2000 yhtä suuren osuuden kotitalouden bruttotuloista molemmissa maissa. Suomessa on siirrytty kohti yhden ansaitijan mallia.
Kröger, T. 2005	Suomalaisten yksinhuoltaja- perheiden lastenhoitojärjes- telyä ja tilannetta muihin maihiin verrattuna	127 työssäkäy- vän yksinhuoltajan haastattelua	Suomi, Iso-Britannia, Italia, Portugali, Ranska	Hoivaköyhyyden taustalla on monenlaisia syitä: työntuteja on paljon tai ne ajoittuvat normaalin työajan ulkopuolelle, ei pystytä vaikuttamaan työvuoroihin, läheisten apua ei ole tarjolla. Yksinhuoltajien hoivatarpeet ylittävät saatavilla olevat hoivaressurit.
Skevik, A. 2006	Muuttuiko yksinhuoltajiin kohdistunut politiikka laman aikana	Tilastot, aikai- semmat tutki- mukset	Suomi, Ruotsi, Norja	Suomessa ja Ruotsissa ei laman aikana tehty erityisiä yksinhuoltajille kohdistettuja muutoksia sosiaaliturvajärjestelmään. Norjassa yksinhuoltajille toteutettiin aktivointiohjelma. Suomessa ja Ruotsissa yksinhuoltajat kärsivät laman seurauksista, mutta toimenpiteitä yksinhuoltajien tilanteen parantamiseksi ei ole tehty.

AUS = Australia, CAN = Kanada, GER = Saksa, FR = Ranska, IT = Italia, LUX = Luxembourg, NL = Alankomaat, PR = Portugali, SWE = Ruotsi, UK = Iso-Britannia, USA = Yhdysvallat, JPN = Japan

Liite 3a. Yksinhuoltajien työllisyyttä käsitteleviä kansallisia tutkimuksia 1990- ja 2000-luvulta

Tekijä/tekijät	Mitä tutkittiin	Aineisto	Maa	Tutkimustulokset
Edin & Lein 1997a; 1997b	Yksinhuoltajaitien tuloja ja kulutusta Palkkatyön taloudellisia ja ei-taloudellisia seauksia	379 syvähaastattelua	USA	Sekä työssä käyvät että tukien varassa elävät yksinhuoltajaäidit kokevat taloudellista niukkuutta, ja tulot ovat huomattavasti matalammat kuin kulutusmenot. Rahaa saadaan ”pimeillä töillä” sekä sukulaisilta. Jotta yksinhuoltaja voisi elättää perheensä ansiotyöllä, hänen pitäisi ansaita kolmannes nykyistä tulotasoa enemmän. Tuelta töihin siirtyneistä yksinhuoltajaäideistä yli puolet palaa 6 vuoden kuluessa takaisin tuen piiriin. Työssäkäynnistä saa etuja, jotka tekevät työnteon mielekkääksi, esim. terveydenhuolto, edullinen päivähoito, asuntoetu.
Skevik, A. 1998	Väestön ja yksinhuoltajaitien asenteita yksinhuoltajien työssäkäyntiä kohtaan	Elinoloaineisto	Norja	Suuri osa norjalaisista on sitä mieltä, että yksinhuoltajien pitäisi mennä työhön, kun lapsi täyttää kolme vuotta. Yksinhuoltajaäidit suhtautuvat positiivisesti työssäkäyntiin. Työlliset yksinhuoltajaäidit arvostavat palkkatyötä jonkin verran enemmän kuin työttömät. Koulutus lisää työn arvostusta.
Duncan, S. & Edwards, R. 1999	Yksinhuoltajien omaa tulkintaa työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä	Survey-aineistot ja 95 haastattelua	UK	Työllistymistä perustellaan moraalisin argumentein. Eroja työllisyydessä selittävät eri sosiaaliryhmien arvoissa ilmenevät erot ja se, kuinka äitiyteen ja työssäkäyntiin suhtaudutaan. Paikallisilla työmarkkinoilla on merkittävä vaikutus yksinhuoltajien työllisyyteen.
Forssén, K. & Hakovirta, M. 1999	Yksinhuoltajien taloudellisia kannustimia ja niiden vaikutuksia työllisyyteen	Tyypiperhelaskelmat ja Elinoloaineisto	Suomi	Yhteys sosiaaliturvan kannustimien ja työllisyyden välillä ei ole suoraviivainen. Moni yksinhuoltaja käy työssä huolimatta siitä, ettei se ole taloudellisesti kannattavaa. Yksinhuoltajat kokevat ansiotyön tärkeäksi.
May, V. 1999	Miten taloudelliset aspektit näkyvät yksinhuoltajaitien elämäkertoissa	Elämäkertakirjoitukset	Suomi	Monet yksinhuoltajaäidit ovat kokeneet köyhyyttä jossakin elämänvaiheessa. Yksinhuoltajilla on positiivinen asenne työhön. Yksinhuoltajat eivät ole ”tukiinpuuvaisia” vaan tulevat itsenäisesti toimeen omilla ansiotuloillaan.
Gähler, M. 2001	Yksinhuoltajaitien taloudellista tilannetta	Elinoloaineisto	Ruotsi	Yhä suurempi osa yksinhuoltajaitien tuloista koostuu tulonsiirroista. Taloudellinen toimeentulo on niukempaa kuin muilla väestöryhmillä. Elinolosuhteet heikentyivät 1990-luvulla. Yksinhuoltajaitien työllisyysaste laski sekä työttömyysaste nousi 1990-luvulla.

Liite 3b. Yksinhuoltajien työllisyyttä käsitteleviä kansallisia tutkimuksia 1990- ja 2000-luvulta

Tekijä/tekijät	Mitä tutkittiin	Aineisto	Maa	Tutkimustulokset
Kjelstad, R. & Rønsen, M. 2002	Yksinhuoltajaäitien työmarkkina-aseman muutosta	Työvoima- tutkimukset	Norja	1960-luvulla yksinhuoltajaäitien työllisyysaste oli puolisoitaajia korkeampi, mutta 1980-luvulta alkaen yksinhuoltajaäitien työllisyysaste on laskenut ja puolisoäitien noussut. Yksinhuoltajaäitien työmarkkinaolosuhteet ovat heikkommat kuin puolisoäideillä. Ilman työtä olevista yksinhuoltajaäideistä moni hakee aktiivisesti työtä. Lapsen ikä on yhteydessä työmarkkina-asemaan: alle 2-v. lasten yksinhuoltajaäitien työllisyysaste on laskenut ja yli 7-vuotiaiden lasten yksinhuoltajien työllisyysaste noussut. Yksinhuoltajuus on yhteydessä työmarkkina-asemaan enemmän kuin sukupuoli. Lasten tarpeet ja näkemys hyvästä äitiydestä ovat yhteydessä yksinhuoltajaäitien päätöksiin käydä työssä. Työssä käyvät äidit perustelevat työntekoa sillä, että työn kautta heille muotoutuu itsenäinen elämä ja sitä kautta voimia parempaan äitiyteen. Äitien päätöksiä perustellaan moraalilla argumenteilla taloudellisten syiden sijasta.
Duncan, S. & Strell, M. 2004	Työn ja äitiyden sosiaalisia merkityksiä	27 haastattelua	Norja	Työttömien yksinhuoltajaäitien todennäköisyys työllistyä on lähes puolta pienempi kuin puolisoäitien. Tämä johtuu yksinhuoltajaäitien matalasta perus- ja ammattikoulutuksesta. Yksinhuoltajaäidit hakevat aktiivisesti töitä ja heidän työmotivaationsa on muita perhetyyppisiä voimakkaampaa. Yksinhuoltajaäidit ovat fyysisesti ja psyykkisesti huonompikuntoisia, ja he näkevät tulevaisuuden negatiivisemmin kuin muut perhetyytit, mikä heikentää työnsaantimahdollisuuksia.
Nordenmark, M. 2004	Yksinhuoltajaäitien työmotivaatiota ja työnsaantimahdollisuuksia	Händel-data (tiedot työttömistä vuodesta 1992 alkaen)	Ruotsi	Yksinhuoltajien työllisyysaste nousi muissa maissa paitsi Suomessa vuosina 1995-2000. Korvauksasteiden laskun vuoksi työssäkäynti on yksinhuoltajille taloudellisesti kannattavaa, mutta silti se ei ole yhteydessä yksinhuoltajien työllisyydessä tapahtuneisiin muutoksiin. Suomessa yksinhuoltajien taloudellinen työorientaatio on heikompi kuin puolisoäideillä.
Hakovirta, M. 2005	Yksinhuoltajien taloudellista työorientaatiota	LIS Lapsiperheiden ja lasten hyvinvointi-survey	Suomi, Ruotsi, Norja, Saksa, UK ja USA	Yksinhuoltajien ja etenkin 0-6-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäitien työllisyys laski 1990-luvulla. Myös työvoiman ulkopuolella olevien yksinhuoltajien määrä nousi. Nuorten alle 30-vuotiaiden yksinhuoltajaäitien sekä monilapsisten yksinhuoltajaäitien määrä nousi 1990-luvulla, mikä voi osaksi selittää heikentyneitä työllisyysasteita. Yksinhuoltajilla on keskimäärin puolisoaajia matalampi koulutustaso, mikä nostaa työttömyysriskiä. Lasta kotona hoitavien yksinhuoltajien pääasiallinen syy kotona oloon on halu hoitaa omat lapset itse, ja he kokevat työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen vaikeaksi. Työhön palaamisen kannalta tärkeäksi koetaan joustavat työajat sekä lapsen hyvä hoitopaikka. Taloudelliset syyt (hyvä palkka tai sosiaalietujen heikentyminen) eivät ole työhön palaamisen kannalta merkittäviä.
Forssén, K. & Haataja, A. & Hakovirta, M. 2005	Yksinhuoltajien työllisyyttä ja yksinhuoltajien korkean työttömyysasteen syitä	Työvoima- tutkimukset Lapsiperhe-survey	Suomi	

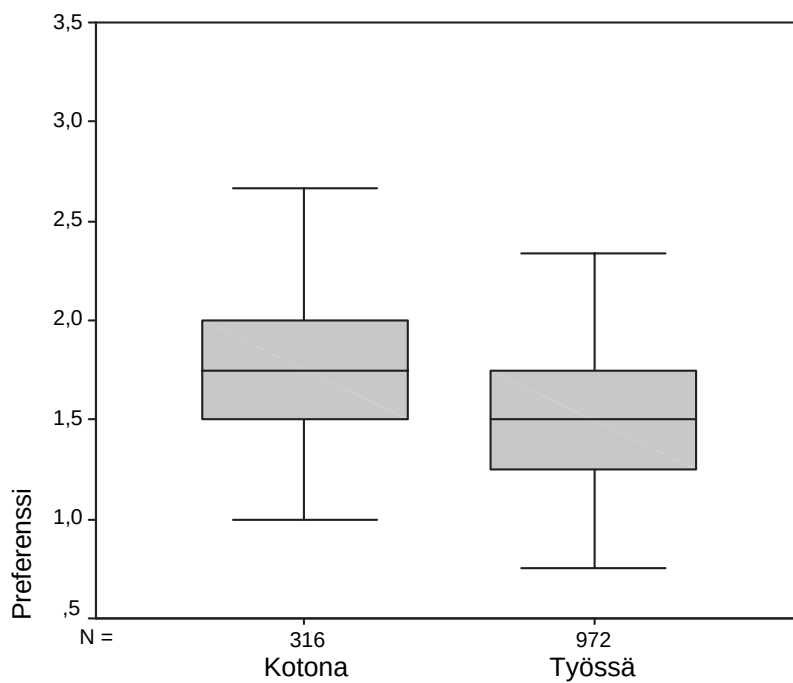
Liite 4. LIS-aineistojen kuvailu

Aineisto		n	Yksinhuoltajien määrä
Suomi 1991	Tulonjakotutkimus	11749	228
Suomi 2000	Tulonjakotutkimus	10423	285
Norja 1991	Tulonjakotutkimus	8073	151
Norja 2000	Tulonjakotutkimus	12919	476
Ruotsi 1991	Tulonjakotutkimus	12484	357
Ruotsi 2000	Tulonjakotutkimus	14491	449
Saksa 1989	German Socio-Economic Panel	4411	82
Saksa 2000	German Socio-Economic Panel	10985	196
UK 1991	Family Expenditure Survey	7056	284
UK 2000	Family Resources Survey	24988	1857
USA 1991	CurrentPopulation Survey	59038	3133
USA 2000	CurrentPopulation Survey	49633	2858

Liite 5. ISSP-aineiston kuvailu

Aineisto		Vastaus- prosentti	n	Yksinhuoltajien määrä
Suomi	Perhe, työ ja kotityöt	46	1353	74
Norja	Family Norway	60	1475	38
Ruotsi	Family and Gender	57	1080	44
Saksa	Family and changing gender roles III	46	1367	23
UK	British Social Attitudes	52	1960	113
USA	General Social Survey	59	1171	73

Liite 6. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien työssäkäyntipreferenssit ja työmarkkina-asema

Lähde: ISSP 2002.

Liite 7. Puolisoäitien työssäkäyntiin yhteydessä olevat tekijät. Logistinen regressioanalyysi.

Vakioitu malli 1.				Vakioitu malli 2.				Vakioitu malli 3.			
	p	Kerroin- suhde	Luotta- musväli	p	Kerroin- suhde	Luotta- musväli	p	Kerroin- suhde	Luotta- musväli	p	Kerroin- suhde
Ikä	0.3046			0.2297			0.2939				
40–49		1.12	0.65–1.92		1.36	0.81–2.28		1.22	0.72–2.05		1.22
30–39		0.83	0.53–1.30		0.96	0.62–1.48		0.89	0.58–1.37		0.89
18–29		1.00			1.00			1.00			1.00
Lapsiluku	0.0077			0.0124			0.0138				
3 tai useampia lapsia		0.59**	0.40–0.87		0.61**	0.42–0.90		0.62**	0.42–0.91		0.62**
1–2 lasta		1.00			1.00			1.00			1.00
Lapsen ikä	0.0001			0.0001			0.0001				
6–17 v.		4.80***	3.24–7.09		4.29***	2.96–6.24		4.35***	2.99–6.34		4.35***
0–5 v.		1.00			1.00			1.00			1.00
Koulutus	0.0429			0.0035			0.0025				
Yliopisto		1.43	0.88–2.32		1.66	1.07–2.58		1.69	1.08–2.62		1.69
Keskiaste		1.76*	1.13–2.74		1.81*	1.26–2.60		1.84*	1.29–2.64		1.84*
Peruskoulutus		1.00			1.00			1.00			1.00
Preferenssi	0.0091			0.0001			0.0001				
Maa	0.0001	0.41**	0.64–2.07		0.26***	0.19–0.37		0.28***	0.20–0.39		0.28***
Norja		1.15	0.64–2.07								
Ruotsi		2.36**	1.09–5.13								
Saksa		0.43***	0.26–0.83								
Iso-Britannia		1.47**	0.80–2.70								
USA		0.54**	0.30–0.98								
Suomi		1.00									
Perhevapaat				0.8701	0.96	0.60–1.53					
Lasten päivähoito							0.0277	2.88**	1.12–7.38		

p ≤ 0,001 *** p ≤ 0,01 ** p ≤ 0,05 *

Lähde: ISSP 2002.

Liite 8. Yksinhuoltajaintien työssäkäyntiin yhteydessä olevat tekijät. Logistinen regressioanalyysi.

	Vakioitu malli 1.			Vakioitu malli 2.			Vakioitu malli 3.		
	p	Kerroin- suhde	Luottamusväli	p	Kerroin- suhde	Luottamusväli	p	Kerroin- suhde	Luottamusväli
Ikä	0.6019			0.8491			0.8427		
40–49		0.91	0.21–3.93		1.13	0.29–4.35		0.98	0.24–3.85
30–39		1.43	0.44–4.73		1.33	0.44–4.07		1.24	0.40–3.90
18–29		1.00			1.00			1.00	
Lapsiluku	0.5328			0.5920			0.6142		
3 tai useampia		0.71	0.26–2.02		0.76	6.28–2.07		0.77	0.29–2.10
lapsia		1.00			1.00			1.00	
1–2 lasta		1.00			1.00			1.00	
Lapsen ikä	0.0086			0.0177			0.0125		
6–17 v.		4.04**	1.43–11.42		3.26**	1.23–8.65		3.56**	1.31–9.65
0–5 v.		1.00			1.00			1.00	
Koulutus	0.0237			0.0066			0.0054		
Yliopisto		10.18	1.04–99.29		8.43	1.00–70.69		8.43	1.00–70.80
Keskiaste		3.12	1.16–8.36		3.16	1.40–7.15		3.35	1.47–7.66
Peruskoulutus		1.00			1.00			1.00	
Preferenssi	0.3142			0.1271			0.1608		
Maa	0.4783								
Norja		0.14	0.01–1.28		0.53	0.24–1.19		0.56	0.25–1.25
Ruotsi		0.88	0.08–9.92						
Saksa		0.47	0.05–4.27						
Iso-Britannia		0.32	0.05–2.09						
USA		0.46	0.07–2.97						
Suomi		1.00							
Perhevapaat				0.7201	1.25	0.36–4.23			
Lasten päivähoito							0.3069	3.75	0.30–47.31

p ≤ 0,001*** p ≤ 0,01 ** p ≤ 0,05 *

Lähde: ISSP 2002.

Liite 9. Yksinhuoltajaäitien ja puolisoäitien koulutus vertailumaissa (%)

	SUOMI	NORJA	RUOTSI	SAKSA	ISO-BRITANNIA	USA
Yksinhuoltajaäiti						
Peruskoulu	18	25	55	80	56	12
Keskiaste	70	46	24	15	32	79
Korkeakoulutus	12	29	21	5	12	9
Puolisoäiti						
Peruskoulu	18	22	44	74	48	11
Keskiaste	66	48	26	12	34	73
Korkeakoulutus	16	30	30	14	18	16

Lähde: ISSP 2002.

Liite 10. Taustamuuttujien yhteys taloudelliseen ja arvorationaaliseen työorientaatioon. Kahden muuttujan välinen varianssianalyysi.

	Taloudellinen rationaalisuus				Arvorationaalisuus			
	n	F-arvo	p-arvo	R ²	n	F-arvo	p-arvo	R ²
Sukupuoli	2202	2,016	0,156	0,1	2199	0,020	0,899	0,0
Lasten lukumäärä	2219	5,602	0,004	0,5	2216	22,084	0,000	2,0
Nuorimman lapsen ikä	1996	9,294	0,000	0,9	2414	27,805	0,000	2,7
Koulutus	2206	16,414	0,000	2,2	2198	6,267	0,000	0,8
Sosioekonominen asema	2219	12,976	0,000	1,7	2216	8,729	0,000	1,2
Työmarkkina-asema	2210	33,929	0,000	3,0	2207	127,107	0,000	10,3
Ikä	2215	0,472	0,624	0,0	2215	2,483	0,115	0,1
Käytettävissä olevat tulot	2111	10,104	0,000	0,9	2111	24,282	0,000	1,1
Perhetyyppi	2219	7,491	0,006	0,3	2216	4,419	0,036	0,2

Lähde: Kysely lapsiperheiden ja lasten hyvinvoinnista 2002.

Lähteet

- Abell, Peter. 1996. Sociological theory and rational choice theory. Teoksessa Turner, Bryan (toim.) *The Blackwell companion to social theory*. Blackwell Publishers. Oxford.
- de Acosta, Martha. 1997. Single mothers in the USA: unsupported workers and mothers. Teoksessa Duncan, Simon – Edwards, Rosalind (toim.) *Single mothers in an international context: mothers or workers?* UCL Press. London.
- Airio, Ilpo – Niemelä, Mikko. 2004. Turvaako työ köyhyydeltä? Tutkimus työssä olevien köyhyydestä vuosina 1995 ja 2000. *Janus* 12(1), 64–79.
- Alanen, Leena. 1994. Perhelapsuus ja lasten perheys – 'perhe' lasten näkökulmasta. Teoksessa Antikainen, Juha – Haataja, Marja-Liisa – Korhonen, Merja. (toim.) *Näkökulmia perheeseen*. Stakes. Helsinki.
- Alasuutari, Pertti. 1999. Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.
- Alkula, Tapani – Pöntinen, Seppo – Ylöstalo, Pekka. 1995. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. WSOY. Juva.
- Allardt, Erik. 1983. Sosiologia I. WSOY. Juva.
- Antila, Juha. 2005. Veteen piirretty viiva. Työn ja yksityiselämän välisen rajapinnan tarkastelua. Työpoliittinen tutkimus nro 272. Työministeriö. Helsinki.
- Anttonen, Anneli. 1997. Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Tampere University Press. Tampere.
- Anttonen, Anneli. 2003. Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa Forsberg, Hannele – Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus. Helsinki.
- Anttonen, Anneli – Sipilä, Jorma. 2000. Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Vastapaino. Tampere.
- Arrow, Kenneth. 1970. Social choice and individual values. Yale University Press. New Haven.
- Asetus lasten päivähoidosta 239/1973.
- Atkinson, A.B. 1993. Work incentives. Teoksessa Atkinson, A.B. – Mogensen, Gunnar Wiby (toim.) *Welfare and work incentives. A North European perspective*. Clarendon Press. Oxford.
- Atkinson, Rowland – Flint, John. 2001. Accessing hidden and hard to reach populations: snowball research strategies. *Social Research Update* 33, 2001.
- Baldock, John – Hadlow, Jan. 2005. Managing the family: Productivity, scheduling and the male veto. Teoksessa Kröger, Teppo – Sipilä, Jorma (toim.) *Overstretched. European families up against the demands of work and care*. Blackwell Publishing. Oxford.
- Bardy, Marjatta – Salmi, Minna – Heino, Tarja. 2001. Mikä lapsiamme uhkaa. Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakesin raportteja 263. Gummerus. Saarijärvi.
- Beck, Ulrich – Beck Gersheim, Elizabeth. 1995. The normal chaos of love. Cambridge Polity Press. Cambridge.

- Bengtson, Vern – Biblarz, Timothy – Roberts, Robert. 2002. How families still matter. A longitudinal study of youth in two generations. Cambridge University Press. Cambridge.
- Becker, Gary. 1976. The economic approach to human behaviour. University of Chicago Press. Chicago.
- Bergman, Helena – Hobson, Barbara. 2002. Compulsory fatherhood: the coding of fatherhood in the Swedish welfare state. Teoksessa Hobson, Barbara (toim.). Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood. Cambridge University Press. Cambridge.
- Bergmark, Åke – Palme, Joakim. 2003. Welfare and the unemployment crisis: Sweden in the 1990s. *International Journal of Social Welfare* 12, 108–122.
- Björnberg, Ulla. 1997. Single mothers in Sweden: supported workers who mother. Teoksessa Duncan, Simon – Edwards, Rosalind (toim.). Single mothers in an international context: mothers or workers? UCL Press. London.
- Blank, Rebekka. 2002. Evaluating welfare reform in the United States. *Journal of Economic Literature*. Vol XL, 1105–1166.
- Blossfeld, Hans-Peter. 1996. Macro-sociology, rational choice theory and time. A theoretical perspective on the empirical analysis of social processes. *European Sociological Review* 12(2), 181–206.
- Bonoli, Giuliani. 2002. The politics of new social risks coverage. Paper presented in the XI Nordic Social Policy Research conference in Espoo, Finland. August 2002.
- Borchorst, Anette – Larsen, Jørgen Elm. 2000. Enlige mødre – velfærstatens kritiske målestok? Teoksessa Larsen, Jørgen Elm – Lind, Jens – Hornemann Møller, Iver (toim.) *Kontinuitet & Forandring*. Samfundlitteratur. Gylling.
- Bradbury, Bruce – Jäntti, Markus. 2001. Child poverty across twenty-five countries. Teoksessa Bradbury, Bruce – Jäntti, Markus (toim.) *The dynamics of child poverty in industrialized countries*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Bradshaw, Jonathan. 1998. International comparison of support for lone parents. Teoksessa Ford, Reuben – Millar, Jane (toim.) *Private lives and public responses*. Lone parenthood and future policy in the UK. Policy Studies Institute. London.
- Bradshaw, Jonathan – Corden, Anne – Eardley, Tony – Holmes, Hilary – Hutton, Sandra – Kennedy, Steven – Kilkey, Majella – Neale, Joanna. 1996. The employment of lone parents. Family Policy Studies Center. London.
- Bradshaw, Jonathan – Stimson, Carol – Skinner, Christine – Williams, Julie. 1999. *Absent Fathers?* Routledge. London.
- Bradshaw, Jonathan – Finch, Naomi. 2002. A comparison of child benefit packages in 22 countries. Research Report 174. Department of work and pensions. London.
- Bradshaw, Jonathan – Finch, Naomi – Mayhew, Emese. 2005. Financial incentives and mothers' employment: a comparative perspective. Teoksessa Saunders, Peter (toim.) *Welfare to work in practice*. Social security and participation in economic and social life. FISS. Ashgate. Aldershot.
- Brannen, Julia. 1992. Combining qualitative and quantitative approaches: an overview. Teoksessa Brannen, J. (toim.) *Mixing methods*. Qualitative and quantitative research. Avebury. Aldershot.

- Brewer, Julia – Hunter, Albert. 1989. *Multimethod research. A synthesis of styles.* Sage Library of Social Research 175. London.
- Broberg, Mari – Hakovirta, Mia. 2005. Lasten ja etävanhemman tapaaminen yksinhuoltaja- ja uusperheissä – lähivanhemman näkökulma. *Janus* 13 (2), 137–153.
- Bryman, Alan. 1992. Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration. Brannen, Julia (toim.) *Mixing methods. Qualitative and quantitative research.* Avebury. Aldershot.
- Bryman, Alan. 2004. *Social research methods.* Oxford University Press. Oxford.
- Bryson, Alex – McKay, Stephen 1994. Is it worth working? Teoksessa Bryson, Alex – McKay, Stephen (toim.) *Is it worth working? Factors affecting labour supply.* PSI Publishing: London.
- Burchinal, Margaret – Roberts, Joanne – Riggins, Rhodus – Zeitzel, Susan – Neeble, Eloise – Bryant, Donna. 2000. Relating quality of center-based child care to early cognitive and language development longitudinally. *Child Development* 71(2), 339–357.
- Bussemaker, Jet – vanDrenth, Annemieke – Knijn, Trudie – Platenka, Janneke. 1997. Lone mothers in the Netherlands. Teoksessa Lewis, Jane (toim.) *Lone mothers in European welfare regimes. Shifting policy logics.* Jessica Kingsley Publishers. London.
- Chambaz, Christine. 2001. Lone-parent Families in Europe: A Variety of Economic and Social Circumstances. *Social Policy and Administration* Vol. 35(6), 658–671.
- Clarke, Lynda – Jensen, Ann-Magrit. 2004. Children's risk of parental break-up. Norway and England/Wales compared. *Acta Sociologica* 47(1), 51–69.
- Cohen, Louis – Manion, Lawrence – Morris, Keith. 2000. *Research methods in education.* Routledge. London.
- Corden, Anne. 1999. *Making child maintenance regimes work.* Family Policy Studies Center. London.
- Cresswell, John. 2003. *Research design. Qualitative, quantitative and mixed methods approaches.* Sage. London.
- Crompton, Rosemary – Brockmann, Michaela – Clare, Lyonette. 2005. Attitudes, women's employment and the domestic division of labour: a cross-national analysis in two waves. *Work, employment and society* 19(2), 213–233.
- Daly, Mary – Lewis, Jane. 2000. The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *British Journal of Sociology* 52(2), 281–298.
- Daly, Mary – Klammer, Ute. 2005. Women's participation in European labour markets. Teoksessa Gerhard, Ute – Knijn, Trudie – Weckwert, Anja (toim.) *Working mothers in Europe. A comparison of policies and practices.* Edward Elgar. Cheltenham.
- Daly, Mary – Rake, Katherine. 2003. *Gender and the welfare state.* Polity Press. Cambridge.
- Denzin, Norman. 1978. *The research act: a theoretical introduction to sociological methods.* McGraw-Hill. New York
- Deven, Fred – Moss, Peter. 2005. Leave policies and research. Reviews and country notes. CBGS Werkdokument 3/2005.

- Doyal, Len – Gough, Ian. 1991. A theory of human need. McMillan. Hampshire.
- Drobnič, Sonja. 2000. The effects of children on married and lone mothers' employment in the United States and (West) Germany. *European Sociological Review* 16(2), 137–157.
- Duncan, Greg – Brooks-Gunn, Jeanne. 2000. Family poverty, welfare reform and child development. *Child Development* 71, 188–196.
- Duncan, Simon – Edwards, Rosalind. 1997. Single mothers in an international context: mothers or workers? UCL Press. London.
- Duncan, Simon – Edwards, Rosalind. 1999. Lone mothers, paid work and gendered moral rationalities. McMillan. London.
- Duncan, Simon – Strell, Monika. 2004. Combining lone motherhood and paid work: the rationality mistake and Norwegian social policy. *Journal of European Social Policy* Vol 14(1), 41–54.
- Edin, Kathrine – Lein, Laura. 1997a. Making ends meet. How single mothers survive welfare and low wage work. Sage. New York.
- Edin, Kathrine – Lein, Laura. 1997b. Work, welfare and single mothers' economic strategies. *American Sociological Review* 62(2), 253–266.
- Ehrenreich, Barbara. 2003. *Nälkäpalkalla*. WSOY. Helsinki.
- Ellingsæter, Anne Lise. 2006. The Norwegian childcare regimes and its paradoxes. Teoksessa Ellingsæter, Anne Lise – Leira, Arnlaug (toim). *Politicising parenthood: Gender relations in Scandinavian welfare states restructuring*. Policy Press. Bristol.
- Ellwood, David. 2000. Anti-poverty policy for families in the next century: from welfare to work – and worries. *Journal of Economic Perspectives* 14(1) Winter, 187–198.
- Elster, Jon. 1986. *Rational Choice*. Blackwell. Oxford.
- Elster, Jon. 1989. *Nuts and bolts for the social sciences*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Erola, Jani. 2004. A remedy with rationalities. Improved rational action theory with empirical content as a solution to fallacies in sociology. Turun kauppakorkeakoulun julkaisu. Sarja A-11:2004. Turku.
- Ervasti, Heikki. 1996. Kenen vastuu? Tutkimuksia hyvinvointipluralismista legitimiteetin näkökulmasta. Stakes. Helsinki.
- Ervasti, Heikki. 2000. Suomalaisten perhe- ja sukupuolirooleja koskevat asenteet. Teoksessa Eriarvoisuutta paikantamassa. Juhlakirja Kari Salavuon 60-vuotispäivän kunniaksi. Sosiaalipoliittinen yhdistys ja Turun yliopiston sosiaalipoliittikan laitos. Painosalama. Turku.
- Ervasti, Heikki. 2003a. Johdatus monimuuttujamenetelmiin. Turun yliopiston sosiaalipoliittikan laitoksen julkaisu Sarja C:12/2003. Turku.
- Ervasti, Heikki. 2003b. Kuka haluaa töihin? Aktiivisten ja passiivisten työttömien profiilit. Teoksessa Ritakallio, Veli-Matti (toim.) *Riskit, instituutiot ja tuotokset. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus nro 59*. Painosalama. Turku.
- Ervasti, Heikki. 2004. Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Deprivaationäkökulman,

- insentiiviteorian ja selviytymisnäkökulman vertailua. *Janus* 12(3), 298–318.
- Eskola, Jari – Suoranta Juha. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Eskola, Jari – Vastamäki, Jaana. 2001. Teemahaastattelu. Opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani – Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Esping-Andersen, Gösta. 1990. *The three worlds of the welfare capitalism*. Polity Press. Cambridge.
- Esping-Andersen Gösta. 1996. *Welfare states in transition: national adaptations in global economics*. Sage. London
- Esping-Andersen, Gösta. 1999. *Social foundations of post-industrial economies*. Oxford University Press. Oxford.
- Esping-Andersen, Gösta. 2002. *Why we need a new welfare state*. Oxford University Press. Oxford.
- Esser, Ingrid. 2005. *Why Work? Comparative Studies on Welfare Regimes and Individuals' Work Orientations*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-550> Swedish Institute for Social Research. Stockholm University. 10.11.2005
- Etzioni, Amitai. 1988. *The moral dimension. Toward a new economics*. The Free Press. New York.
- Evans, Martin. 2003. *New Deal for lone parents: six years of operation and evaluation*. Teoksessa Millar, Jane – Evans, Martin (toim.) *Lone parents and employment: International comparisons of what works*. Centre for the Analysis of Social Policy. London.
- Evanson, Eileen. 1998. *Lone Parents in Northern Ireland: The effectiveness of work incentives*. *Social Policy and Administration* 32(1), 14–27.
- Fagan, Colette. 2001. *Time, money and the gender order: work orientations and working-time preferences in Britain*. *Gender, work and organization* 8(3), 239–266.
- Ferrarini, Tom. 2003. *Parental leave institutions in eighteen post-war welfare states*. Swedish Institute for Social Research 58. *Academitryck*. Stockholm University. Stockholm.
- Finch, Janet – Mason, Janet. 1993. *Negotiating family responsibilities*. Routledge. London.
- Ford, Reuben. 1996. *Childcare in the balance. How lone parents make decisions about work*. Grantham Books. London.
- Ford, Reuben – Millar, Jane. 1998. *Lone parenthood in the UK: policy dilemmas and solutions*. Teoksessa Ford, Reuben – Millar, Jane (toim.) *Private lives and public responses. Lone parenthood and future policy in the UK*. Policy Studies Institute. London.
- Forma, Pauli. 2004. *Työhön suhtautuminen ja työssä jatkaminen*. Teoksessa Forma, Pauli – Väänänen, Janne (toim.) *Työssä jatkaminen ja työssä jatkamisen tukeminen kunta-alalla. Kuntatyö 2010-tutkimus. Kuntien eläkevakuutus*. Gummerus. Jyväskylä.
- Forssén, Katja. 1998. *Children, families and the welfare state. Studies on the outcomes of the Finnish family policy*. *Stakesin tutkimuksia nro 92*. Helsinki.

- Forssén, Katja. 2003. Lapsiperheiden köyhyyttä paikantamassa. Teoksessa Ritakallio, Veli-Matti (toim.) Riskit, instituutiot ja tuotokset. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus nro 59. Painosalama. Turku.
- Forssén, Katja. 2004. Single parents in the Nordic Countries. NOSOSCO. <http://www.nom-nos.dk/Nosthemes/03e.pdf>
- Forssén, Katja – Haataja, Anita – Hakovirta, Mia. 2005. Policy changes, employment and single parenthood in Finland. Yearbook of population Research in Finland XLI 2005. Helsinki.
- Forssén, Katja – Hakovirta, Mia. 1999. Work incentives in single parent families. Teoksessa Ringen, Stein – de Jong, Philip (toim.) Fighting poverty: Caring for children, parents, the elderly and health. International studies on social security. Volume 5. Ashgate. Aldershot.
- Forssén, Katja – Hakovirta, Mia. 2002. Family policy, work incentives and the employment of mothers. Teoksessa Sigg, Roland – Behrendt, Christina (toim.) Social security in the global village. International Social Security Series Volume 8. Transaction Publishers. New Brunswick.
- Franz, Matthias – Lensche, H. – Schmitz, N. 2003. Psychological distress and socioeconomic status in single mothers and their children in a German city. Social Psychiatry 38, 59-68.
- Friedman, Milton. 1982. Capitalism and freedom. Chigago University Press. Chigago.
- Galambos, Nancy – Ehrenberg, Marion. 1997. The family as health risk and opportunity: a focus on divorce and working families. Teoksessa Schulenberg, John – Maggs, Jennifer – Hurrelmann, Klaus. (toim.) Healt risks and developmental transitions during adolescence. Cambridge University Press. Cambridge.
- Gallie, Duncan. 2002. The quality of working life in welfare strategy. Teoksessa Esping-Andersen, G. (toim.) Why we need a new welfare state. Oxford University Press. Oxford.
- Gallie, Duncan – Vogler, Carolyn. 1994. Unemployment and attitudes to work. Teoksessa Gallie, Duncan – Marsh, Catherine – Vogler, Carolyn (toim.) Social change and the experience of unemployment. Oxford University Press. Oxford.
- Gallie, Duncan – Russell, Helen. 1998. Unemployment and life satisfaction. A cross-cultural comparison. European Sociological Review 2, 248–280.
- Gallie, Duncan – Alm, Susan. 2000. Unemployment, gender and attitudes to work. Teoksessa Gallie, Duncan –Paugam, Serge (toim.) Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe. Oxford University Press. Oxford.
- Gauthier, Ann-Helen. 1996. The state and the family. A comparative analysis of family policies in industrialized countries. Clarendon Press. Oxford.
- Gauthier, Anne-Helen – Bortnik, Anita. 2001. Comparative maternity, parental and childcare database. Version 2. University of Calgary. On line. http://www.soci.ucalgary.ca/fypp/family_policy_databases.htm. 12.11.05
- Gauthier, David. 1990. Moral Dealing. Contract, ethics and reason. Cornell University Press. New York.

- Gershuny, Jonathan. 1994. The psychological consequences of unemployment: an assessment of the Jahoda thesis. Teoksessa Gallie, Duncan – Marsh, Cathrine – Vogler, Carolyn (toim.) *Social change and the experience of unemployment*. Oxford University Press. New York.
- Giddens, Anthony. 1984. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Otava. Keuruu.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Polity Press. Cambridge.
- Giddings, Lisa – Dingeldey, Irene – Ulbricht, Susan. 2004. The commodification of lone mothers' labour: a comparison of US and German policies. *Feminist Economics* 10(2), 115–142.
- Gilligan, Carol. 1982. *In a different voice. Psychological theory and women's development*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Glover, Judith. 2002. The 'balance model': theorising women's employment behaviour. Teoksessa Carling, Alan – Duncan, Simon – Edwards, Rosalind (toim.) *Analysing families. Morality and rationality in policy and practice*. Routledge. London.
- Gonzalez, Libertad. 2004. Single mothers and work. IZA Discussion paper series No 1097. Institute for the Study of Labour. Bonn.
- Gordon, David. 2002. Guidelines on comparative employment statistics within the EU. Teoksessa *Social quality and the policy domain of employment*. Joint Project report. Amsterdam.
- Gornik, Janet – Meyers, Marsha – Ross, Catherine. 1998. Public policies and the employment of mothers: a cross-national study. *Social Science Quarterly* 79 (1), 35–53.
- Gornik, Janet – Meyers, Marsha. 2003. *Families that work*. Sage. New York.
- Gottschalk, Peter. – Smeeding, Tim 1997. Cross-national comparisons of earnings and income inequality. *Journal of Economic Literature* XXXV, June, 633–687.
- Greenberg, Mark. 2003. The US: Rising employment, explanations, implications and future trajectories. Teoksessa Millar, Jane – Evans, Martin Lone parents and employment: International comparisons of what work. Center for Analysis of Social Policy. London.
- Greene, Jennifer – Caracelli, Valerie – Graham, Wendy. 1989. Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational Evaluation and Policy analysis* 11(3), 225–274.
- Gähler, Michael. 1998. Life after divorce. Economic, social and psychological well-being among Swedish adults and children following family dissolution. Swedish Institute for Social Research. Stockholm University. Stockholm.
- Gähler, Michael. 2001. Bara en mor – ensamstående mödras ekonomiska levnadsvillkor i 1990-talets Sverige. Teoksessa Bergmark, Å. (toim.) *Ofärd i välfärden. Välfärdsbokslut/SOU 2001:54*. Stockholm.
- Haataja, Anita. 1991. Yksinhuoltajat Suomessa. STM:n kehittämisosaston julkaisuja. 1/1991.VAPK. Helsinki.
- Haataja, Anita. 1995. Tulonsiirtomallit sosiaalipolitiikan arvioinnissa. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Sarja A:7/1995. Turku.

- Haataja, Anita. 2001. Naisten työssäkäynnin tunnusluvut uusiksi. *Hyvinvointikatsaus* 1, 43–47.
- Haataja, Anita. 2003. 1990-luvun perhetukireformit ja lapsiperheiden köyhyys vuonna 2000. Teoksessa Ritakallio, Veli-Matti (toim.) *Riskit, instituutiot ja tuotokset. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus nro 59*. Painosalama. Turku.
- Haataja, Anita. 2004a. Yhden tai kahden ansaitsijan malli: vaikutukset ansiotyön, hoivan ja tulojen jakoon. Teoksessa Räisänen, Hannu – Hjerpe, Raimo (toim.) *Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen*. VATT julkaisuja 40. Helsinki.
- Haataja, Anita. 2004b. Pohjoismaiset vanhempainvapaat kahden lasta hoitavan vanhemman tukena. *Janus* 12(1), 25–48.
- Haataja, Anita. 2005a. Äidit ja isät työmarkkinoilla 1989-2002/2003. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005/29. Yliopistopaino. Helsinki.
- Haataja, Anita. 2005b. Lasten hoitomuodon valintaoikeudet – mahdollisuuksia ja riskejä? Teoksessa Takala, Pentti (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Kela. Helsinki.
- Haataja, Anita. 2006. Pohjoismaisen ansaitsija-hoivaajamalli. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006/43. Yliopistopaino. Helsinki.
- Haataja, Anita – Nyberg, Anita. 2006. Redisign of the dual-earner dual carer model in Nordic Countries. Teoksessa Ellingsæter, Anne Lise – Leira, Arnlaug (toim.) *Politicising parenthood: Gender relations in Scandinavian welfare states restructuring*. Policy Press. Bristol.
- Hakim, Catherine. 2000. *Preference Theory. Work-lifestyle choices in the 21st century*. Oxford University Press. Oxford.
- Hakovirta, Mia. 1998. Perhepoliittiset muutokset ja työnteon kannattavuus. *Talous ja Yhteiskunta* 26(3).
- Hakovirta, Mia. 2000. Yksinhuoltajat, työ ja toimeentulo. Vertaileva tutkimus yksinhuoltajien taloudellisesta asemasta kahdeksassa hyvinvointivaltiossa vuosina 1985-1995. Lisensiaatintutkielma. Sosiaalipoliitiikan laitos. Turun yliopisto.
- Hakovirta, Mia. 2005. Yksinhuoltajat ja taloudellinen työorientaatio. Teoksessa Toivonen, Timo. – Haanpää, Leena – Virtanen, Taru (toim.) *Kansallinen, eurooppalainen, globaali. Taloussosiologian tutkimusseminaarit vuonna 2004*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja 2/2005. Turku.
- Hall, Peter – Taylor, Rosemary. 2001. Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies* XLIV, 937–957.
- Hechter, Michael. 1994. The role of values in rational choice theory. *Rationality and Society* 3(6), 318–333.
- Hechter, Michael – Kanazawa, Satoshi. 1997. Sociological rational choice theory. *Annual Review of Sociology*. 23, 191–214.
- Halvorsen, Knut. 1999. Employment commitment among the long term unemployed in Norway: is a ‘culture of dependency’ about to develop? *European Journal of Social Work* 2(2), 177–192.
- Heap, Shaun – Hollis, Martin – Lyons, Bruce – Sugden, Robert – Weale, Albert. 1992. *The theory of choice. A critical guide*. Blackwell Publishers. Cambridge.

- Hedström, Peter – Swedborg, Peter. 1997. Rational choice, empirical research and the sociological tradition. *European Sociological Review* 21(2), 127–146.
- Heffernan, Joseph. 2003. Care for children and older people in the United States: laggard or merely different. Teoksessa Anttonen, Anneli – Baldock, John – Sipilä, Jorma (toim.) *The young, the old and the state. Social care systems in five industrial nations*. Edward Elgar. Cheltenham.
- Heiskala, Risto. 1994. Talcott Parsons ja rakennefunkcionalismi. Teoksessa Heiskala, R. (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus. Helsinki.
- Heiskala, Risto. 2000. Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa. Gaudeamus. Helsinki.
- Hiilamo, Heikki. 1999. Suomen perhepoliittisen linjan kehittyminen vuosina 1990–1999. Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitos Sarja A:10/1999.
- Hiilamo, Heikki. 2002. The rise and fall of Nordic family policy. Historical development and changes during the 1990s in Sweden and Finland. *Stakes Research Report* 125. Gummerus. Saarijärvi.
- Hiilamo, Heikki. 2003. Työ kannustaa enemmän kuin laskelmat osoittavat. *Yhteiskuntapolitiikka* 68(1), 83–89.
- Hiilamo, Heikki. 2006. Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa. *Stakes*. Gummerus. Vaajakoski.
- Himmelweit, Susan. 2002. Economic theory, norms and the care gap, or: why do economists become parents? Teoksessa Carling, Alan – Duncan, Simon – Edwards, Rosalind (toim.) *Analysing families. Morality and rationality in policy and practice*. Routledge. London.
- Himmelweit, Susan – Sigala, Maria. 2004. Choice and the relationship between identities and behaviour for mothers with preschool children: some implications for policy from a UK study. *Journal of Social Policy* 33(3), 455–478.
- Hindess, Barry. 1988. Choice, rationality and social theory. Unwin Hyman. London.
- Hobson, Barbara. 1990. No exit, no voice. A comparative analysis of women's economic dependency and the welfare state. *Acta Sociologica* 33 (3), 235–250.
- Hobson, Barbara. 1994. Solo mothers. Social policy regimes and the logics of gender. In Sainsbury, Diane (toim.) *Gendering welfare states*. Sage. London.
- Hobson, Barbara. 2002. Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hobson, Barbara – Lister, Ruth. 2002. Citizenship. Teoksessa Hobson, Barbara – Lewis, Jane – Siim, Birte. (toim.) *Contested concepts in gender and social politics*. Edward Elgar. Cheltenham.
- Hochschild, Arlie. 1997. The time bind. When work becomes home and home become work. Metropolitan. New York.
- Hokkanen, Tiina. 2005. Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. *Jyväskylän Studies in education, psychology and social research* 267. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Holden, Cris. 2003. Decommodification and the workfare state. *Political Studies Review* 1, 303–316.

- Holm, Pasi – Kyyrä, Tomi. 1997. Tulojen vaikutus työmarkkinasiirtymiin. VATT-tutkimuksia 40. VATT. Helsinki.
- Hosmer, David – Lemeshow, Stanley. 2000. Applied logistic regression. John Wiley & Sons. New York.
- Howes, Carolee – Phillips, Deborah – Whitebook, Marcy. 1992. Thresholds of quality: implications for the social development of children in center-based child care. *Child Development* 63(2), 449-460.
- Hult, Carl – Svallfors, Stefan. 2002. Production regimes and work orientations: a comparison of six western countries. *European Journal of Sociological Review* 18, 315-331.
- Hunter, Albert – Brewer, John. 2003. Multimethod research in sociology. Teoksessa Tashakkori, Abbas – Teddlie, Charles (toim.) *Handbook of mixed methods in social and behavioural research*. Sage. Thousands Oaks.
- Huttunen, Jouko. 2001. Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isiä, etä-isiä ja ero-isiä. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Immergut, Ellen. 1998. The theoretical core of the new institutionalism. *Politics and Society* 26(1), 5-34.
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and post-modernization: cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton University Press. Princeton.
- Introduction Guide to Luxembourg Income Study. 1998. CEPS/INSTEAD.
- Jaakkola, Risto – Sääntti, Riitta. 2000. Uusperheitten lapset ja vanhemmat. Perheitten rakenne, toiminta ja talous. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. 174. Helsinki.
- Jahoda, Marie. 1982. *Employment and unemployment – a social-psychological analysis*. Cambridge University Press. New York.
- Johnson, Burke – Onwuegbuzie, Anthony. 2004. Mixed method research. A research paradigm whose time has come. *Educational Research* 33 (7), 14-26.
- Julkunen, Raija. 1998. Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Vastapaino. Tampere.
- Julkunen, Raija. 2001. Jälkiekspansiivinen hyvinvointivaltio. *Janus* 9(4), 277-292.
- Julkunen, Raija – Nätti, Jouko – Anttila, Timo. 2004. Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa. Vastapaino. Tampere.
- Jäntti, Markus – Danziger, Sheldon. 1999. Income poverty and advanced countries. Discussion Papers 151. Labour Institute for economics Research. Helsinki.
- Kahneman, David – Tversky, Amos. 1979. Prospect theory: an analysis of decision under risk. *Econometrica* 47(2), 236-292.
- Kahneman, David – Slovik, Paul – Tversky, Amos. 1982. *Judgement under uncertainty. Heuristics and biases*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Kajanoja, Jouko. 1999 Lasten päivähoito investointina. Valtion taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 50. VATT. Helsinki.
- Kamerman, Sheila – Neuman, Michelle – Waldfogel, Jane – Brooks-Gunn, Jeanette. 2005. Social policies, family types and child outcomes in selected OECD countries. OECD social, employment and migration working papers nro 6. OECD. Paris.
- Kangas, Olli. 1994. Rationaalisen valinnan teorian. Teoksessa Heiskala, R. (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus. Tampere.

- Kangas, Olli. 1995. Metsä vastaa, miten huudetaan: kysymysten kehystämisen vaikutus tuloksiin. *Politiikka* 2/1995, 128–137.
- Kangas, Olli. 2003. The Grasshopper and the Ants: public opinion on deservingness in Australia and Finland. *Journal of Socio-Economics* Vol. 31 (6), 721–743.
- Kangas, Olli – Hiilamo, Heikki. 2004. Naisansa vai vapaus valita: kotihoidontukikeskustelu suomalaisessa ja ruotsalaisessa poliittisessa diskurssissa. Teoksessa Kangas, Olli & Kangasharju Helena (toim.) *Sanan valta ja vallan sanat*. SKS. Helsinki.
- Kangas, Olli – Ritakallio, Veli-Matti. 1994. Perhetukien kannustinvaikutukset. *Talous ja yhteiskunta*. 4/1994, 39–49.
- Kangas, Olli – Ritakallio, Veli-Matti. 1998. Different methods – different results? Approaches to multidimensional poverty. Teoksessa Andress, Hans-Jurgen (toim.) *Empirical poverty research in a comparative perspective*. Avebury. Aldeshot.
- Kangas, Olli – Ritakallio, Veli-Matti. 2003. Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa Kangas, Olli. (toim.) *Laman varjo ja nousun huumaa*. KELA Sosiaali-ja terveysturvan tutkimuksia 72. Edita. Helsinki.
- Kangas, Olli – Saari, Juho. 1997. Yhteisvastuukeräyksen sosiaalitieteellistä tarkastelua. Teoksessa Malkavaara, M. (toim.) *Ei etsi omaansa. Tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta*. Kirkkopalvelujen julkaisuja nro 4. Pieksamäki.
- Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 2001.
- Kauhanen, Merja. 2005. Työssäkäynnin ja taloudellisen syrjäytymisen dynamiikka. Työpoliittinen tutkimus nro 276. Työministeriö. Helsinki.
- Kautto, Mikko – Fritzell, Johan – Hvinden, Björn – Kvist, Jon – Uusitalo, Hannu. 2001. *Nordic welfare states in European context*. Routledge. London.
- Kiernan, Kathleen – Land, Hilary – Lewis, Jane. 1998. *Lone motherhood in the twentieth century Britain*. Clarendon Press. Oxford.
- Kilkey, Majella. 2000. *Lone mothers between paid work and care. The policy regime in twenty countries*. Ashgate. Alhershott.
- Kilkey, Majella – Bradshaw, Jonathan. 1999. *Lone mothers, economic well-being and policies*. Teoksessa Sainsbury, Diane (toim.) *Gender and welfare state regimes*. Oxford University Press. Oxford.
- Kilkey, Majella – Bradshaw, Jonathan. 2001. *Making work pay policies for lone parents*. Teoksessa Millar, Jane – Rowlingson, Karen (toim.) *Lone parents, employment and social policy*. Polity Press. Southampton.
- Kinnunen, Merja. 2001. *Luokiteltu sukupuoli. Vastapaino*. Tampere.
- Kinnunen, Ulla – Loikkanen, Eija – Mauno, Saija. 1995. Työn ja perheen vuorovaikutus: ongelmien yleisyys, syyt ja seuraukset. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 5. Yliopistopaino. Jyväskylä.
- Kinnunen, Ulla – Nätti, Jouko – Happonen, Mika – Kalliolahti, Mari – Kelhämä, Auli – Mauno, Saija. 2000. Kokemuksia työstä ja perheestä laman jälkeisessä Suomessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 12. Jyväskylä.
- Kivimäki, Riikka – Otonkorpi-Lehtoranta, Katri. 2003. *Pomot ja perheet. Työelämä ja perheiden hyvinvointi*. Edita. Helsinki.
- Kjelstad, Randi – Rønsen, Marit. 2002. *Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999. En sammenligning med gifte mødre og fedre*. Statistisk sentralbyrå. Oslo.

- Kjelstad, Randi – Rønsen, Marit. 2004. Welfare rules, business cycles and employment dynamics among lone parents in Norway. *Feminist Economics* 10(2), 61–90.
- Klett-Davies, Martina. 1997. Single mothers in Germany: Supported mothers who work. Teoksessa Duncan, Simon – Edwards, Rosalind (toim.) *Single mothers in an international context: mothers or workers?* UCL Press. London.
- Knijn, Trudie – Ostner, Ilona. 2002. Commodification and de-commodification. Teoksessa Hobson, Barbara – Lewis, Jane – Siim, Birte (toim.) *Contested concepts in gender and social politics*. Edward Elgar. Cheltenham.
- Knudsen, Knut – Wærness, Kari. 2001. National context, individual characteristics and attitudes on mothers' employment: A comparative analysis of Great Britain, Sweden and Norway. *Acta Sociologica* 44(1), 67–79.
- Koistinen, Pertti. 1994. Kilpailevia ratkaisuja työllisyyteen. Suomen ja Ruotsin työmarkkinoiden ja työvoimapolitiikan vertailua lamavuosina 1990-1994. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia Sarja B, nro 17. Tampere.
- Koistinen, Pertti. 1999. Työpolitiikan perusteet. WSOY. Helsinki.
- Koistinen, Pertti. 2003. Hoivan arvoitus. Vastapaino. Tampere.
- Koivusilta, Leena – Rimpelä, Arja – Vikat, Andreas. 2003. Health behaviours and health in adolescence in predictors of educational level in adulthood: a follow-up study from Finland. *Social Science and Medicine* 57, 557–593.
- Komulainen, Katri. 1994. Retki vastuurationalisuuden käsitteeseen. *Naistutkimus* 1.
- Korpi, Walter. 2000. Faces of inequality: Gender, class, and patterns of inequalities in different types of welfare states. *Social Politics*, Summer, 127–191.
- Korpi, Walter. 2001. Contentious Institutions: an augmented rational-action analysis of the origins and path dependency of welfare state institutions in Western countries. *Rationality and Society*, 13(2) 235–283.
- Kortteinen, Matti – Tuomikoski, Hannu. 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Tammi. Helsinki.
- Korvajärvi, Päivi. 1990. Toimistotyöntekijäin yhteisöt ja muutoksen hallinta. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kraus, Stephen. 1995. Attitudes and the prediction of behaviour: a meta-analysis of the empirical literature. *Personality and Social Psychology Bulletin* 21(1), 58–75.
- Kröger, Teppo. 2003. Families, work and social care in Europe. A qualitative study of care arrangements in Finland, France, Italy, Portugal and the UK. SOCCARE Project Report 6. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/> 3.10.2005.
- Kröger, Teppo. 2005. Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: kenelle lastenhoito-ongelmat kasautuvat? Teoksessa Takala, Pentti (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Kela. Helsinki.
- Kröger, Teppo – Sipilä, Jorma. 2005. Editorial introduction. European families stretched between the demands of work and care. Teoksessa Kröger, Teppo – Sipilä, Jorma (toim.) *Overstretched. European families up against the demands of work and care*. Blackwell Publishing. Oxford.
- Kuivalainen, Susan. 2004. A comparative study on last resort social assistance schemes in six European countries. *Stakes Research Report* 146. Helsinki.
- Kurjenoja, Jaana. 2003. Lapsiperheiden verokurimus. Lapsiperheiden verotus,

- lapsilisät sekä päivähoito 11 Euroopan maassa. Veronmaksajien verotietoa 37. Veronmaksajien keskusliitto. Helsinki.
- Kurjenoja, Jaana. 2004. Kenelle työ kannattaa? Kannustinloukut 2004. Veronmaksajien verotietoa 39. Veronmaksajien Keskusliitto. Helsinki.
- Kurkela, Reijo – Sauli, Hannele. 1998. Tilastolliset luokitukset ja arki. Teoksessa Paananen, Seppo – Juntto Anneli – Sauli, Hannele (toim.) Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt. Vastapaino. Tampere.
- Kuronen, Marjo. 2003. Eronnut perhe? Teoksessa Forsberg, Hannele – Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Yliopistopaino. Helsinki.
- Kvale, Steinar. 1996. Interviews: an introduction to qualitative research interviewing. Sage. Thousand Oaks.
- Kyyrä, Tom. 1999. Post-unemployment wages and economic incentives to exit from unemployment. Government Institute for Economic Research. Helsinki.
- Labour Force Statistics 2005. OECD. Paris.
- Lammi-Taskula, Johanna. 2004. Äidit työmarkkinoilla – kahden kerroksen väkeä. Yhteiskuntapolitiikka 69(2), 202–206.
- Laukkanen, Anne-Mari. 2002. Lähiö lapsen kasvuympäristönä. Näkökulma lapsuuden hyvinvointiin ja sosiaalisaatioon. Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja A:12/2002. Painosalama. Turku.
- Lehto, Anna-Maija. 1998. Laatua survey tutkimukseen. Teoksessa Paananen, Seppo – Juntto, Anneli – Sauli, Hannele. (toim.) Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt. Vastapaino. Tampere.
- Lehto, Anna-Maija – Sutela, Hanna. 2004. Uhkia ja mahdollisuuksia. Työolotutkimuksen tuloksia 1977-2003. Tilastokeskus. Helsinki.
- Leira, Arnlaug. 2002. Updating the ‘gender contract’? Childcare reforms in the Nordic countries in the 1990s. NORA 10(2), 81-89.
- Lera, Maria-Jose – Owen, Charlie – Moss, Peter. 1996. Quality of educational settings for four-year-old children in England. European Early Childhood Research Journal 4(2), 21–31.
- Lewis, Jane. 1992. Gender and the development of welfare regimes. Journal of European Social Policy 3, 159-173.
- Lewis, Jane. 1997. Lone mothers: the British case. Teoksessa Lewis, J.(toim.) Lone mothers in European welfare regimes. Shifting policy logics. Jessica Kingsley Publishers. London.
- Lewis, Jane. 2000. Work and care. Social Policy Review 12, 48–67.
- Lewis, Jane. 2001. The decline of the male breadwinner model: the implications for work and care. Social Politics 8(2), 152–170.
- Lewis, Jane – Kiernan, Katherine. 1996. The boundaries between marriages, non marriage and parenthood: changes in behaviour and policy in post-war Britain. Journal of Family History, July 1996.
- Lewis, Jane – Hobson, Barbara. 1997. Introduction. Teoksessa Lewis, Jane (toim.) Lone mothers and European welfare regimes. Shifting policy logics. Jessica Kingsley Publishers. London.

- Lindbeck, Asser. 1995. Welfare state disincentives with endogenous habits and norms. *Scandinavian Journal of Economics* XCVII, 477–494.
- Lister, Ruth. 1994. 'She has other duties' – Women, citizenship and social security. Teoksessa Baldwin, Sally – Falkingham, Jane (toim.) *Social Security and Social Change. New challenges to the Beveridge Model*. Harvester Wheatsheaf. Hertfordshire.
- Love, John – Harrison, Linda – Sagi-Schwartz, Abraham – van IJzendoorn, Marinus – Ross, Christine – Ungerer, Judy – Raikes, Helen – Brady-Smith, Christy – Boller, Kimberly – Brooks-Gunn, Jeanne – Constantine, Jill – Kisker, Ellen – Paulsell, Diane – Chazan-Cohen, Rachel. 2003. Child care quality matters: how conclusions may vary with context. *Child Development* 74(4).
- Mahon, Rianne. 2002. Child care: toward what kind of 'Social Europe'. *Social Politics* 9, Fall, 343–379.
- Margolis, Howard. 1982. *Selfishness, altruism & rationality*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Marsh, Alan. 2001. Helping British lone parents get and keep paid work. Teoksessa Millar, Jane – Rowlingson, Karen (toim.) *Lone parents, employment and social policy. Cross-national comparisons*. Polity Press. Bristol.
- Martin, Claude – Vion, Antoine. 2002. Lone parent families, work and social care. A qualitative comparison of care arrangements in Finland, Italy, Portugal the UK and France. Synthesis report. Soccare project. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/report2.PDF>
- May, Vanessa. 1999. Work and financial survival in the life stories of Finnish lone mothers. Åbo Akademi. Sociologiska Institutionen. Ser. A:504, 1999.
- May, Vanessa. 2001. Lone motherhood in Finnish women's life stories. Creating meaning in narrative context. Åbo Akademi University Press. Turku.
- May, Vanessa. 2005. Mixing methods in family research: what can qualitative and quantitative approaches offer each other? Lecture in European Summer School in Family Studies. Methodological challenges in Family research. University of Jyväskylä, Finland. 2.9.2005.
- McCulloch, Andrew – Wiggings, Richard – Joshi, Heather – Sachdev, Darshan. 2000. Internalising and externalising children's behaviour problems in Britain and the USA: relationships to family resources. *Children and society* 14 (5) 368–383.
- McCulloch, Andrew – Dex, Shirley. 2001. Married women's employment patterns in Britain. Teoksessa Blossfeld, Hans-Peter – Drobnic, Sonja (toim.) *Careers of couples in contemporary societies*. Oxford University Press. Oxford.
- McLanahan, Sara – Sandefur, Gary. 1994. *Growing up with a single parent. What hurts, what helps*. Harvard University Press. Cambridge.
- McRae, Susan. 2003. Constraints and choices in mothers' employment careers: a consideration of Hakim's preference theory. *British Journal of Sociology* 54(3), 317–338.
- Melin, Harri. 2005. Vertailevan tutkimuksen monet lähtökohdat. Teoksessa Räsänen, Pekka – Anttila, Anu-Hanna - Melin, Harri (toim.) *Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat*. PS-Kustannus. Juva.

- Meulders, Daniele – Gustafsson, Siv. 2002. The rationale of motherhood choices: influence of employment conditions and of public policies. European Commission. Belgium.
- Miettinen, Anneli. 1997. Work and family. Data on women and men in Europe. The Population Research Institute. Working Paper E2. Helsinki.
- Millar, Jane. 1994. Understanding labour supply in context: household and incomes. Teoksessa Bryson, Alex – McKay, Stephen (toim.) Is it worth working? Factors affecting labour supply. PSI Publishing. London.
- Millar, Jane. 1996. Mothers, workers, wives: comparing policy approaches to supporting lone mothers. Teoksessa Bortolaia Silva, Elizabeth (toim.) Good enough mothering. Feminist perspectives on lone motherhood. Routledge. London.
- Millar, Jane – Rowlingson, Karen. 2001. Comparing employment policies for lone parents cross-nationally: an introduction. Teoksessa Millar, Jane- Rowlingson, Karen (toim.) Lone parents, employment and social policy. Cross-national comparisons. Polity Press. Bristol.
- Millar, Jane – Evans, Martin. 2003. Lone parents and employment. International comparisons of what works. Centre for the analysis of Social Policy. London.
- Missoc 2004. http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/missoc98/english/f_main.htm. 9.11.2005.
- Mitchell, Deborah. 1992. Lone parents, work and welfare. Teoksessa Shaver, Sheila. (toim.) Comparative perspectives on sole parents policy: work and welfare. SPRC Reports and Proceedings no 106. The University of New South Wales. Sydney.
- Moisio, Pasi. 2005. Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen kehitys Suomessa 1990-2002. Stakesin raportteja. Helsinki.
- Morris, Pamela – Michalopoulos, Charles. 2003 Findings from the Self-Sufficiency Project: effects on children and adolescents of a program that increased employment and income. Journal of Applied Developmental Psychology 24(2), 201–239.
- Murray, Charles. 1984. Losing Ground. American Social Policy 1950-1980. Basic Books. New York.
- Murray, Charles. 1993. Welfare and the family. The US experience. Journal of Labour Economics 11(1), 224–262.
- Muuri, Anu. 1999. Lapsen elatus ja huolto 1998. Tilastoraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki.
- Mäkelä, Klaus. 1991. Sosiaalisen toiminnan järkevyyt, norminmukaisuus ja ymmärrettävyys. Sosiologia 1/1991, 1–14.
- Neale, Bren – Smart, Carol. 2002. Caring, earning and changing: parenthood and employment after divorce. Teoksessa Carling, Alan – Duncan, Simon – Edwards, Rosalind (toim.) Analysing families. Morality and rationality in policy and practice. Routledge. London.
- NICHD Early Child Care Research Network. 1996. Characteristics of infant child care: factors contributing positive caregiving. Early Childhood Research Quarterly 11, 269–306.
- Nordberg, Leif – Penttilä, Irmeli. 2000. Kuinka paljon tuloja minulla ja perheelläni olikaan? Hyvinvointikatsaus. Spesiaali 2000, 29–34.

- Nordenmark, Mikael. 1999. Unemployment, employment commitment and well-being. The psychosocial meaning of (un)employment among men and women. Umeå University. Umeå.
- Nordenmark, Mikael. 2004. Familjesituation och arbetsmarknadstatus. Vad förklarar ensamstående föräldrars låga sannolikhet att erhålla ett arbete? *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 6 (2), 97–111.
- North, Douglass. 1990. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press. Cambridge.
- Nummenmaa, Anna-Raija. 1992. Toisen sukupuolen ammatti nuoren koulutusvalintana. *Työpoliittinen tutkimus* 31. Työministeriö. Helsinki.
- Nurmi, Kaarina. 1998. 'Se pieni ero' hyvinvointivalttioiden koulutus- ja työmarkkinoilla. Turun yliopiston julkaisuja. *Annales Universitatis Turkuensis*, sarja C 140. Turku.
- Nurmi, Kaarina. 2000. Epättyypillisyyys ja sukupuolten tasa-arvo 1990-luvun EU:n työmarkkinoilla. Teoksessa *Eriarvoisuutta paikantamassa. Sosiaalipoliittinen yhdistys ja Turun yliopiston sosiaalipoliitiikan laitos*. Painosalama. Turku.
- Näre, Sari – Lähteenmaa, Jaana. 1992. Letit liehumaan. *Tyttökulttuuri murroksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Nätkin, Ritva. 1986. Naisen vastuun ja kotien ylläpitämisen ristiriidoista. Teoksessa *Rantalaiho, Liisa (toim.) Miesten tiede, naisten puuhut*. Vastapaino. Tampere.
- Nyberg, Anita. 2002. Gender, (de)commodification, economic (in)dependence and autonomous households: the case of Sweden. *Critical Social Policy* 22(1) 72-79.
- Ochiltree, Gay. 1994. Effects of child care on young children. Forty years of research. Early childhood study paper 5. Australian Institute of Family Studies. Melbourne.
- O'Connor, Julia. 1996. From women in the welfare state to gendering welfare state regimes. *Current sociology* (44)2, Summer.
- OECD Employment Outlook. 1999, 2001, 2002. OECD. Paris.
- OECD 2005. *Babies and Bosses. Reconciling work and family life*. Volume 4. OECD. Paris.
- Offe, Klaus. 1984. *Contradictions of the welfare state*. Hutchinson Publishers. London.
- Opp, Karl-Dieter. 1998. Can and should rational choice theory be tested by survey research? The example of explaining collective political action. Teoksessa *Blossfeld, Hans-Peter – Prein, Gerald (toim.) Rational choice theory and large-scale data analysis*. Westview Press. Oxford.
- Orloff, Ann Shola. 1993. Gender and the social rights of citizenship: the comparative analysis of gender relations and welfare states. *American Sociological Review* 58 (3), 303-328.
- Ostner, Ilona. 1997. Lone mothers in Germany before and after unification. Teoksessa *Lewis, Jane (toim.) Lone mothers in European welfare regimes. Shifting policy logics*. Jessica Kingsley Publishers. London.
- Ostner, Ilona. 2003. 'Individualisation' – The origins of the concept and its impact on German social policies. *Social Policy and Society* 3(1), 47–56.
- Ostner, Ilona – Schmitt, Christoph. 2004. *Demography of the family – Germany*.

- Nordic Project. Welfare Policies and the employment in the context of family change. National Report. <http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/nordic/gerdem.pdf>. 7.10.2005
- Ostner, Ilona – Reif, Michael – Turba, Hannu – Schmitt, Christoph. 2004. Family policies in Germany. Nordic Project. Welfare Policies and the employment in the context of family change. National Report. <http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/nordic/gerpoli.PDF> 28.9.2006.
- Paajanen, Pirjo. 2001. Lapsen vapaa-aika huoltajan silmin. Perhebarometri 2001. Väestöliitto. Väestötutkimuslaitos E12/2001. Helsinki.
- Pacholok, Shelley – Gauthier, Anne-Helen. 2004. A tale of dual earner families in four countries. Teoksessa Folbre, Nancy –Bittmann, Michael (toim.) Family time. The social organization of care. Routledge. London.
- Palme, Joakim – Bergmark, Åke – Bäckman, Olof – Estrada, Felipe –Fritzell, Johan – Lundberg Olle – Sjöberg, Ola – Sommestad, Lena – Szebehely, Marta. 2003. A welfare balance sheet for the 1990s. Scandinavian Journal of Public Health. Supplement 60. 2003.
- Papadopoulos, Theo. 2005. The recommodification of European Labour: Theoretical and empirical explorations. The European Research Institute Working Paper 05-03. University of Bath.
- Parpo, Antti. 2001 Tulonsiirtojärjestelmän synnyttämät tuloloukut. Stakes Raportteja 262. Gummerus. Saarijärvi.
- Parpo, Antti. 2004. Kannustavuutta tulonsiirtojärjestelmään. Tulonsiirtojärjestelmien muutokset, kannustinloukut ja tulonjako. Stakes tutkimuksia 140. Saarijärvi.
- Parrila, Sanna. 2002. Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoidon laatuun ja sen kehittämiseen. Oulun yliopisto.
- Patton, Michael. 1990. Qualitative evaluation and research methods. Sage. London.
- Peisner-Feinberg, Ellen – Burchinal, Margaret – Clifford, Richard – Culkin, Mary – Howes, Carrollee – Kagan, Sharon – Yazejian, Noreen. 2001. The relation of preschool child-care quality to children cognitive and social developmental trajectories trough second grade. Child Development 72(5), 1534–1553.
- Pena Casas, Ramon – Latta, Mia. 2004. Working poor in the European Union. European foundation for improvement of living and working conditions.
- Perheet 2001. Tilastokeskus. Helsinki.
- Perhevapaista aiheutuvien kustannusten korvauksen kehittäminen. Selvityshenkilön raportti. Sosiaali-ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2005:16.
- Pettit, Becky – Hook, Jennifer. 2002. The structure of women's employment in comparative perspective. LIS Working paper No 330. CEPS/INSTEAD.
- Pfau-Effinger, Birgit. 2004. Development of culture, welfare states and women's employment in Europe. Ashgate. Aldershot.
- Pierson, Paul. 2001. Coping with permanent austerity. Welfare state restructuring in affluent democracies. Teoksessa Pierson, Paul. (toim.) The new politics of the welfare state. Oxford University Press. Oxford.
- Pihlanto, Pekka. 2002. Rationaalisen toimijan myytti taloustieteissä, yritysmaailmassa ja yhteiskuntapolitiikassa. Niin ja Näin. Filosofinen aikakauslehti 2/2002.

- Presser, Harriet. 2003. *Working in a 24/7 Economy. Challenges for American families.* Sage. New York.
- Puohiniemi, Martti. 2002. Arvot, asenteet ja ajankuva. Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan. Limor-Kustannus. Vantaa.
- Rainwater, Lee – Smeeding, Tim. 2003. *Poor kids in a rich country. America's children in comparative perspective.* Sage. New York.
- Rescher, Nicholas. 1988. *Rationality. A philosophical inquiry into the nature and the rationale of reason.* Clarendon Press. Oxford.
- Riala, Kaisa – Isohanni, Irene – Jokelainen, Jari – Jones, Peter – Isohanni, Matti. 2003. The relationship between childhood family background and educational performance with special reference to single parent families: a longitudinal study. *Social Psychology and Education* 6, 349–365.
- Ribbens McCarthy, Jane – Edwards, Rosalind. 2002. The individual in public and private: the significance of mothers and children. Teoksessa Carling, Alan – Duncan, Simon – Edwards, Rosalind (toim.) *Analysing families. Morality and rationality in policy and practice.* Routledge. London.
- Ringbäck Weitoft, Gunilla – Haglund, Bengt – Rosén, Måns. 2000. Mortality among lone mothers in Sweden: a population study. *The Lancet*. Vol 355. April, 1215–1219.
- Ringbäck Weitoft, Gunilla – Hjern, Anders – Rosén, Måns. 2004. School's out! Why earlier among children of lone parents? *International Journal of Social Welfare* 13, 134–144.
- Rissanen, Tapio – Knudsen, Christin. 2001. Child Home Care Allowance and Women's Labour Force Participation in Finland 1985–1998. A Comparison with Norway. NOVA Skriftserie 6/01. Norwegian Social Research. Oslo.
- Ritakallio, Veli-Matti. 1994. Köyhyys Suomessa 1981–1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. STAKES tutkimuksia nro 39. Gummerus. Jyväskylä.
- Ritakallio, Veli-Matti. 2002. Trends of poverty and income inequality in cross-national comparison. *European Journal of Social Security* 4(2), 151–177.
- Roos, Eva – Burström, Bo – Saastamoinen, Peppiina – Lahelma, Eero. 2005. A comparative study of the patterning of women's health by family status and employment status in Finland and Sweden. *Social Science and Medicine* 60, 224–245.
- Rothstein, Bo. 1998. *Just institutions matter. The moral and political logic of the universal welfare state.* Cambridge University Press. Cambridge.
- Rothstein, Bo. 2001. The universal welfare state as a social dilemma. *Rationality and Society* 13(2), 213–233.
- Rowlingson, Karen. 2001. The social, economic and demographic profile of lone parents. Teoksessa Millar, Jane– Rowlingson, Karen (toim.) *Lone parents, employment and social policy. Cross-national comparisons.* Polity Press. Bristol.
- Rowlingson, Karen – McKay, Stephen. 1998. *The growth of lone parenthood. Diversity and dynamics.* Policy Studies Institute. London.
- Rowlingson, Karen – McKay, Stephen. 2005. Lone motherhood an socio-economic disadvantage. Insight from quantitative and qualitative evidence. *The Sociological Review* 53(1), 30–49.

- Ruhm, Christopher. 2004. How well do parents with young children combine work and family life. NBER Working paper No 10247. National Bureau of Economic Research. Cambridge. MA.
- Ruuskanen, Olli-Pekka. 2005. Ajankäytön muutosten vaikutus työllistymishalukkuuteen. ETLA:n keskustelunaiheita no. 967. Helsinki.
- Räsänen, Pekka. 2005a. Homo oeconomicus ja homo sociologicus yksilön toiminnan jäsennostapoina. Teoksessa Räsänen, Pekka – Ruonavaara, Hannu – Kantola, Ilkka (toim.) Kiistoja ja dilemmoja. Sosiologisen keskustelun vastakkainasetteluja. Kirja-Aurora. Turku.
- Räsänen, Pekka. 2005b. Havaintojen mittaaminen ja aineistojen jäsentämisen metodologia. Teoksessa Räsänen, Pekka – Anttila, Anu-Hanna – Melin, Harri (toim.) Tutkimusmenetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-Kustannus. Juva.
- Rönkä, Anna – Viheräkoski, Johanna – Litsilä, Riikka – Poikkeus, Anna-Maija. 2002. Nuoret ja vanhemmat perhesuhteiden muutoksessa. Teoksessa Rönkä, Anna – Kinnunen, Ulla. (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Rönkä, Anna – Kinnunen, Ulla – Sallinen, Marjukka. 2005. Vanhempien työ ja lasten hyvinvointi. Teoksessa Takala, Pentti. (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Kansaneläkelaitos. Helsinki.
- Saari, Juho. 1994. Rationaalisuus ja tarpeet. ”Rationaalisuus” sosiaalipolitiikan tutkimuksessa. Sosiologia 4/1994, 261–273.
- Saari, Juho. 1996. Sosiaalipolitiikka markkinariippuvuuden vähentäjänä. Sosiaalitaloudellinen näkökulma jälkiteollistuvan yhteiskunnan sosiaalipolitiikkaan. Stakes tutkimuksia numero 69. Gummerus. Saarijärvi.
- Saari, Juho. 1997. Altruismi sosiaalitieteellisessä ja sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa. Teoksessa Malkavaara, Mauri (toim.) Ei etsi omaansa. Tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta. Kirkkopalvelujen julkaisuja nro 4. Pieksamäki.
- Sainsbury, Diane. 1993. Dual welfare and sex segregation of access to social benefits. Income maintenance policies in the UK, the US, the Netherlands and Sweden. Journal of Social Policy 22(1), 69–98.
- Sainsbury, Diane. 1994. Gendering welfare state. Sage. London.
- Sainsbury, Diane. 1996. Gender, equality and welfare state. Cambridge University Press. Cambridge.
- Sainsbury, Diane. 1999. Taxation, family responsibilities and employment. Teoksessa Sainsbury, Diane (toim.) Gender and welfare state regimes. Oxford University Press. Oxford.
- Saunders, Peter. 2005. Welfare to work in practice. Social security and participation in economic and social life. Ashgate. Aldershot.
- Saurama, Laura. 2001. Unemployment, early retirement and social citizenship: marginalisation and integration in the Nordic countries. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Sarja C:7/2001.
- Sauvola, Anu. 2001. The association between single-parent family background and physical morbidity, mortality and criminal behaviour in adulthood. Oulun yliopisto. Oulu.

- Scarr, Sandra – Eisenberg, Marlene – Deater-Deckard, Kirby. 1994. Measurement of quality in child care centers. *Early Childhood Research Quarterly* 9 (2), 131–151.
- Schaffer, Rudolph. 1998. *Making decisions about children*. Blackwell Publishing. Oxford.
- Scott, Jacqueline – Alwin, Duane – Braun, Michael. 1996. Generational changes in gender role attitudes: Britain in a cross-national perspective. *Sociology* 30(3), 471–492.
- Sen, Amartya. 1987. *On ethics and economics*. Blackwell. Oxford.
- Sennett, Richard. 2002. Työn uusi järjestys eli miten kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Vastapaino. Tampere.
- Sevenhuisen, Selma. 1998. *Citizenship and the ethics of care*. Routledge. London.
- Siljander, Pauli. 1992. Metodologisen elektismin ongelma kasvatustieteessä. *Kasvatus* 23(1) 14–21.
- Silverman, David. 2001. *Interpreting qualitative data*. Sage. London.
- Simon, Herbert. 1987. Bounded rationality. Teoksessa Eatwell, John – Milgate, Murray – Newman, Peter (toim.) *The new palgrave: a dictionary to economics*. McMillan. London.
- Simon, Herbert. 1990. Invariants of human behaviour. *Annual Review of Psychology* 41, 1–19.
- Siurala, Lasse. 1987. Nuorten työasenteet. Muuttuvatko iän mukana vai jäävätkö sukupolvea leimaamaan. Helsingin Kauppakorkeakoulu. Helsinki.
- Sjöberg, Ola. 2001. The role of family policy institutions in explaining gender-role attitudes: a comparative multilevel analysis of thirteen industrialized countries. *Journal of European Social Policy* 14(2), 107–123.
- Skevik, Anne. 1998. Children's right, fathers duty, mothers responsibility. Policies and attitudes towards lone parents. NOVA Skriftserie 2/98. Oslo.
- Skevik, Anne. 2001a. Family ideology and social policy. NOVA Report 7. Oslo.
- Skevik, Anne. 2001b. Egenforsørgede eneforsørgere. Aktivitetspolitikk for enslige forsørgere I seks land på 1990-tallet. NOVA Rapport 13/01. Oslo.
- Skevik, Anne. 2006. Sole providers in dual breadwinner regimes: the challenges of lone motherhood in the Nordic countries. Teoksessa Ellingsæter, Anne-Lise – Leira, Arnlaug (toim.) *Politicising parenthood: gender relations in Scandinavian welfare state redesign*. Polity Press. Bristol.
- Society at a Glance. OECD Indicators 2001. OECD. Paris.
- Statistical yearbook of the Economic Commission for Europe 2003. <http://www.unece.org/stats/trends/> 15.6.2005.
- Statistics Norway. <http://www.ssb.no/english/>. 21.11.2005.
- Statistics Sweden. <http://www.scb.se/>. 21.11.2005.
- Suhonen, Anna-Stiina – Salmi, Minna. 2004. Yksin vastuussa arjesta. Teoksessa Salmi, Minna. – Lammi-Taskula, Johanna. (toim.) *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Stakes. Gummerus. Saarijärvi.
- Sundström, Eva. 1999. Should mothers work? Age and attitudes in Germany, Italy and Sweden. *International Journal of Social Welfare* 8, 193–205.
- Sutela, Hanna. 1999. Työ ja perhe. Teoksessa Lehto, Anna-Maija – Sutela, Hanna (toim.)

- Tasa-arvo työoloissa. Tilastokeskus. Helsinki.
- Svallfors, Stefan – Halvorsen, Knut – Andersen, Goul. 2001. Work orientations in Scandinavia: Employment commitment and organizational commitment in Denmark, Norway and Sweden. *Acta Sociologica* 44(2), 139–156.
- Syltevik, Liv. 2003. Norway: creating a work/welfare divide – lone parents experiencing the new employment strategy. Teoksessa Millar, Jane – Evans, Martin(toim.). Lone parents and employment: International comparisons of what works. Centre for the Analysis of Social Policy. London.
- Säntti, Liisa. 1990. Hoitovapaan käyttö ja lasten hoitomuodon valinta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskustuksen julkaisuja 1990:1. VAPK. Helsinki.
- Takala, Pentti. 2000. Lastenhoito ja sen julkinen tuki. Stakesin tutkimuksia 110. Gummerus. Saarijärvi.
- Tashakkori, Abbas – Teddlie, Charles. 2003. Handbook of mixed methods in social and behavioural research. Sage. Thousand Oaks.
- Taskinen, Sirpa. 2001. Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes oppaita 46. Gummerus. Saarijärvi.
- Taylor-Gooby, Peter. 2004. New risks, new welfare. The Transformation of the European Welfare State Oxford University Press. Oxford.
- Therborn, Göran. 2002. Back to Norms! On the scope and dynamics of norms and normative action. *Current Sociology*. Vol 50(6), 863–880.
- Trzcinski, Eileen. 2000. Family policy in Germany: a feminist dilemma. *Feminist Economics* 6(1), 21–44.
- Työvoimatilastot 1989-2003. Tilastokeskus. Helsinki.
- Tähtinen, Juhani – Broberg, Mari – Forssén, Katja – Hakovirta, Mia. 2004. Family resources as positive factors and risk factors for young children's well-being. Teoksessa Puuronen, Vesa (toim.) New challenges for the welfare society. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 142. Yliopistopaino: Joensuu.
- Töttö, Pertti. 1997. Pirullinen positivismi. Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle. Kampus-Kustannus. Jyväskylä.
- Töttö, Pertti. 2000. Pirullisen positivismin paluu. Vastapaino. Tampere.
- US Bureau of Census. <http://www.census.gov/population/www/socdemo/hh-fam.html> 15.11.2005
- Uunk, Wilfred – Kalmijn, Matthijs – Muffels, Ruud. 2005. The impact of young children on women's labour supply. A reassessment of institutional effects in Europe. *Acta Sociologica* 48(1), 41–62.
- Uusitalo, Hannu. 1988. Muuttuva tulonjako. Hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutosten vaikutukset tulonjakoon 1966-1985. Tilastokeskus. Tutkimuksia 148. Painocenter. Helsinki.
- Uusitalo, Liisa. 1997. Kuluttajan rationaalisuus – tasapainon hakeminen yksilöllisen ja kollektiivisen hyödyn välillä. Teoksessa Niililuoto, Ilkka. & Halonen, Ilpo (toim.) Järki. Yliopistopaino. Helsinki.
- Vanttaja, Markku. 2002. Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturylioppilaiden koulutus- ja työurista. Kasvatusalan tutkimuksia 8. Suomen kasvatustieteellinen seura. Painosalama. Turku.

- de Vaus, David. 2002. Analysing social science data. 50 key problems in data analysis. Sage. London.
- de Vaus, David – McAllister, Ian. 1992. Gender and work orientation. Values and satisfaction in Western Europe. *Work and Occupations* 18, 72–93.
- Ve, Hildur. 1982. Makt, intresse och socialisation. *Kvinnovetenskapligt tidskrift*. 2, 22–32.
- Viren, Matti. 1994. Kannattaako työnteke? Laskelmia verotuksen ja sosiaalietuuksien vaikutuksista kotitalouksien käytettävissä oleviin tuloihin. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 90 /1994 s. 440–457.
- Vähätalo, Kari. 1996. Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993-1994. Työpoliittinen tutkimus nro 132. Työministeriö. Helsinki.
- Vähätalo, Kari. 1998. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Gaudeamus. Helsinki
- Wærness, Kari. 1984. Caring as women's work in the welfare state. Teoksessa Holter, Harriet. (toim.) *Patriarchy in a welfare society*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Waldfogel, Jane – Danzinger, Sandra – Danzinger, Sheldon – Seefeldt, Kristin. 2001. Welfare reform and lone mothers' employment in the US. Teoksessa Millar, Jane-Rowlingson, Karen (toim.) *Lone parents, employment and social policy. Cross-national comparisons*. Polity Press. Bristol.
- Waldfogel, Jane – Han, Wen-Jui – Brooks-Gunn, Jeanne. 2002. The effects of early maternal employment on child cognitive development. *Demography* 39(2), 369–392.
- Warr, Peter – Cook, John – Wall, Toby. 1979. Scales for measurement of some work attitudes and aspects of psychological well-being. *Journal of Occupational Psychology* 52, 129–148.
- Weber, Max. 1980. Protestantinen etiikka ja kapitalismin henki. Suom. Timo Kyntäjä. WSOY. Juva.
- Van Wel, Frits – Knijn, Trudie. 2001. The labour market orientation of single mothers on welfare in the Netherlands. *Journal of Marriage and the Family* 63, August, 804–815.
- Wennemo, Irene. 1994. Sharing the cost of children. Studies on the development of family support in the OECD countries. Akademitryck. Tukholma.
- Wennemo, Irene. 1996. Svensk familjepolitik – mot avsedda mål med oavsedda medel. Teoksessa Palme, Joakim – Wennemo, Irene (toim.) *Generell välfärd. Hot och möjligheter*. Skriftserien No 3. Norstedts Tryckeri. Stockholm.
- Whiteford, Peter – Bradshaw, Jonathan. 1994. Benefits and incentives for lone parents: A comparative analysis. *International Social Security Review* 47(3-4), 68–89.
- Whitehead, Margaret – Buström, Bo – Diderichsen, Finn. 2000. Social policies and the pathways to inequalities in health: a comparative analysis of lone mothers in Britain and Sweden. *Social Science and Medicine* 50, 255-270.
- Williams, Fiona. 2004. Rethinking families. Calouste Gulbenkian Foundation. London.

- Winchester, Hilary. 1999. Interviews and questionnaires as mixed methods in population geography. The case of lone fathers in Newcastle, Australia. *Professional Geographer* 51(1), 60–67.
- Zafirovski, Milan. 1999. What is really rational choice? Beyond the utilitarian concept of rationality. *Current Sociology* Vol 47(1), 47–113.

